JOURNAL

OF

Sri Venkatesvara Oriental Institute

TIRUPATI

VOL. XIII

No. 2

JULY—DECEMBER, 1952

EDITOR:

PROF. P. V. RAMANUJASWAMI, M.A.

(4226)

No. 2-14

4226

JOURNAL
OF
Sri Venkatesvara Oriental Institute
TIRUPATI

VOL. XIII No. 2

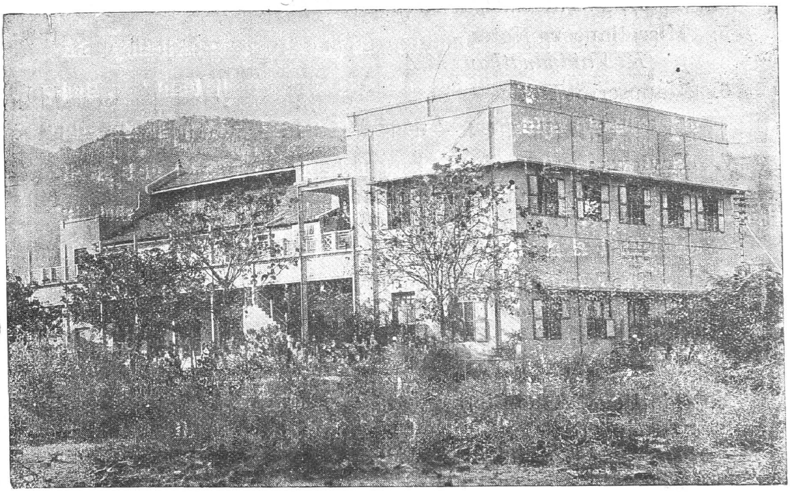

SRI VENKATESVARA ORIENTAL INSTITUTE

JULY—DECEMBER. 1952

EDITOR:
PROF. P. V. RAMANUJASWAMI, M.A.

CONTENTS.

—:o:—

ENGLISH

		Pages.
1.	Telugu Language of the first Millennium A.D. ... *M. Ramakrishniah, M.A.*	85
2.	Pattina-p-palai and Karikala ... ... *K. Balasundara Nayakar. M.A.*	103
3.	Ahimsa through the Ages ... ... *N. Subramanya Sastri, M.A.*	115
4.	The Gitartha Sangraha ... ... *D. T. Tatacharya, Siromani, M.O.L.*	130
5.	Miscellaneous Notes .. .. *K. Vaidyanathan, M.A.*	138
6.	Manuscript Notice ... ... श्रीभाष्यव्याख्या—नयप्रकाशः	140
7.	Reviews :	
	Mahabharata : Santiparvan ... ... *Dr. K. C. Varadachari, M.A.*	149
	The Hoysala Vamsa	150
	The Miraculous and the Mysterious ... ... *K. Vaidyanathan, M.A.*	151
	యజ్ఞఫలము ... ... *P. Balakrishnamurthi, M.A.*	152
8.	Additions to the Library	155

SANSKRIT

1.	श्रीपद्मिनीपरिणयः (नाटकम्)	59–1'8

TELUGU

1.	శ్రీ వేంకటాచలమండలి పుణ్యతీర్థములు(2) ... ... *R. Parthasarathi Iyengar*	49
2.	భగవతసారము ... ... *M. Gopalacharyulu*	81
3.	భాగవద్గీతోపదేశములు ... ... *V. Srinivasa Rao*	121
4.	శ్రీ వేంకటేశ్వర సాహితీ వైభవము ... *K. Ramakrishnaiya, M.A.*	157–178

JOURNAL
OF
Sri Venkatesvara Oriental Institute

VOL. XIII JULY—DECEMBER 1952 PART II

TELUGU LANGUAGE OF THE FIRST MILLENNIUM A.D.

(*Continued from the previous issue*)

BY
SRI K. RAMAKRISHNAIYA, M.A.

The Numerals

The Numerals form one of the most important factors in deciding the affinity between languages and as the Dravidian numerals show no resemblance with those of the Indo-European tongues, Dr. Caldwell was forced to conclude that the Dravidian languages could not be of Indo-European origin.

Numeral forms occurring in the early Telugu inscriptions of the Pre-Nannaya period, show greater affinities with those of other South Indian languages than some of the later forms, and thus offer us great help in tracing the history and development of these numeral forms.

One. The form of the numeral 'one' found in these inscriptions is "*oṇḍu*". This occurs in the Bezwada Inscription of Yuddhamalla. Though here it is used in its acquired sense of 'another,' its original meaning is really 'one'. "*Triṇayana sutuṇḍu oṇḍu sōtu meccaka*". 'The son of Siva (Kumāra) not liking any other place". Another form of the same word (sing) '*oruḍu*', (pl) *orulu*—is also used in the same sense as another, others, in this language. The adjectival form '*onṭi*' is used in the sense of 'alone'. All these meanings are only developments from the idea 'one', which '*oṇḍu*' originally meant. It is perhaps after the word *okka* or *oka*, derived from the root 'or' (or+ka=okka—by assimilation) came into use, that the word '*oṇḍu*' began to develop other meanings. Anyway both the words '*oṇḍu*' and '*okka*' are derived from the original root '*or*', which (like 'ir'= two) happens to be an adjectival form of the numeral one. Though this was written in later Tamil with a repha '*r*' as 'oru', the forms '*oṇḍru*' and *oṭṭreī* (=oṟṟei) in Tamil, *oṇḍū* in Telugu, *onji* in Tulu, seem to point to an earlier form with the hard rough (or vallinum) *ṟ*, which when nasalised, would give rise to

forms like, 'oṇṟu', Tamil, oṇḍru, Telugu oṇḍu, Kannada. ondu. From '*oṇḍu*', the adjectival or the '*aupavibhaktika*' form in Telugu "*oṇṭi*" has been formed. But Telugu has developed '*okadu*[2] also from the base 'oka', which gave rise to an adjectival form from later used as 'okaṭi' which was substantive. An alternative form 'okaṭi' is also found in the early inscriptions. But the 'ḍu' of "okaḍu" cannot easily be explained. Being later, it must have developed on the analogy of '*oṇḍu*'; or it must be a pleonastic formation, as "oka > oṉṟu" > ' okoṉṟu' < okoṇḍu. If that is so, the form "*okoṇḍu*" may be considered earlier than "*okaṇḍu*".

The basic form '*or*' appears in Telugu only in the forms "oruḍu" and 'orulu' meaning others, but not independently; cf. Tamil, oruvan, oruvaḷ. In Kannada the '*r*' of oru, got assimilated with the following *v* or *b*; *e.g.* obbanu, obbaḷu. Similiarly even in Telugu the '*or*' of '*oru*' seems to have been assimilated with the following as in '*okka*' < or+ka. Thus the form 'okka' must be earlier in Telugu than 'oka' as it includes the form 'or' in it. Similiarly '*okkaṇḍu*' and '*okkaṭi*' are to be considered as earlier in the language than *okaṇḍu* and *okaṭi*. This 'ka' may be considered as an old remnant of the root 'a-gu'. Thus Telugu 'oka' could not have developed on the analogy of Sanskrit 'ēka', and may be said to have nothing to do with it.

Two. The form occurring in the inscriptions is '*reṇḍu*', and this can be compared with the neuter noun of number, signifying two in Tamil and other South Indian languages: Tamil, iraṇḍu; Kannada. eraḍu; Mal. reṇḍu, Tulu radd. The change of the earlier 'iraṇḍu' into 'reṇḍu' in Telugu can be explained with the help of the middle form 'eraḍu' of Kannada, though the nasal has dropped here—iraṇḍu eraṇḍu > re-aṇḍu > reṇḍu (by interchange of sounds in the beginning and dropping of a in the second syllable). *cf.* irā < rē, idini < dīni, edini > deni, etc. Like 'or' of the 1st numeral, 'ir' is to be considered as the basic root of the 2nd numeral adjective. For in Telugu as in other South Indian languages 'ir' or 'iru' appears as the 1st member of a good number of compound numeral forms and words. *cf.* Tam. irubadu, Telugu, iravadi, irubadi, Kan. ippattu; Tamil. irunūṟu, Telugu. innūṟu; Tamil. iruvar, Kannada. irvar, Telugu. iruvuru (Modern Kannada)—ibbaru; Telugu. irugada, ira-vuṭṭi. The final 'ḍu' of iraṇḍu is considered as the neuter suffix by Dr. Caldwell.

and the nasal before it as a euphonic development, since there is no reason to consider this '*r*' here as the vallinum '*ṟ*' which may develop into "ḍu". But it is more reasonable. perhaps, to consider this to have been formed on the analogy of the forms of the 1st and 3rd numerals—oṇḍru, mūṇḍru > oṇḍu, mūṇḍu. Though the root vowel seems to be the short '*i*', in some compounds like— īrēḍu, īrāru (=two into seven=14, two into six = 12) we find the long *ī* also appearing. This casts a doubt as to the nature of the included vowel of the root of the 2nd numeral.

Three. The Telugu form found in the inscriptions for the numeral three, is '*mūṉṟu*' (mūṉṟu vuṭṭu ārla paṭṭu kshētramu). Other forms are '*mūṇḍu mūḍhu*. The aspirate in the latter form. is perhaps a mistake of the engraver. If that is so, the aspirate occurring in 'irubhadi' and 'arubhadi' also, has to be explained away like this. In some of these cases, one finds it very difficult to determine whether a particular form recorded in an inscription but differing from the so called standard form, was due to the mistake of the writer, or due to a provincialism in speech at the time. Forms like irubhadi, ēbhad, etc. occurring in these inscriptions, may have to be considered a provincialisms, when we compare them with some of the later forms like yā-bhai, mu pphai, tom-bhai etc., though these were also considered as colloquial forms and so tabooed in later standard works. The aspirate at the beginning of the 2nd member of the compound was perhaps due to the stress or emphasis laid on that letter in pronunciation. This stress seems to have also hastened the loss of the consonant in the 2nd syllable—*cf.* muppadi > mupphai, ē-badi > ē-bhai, > yā-bhai; ḍe-bbhai, enabhai etc. In forms like padu-nālugu, padu-nēnu, padu-nāru, padu-nēḍu etc., the compounds were apparently formed with the meaning—padi-un-nālugu = ten and four, padi-un-ēḍu = padunēḍu = ten and seven etc., 'un' being a conjuctive particle. But owing to the emphasis on the 1st letter of the following word, not only the particle 'un' is lost, but the 1st syllable of the next word was also pronounced with such an aspiration that a regular '*h*' seems to have been introduced even when there was no consonant at the beginning of the 2nd word. This seems to account for the element '*h*' occurring in the form of many of the compounds. e.g., padu-nālugu > padhṅālugu, padunēnu > padihēnu, padahāru; padi-h-ēḍu, pad-dh-enimidi. But the form 'mūḍhu' is not of this

nature. It may be a mistake of the engraver, 'Mūṉṟu' seems to have got a parallel development with 'oṉṟu' as 'mūṉṟu > mūṇḍru > mūṇḍu > mūḍu'. Like that of the first numeral, its basic or the root form seems to be 'mūṟu', containing a vallinum ṟ or śakaṭarepha. Though the form in Kannaḍa 'mūru' contains repha, the form 'mūṉṟu' of the early Telugu inscriptions, as well as of Tamil, clearly shows that the original form contained a vallinum ṟ, later nasalised as "ṉṟu". Thus the original root is *mūr*, but in compounds we see that when ṟ gets assimilated to the following consonant, the long *ū* is shortened.

e.g. mūṟ + nūṟu = munnūṟu
mūṟ + padi = muppadi, Tamil. muppattu.

In certain compounds in Kanarese 'mūru' appears with the long vowel — as 'mūru-rāyara-gaṇḍa'; but in Telugu not only the *ū* is shortened, but the '*r*' is assimilated to the following consonant in the following compounds—mu-k-kaṇṭi (mūr-kannu-i) mu-v-vanne, mu-k-kālu, mu-p-pātika etc. The compound 'mū-n-nāḷḷu (=three days) however retains the long '*ū*'.

Four. '*Nālku*' is the form of the noun of number signifying four, that we meet with in an inscription of the early Cholas—"iruvadi-yādi-nālku", and though this differs from the more familiar form '*nālugu*' of the later language, it accords more closely with forms in other South Indian languages like Kannada, which has the same form 'nālku'. Tamil and Mal. have the forms *nānku* and *nāngu*, where the *l* of nāl is changed into *n*. 'nāl.' itself is used as a noun in Tamil and Malayalam without the formative 'ku', and it stands also as the adjectival or the root form of the numeral, though in some cases it is shortened into 'nal'. *cf.* Tamil. nāṟpadu = Forty, where *l* is changed to ṟ owing to the influence of the following hard consonant p. Kannada nālvattu, Mal. nālvadu; Tamil. nān-nūṟu, Kannada nāl-nūṟu. In all these forms Telugu uses the shortened form 'nal', e.g., nal-vodi, nalvurāyu-tōḻa; in later language — nalu-badi > nalabhai; nan-nūru, naluvuru etc. From this we cannot be sure whether the root vowel of the form signifying this number is short or long. It seems to oscillate between the two.

The 'ku' of 'nāl-ku' says Dr. Caldwell, is the formative 'ku' —very common in Dravidian languages as in 'nān-gu'—Tamil

goodness, from nal (=nan)=good. 'ku' developed from the auxiliary root 'āku-āgu'=to become, began to function as a formative even in the early stage of these languages.

Five. The form of the numeral noun for five is always 'ēnu' in these inscriptions, but in some compound forms as 'ēvadi' ēbhadi it occurs as ē. Here we do not meet with the form 'aydu' with which we are so familiar in the later language. *cf.* ēnu-rūkalu, ēnu-marutru, 'ēnagu-nēṇḍu' padēn-dumbu; ēbadi-maruntur lu; ēmbhadiyēḍu'. In all these forms we have the form 'ēnu or ēn' used either independently or in compounds. The root vowel is always long even in later language *cf.* "padi-hēnu" though sometimes it appears without the nasal.

The Dravidian numeral noun for five is 'aydu' in Telugu, eidu or aydu in Kanarese, eind-u in classical Tamil, and anju in colloquial Tamil and Malayalam, anji in Coorg. From a comparison of the forms like Kannada. eivattu, Telugu. ē-bhai, Tulu. eiva, all meaning fifty, and of Tamil. eivar, Telugu. ēvuru=Five persons, Dr. Caldwell had formed the opinion that 'ei' itself or ē, was the original form of the root, the nasal element '*n*' having been introduced as an *adjectival increment*. He thinks that 'eim' is only a euphonic form of 'ei' and not the root of 'eindu', because of the "circumstance that it is found only before words beginning with hard consonants and nasals", and that before vowels and semi-vowels it is invariably 'ei'. In the early inscriptions in Telugu the form 'ēnu' seems to predominate. It occurs even before vowels as 'ēn-agu-nēṇḍu; and in forms like 'ēvuru' ēbhadi we may consider that it is lost. The form ,aimbadi' also occurs in these inscriptions. The development of '*n*' as a sign of inflection, after the root form of this numeral does not seem to be probable. '*ein*' may be considered as the primitive form of the numeral, which seems to have developed into two forms owing to the diphthongal nature of the initial vowel. We may compare this with the primitive form of the 1st personal pronoun, which gave rise to yān -ān, on one side, and ēn, nēn, on the other. From primitive Dravidian 'ein' might have developed forms like ēnu, eindu, anju on one side, and eyḍu, aydu, on the other. Dr. Caldwell considers 'tu' in 'aiṇ-ḍu' as a formative neuter suffix, added to 'ein', and he equates it with 'ḍu' appearing in the forms of the 1st and 2nd numerals. We have

seen how 'ḍu' in 'onḍu' may be said to have developed from the combination of the alveolar sounds ṉ and ṟ, and the development of the nasal here is due to the vallinum ṟ and not to the formative suffix 'tu'. Neither has the nasal here fulfilled the function of an adjectival increment. The base of the 5th numeral 'ein' may be said to have developed a help sound '*t*', when it was made to end in a vowel '*u*' owing to shift of accent. This explains the form 'ēnu' on one side and the form 'eindu' on the other. The loss of the nasal accounts for forms like eydu and aydu.

Six. In these inscriptions we meet with the only form "aṟubhadi" in "arubhadi maıutru nēla" where 'aṟu' occurs as the first member of a numeral compound. In most of the south Indian languages the neuter noun of this number is 'āru', though in Tulu it appears as 'āji'. It is strange that the vallinum ṟ here has not developed a nasal before it as in the case of the 1st and 3rd numeral forms 'oṉṟu' and 'mūṉṟu". However the Tulu form 'āji' leaves us in doubt about it.

As in the case of the Telugu form 'arubhadi', the long *ā* of 'āṟu' is shortened in compound forms of other sister languages also. Tamil—'arubadu', Kannada 'aruvattu' Tulu. 'ajipa'. But in some higher compound forms the long *ā* is retained:— Telugu. ārnūru, Kan. ārunūru, Tulu. ājinūdu. As the adjectival form of the number is to be taken as the original root, 'aṟu' may be considered as the primitive form of the numeral Six, and Dr. Caldwell prefers to connect it with the Dravidian root 'aṟu' = to break off (as a string), as a new section of the numeral is commenced, requiring to be reckoned on the second hand.

Seven. The form of this numeral that we meet with in the early inscriptions of the Chola kings is "ēḻu", and this very closely corresponds with the form in Tamil, viz. 'ēḻu'. As Dr. Caldwell was not aware of this form in Telugu in his time, he has taken only 'ēḍu' as the Telugu form and tried to compare it with 'ēḻu' of Tamil and 'ēḷu' of Kanarese. He felt some difficulty in "determining with perfect certainty which of the three consonants ḻ, ḍ or ḷ was the primitive one in this numeral", though, in the end, he could easily conclude that since ḻ, ḍ, ḷ are to be regarded merely as different modes of representing in writing one and the same primitive sound, the Tamil 'ḻ' may regarded as the primitive form of this consonant, as also the

sound appearing in the form of this number seven. We have already noted that this peculiar Dravidian sound ḻ is preserved in certain Telugu village names occurring even in some earlier inscriptions, and in many other words of this period.

" Renāndu—ēḻu-vela " is the form in which it appears in the early inscriptions. In some compound forms the included vowel gets shortened, as in the case of the numeral six, eg., Tamil 'eḻu-badu', Kannada 'eppattu', Tulu. 'eḷpa'. But in some higher compounds the long vowel is retained, e.g., Kannada – ēḻnūru= seven hundred. Tulu. ēḷ-nūdu. In Telugu the form ēḻ-padi= seventy —has changed into 'ḍebbadi', owing to the displacement of the sounds at the beginning. This displacement might have occurred after ḷ has changed into '*ḍ*' in Telugu—ēḍu+padi > ēḍu-badi > 'ḍebbadi', the shortening of *e* after displacement accounts for the doubling of the consonant '*b*' < p of padi.

Eight. 'Enimidi'—is the form now used in Telugu to denote the number 'eight'. In Tamil it is 'eṭṭu', Mal. 'eṭṭu, Kan. 'eṇṭu' Tulu. eṇ-ma. The primitive form of the numeral, as also the form of the numeral adjective, seems to be 'eṇ', and this is seen clearly in the higher compounds, e.g. Tam. eṇ-badu=eighty, eṇṇūṟu=eight hundred; Tulu. eṇpa=eighty, Kan. embattu, Tel. enubadi. In Kannada *eṇ* has changed into '*em*' owing to the influence of the labial *p* in padu and in Telugu *ṇ* has changed into *n* as we find it in many other cases—*cf.* Tamil 'paṇ= to do, Telugu pani=work; Tamil maṇ earth >Tel. mannu.

But this " eṇ " the old and the primitive form of this numeral appears in the language of the inscriptions of the early Chalukyan period. It occurs in the form " eṇumbodi " mentioned in the Vipparla Inscription of Jayasimhavallabha. This inscription records a grant of land which is sufficient to sow 'āre' seeds of 'eṇumbodi' puttis. It is in this connection that the word 'eṇumbodi' is used. This form, though containing the root form 'eṇ' seems to be rather peculiar. It is neither of the forms we are now aware of—namely—enimidi=eight, enabadi or enubadi= eighty. It bears greater resemblance to " enubadi "=eighty. But there is one dfficulty in identifying it with the form 'enubadi'. In the same inscription the same form is used while referring to a particular year of the reign of the King Jayasimha-vallabha—" Vijayarājya samvatsarambuḷ eṇumbodi annēṇṭi "—

as the year of his victorious reign. Here we cannot take it to be the 80th year of his reign, for we know he has not reigned for 80 years. So we must take it to be eight or it may be even eighteen, if it is interpreted as eṉ-um-bodi (=padi)=eight and ten. Anyhow we cannot be sure whether the year eight or eighteen was intended there, since it is different from either of the forms with which we are familiar in later language—enimidi or padu-nenimidi. If we take it to mean eight only, then 'eṉumbodi' is to be considered as the earlier form which developed into 'enimidi' in later Telugu. But the question remains. Why should this 'Padi' be added to 'eṉ' which by itself meant the number eight in all other cognate languages; and we know 'padi' was used only in compound numerals from twenty, as two-tens=iru-badi, three-tens=muppadi etc. The only one degit numeral which shows the form of a compound word in all these languages is the number nine, and this compound has as its second member the word Pattu—Padu or Padi, meaning 'ten'; Tamil, tom-battu, om-badu, Telugu. tom-midi. Evidently the word for number nine seems to have been coined out of the word denoting ten. It is made to indicate the idea that it is the number previous to the number ten, or one removed from ten. Anyway it looks as though it was formed in all the languages, after the word for ten was named. But that does not seem to be the case with the number eight. The word 'Padi' does not form part of the word for eight in any other language except Telugu. We have therefore to conclude that the Telugu word '*enimidi*' was formed on the analogy of the word for '*tommidi*'. The word 'enubadi=eighty similarly corresponds to the word 'tom-badi' ninety. The change of 'padi' to 'midi' occurs only in the single degit numeral forms. 'Padi' is retained in forms for eighty and ninety—en-badi, tom-badi.

In the Addanki Ins. of the middle of the 9th century A.D. we have the form 'enu-bodi' where we find 'eṉ' changing into 'enu', and 'um' being dropped. We may consider these forms to be identical but we are not sure whether it means eight or eighty even here. Even in higher compounds as "nūṯṟa enubondra" the form 'enubodi' was retained. 'Padi'—is changed to 'Podi' in this compound 'enum-bodi', perhaps because of the influence of the previous 'um'. Anyhow we can be sure that the Telugu language of the early inscriptions preserved the primitive Dravidian form 'eṉ'

of the numeral eight, though we are not in a position to determine the exact meaning of the compound word 'eṇ-um-bodi' occurring in these inscriptions.

Dr Caldwell has felt the difficulty in determining whether the disuse of the word for ten as a compound element in thenumeral eight of the Tamil and Kanarese, is to be regarded as a corruption, or whether the use of ten by Telugu in the construction of eight is itself a corruption, arising from the influence or attraction of the principle which was adopted in the formation of the next numeral nine. He at last considered the latter supposition namely, that 'enimidi' is due to the analogy of the form 'tommidi'—to be more probable. Thus 'eṇ' itself is to be regarded as the primitive form of the Dravidian numeral eight.

Nine. The only reference to the number nine, rather to a compound indicating the word for number nine, is found in the 'Ēduvāḍala Palem' Ins. of Vimaladitya about the beginning of the 11th century A.D. viz., "tom-ba-nūṭa-nalvadi yagu nēṇḍu" meaning in the year 940 (of the saka era) *i e*,, 1018 A.D. 'Tombanuru' here means Nine Hundred. This has changed into "tommannūru" in later Telugu, where '*b*' of 'tom-ba' seems to have got assimilated to the previous '*m*'. But what is this 'ba' here? It may be considered as a remnant of 'padi'. If that is so the form 'tomba' or its full form 'tom-badi', must have meant nine. But now in the present language. as even from the time of Nannaya 'tom-badi' means 'ninety' and not nine. 'tom-ba' in the compound referred to above, is evidently the adjectival form of 'tom-badi'—which is itself a compound of two words 'tol' and 'padi', meaning the number previous to ten. Thus as Dr. Caldwell has remarked this number nine is a compound word in all the Dravidian languages. It occurs as 'ombadu' in Tamil, 'ombhattu' in Kannada, 'Onpa' in Tulu. In Tamil and in some other languages also a form 'ormpa' occurs. The first part of this compound is identified with the word 'oru'=one; and the compound is explained as meaning 'one from ten'=nine. But since, even in Tamil and many other languages, compounds of higher numbers—like 'ton-nūru' and 'toḷḷ-āyiram' show "tol ton" and not 'on' as the first member of the compound, we may be sure that the compound word for the number nine (in Telugu at least) also included 'ton' or tol, and not 'on'.

The initial '*t*' of *ton* is perhaps dropped in Tamil and Kannada forms and owing to the confusion with the form for one, 'ombadu' began to be interpreted as "one from ten"—*i.e*, nine.

Thus "tom-ba (di)" seems to be the form used for 'nine'—during the period of these inscriptions until about the time of Nannaya. We do not know when it began to change into 'tommidi'—though strangely the form seems to have persisted till the time of Sreenadha (15th cy. A.D). For he made use of this form in his work Kāsikhanda:—

> "tomba-nūrunu tombadi tommidiyunu
> jalajamula pūja cēsenu sārṅga pāṇi"
> (Vishnu worshipped (siva) with nine hundred and ninety nine lotus flowers).

'tom-badi', is = 90 in Telugu. But 'tonnūru' does not seem to have come into use in this language. For some time 'tom-badi' itself seems to have indicated the number nine as well as ninety. But owing to the confusion arising, the word for 'nine'—must have gradually changed into 'tommidi' by assimilation and vowel sequence. Thus it may be said that Telugu preserved the earliest form of the number nine.

Ten. 'Pattu' or 'padu' is the form used in most of the Dravidian languages. In Telugu it is 'padi' *cf.* Tam.-adu, Tel.-adi, idu—idi. The *u*—ending form occurs in some words of the classical language, as—'padu-nālugu', padu-nēḍu etc. But in later colloquial forms '*u*' is sometimes replaced either by *i* or *a* as in 'padihēnu' 'padihēdu' padahāru, padamūḍu. 'Pattu' or 'padi' undergoes many changes in compounds:—When it stands as the 1st member of a compound 'pattu' often changes into 'pan' in the language of the inscriptions, as well as in later language. e.g. (Ins.) Pan-dubu, Pandumu, Panḍrendu, (Later) Pan-dommidi, Panniddaru (Twelve persons). As a second member of the compound 'padi' is generally retained in the language of the inscriptions, e g., ēbadi, iru-badi, arubhadi etc. It changes into vadi or bodi in some forms—as 'nalvadi', ēvadi, eṇumbodi. In later colloquial language it changes into 'phai' or bhai *cf.* mupphai, nalabhai, yābhai, enabhai etc. The '*n*' of *Padun* or *Pan*, is perhaps a remnant of the conjunctive 'um' > un. "Panrenḍu" = padiyun-renḍu, padunedu = padi-yun-ēḍu, pandommidi = padiyun-dommidi etc.

Pattu—padu, as pan ;—pandubu, pandumu
as paṇ :—paṇṟeṇḍu (Addanki Ins.)
as pad :—padēn-dumbu
as badi :—ēbadi, irubadi, ēmbadi
as bhādi, bhadi -—ēbhādi, irubhadi, arubhadi
as vadi, vādi :—ēvadi, nalvadi, iruvādi rendu
as bodi :—enubodi, eṇumbodi
as pa :—tom-ba (nūṭa nalvadi)

Forms in bhai, bai, vai of the later language, do not occur in the language of the Inscriptions.

Hundred. In all the Dravidian languages the word for Hundred is Nūr̤u'. The same form is met with in the Inscriptions. 'vanda'- does not seem to have come into use during this period. "Munnūru-nēla" occurs in one of the early Chola inscriptions. The adjectival form is 'nūtra'. It occurs in 'nūṭr̤a-enu-bondra'. This seems to have been formed by doubling the final letter r̤ as is generally the case in the early Dravidian, as also in Tamil, e.g. nūr̤u > nūr̤r̤u—prononnced as 'nūtr̤u', to which '*a*' the sign of inflexion in Telugu is also added :—nūtru+a=nūṭra. *cf.* Tam. cir̤u > cir̤r̤u—Tel ciṭṭi, Tam. ār̤u > ār̤r̤u, Tel. ēṭi. To indicate the pronunciation of '*r̤r̤*' as '*ṭṭr*' a special script was introduced during the time of these inscriptions. Later this 'nūṭṭr̤a'—has changed into "nūṭa", when the trilling of the vallinum *r̤* was dropped This '*ṭ*' (which was originally due to the doubling of the vallinum *r̤*) with the inflexional '*i*' added to it, was taken by later grammarians as an "aupavibhakti pratyaya" '*ṭi*' or the inflexional increment. This indicates to us the gradual development of what are called 'aupavibhaktika pratyayas (*i*, *ṭi*, *ti*) in Telugu.

Thousand. Telugu seems to be the only language among those of the Dravidian group, that preserved the primitive Dravidian word for the number 'thousand'. It is 'vē'—(ve-yu), plural—vēlu, the adjectival form being *vē*, and plural—vēla. Thousand persons '*vē-vru*' or "*vē-vuru*". In all other languages, a word borrowed from sanskrit has come into use, displacing the native word. It is '*āyiram*' in Tamil and Malayalam, '*saviru—sāvira*' in Kannada, and '*sāra*' in Tulu. These words are evidently derived from sanskrit '*sahasra*'.

Even during the period of the early inscriptions (7th cy. A.D.) we meet with this Dravidian form of the numeral '*vē*'. for thousand, "vē-guḷḷu, vē-seṟuvulu, vē-vān̤r̤urḷu". 'Vēyi' is the form used in later language—'*yi*' being perhaps a euphonic addition. It may be a conjuctive particle considered as part of the word itself. For, we have an expression like this in one of the early inscriptions of the Chola Kings, "siddhi ve-yu Rēnāṇḍu ēḷu vēla ēḷucun̤r̤i" - reigning over the country (which consisted of) thousand (villages) of siddhi and seven-thousand of Renāṇḍu. '*yu*' here is evidently part of the conjuctive particle, 'um'. But '*yi*' of 've-yi' may be purely euphonic—vē-i > vēyi Dr. Caldwell connects this word 'vē' with the root 've' = to be excessive, to be hot.

Forms of Numerals occuring in the early Telugu Inscriptions

One Oṇḍu :— (oṇḍu sōṭu meccaka) < on̤r̤u.
okoṭi :—(nalpādyadi-yokoti) okaṇḍu.
oka :—(oka-nāṇḍu).

Two Reṇḍu : (reṇḍu-vāḍala) (Rendu-rēvulu) (reṇḍu tōṭaḷu).
'iru' :—(iru-vuṭṭi), iru-badi ; iru-bhadi eṇḍu ; iru-vādi-rendu ; ira-vadi-yādi-nālku.

Three mūn̤r̤u :—mūn̤r̤u vuṭṭu ārla paṭṭu; irubadi-mūndhu, mūn̤ḍu Drammamulu.
mu :—munnūṟu nēla,
mūṭi :- mūṭiki.

Four nālku :—iravadiyāḍi-nālku ;
nal :—nalvaru; nalvodi yagu; nalpādyādi yokoti; nalvurāyu tōḷa.

Five *ēnu* :- ēnagu nāṇḍu ; ēnu maṟuturḷu ; enu rukalu ; ēnagu-nēṇṭi,
ē (*n*) :- ēbadi, ēmbadi, ēbhadi, ēbhādi, padēn-dumbu.

Six *āṟu* :— ?
aru :- arubhadi (marutru nēla).

Seven *ēḷu* :— ēḷu vēla; ēḷu vēlum; padi-ēḷagu nēṇṭa,

Eight *eṇ-en* :—eṇ-umbodi puṭlu ; enubodi; "nūṭr̤a eṇubondr̤a";
eṇḍu :—irubhadi-eṇḍu.

Nine *tomba* :— tomba-nūṭa-nalvodi.

Ten *padi-pan* :—padi yēḷagu nēṇṭa ; ē-badi, iru-badi ; ēvadi aru-bhadi, eṇumbodi ; nalvadi, pan (dubu) pad (ēntumbu ;) pandumu,

Twelve :—Paṇḍṟeṇḍu.
Fifteen :—Padēn (tumbu).
Seventeen :—Padi eḷ(agu nēṭa).
Twenty :—iravadi, iruvādi, iruvadi(-yādi-nālku.)- Iruvadi(-rendu), Iruvādi-nālku, irubhadi-eṇḍu, irubad-mūḍhu.
Forty :—nalvadi. Forty one :—naḷpādyadi yokoṭi
Fifty ;—ēvadi, ēbhādi (marunthuṟla nēla), ēbhadi.
Sixty :—aru-bhadi.
Seventy :— ?
Eighty :—eṇumbodi, enubodi, (nūṭṟa-eṇubondṟa)
Ninty :—tomba (-nuṭā-)
Hundred—*nūṟu* :—nūtṟa (yeṇubondra).
Three Hundred :—munnūṟu (nēla)
Nine Hundred :—tomba nūṭā-(nalvadi).
Thousand—*ve* :—(siddi) veyu ; ēḷu-vēla, vē-seruvulu ; vē-guḷḷu.
Thousand people : - vē vıu (pāranu jampinavāṇṟu)
Crore—*Koṭi* :—gōḷa-kōṭi.
Sixty thousand ;—aruvadi vēlu—ēṇḍlu.

ADJECTIVES

In the primitive Dravidian language, the relation of words in a sentence seems to have mainly depended upon the attributive relationship, and this was generally indicated by the position of words in a sentence, the noun preceding being considered as an attribute to the noun following. As such there was perhaps no difference originally between a noun and an adjective. More over Dravidian adjectives have no gender, number or case, and there need not be any agreement of adjectives with the substantives which they qualify. Any noun can be used as an adjective, and it functions as adjective or a noun according to the position in which it is placed. *e.g.* ā talli-pilla=the child of that mother, pilla-talli=the mother of the child. Pon-muḍi=crown of gold or golden crown, muḍi-pon=the gold of the crown or crown gold (like sovreign gold). To make the attributive or the adjectival nature of the previous word clearer, '*a*' or '*i*' came to be suffixed to it. Hence we have 'pāla talli'=mother that gives milk, instead of pāl talli (=milk-mother). Cheḍḍa-alavāṭu=bad habit, besides 'cheḍu-alavāṭu. similarly—ciṟu-nagavu=smile, besides

ciṟu-cāpa, and ciṟi-cāpa=small mat. Sometimes the final ṟ is doubled and hardened to indicate this relationship, as 'ciṟu-eluka >ciṟṟeluka pronounced as ciṭṭreluka. In ciṟu nagavu, ciṟu retainted its original form. As in the case of most other Dravidian roots, the included vowel of some of the adjectival roots is sometimes lengthend *e.g.* Peru=great—pēr uramu=wide or big chest; kaṟu=black—kār-bon=black metal, *cf.* iru=two,—īr-ēḍu=fourteen; ceḍu—(N) cēṭukālamu,

In the early Telugu inscriptions we have peru—used in the form 'peru-vēḷpu guḍlu'=temples of big deities. The root 'per' appears in another form as 'pen'—pen pāṟa iśerenikin=to the big brahmin Iseṟē. *per* and *pen* seem to be alternate forms of the same root meaning big. Though the root per—pen occurs in some early compounds, in later language it has assumed the form pedda. In koravi Inscription we meet with this form in the compound 'kusumāyudhu pedda-koḍuku=The eldest son of kusumyāudha, This form 'pedda' may be compared with the form 'periya = great, of Tamil wherein 'iya' is taken as a compound of *i* a sign of the preterite tense, and *a* the sign of the relative participle with the addition of '*y*' inserted euphonically. But '*d*' of the Telugu word 'pedda' does not seem to be a part of the preterite tense. It might have developed from the form 'peru-du' (that which is great)+a=perda>pedda. But the corresponding form of 'ciṟu' is 'cinna'—and not 'cidda 'in Telugu, though in Tamil it is 'śiṟiya'. '*iya*' is considered as a sign of the preterite relative participle generally used in classical composition. instead of 'ina' —as 'paṇṇiya'—instead of paṇṇina. In Telugu it is always in 'ina'—as 'chēsina', koṭṭina. We may perhaps find this iya—in some colloquial forms like 'kotyāḍu, cēsyāḍu'—which may have to be traced to some presumably earlier forms like 'chēsiyāḍu, koṭṭiyāḍu'. Either at the end of relative participles or at the end of nouns of quality, '*a*' is always suffixed to bring out the idea of an adjective. '*a*' is suffixed to nouns ending in plural *lu*—to convert them into adjectival forms—talli:—(pl.) tallu-lu, inflexional or adjectival form tallu-la. Abl. tallu-la-valana; Loc. tallu-la-yandu etc.; so much so it is this *a*—ending form that is generally taken as an adjective in Telugu. Sometimes '*ni*' is also added to it.

ciru	—	Telugu	cinna
tel	—	,,	tella—tellani

pasum	—	Telugu	pacca—paccani
nal	—	,,	nalla—nallani
per	—	,,	pedda
kedu-cedu	—	,,	cedda
vel	—	,,	vella

It is perhaps to make the adjectival function still clearer. 'ayina' a relative participial form of the root 'agu' = to become is further added to forms in *ni*'. *e g.*, tellani-ayina = tellanayina, nallanayina etc. Thus we have almost a regular progression of forms of adjectives from the simple original monosyllabic root. We have many instances of this '*a*' converting plural nouns into adjectives in these inscriptions.

Maharajula-amma.
Vikramādityula-koduku
Gōrantala Pēraya
Caṅdrādityala kala yanta kālambu
Bhatarala-nilpina datti

In the classical dialect of Tamil '*a*' is suffixed even to singular nouns to convert them into adjectives :—*e g.* malei-ya = hilly, sunei-ya = of spring. The doubling and hardening of the final consonant is a device frequently adopted in the early language to convert a noun into an adjective. This persists in Tamil to this day. It can also be traced in Telugu in certain compound forms as 'citteluka, nattillu, kattaluka' etc., where we find *r* and *d* coming at the end of the first members ciru, nadu, kadu, are doubled. In Telugu '*i*' was also added to the hardened consonant ēdu—ēti *e.g.* "irubhadi endu agu nēti" = of the 27th year. "enumbodi annēnti" = of the year 8 or 18: similarly mūdu—mūtiki, nāndu--nānti (*cf.* palli nānti dayāvesanu—Macherla Ins). The word "padumara"—takes '*ti*' in the later language—as "padumati" = of the west. But in the Vipparla Ins. of Jayasimhavallabha we meet with the form "padumāri kōtan". In this *r* does not sem to have been hardened into *t*, but '*i*' was added to convert it into an adjective.

The root 'parru' has given rise to 'pattu' in some cases in this laṅguage,—*cf.* pattu = holding. a place—Chengal pattu. But it has not changed into 'pattu' at the end of some village names in the Telugu country. Instead of doubling and hardening of the

final ṟ, it has taken a '*ti*' at its end when it was used as an adjective. Dr. Caldwell identifies this *t* of '*ti*' with 'attu' an inflexional increment occuring in Tamil forms as "mara-ttuk-koppu".

vitpaṟti uttarambuna "vitparti gāṇambu" (Vipparla Ins. of Jayasimha vallabha).
"viripaṟiti kammari vrāse". (Rameswara Ins. Punya-kumara).
"dēnambaṟiti mudutlakondaya".

Some nouns ending in the formative termination '*mbu*', had their final '*bu*' hardened into '*pu*' when they are converted into adjectives—*e.g.*

"miriyampu-bōḷajaku" (miriyambu), (Lakshmipuram Ins.)
"Kaṭṭepu durgambu (Addanki Ins.),—kattembu

In Tamil other consonants are also harded: marundu—maruttu-pei; kurangu—kurakku-p-padei, irumbu—iruppu-k-kōl. In certain loan words from sanskrit (*i.e.*, tatsama words) of masculine gender ending in '*u*'—the absence of the nominative termination '*ṉṟu*' or '*ḍu*'—itself, seems to have converted them into adjectives: *e g.*

Kusumāyudhu-pedda koḍuku, (Nom. Kusumāyudhuḍu)
Vallabhu-kolpuna, (Nom. Vallabhuṇḍu)
Vaisravanu-koduku-ṟpōlaya, (Nom. Vaisravanuṇḍu)

Relative participles of verbs can also be used as adjectives in Dravidian languages and we have a good number of such forms in these inscriptions. Both the aorist participles as well as the past participles are used as adjectives either independently or when suffixed to a noun:—

"iccina pannasa"
"vaccina-vāṉṟu"
"Kuḍipina vāṉṟu"
"Uttamōtta muṇḍ-ayinavāṉṟu
"Bādirāj-an-vāṉṟu"
"arivarajanuṉṟu anvāṉṟu"
"chebrōlu-eḷeḍu-vāru"; "ēḷē-varu"
"eṉbodi-an-nēṇṭa"
"irubhadi eṇḍu-agu-nēṭi"

From the aorist form "ēleḍu"—the form '*ēlē*' has already developed even in the time of these inscriptions. Another form

of adjective "ēlēṭi" was formed by hardening the final ḍ and adding '*i*' to it, but it was considered as colloquial or vulgar by later grammarians like ketana and it was tabooed in classical compostion. This '*i*' is directly added to certain nouns to convert them into adjectives—as "inpulōḻi aṇapotulu", "Chirumbūri-uttaradisa" "inmaḷūri-kāpuḷu"

"ḍonka-lōpali-nēla"

"noḻambi-tōḻi-kayyamu"

'*i*' at the end of 'lōpala', and 'tōḍa' which are considered as inflexional terminations of the locative case and the conjuctive, is explained away by the Telugu grammarians, as an increment introduced to form a compound with the following word. As a matter of fact these two words which are used as post positions are independent words lōpalu, tōḍu ending in *an*; lopalu+an=lōpolan, tōḍu+an=tōdan. The final *n* is sometimes dropped. In order to convert them into adjectives '*i*' is added, and here there is no question of forming a compound at all. Similarly krindu—krindi-yillu=The lower part of the house; gūnu=hump, gūni-vāḍu=hump-backed. Dr. Caldwell seeks to identify this '*i*' with the '*i*' of the past verbal participles in Telugu, since as he says 'ayi' is used instead of 'ayina' to convert some nouns into adjectives. Instead of 'krindi'—we may use the form 'krindu-ayina'—krindayina. But the form with 'ayi' 'krindayi' cannot be used as an adjective. It is used only as an adverb and modifies only a verb and does not govern a noun. Thus the '*i*' which is added to nouns to convert them into adjectives cannot be identified with the '*i*' of the past verbal participle. At the end of nouns it may be connected with *il* or *in*-from which the idea of locative-genitive has developed, while the '*i*' of the past verbal participle has to be traced to the root '*ī-itu*' to give, indicating the idea of "giving up" the action expressed by the root to which it is appended.

Comparison of adjectives in the Dravidian languages is not expressed by means of comparative and superlative particles suffixed to the positive form of the adjective. The greatness or excellence is simply described by means of some emphasis or explained with reference to others. Even the use of the locative case in this connection is due perhaps to an imitation of sanskrit, 'of all the cows the brownish one is the best'—is rendered as 'gōvulalo kapila variṣṭha'—and this is just a rendering of the sanskrit

sentence "gavām madhyē kapilā varishṭhā". In the inscriptions of the Pre Nannaya age we do not meet with any use of locative or ablative terminations to indicate comparison. Only the greatness of persons is described sometimes in powerful language.

> " Docamayya mānisi meresi" = (Docamayya distinguished himself) ; Prabhū chelvuṉṟu—sorematị kayyambuna meresi vāgu tanki poḍici veera lōkānaku pōye ". (Prabhu-chelvuṉṟu shone off in the battle of sorematị, attacked the Nōlambi army and went to the world of heroes).

" ī nirvahaṇōdyogammunaku Bejeyarāju samarthuṇḍani pancinan " (seeing that in order to accomplish this task Bejaya-raju is capable (among others) he was sent). Comparison is not expressed in the language of these inscriptions by any other means.

PATTINA-P-PĀLAI AND KARIKĀLA I.

BY

K. BALASUNDARA NAYAGAR, M.A.,

(*Reader in Tamil.*)

Paṭṭina-p-pālai is an old idyle of 301 lines composed by Uruttiran Kannanār, the same author of Perumpān ārruppadai. It casts much light on the capital of Karikāla I, Pattinam or Kāviri-p-pūm pattinam, and the king himself.

Pālai is one of the five behaviours of the people described as such in the ancient and famous Tamil grammar *Tolkāppiyam*. Temporary separation of a lover from his sweet heart on account of some indispensable work and the vital factor for the separation are said to be *Pālai*. The poem Pattina-p-pālai refers to the reason for the separation of a husband from his wife, his discernment of her pangs of the impending separation and his determent of parting from his charming wife whose affection for him was unbounded. In order to console her, he addressing himself to his mind says, that even if the fertile and wealthy city of Kaviri-p-pūm Pattinam is to be given to him as a rare gift, he would not like to be away from his wife whose shoulders, he said, were as sweet as the reign of Karikālā and the forest where to he intended to go was as dangerous as his spear (வேல்) This is the main theme of the poem. It is note-worthy how the poet links the scenic beauty of the country and the reign of Karikālā with his reconciliation of his wife. Admiration of the beauty of nature leads to the realisation of the supreme power of God who created the vast universe. From this, one can appreciate the nature of the sole that lives in the body. The ultimate results of the admiration and appreciation of the natural beauty of the country side and the town side are the quest after the Reality, and thirst of freedom from moral abstention and sins. The substance of the poem is as follows:

The river *Kaviri* would be in spate inspite of some celestial portants that indicated the failure of monsoon, such as the venus (evening star) going to the extreme southern direction and the larks, a kind of birds, singing faintly due to lack of water withering and awaiting for shower so that they might drink

water directly from the rain. The river begins to flow from its source at the Kudagu hill and joins the eastern sea, as a consort. It flows throughout the vast area of the Cōlā country in the form of canals and streams, casting crystels of gold pieces, on either side of the banks on account of which it is called *Ponni* or the Golden river. This river is responsible for the fertility and the wealth of Cōlā country.

As the result of its constant flow, wet lands would ever be yeilding good crops. The farmers would be boiling the juice obtained from crushed sugar canes to make jaggery when *Neydal*, a sort of water flower, would become fading because of their contact with smoke emerging, from the boiling furnace. In the farms, there would be numerous huts, where the first born calves of she buffelos would be sleeping under the shadows of granaries, with their būlging out stomachs filled with green paddy cropes that were standing in the fields. Cocoanut trees with bunches of young cocoanuts, aricanut trees, saphron roots, mango trees. palmyra trees and ginger all with their *yeildings* would ever be found in abundance in cultivable lands.

Women folk would use to pelt their valuable diamond ear-rings at cocks to prevent them from eating grains that are kept for drying in the yard of their houses and the earings so caste would hamper the movements of the three wheeled tiny chariots of boys who draw them without horses at their play. Women do not throw their valuable ornaments un-consciously, but the abounding wealth made them to ignore the value of the thing they handle. The following lines inform us of the fact.

“ நேரிழை மகளிர் உணங்குணாக் கவரும்
கோழி யெறிந்த கொடுங்காற் கனங்குழை
பொற்காற் புதல்வர் புரவியின் றுருட்டும்
முக்காற் சிறுதேர் முன்வழி விலக்கும்.”

People of the villages had naturally no mental or phisical troubles. With their enormous wealth they led peaceful and complacent life throughout a life which was not an artificial one but a natural one. Consequently families and houses developed to a considerable extent and continued to prosper for a good number of years. Villages in Cōlā territory were not set up at a long distance from each other, but very close to one another.

In coastal regions, large boats, with heavy loads of paddy obtained by way of barter for salt which was not produced in the country, would be seen resting in rows from the gardens on the sea shore and in the vicinity of back waters. There were groves, surrounded by flower gardens, that yielded fresh and inspiring products. Some tanks with different kinds of coloured flowers within and with curved banks or with temples without, would present a facinating scenery, like the star of Maghā seen very near the moon in the sky. There were two combined lakes that could give earthly and celestial pleasures to those who bathed in them desiring to obtain whatever they considered important and necessary.

In the city, there were many inns to feed disabled men and saints at all times. The doors of them were engraved with the figures of tiger which was the royal emblem of Cōla kings. The innkeepers always treated their guests with hospitality, spoke gentle and pleasant words and would not violate the rules of Dharma, so that, virtue and pleasure would ever be growing. Gruel water poured out of the pots in which rice had been cooked, would flow in the streets like a rivulet, and when the bullocks resorted to it for drinking it, they would fight with each other. As a result of it the gruel would be converted into mire, and while the numerous chariots were constantly running on the mire, it again changed into dust. The dust thus caused would conceal the beauty of the palacial white buildings and disfigure them making them appear like elephants that smeared white ashes on their bodies. Jain mutts were built in some places where all facilities for doing penance had been provided. Large and long cattle-sheds with wells dug in, would present charming view.

While Riṣis were performing sacrificial rites in fire in young and immature groves Cuckoos with their mates, would hurry away fearing the smoke that came out of the fire as if it were a cloud and take refuge in the nearby Kāli temple associating with doves which were already residing there, where in people could not enter because of the threat of guarding-spirits.

In fishermen's huts pigs and cocks would be seen and rams and partridges (கௌதாரி) would be playing merrily around small wells built up with mud covering. Small huts of the fishermen were erected on the design of a monument erected in

memory of a soldier, and decorated with many shields and a spear in the middle. Fishing nets would be kept drying in the sun, looking like dark parts in the lunar sphere. Fishermen would fix a bone of a monster fish (சுறா) on the sea coast and offer their prayer to it thinking it to be their traditional god, Varuna. This was a form of idol worship of fishermen in olden days. On full moon days they would drink toddy produced from palmyra trees, wear flowers of fragrant screw-pine (தாழை மலர்) and eschew their daily routine of fishing work. On that day they would bathe in the sea first to wash off their sins and immediately after take their bath again in pure water to remove the salt particles sticking all over their bodies while bathing in the brackish sea water. They would enjoy all the pleasures that could be experienced by the five main senses (indiryas). Thus they would have their pasttime on the Kaviri that scatters sweet and scented blossoms all over its bank and on the sea shore.

In the city of Pattinam, house wives would like to dress themselves during nights with white cotton sarees in lieu of the silk clothes worn in day times so that the valuable dresses would not get spoiled while they go to bed. Fishermen who traversed on the sea in their barges to catch fish at night, would reckon the lights that were glowing in the upstairs of the buildings on the sea coast wherein the inmates would be enjoying all the worldly happiness. The people of the city would go to sleep in the later part of the night after hearing songs and witnessing dramas which were the real pleasures that one had to enjoy at full moon light.

On the sandy banks of the river Kaviri, where it stored various fragrant flowers from different parts of the regions as the consequence of its constant flow, active guards and night watchmen of the repository godowns and of the properties of the king in the harbour, would be lying and vigilantly moving about hither and thither as the non-stop running horses of the solar chariot. They would also assist the officers in collecting customs duty from merchants who export and import their cargoes. Goods that were imported from foreign countries and that were awaiting for export would be found in abundance. All these goods would be stamped with the royal emblem of tiger so that one could understand whether for the particular goods customs duty was livied or not, by the royal officials who were such experts as to

see that no goods would escape their notice and be removed without paying the due duty by the deceptive persons.

All the bags of commodities would be put in heaps on the shore. On these heaps sharp nailed dogs and rams would be jumping just like *Varudais*, a kind of deer playing on the summit of a hill whereon clouds are moving.

In the bazaar street, huge buildings were erected with wickets and long gates. Ladders long and strong would have been reposed on the *pials* to be used for ascending the top of the store houses. These buildings would arouse admiration in the onlookers. House ladies, dressing in a magnificent manner would worship Lord Muruga on the occasion of festivals celebrated to please Him in accompaniment of various musical instruments. Flags at the entrance of temples where in the divineness was invested by *mantras*, would be made flying. There were numerous and varied designs of flags and banners draped all over the city to signify buildings of a good number as mercantile shops, study and debating halls, harbour buildings and toddy shops. It is imperative to make some difference between the various parts of the dense and large city by setting up differently designed flags on the top of the edifices so that even a new comer could visit and transact anything anywhere without any aid from others. As these flags and banners were set up they prevented the rays of the sun from entering into the city.

The healthy streets were very broad so as to have the capacity to accommodate articles such as fresh and beautiful horses imported from abroad without any hindrance because of the aid of the divine guards, black pepper from 'vaṭṭai', diamonds and gold bars from the Himalayas, sandal wood and *agil* from the western ghat, pearls from the southern ocean, products from the Ganges and the Kaviri, food stuffs from Ceylon, luxurious things from Burma and other valuable and rare articles from foreign countries. All the things and articles available in the world would be easily obtained in the city,

Between the sea coast and the streets of the city, *Vēlālas* or the farmers whose enthusiasm was great in tilling lands, dwelled complacently with their enormous wealth They would admonish those who were addicted to toddy and prevent those who were habitual slaughterers of small beings. They would pray and offer their things to *Devas*, help Brahman priests in performing *yāgas*

to their fullest satisfaction, and maintain cows and bulls for the sake of their profession. They would feed all who came to their houses, speak kind words and would not break the rules of virtue but adhere to them sincerely and strictly.

Vanigas or the trading people would equally treat and value the properties of their customers and of theirs and would neither receive more money from the buyers nor give less quantity to them for the money they receive. The trade was carried on in an equitable and justifiable manner, as a result of which they possessed accumulated wealth.

People from other linguistic states and abroad came and settled in the City of Kaviri-p-pūm-pattinam as if it was their own domicile, for earning their livelihood, employing themselves as artists, brokers or traders.

After thus describing the excellence and greatness of the City, the lover says to his beloved wife, that he would not part with her even if the glorious city was to be offered to him as a gift, because the pleasure of being with her was greater than the pleasure of owning the city.

Let us now know some thing about the hero of the Pattina-p-pālai who was the greatest of the Cōḷa monarchs that lived through Sangam ages. He was called Karikāla I and Tirumā vaḷavan, and he is believed to have flourished in the I century A.D. or in the I Century B.C.

The Cōḷa dynasty is deemed to be the earliest in Tamilagam and its origin is traced to the Northern solar dynasty ; the Kings themselves said that they were the descendants of Manu, the author of the famous Dharma Sastra, and of Sibi, the saviour of the poor dove, that offered his own body to the eagle that chased it. All the works of Tamil Sangam literature unanimously acceded to this fact, but the versatile and the veteran commentator on the Tirukkural (பரிமேலழகர்) is of the opinion that the Cōḷas, Pāndiyas and Cēras were the families that existed in the Tamil Nāḍ from time immemorial. As such they are said to be the ancient families of the Tamilagam.

Karikāla I was the son of Uruva-p-pal-tēr-ilan Chēt-cenni (உருவப் பல்தேர் இளஞ் சேட் சென்னி) who married the daughter of a Vēlāla Chief by name Aḻundūr vēḷ and ruled over the Cōla terri-

tory having the City of Urayūr (உறையூர்) 'as his capital. Some of the Telugu inscriptions are believed to refer to the identity of Jata Cōḷa with Ilan cēt cenni. While he was in his mother's womb he was said to have acquired his right to the royal throne, a fact which is refered to as follows,

" தாய் வயிற்றிருந்து தாய் மொழி "

The commentator, *Naccinārkkiniar*, explains this line thus ;

" Just before Karikāla's birth, some sooth sayers of the royal court predicted that if the child was to be born in a certain auspicious time, he would become the sole monarch of the entire Tamil country. To synchronize the birth of the child with the predicted time, his mother raised her legs over to arrest the delivery before the intended time. Then he was born in the auspicious time and became mightiest and the most victorous of the kings."

But some scholars of this day contradict this, saying that it would be an unnatural and dangerous incident in the case of a pregnant woman, who, if she controlled the free and normal delivery of the child, would die in no time. They say that the prescribed good time and the birth of the child would have been the same in all possible ways.

When he was very young, Karikāla was forced to abandon his native city and therefore wandered in a desultory way. By this he was able to acquire a good deal of knowledge and experience of the world, as to how he should behave towards his friends and opponents. This experience made him later so perfect in life as to carry on a good administration and to deliver correct judgment in all complicated matters.

While he was wandering, he happened to stay at *Karuvūr*, when the royal elephant which was set free by the people of Cōla country from *Kaḻumalam* (சீர்காழி) in search of a suitable king for the kingdom according to the tradition in vogue when there was no prince to inherit the throne, put a garland on his neck and carried him on its back to Ūraiyūr, the then capital of the Cōlas. The people wholeheartedly approved of the selection of the royal elephant and honoured him as their monarch. This instance is referred to in the following lines,

" கழுமலத்தில் யாத்த களிறும் கருவூர்
விழுமியோன் மேற்சென் றதனால் " (பழமொழி)

This incident is also referred to in connection with Āditta II the elder brother of Rāja Rāja I in the Sevvandi purānam and he was also called Karikāla II as his mother marked black lines on his legs at the instance of a Riṣi, when he was found very heavy for the elephant which selected him for the throne.

Even though the public accepted Karikāla I as their king, his antagonists secretly put him in prison and set fire to the cell wherein he was impr'soned. With his might and resourcefulness he escaped from the prison house but his legs were burnt accidentally and became black in colour. Hence, he was called Karikāla conveying the meaning of black legged man. Some scholars erroneously take this term Karikāla, to mean a man who had been afflicted by the desease of elephantiasis.

After his escape, he, with the support and advice of his uncle, the reputed poet Irum-pidar-t-talayār, (இரும்பிடர்த்தலையார்) managed to suppress his enemies by waging war against them in the open front, and became the invincible monarch of the Cōla country despite of his young age. When he was on the throne, it is said, two old learned men came to his court for the settlement of a litigation, and beholding a very young man on the royal throne murmured and suspected of his talent in the matter of delivering of fair judgement. However he was shrewd enough to understand their scepticism, and going hurriedly to his private chamber and returning after an interval occupied his throne in disguise of an old man. Then, he heard the dispute of the old men and delivered correct judgement to the fullest satisfaction of the disputants. They admired his sagacity and talent and praised him when they came to know of his tactics and inherited quality of kingship. The following stanzas describe this episode.

" உரைமுடிவு காணான் இளமையோ னென்ற
நரைமுது மக்கள் உவப்ப—நரைமுடித்துச்
சொல்லால் முறைசெய்தான் சோழன் குலவிச்சை
கல்லாமை பாகம் படும்." (பழமொழி)

" இளமை நாணி முதுமை யெய்தி
உரைமுடிவு காட்டிய வுரவோன்." (மணிமே.)

He married a daughter of *Nāngūr Vēḷ* a Vēlāla chief of Sīrkaḻi, as his father did. From this marriage alliance, we could come to the conclusion that ancient Cōlas did not have it as their prestige to marry in royal families alone. Besides, we may say

that the Cōlas would have been the first and foremost family of the ancient Tamil country as Parimēlaḻagar has mentioned in his commentary on the Tirukkural as I have already pointed out.

He had three sons and one daughter *Ādimanati*. She was a poetess and a good dancer and was married to a Cēra prince, Āttan atti familiarly known as a perfect and accomplished dancer. To enlarge and develop his kingdom, Karikāla invaded other countries and vanquished Cēran-perum-cēralādan, and a Pāndiya king and some of the Veḷirs (feudatory chiefs) at the battle of Veṇṇi. He waged war at *Vāgai* also, the details of which are not given in Sangam Tamil literature. He conquered *Aruvā* and *Aruvā vada talai Nādu*, which were originally one territory and designated as Māvilankai, because of its form and likeness of Lankā, Ceylon. After he came to the possession of it, it is believed that he divided it for the sake of administrative conveniences, into twenty four divisions each bearing the name of Kottam and Tiruvenkatakkōttam was one of them.

The discomfited Cēra king, Perum-cera-lādan felt disgraced and resorted to fasting unto death, taking a vow to end his life, sitting on Kusa grass facing towards north and having his sword by his side. This method of suicide is called *Vaḍakkiruttal* in Tamil and *Prayōpavēsam* in Sanskrit. The lines given below from the Aga Nānūṟu depict this occurence.

" ஒண்படைக்
கரிகால் வளவனொடு வெண்ணிப் பறந்தலை
பொருதுபுண் நாணிய சேர லாதன்
அழிகள மருங்கின் வாள்வடக் கிருந்தென." (அகம் 55 மாமூலர்.)

After some time Karikāla invaded the northern countries also and defeating such of the kings who encountered him on his way reached the northern boundary of the country, the Himalayas, whereon without any difficulty he engraved his royal emblem of tiger as a token of his illustrious victory throughout India He was a perpetual enemy of Īruṇ kō velir. If he was aware of the disloyalty of his antagonists, he would in no time ruin their countries. His cruel actions in his enemies' countries are given in detail in the Pattinappālai. He suppressed all his enemies and became the sole monarch of the entire Tamilagam.

He transferred his capital from Urayūr to Kaviri p-pūm-pattinam near the seashore where the River Kaviri takes its confluence. Urayūr became a small town now a days. He excavated

many irrigational tanks in his country and caused some families to migrate from other countries, and inhabit in his, who are still in existence in the Chengleput District. His main attention was diverted to devastating forests and establishing villages wherever possible. A Telugu *Kaifiyat* says some thing about Krikāla in this connection as shown below:

"After many years had passed in this way, Karikāla Mahārāja of the Solar dynasty ascended the throne. He came from the west and conquered and annexed this country to his teritory. He had the forest cleared on the southern side of the *Karigiri hill*, where he had founded *Pottappi* and some other villages. As Pottappi was the most important of all of them, the whole group acquired the name of Pottappinādu. To the south of Pottappi, there extended a dense forest as far as the holy Tirumalai. In the midst of this forest there flourished a few hamlets of *munis*. Karikālā had the forest cleared, and planted new villages, where innumerable birds were living and which therefore acquired the name of Pulugula Nādu". (Kaifiyat of Chittivel Cudappah).

He took a great deal of interest in the welfare of the agricultural population of his country. When the colonists converted the forest area into cultivable land, he fixed the amount of tax which they had to pay to the government every year on their holdings. He is credited with the construction of a large number of temples for all the deities of the Puranic fame, without any descrimination against a particular religion and they were richly endowed with grants of land. He built embankment over the river Kaviri, so that the water of it would be directly and without any waste utilized for agricultural purposes to get more yield of crop than before.

A striking incident is referred to in later Tamil literature; that, when Karikāla ventured to construct the embankment over the River Kaviri, he ordered all his feudatory chiefs, that each one should contribute his quota of labour to the lucrative public work. But one of the chiefs by name *Mukari*, (the three eyed man; really this name might be an exaggeration to indicate his excessive wrath and strength) disobeyed the king's command purposely. After a long time Karikāla came to know that *Mukari* violated his orders, becauso of his vanity of possessing one superfluous eye on his forehead. He grew indignant and immediately ordered his courtiers to get him a portrait drawn of the

delinquent. When the same was done, he rubbed off the third and unwanted eye in the picture and the eye in the picture and the one on the forehead of the person instantaneously vanished. *Kalingattu-p-parani*, a panegeric poem describing the victory of Kulōttungā I gives us this information thus.

"தொழுது மன்னரே கரைசெய் பொன்னியில்
தொடர வந்திலா முகரி யைப்படத்
தெழுது கென்றுகண்(டு) இதுமிகைக்கணென்(று)
இங்க ழிக்கவே அங்க ழிந்ததும்."

Tamil commentators are of the same opinion that this chief *Mukari* should have been Pratāparudrā, but Telugu legends in accepting the episode as it is, inform us that the victim should be Trilōcana Pallavā who was said to be the possesser of a third eye on his forehead. It is not wise to take all the legends to be true or to ignore all of them as imaginatory ones. One historian confirms that one *Mukkanti Kāduvetti* or Tirilōchana Pallavā was the contemporary of Karikālā I by whom his third and unwanted eye was made to disappear. Further he advocates some epigraphical evidences to proceed that Mukkanti flourished during the reign of *Vijayāditya* whose date is said to be the 6th centuary A.D. There by he assurs that Karikālā I also was his contemporary.

Tamil scholars after making thorough investigation of Tamil literature came to the conclusion that Karikālā's date must be the first century B.C. or A.D. They enumarate the following facts: that when Silappadikaram was composed during 2nd century A.D. the author *Ilangōvadigal* did not praise Karikālā in Pugārk-kandam, as he enlogised the other two crowned kings of *Pandiya* and *Cēra* countries, because Karikālā was not alive then; that his name was mentioned in the same book in past-tence as "திருமா வளவன் புண்ணியத்திசை போகிய அந்நாள்" and that if he was alive he would not have missed the opportunity of worshipping and attending the festival of Kannagi at *Vanci* that was largely attended by the other famous Tamil kings and the king of Lankā. Cēralādan, one of the ancient king of Cēra territory and ancester of Ilangāvadigal is mentioned in Aganānūru (55) as having waged war with Karikālā I at the battle field of Venni.

The story of the extinguishment of the third eye of Mukari is not narrated in any of the Tamil Sangam literature. Kalingattu-p-parani itself does not mention the name of the chief

who had been deprived of his third eye, but merely refers to the name Mukari. Some scholars are of opinion that this Mukari family presumably would have been in existence in Tamil country in 12th century A.D. So, this eye episode does not have any connection with Karikāla I.

It is belived that two other Karikālās than the one already mentioned here were famous in the history of Cōlās. Vīra Rajendra Cōlā was Karikālā III the reason for his having this appellation is obscure, and Kulōttungā I was Karikālā IV. He was so named after the great victory of Kalingam. Kari in Tamil means elephant and Kālan refers to the slaughterer or *Yama* the god of death. He is the hero of Kalingattu-p-parani in which his victory obtained after killing of 1008 elephants in the war front at Kalingam is elaborately dealt with by Jayañ-koṇḍar. The eye episode propably would have connection with the latter Karikālās.

Kaaikālā I reclaimed forests, built massive buildings and erected fortress with the equipment of war materials set up around the four walls of the compound. He was the poineer king for the fertility of Cōlā country one to whom was attributed the name of Tiru-mā-vaḷavan, i e. he who fertilised the land and possessed enormous wealth. This appellation of *Valavan* was quite commonly added after the names of ḥis descendants.

It is said that he worshipped Kāmakkōttam (the temple of Kāmākshi at Kānci) and devoted some services to it for some days A gift of a war instrument called *cenḍu* செண்டு was awarded to him by the guarding divine Boothā of the temple in appreciation of his selfless devotion and duty to the goddess. By the same instrument, perhapes he would have shattered the golden mountain, *Mahāmēru*. A venba gives the detail as follows.

" கச்சி வளைக்கைச்சி காமகோட் டங்காவல்
மெச்சி யினிதிருக்கும் மெய்ச்சாத்தன் — கைச்செண்டு
கம்பக்களிற்றுக் கரிகாற் பெருவளத்தான்
செம்பொற் கிரிதிரித்த செண்டு."

This would have been a legend or one of the latter Karikālās would have received the gift of *cendu*. This requires further investigation.

AHIMSĀ THROUGH THE AGES

BY

SRI N. SUBRAMANIA SASTRI M.A.

Ahimsā is the essence of Indian philosophy and religion and is a distinctive contribution of India to the world culture. Historians point out, Ahimsā has been the key-note of Indian culture, it has entered deep into the very system of Indian life, from which it cannot be disentangled. Each and every religion, worth the name, has accepted the doctrine of Ahimsā as a basic principle and it has been looked upon as the highest religion according to all people in the world. It is the fundamental message of Hinduism, Buddhism and Jainism. It is a part of the Sermon on the Mount and Mohammed also is said to have taught it to his followers, although in a restricted sense.

'Verily Ahimsā is a religio-philosophical expression. Ahimsā literally means desistance from Himsā. Himsā in Sanskrit from which the term comes, means 'desire to injure, harm or kill'. *Ahimsā*, therefore means, 'control of the desire to harm, injure or kill'. Ahimsā is, thus, the moral exhortation or urge to desist from the deeprooted and prevalent tendency of man to harm. or injure or kill his fellow-beings or his fellow-creatures. It is an attitude of perfect harmlessness towards all creatures under all circumstances. It is associated in the popular mind with the non-killing of animals for good, sport or sacrifice and to a lesser extent with the avoidance of cruelty to animals. With reference to human beings it is used with many meanings ranging from non-violence of all kinds to non-resistance to evil.

The idea of Ahimsā could not have originated in man's mind but on account of previous widespread habit of Himsā[1] in the society in which he lived. In the Vedic period, yajña[2] (sacrifices)

1. Most of the modern psychologists hold that *Himsā* (urge to kill or destroy) is a natural instinct common to both man and animal. It is a dictate of nature and is beyond doubt an animal instinct.

2. The original meaning of the word 'yajna' as its root (यज्) indicate, was only worship of God. The sacrifices (yajna) were performed with a heart full of devotion as a tribute of love and veneration to the Vedic deities. It should be enjoined in the Vedas. The yajnas are classified into Pāka-yajnas, in which cooked offerings are made; the Havir-yajnas, in which clarified butter, milk, curd, grain and such like uncooked articles are offered; and Soma-yajña in which juice of the Soma plant is offered.

were very popular institutions. Yajña or sacrifice is the offering to the Devas of anything that we hold as our own, with the consecratory mantras appropriate to them. It should be such as confers the highest good that can fall to the lot of man upon the performer and the nation of which he is a unit. Clarified butter, flour, milk, grain, cooked food, curd, cream, the juice of soma creeper, animals and the like may be offered to the Devas (Deities).

The Vedas enjoin slaughter of animals in some sacrifices and the slaughter of animals for the purpose of ritualistic sacrifices is regarded blameless by the Vedas. It is argued, that the victim in a sacrifice is not harmed, by the death it suffers, because it gets to heaven and attain fresh and more glorious bodies, just as a surgical operation, though painful for the moment is no harm. Again, for example, the judge whips or hangs a criminal. It is certainly a *Himsā* (harm), but it is not a crime, as it is sanctioned by law. So in sacrifices, the animal is harmed, but the harm is authorised by the sacerdotal law. Therefore, it is held that animal sacrifice in yajña is not an act of *Himsā,* but an act of Ahimsā; but the Vedas and the Brahmaṇas consider that elsewhere than in yajña animal sacrifice is always an act of Himsā. It will be incorrect to think that the principle of Ahimsā had no influence in the conduct of the Vedic people. The tradition of the sanctity of animal life is an ancient and wide-spead tradition. Where the tradition is violated, it is felt to be lapse from righteousness. In the period of the Upanishad, we hear a new voice. During the Upaniṣad age, the Vedic religion of sacrificial ritual had fallen into back-ground, as the result of the knowledge conveyed by the Upaniṣads. Numberless are the texts that extol kindness to animals and exhort men and women to cease from all forms of cruelty towards animals including animal sacrifice in worship and animal slaughter for food. There are also passages which praised Ahimsa as a necessary expression of the belief in the Unity of life and of the resultant obligation to respect the sanctity of all life.[1] The Upaniṣads, in short, completely discards the Vedic ritualism, set their face against animal sacrifice and emphasised Ātma-vidya as the ideal, worthy of adoption by the enlightened people.

1. (*a*) अहिंसन्सर्वंभूतान्यन्यत्र तीर्थेभ्यः। Chan. VIII, 15. 1.
(*b*) यत्तपो दानमार्जवमहिंसासत्यवचनमिति ...... । ibid, III, 17. 4.
(*c*) अहिंसा नियमेष्वेका मुख्या । yoga-tattvopaniṣad V. 29.

In the epic age the sacrifices were very popular institutions. The Rāmayana and the Mahābhārata range over a much wider field of religious ethics of Ahimsā and Himsā including yajña-himsā. Taken collectively they bear witness to (1) the prevalence of animal slaughter and meat-eating at certain period of our religious history; (2) condemnation from the stand-point of higher ethics at the same time; (3) the animal slaughter and meat-eating permitted or prescribed in certain cases such as sacrifice, in the worship of the ancestors etc.; (4) even at a very early period of our history, there was a section of religious opinion which condemned animal slaughter even for a sacrifice and substituded vegetables for animal offerings. In the Rāmāyaṇa, Kausalya kills a horse with her own hands.[1] King Ambarīṣa was going to sacrifice a boy, when his horse was stolen in order to complete the ceremony.[2] But there are also passages in the Rāmāyaṇa, which see in a sacrifice, useless bloodshed. When Sri Rāma proposes to perform the Rājasūya sacrifice, Bharata says;

"Thow art the refuge of all animals and the universe. Therefore, of what use is such a sacrifice unto thee? In such a sacrifice all the royal families meet with ruin".[3] The Mahābhārata—that epic monument of Indian culture—which may also be characterised as a grand monument of thought—contradictions, immediately after praising Ahimsā and condemning meat-eating, proceeds to set up exceptions to these principles and points out the cases in which Himsā (violence) and meat-eating (māmsa-bhakṣaṇa) are quite justifiable.

The ideal of Ahimsā gets full expression in the Mahābhārata. It is worth noting that the dictum *Ahimsā paramodharmah* (giving

(*d*) अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यं....एते सर्वे गुणा ज्ञेयाः सात्त्विकस्य Sarīrakopaniṣad V. 5..

(*e*) अहिंसा सत्यमस्तेय ... यमा दशा । Varāhopanṣad, V. 12; Triśikhi, Brā. Upa. II. 33; Jābā. Dar. Upa. I. 6.

(*f*) अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यो परिग्रहः... एष स्वधर्मोऽभिख्यातो । Nārada—Pari. Upa IV, X, 13.

(g) अहिंसा धर्मयागः ...Paśu. Brah. Upa. 5. etc.,

1. कौसल्या तं हयं तत्र परिचर्य समन्ततः ।
कृपाणैर्विशशासैनं त्रिभिः परमया मुदा ॥ Rāma. Bāla. ch. 14, sl. 33,
2. Rāmā, Bālā. ch. 61.
3. Rāmāyana: Uttarakaṇḍa, ch. 83, sl. 8—20.

up of slaughter is the height of religion) was not first pronounced by Lord Buddha, as is wrongly supposed by many, but occurs in the Mahābhārata in several places.[1] In the Anuśāsanaparva, we have one whole chapter devoted to Ahimsā doctrine, and the position is thus summed up "Ahimsā is the highest Dharma, and the highest restraint, Ahimsā is the highest gift. Ahimsā is the highest penance, Ahimsā is the highest attainment, Ahimsā is the highest friendship. Ahimsā is the highest happiness. All fruits of sacrifices, of gifts and of pilgrimages cannot equal Ahimsā. The man who practises Ahimsā, accumulates endless merit and triumphs always over all. He is like a father and mother unto created beings. It is not possible to relate the virtues of Ahimsā even in the course of hundred years"[2]

In the Strīparva, it is stated that, 'That person, O monarch! who gives unto all creatures an assurance of his harmlessness, goes to the highest regions. The fruit that one obtains by giving an assurance unto all creatures of his harmlessness cannot be obtained by a thousand sacrifices or by daily fasts. Amongst all things there is nothing dearer than self. Death is certainly disliked by all creatures. Therefore compassion should certainly be shown unto all".[3] Tenderness to life extends to the animal and even vegetable kingdom. "For killing a dog, a cat, a frog, a cow, a reptile, it has been said one incurs the sin of animal slaughter".[4] For having killed a blossoming fruit-yileding tree, creeper, shrub, or plant one shall mutter a hundred Rg. mantras. For having cut

1. अहिंसा परमोधर्मः —Ma. Bhā. Ādi Par. ch. 11, sl. 13; Anuśāsanaparva, ch. 115, sl. 1; ch. 115, sl. 25; ch. 116, sl. 38. Aśvamedhaparva. ch. 43, sl. 28 etc.

2. अहिंसा परमो धर्मस्तथाऽहिंसा परो दमः ।
अहिंसा परम दानं अहिंसा परमं तपः ॥
अहिंसा परमो यज्ञस्तथाऽहिंसा परं फलम् ।
अहिंसा परमं मित्रमहिंसा परमं सुखम् ॥
सर्वयज्ञेषु वा दानं सर्वतीर्थेषु वा प्लुतम् ।
सर्वदानफलं वाऽपि नैतत्तुल्यमहिंसया ॥
अहिंस्रस्य तपोऽक्षय्यमहिंस्रो जयते सदा ।
अहिंस्रः सर्वभूतानां यथा माता यथा पिता ॥
एतत् फलमहिंसायां भूयश्च कुरुपुङ्गव ।
नहि शक्या गुणा वक्तुमपि वर्षशतैरपि ॥ Mahā.bhā, Ānuśā ch. 116. 38—42.

3. Maha Bha. Strīparva: ch. 1, v. 25–28.

4. ib Santi: ch. 163. 57–58.

down corals growing on a cultivated soil, as well as those which spontaneously grow on uncultivated fields, one shall regain his purity by living on milk diet for a day ".[1] Ordinarily the doctrine of Ahimsā is to be accepted as the supreme principle in life; but there are important modifications and exceptions to this general attitude. Grounds of public safety and interest always fully justify resort to the violent methods of destruction, and it is quite justifiable to take up arms in self-defence. There is no ambiguity about this in Hindu Ethics. "An incendiary, a prisoner, one holding a weapon in one's hands, a robbor, the taking away of lands, the seducer of another man's wife,—these six are called assassins. They say that killing an assassin for personal safety, one commits no sin ".[1]

"A preceptor, on old man, infant, vastly erudite person coming as an assassin, must be killed without the least hesitation. By killing an assassin, the killer acquires no demerit, inasmuch as it is anger that kills anger in such a case ".[2] Thus Hindu ethical thinkers enjoin *Himsā* only in such exceptional cases in which without our taking recourse to it a criminally minded anti-social person (ātatāyī) might have done much greater *himsā* to quite innocent persons. It is in no way indulging in *himsā* for selffish gains, but doing a little and necessary evil in order to save the human society from a much greater evil. There are numerous passages in Hindu Texts concerning the duties of Kings including protecting one's kingdom against foreign invasion and safe-guarding the interest of law-abiding citizens. It was a cherished tradition in illustrious Royal families to make unprovoked war upon surrounding kings for establishing their right to imperial sovereignty. Again kings in ancient India were expected to go out for periodical hunt to stay the depredations of wild animals. Hindu scriptures do not teach anarchy nor do they encourage any movement which leads to confusion in the state. The normal functions of a state were not intended to be brought to a stand-still through the observance of Ahimsā, nor was too rigid or idealistic observance of Ahimsā allowed to stand in the way of the performance of the legitimate duties of a worldly man.

1. Manu: ch. XI. 141, 145.
2. अग्निदो गरदश्चैव शस्त्रपाणिर्धनापहः ।
क्षेत्रदारहरश्चैव षडेते आततायिनः ॥
आततायिनं हत्वा नात्र त्राणमिच्छोः किञ्चित् किल्बिषमाहुः । Vasiṣtha-Samhita, ch. III.

In the Rāmāyaṇa there is dramatic controversy about pacifism vs. legitimate destruction. Sīta's feminine nature shrinks from the destruction of the Rākṣasas. She says to Rāma that it was not justifiable to bear hostility towards others, without the cause of hostility. She quotes the story of an ascetic, who was entrusted with a sword to protect himself. "Constantly carrying the sword, by degrees, the ascetic, foregoing all thoughts about asceticism, had his mind involved in fierce sentiments ...... This ancient story asserts that even as fire works change in a piece of wood the presence of arms works change in the mind of a person bearing them. From following arms, one's senses get befouled and deformed".[1] This illustration of Sīta shows that she had a wonderful insight into the inherent vice of all military policy which begins by taking to war measures as a pure means towards defence, but ends in making them ends in themselves. Rāma virtually replies that it is justifiable to destroy life in the interests of society. Again "whether an act be cruel or otherwise, slightly or highly sinful, it should, for protecting the subjects, be performed by a ruler......We hear that in days of yore Śakra slew Virocana's daughter, Mantharā who had intended to destroy the earth".[2] Rāma cuts off the head of Śambūka, the Śūdra ascetic, because his asceticism was a source of trouble to the subject.[3] The Mahābhārata goes further in emphasizing both the inevitableness of slaughter, and its enormous usefulness. "Without slaughter no man has been able to achieve fame in this world, or acquire wealth or subjects. Indra himself, by the slaughter of Vṛtra, became the great Indra. Those amongst the gods that are given to slaughtering are adored much more by men. Rudra, Skanda, Śakra, Varuṇa etc., are all slaughterers ....Humbled by their prowess all people lead to these gods, but not Brahma at any time".[4] Destruction of life again, is a part of the process of nature; and and whether we will it or not it will go on. "I do not behold the creature in this world that supports life without doing any act of injury to others. Animals live upon animals, the stronger upon the weaker. The mungoose devours the mice; the cat devours the mungoose; the dog devours the cat; the dog again is devoured by the spotted leopard. Behold. all things are destroyed

1. Rāmayaṇa. Āraṇya, ch. 9, vs. 9-32
2. ib. Bāla. ch. 25, vs. 17–21.
3. ib. Uttara, ch. 76, v. 4.
4. Mahā. Sānti, ch. 15 vs. 14–17.

by the destroyer when he comes. This mobile and immobile univirse is food for living creatures. The very ascetics themselves cannot support their lives without killing creatures. In water, on earth, and in fruits, there are innumerable creatures. There are many creatures that are so minute that their existence can only be inferred ".[1] 'Life is the life of life' (Jīvo Jīvasya Jīvanam) – is an eternal truth and it is stated not only in the Mahābhārata, Śāntiparva, but also in the Upaniṣads,[2] Bhāgavata,[3] Manusmṛti[4] etc. Further, in the Bhagavad-gītā, Srī Kṛṣṇa reveals what is perhaps the inner secret of the world process as a continuous change or transformation through destruction by the time force. The Lord himself is the great Kāla.[5] The vision of this transformation and of the all-consuming destruction which it involves strikes terror even in the heart of such a mighty warrior as Arjuna.[6] At times, destructive action is alone a true prelude to fresh construction. It then becomes a positive act of righteousness to do away with those who block the progress of humanity. "The sin that attaches to killing a person that should not be killed is equal to that which is incurred by not killing one who deserves killed ".[7] "A kṣatriya should slay sires and grand sires, brothers and preceptors, relatives and kinsmen, that may engage with him in a just battle ".[8] As to the duty of all kṣatriyas to fight in a righteous battle and either killed or get killed the Bhagavad-Gītā is the standing authority. Many of the arguments of the pacifists are there turned down and Arjuna is enjoined to

> "stand up and fight
> conquer thy foes and enjoy the spacious realm."

Besides, there are occasions when God himself takes flesh and comes down and lives in the world of men for the protection of the good, for the destruction of evil doers, for the establishment of righteousness.[2]

Thus two conflicting phases co-exist in Hindu thought. Destruction and violence (*himsā*) are inherent in God's scheme.

1. ibid ch. 15, vs. 20–28.
2. Chāndo. Upa. V, ii, 1; Bṛhadā. Upa. VI, i, 14.
3. Bhāgavata I, 13, 46.
4. Manu ch. V, 28
5. कालोऽस्मि लोकक्षयकृत्प्रवृद्धो
   लोकान्समाहर्तुमिह प्रवृत्तः । Gītā, ch XI, v. 32
6. cf. Gītā, ch XI. vs. 16, 25, and 30.
7. Mahā. Śānti. ch. 142, v. 27.
8. ib. Śānti. ch. 64. vs. 18–19.

Non-violence (*Ahimsā*) has also a place but only at certain levels. There are but few conspicuous instances of Non-violence (*Ahimsa*) with its implications. These few appear to have attained conspicuity by reason of their rarity. The first outstanding example is that of Vasiṣṭa the sage who resisted with Non-violence Viswāmitra's terrible weapons both physical and super-physical. Vasiṣṭa was a great Brahma Rṣi, whose refusal to give the cow Kāmadhenu gave offence to king Viśwāmitra and who was attacked by the later. Vasiṣṭa simply planted his Brahmadaṇḍa before him and waited. Weapons after weapon hurled by Viśwāmitrā flew towards Vasiṣṭa but did not get beyond the rod. Not even the mighty Brahmāstra, the miraculous weapon for which there is no opposing power, that by which Srī Rāma killed Rāvana, has any greater effect. At the hurling of Brahmāstra Vasiṣṭa became indignant. His body emitted fire. The Devas became frightened and implored Vasiṣṭa not to imperil the world. Thereupon Vasiṣṭa received the weapon without suffering any harm, to the astonishment of the Devas. After this final failure of physical force Viśwamitra exclaimed; Fie, Fie upon the warrior's strength, the might of the erudite person is might indeed." He betook himself to the forest and after repeated penances and after surmounting many temptations, himself became a Brahma Ṛṣi.[1] The other well-known instance is that of Prahlāda, son of Hiraṇya-Kaśipu commonly classified as an Asura, *i.e.*. as one who opposes God's plan. Hiraṇya-Kaśipu by his penances obtained boons which enabled him to set up as a rival to Sri Mahāviṣṇu the presiding diety of the universe. He usurped so to say the administration of the earth for a while. It was not a bad ministration. For under his regime.—" The earth yielded without toil and tilling."[1] And he wanted all men to fall down and to worship him as God. Men obeyed him in this. He had a son Prahlāda who even as a child was a devotee of the Lord Mahāviṣṇu. Prahlāda persisted in paying obeisance to Viṣṇu or Nārāyana and in singing his glory even to the force of his own father in spite of all exhortations to the contrary.

1. परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।
धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे ॥

cf. The same thing is advocated by the Saptāsatī and also by all the great Epics of the world, *e.g.*, tBe Rāmayaṇa, Mahābhārata, Iliad etc.

2. Rāmayaṇa Bala Ch, 56 vs.

Prahlāda was persecuted by his own father for this open profession of faith in Sri Nārāyaṇa. The persecution took the shape of several open attempts to kill Prahlāda by fire, by poison, by hurling from hill top etc. To all these Prahlāda willingly submitted invoking the name of Viṣṇu or Nārāyaṇa; and came out unhurt by all the weapons of destruction. In spite of his father's cruelties his affection for his father remained as strong as his faith in Viṣṇu. The other familiar instance is that of ascetics in Āśramas or hermitages which were raided by Rākṣasa's without resistance Ascetics were also waylaid and killed by Rakṣasas without resistance even though they had the power of vanquishing their enemies by the power of their penance. Indeed the willingness of the ascetics to die by the Rākṣasas is attributed to their reluctance to use the small store of their power accumulated by long and patient penance [1]

There are also instances that go to show that the tradition of the sanctity of animal life is a wide spread tradition. Where that tradition is violated, it is felt to be a lapse from righteousness. The legends that illustrate extremes forms of this practice are still regarded with veneration. One such legend has come down to us in the story of king Śibī.[2] Similarly, Dīlīpa in Raghuvaṁśa, offering his body to a lion to protect the cow of Vasiṣta from the lion; the story of Jīmūta-vāhana having sacrified his own body to an eagle in order to protect the lives of the serpants, is to be found in the Kathāsaritsāgara and also in the Nāgānanda of Śrī Harsha. The modifications and exceptions that we find in our scriptures do not affect the general position laid down that all life is supremely valuable, and any wanton, selfish destruction of it is self-condemned. 'That learned person who giveth to all living creatures the Dakṣiṇa of complete assurance comes to be regarded without doubt, as the giver of life-breaths in the world ... .The life breaths of other creatures are as dear to them as those of one's own to himself. Men of intelligence and purity should always behave towards other creatures in the same way as they would wish that others should be have towards them. Even persons of learning and candidates for emancipation are not free from the fear of death. What need, then be said of those innocent and healthy creatures endued with love

1 अकृष्टच्या भूरासीत् ।

2. शापास्त्राः कुर्वन्ति तपसो व्ययम् । Raghu : Canto. XV, 3.

of life, when they are sought to be slain by sinful wretches subsisting by slaughter[2] For this reason, abstention from injury is the highest religion; abstention from injury is the highest penance; abstention from injury is the highest truth "[1]

Ahimsā is one of the eternal moral principles enjoined by Manu Though we find passages in Manu, saying " for the purpose of religious sacrifices, the beasts were created by the self-existent; the sacrifice is for the elevation of the whole universe, hence killing is not killing in a religious sacrifice,'[2] Manu is, on the whole, for the ideal of Ahimsā[3] The great Vyāsa has said " He is convinced of one thing, to which he has given expression in all the 18 Purānas composed by him that 'to do good' (paropakara) to another is virtuous' and 'to cause suffering' to another is 'sinful.'[4] In other words, according to the great seer and teacher, Vyāsa, *himsā* is a sin and service is virtue. Among the orthodox Darśanas which owe their allegiance to the Vedic texts almost all with the exception of Pūrva Mīmāmsa have been maintaining the doctrine of Ahimsā either directly or indirectly as an essential and cardinal religious *dharma*. The Saṅkhya writters openly condemn the Vedic rituals since they involve cruelty to animals.[5] The Yoga school which is another aspect of the Sāṅkhya system completely adopts this anti-sacrificial attitude of the Sāṅkhya school The most important school of Indian thought—the Vedanta school—condemns ritualism that involves the slaughter of animals. Śankara in establishing his own doctrine of the realisation of the self by knowledge summarily dismisses the Vedic ritualism as an inferior type of religion not fit for the enlightened one and in one place when he tries to define

1. One day a dove pursued by a vulture took refuge with Sibī. The vulture would not forego its pray nor would Sibi give up his obligation to save the creature that sought his protection. The compromise was that Sibi should give his own flesh weight for the dove The story proceeds that he cut off lump after lump from the flesh of his body and the dove-scale still went down until at last Sibi himself entered the scale and offered his whole life. And then by a miracle the whole scene changed. The vulture became Indra and the dove become Agni the Fire God. Both of them had jointly planned this incident to test the greatness of Sibi. And the scene ends with the blessings of the Devas on such a great king.

2. Manu: Ch. V. *v*. 39.

3. Manu: Ch. V. *vs*. 48 –55.

4. अष्टादशपुराणानां व्यासस्य वचनमिदम् ।
परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम् ॥

5. cf. Māthara-vṛthi on Saṅkhya-Kārika on the 2nd stanza.

Dharma, he distinctly identifies it with Ahimsā; for, he says "Dharma means Ahimsa-de-dharma." Similarly Rāmānuja following the traditions of Bhāgavata cult emphasises Bhakti—devotion to Viṣṇu as super-eminent means of salvation, thus completely discarding the vedic ritualism. In the case of Madhvacārya who is the founder of dualistic Vedānta and Vallabhācārya, we find a complete rejection of animal sacrifice and the introduction of Piṣṭapaśu,—corn flour, shaped in the form of an animal as a substitute for real animals in sacrifice, probably to satisfy the orthodox and conservative section among his followers, while at the same time, to maintain the doctrine of Ahimsā not violated. These four great leaders of the Vedanta school have been merely adopting the traditions of the Upaniṣads which set their face against animal sacrifice and emphasised Ātma-Vidyā as the ideal worthy of adoption by the enlightened people. Thus throughout the history of Hindu thought this ideal has been kept in veneration by almost all thinkers of importance.

Ahimsā, as we understand in Buddhist Texts, is not the be all and end all of everything. It is only a corollary to Dharma[1] and on the proper and correct understanding of which rests the appreciation of the ideal of Ahimsā in Buddhist texts. The early Buddhist texts and post-canonical literature are full of most beautiful and stirring episodes, which illustrate the translation into action of this noble and high ideal of life. The early Buddhist missionaries were deeply imbued with the spirit of Bnddhist Ahimsā. The anecdote of Puñña may justly be regarded as one of the gems of the whole range of Buddhist literature, in which one can grasp the true spirit of Buddhist Ahimsā. '*Thow shall not kill*', is the first of five precepts, to be practised by a lay devotee of Buddhist. This is an injunction to not only refrain from killing, but also from any act of injury to a living being so far as it is possible for a lay Buddhist in his sphere of life. It is the first in the ten precepts for the order (Bhikkus). The Bhikku who pursues Ahimsā must be able to endure and pardon injuries and insults. Thus in Buddhism we find two types of Ahimsā—one intended for lay Buddhist and the other intended for Bhikku. The latter is more strict and rigorous than the former. It is

1. The Dharma in Buddhism embodies and comprises the sublimest truths as promulgated by Lord Buddha. It is a great force. It is the *wheel of law* set in motion over 2500 years back at the Deer Park by the Enlighfened one (Bodhi-sattva). It was never static. It is a forward movement.

generally held that Gautama Buddha started his carrer preaching against animal sacrifice in the name of religion. The beautiful story of his going to Benaras after the enlightenment to deliver his first sermon on Dharma and on the way how he met a herd of sheep led by a shepherd to be slaughtered and how out of pity he followed the flock with a view to save from sacrifice—all exhibit the fine trait of his own life as well as the importance of his message to the world.

In Jain sm Ahimsā is the sublimest truth and forms the background of its philosophy and religion. Jaina thinkers, like the Hindu and Buddhist teachers, have formulated two types of Ahimsa—one intended for the house-holders and the other intended for the ascetics. It is the first of the five vows of Jain ascetics and they carried it to great extremes, not driving away vermin from their clothes or bodies and carrying a filter and a broom to save minute insects in the water they drink or on the ground where they sit. No other seet has carried Ahimsa farther than the Jains the respect for abstinence from every thing that has life. Ahimsā Paramo Dharma is the watch-word of the Jains.

The religious commandments given in the Christian books, have given the first place to the commandment 'Thou shall not kill'. According to Christ, we shouid not even resist evil;[1] we should love our enemy and pray for his pardon. According to his teaching, if somebody give you a slap on the right cheek, you should offer him the left one also, and if somebody takes away your coat, let him have your cloak too. This advice may be quite right from the spiritual point of view and is only possible for saints and martyrs to follow it, but it cannot be practically followed by men of the world. Even the devout followers of Christ do not follow his teachings in their daily life.

Muhammadanism did not lay much stress upon the principle of Ahimsā as such. But that does not mean that it has made no

1. Jesus Christ said "Resist not evil". Tolstoy has shown that Jesus meant it literally. Christ condemned anger *unconditionally*. Tolstoy pointed out that the word "without a cause " was interpolated by worldly wise improvers of Christ's teaching in the sentence " He who is angry with his brother [without a cause] is in danger of the judgment." We are never to be angry, not even under grave provocation It is worthy of note that the new version of the English Bible does not contain the words "without a cause", though the authorised version has them; and this is due to Tolstoy's is labours in biblical criticism.

contribution to the doctrine of Ahimsā. It was perhaps Muhammadanism that first drew attention to the Himsā (violence) prevailing in society in the form of exploitation of man by man. It was the first to advocate abolition of slavery and usury and to insist upon equality of rank in several religious and social matters. The glorious periods of Indian History, the periods of Chandra Gupta and Aśoka of the Mauryan Dynasty, the emperor Khāravela who came after him, the Chalukyas and Pallavas in the Deccan and the Cheras, Cholas and Pandyas of the South had all been followers of the faith based on the doctrine of Ahimsā. They were able to build up empires which had been the pride and glory of India. Aśoka made Ahimsa the subject of the first and second of the Rock Edicts in which he recommended his religion to his people. Again, Aśoka was the first monarch in history who put into practice the theory of Ahimsā and proved to the world that it was not impracticable to abstain from aggressive warfare by following the principle of Ahimsā.

Though not connected directly with a religious movement, the age of science which began in Europe after Luther and advanced by leaps and bounds during the last century and a half has also contributed to the evolution of Ahimsā in a new direction. It consists in search for and application of the least painful methods of executing acts where injury is inevitable. The injury itself might be deliberate violence—as in capital punishment or in slaughter of animals for food or in vivisection. But a sentiment has developed seeking to make the execution swift and painless. This sentiment also accounts for the use of anaesthetic in surgery.

Then we come to our own period. Gandhiji, the greatest apostle of Non-violence (Ahimsā) since Christ, has been the most remarkable and perhaps one of the greatest makers of modern mind. His greatest contribution was Truth and Non-violence. Truth and Non-violence is a favourite expression of Gandhiji, by which he intends to express his whole philosophy.[1] He built his life on Truth and Non-violence. Non-violence, with Gandhiji, is

1. Attempts have been made by critics and interpreters to divide the expression into its two components. Gandhiji himself has said that he was first a seeker after truth. If so, he should have been a follower of Non-violence afterwards. But that at any rate is not the case with Gandhiji. In fact Gandhiji describes the essence of his doctrine sometimes as non-violence sometimes as truth; sometimes as love these terms being in his opinion interchangeable.

not a logical concept or a philosophical conclusion. It is not mere non-killing; in its positive aspect it is not merely love as Christ preached it; not even the friendliness and compassion as Buddhism would have it. It is dynamic Non-violence by which worldly life could be leavened and humanity saved from orgies of unbridled violence. Long and varied are the dissertations of Gandhiji on the subject and sometimes bewildering in their effect owing to his conscious efforts at clarity in describing a moral force, which is apt to be obscured by ever-shifting human existence. In the main, however, Non-violence according to his precept and practice, is the free and loving application of the soul force to bring about a good end through a change of heart in the opponent. Ahiṃśa (Non-violence) is to be observed in deed and in thought so that no injury may strike one's adversary in any form. Even enemy in a personal sense, is too foreign for him. Violence is wrong and not to be used on any account. Not content with merely propounding the doctrine of Ahimsa, Gandhiji produced a technique by which forces could be mobilised and results more satisfactory than organised violence could be achieved. The technique of Non-violence is very distinctive and an advance on theories of Tolstoy and Thoreau. Very often this principle of Ahimsa has been criticised by the westerners as the mark of cowardice and the weapon of the weak and helpless. Intrinsically, the principle of Ahimsa instead of being the mark of cowardice appears to be the quality of the courageous victor. It requires a greater strength of self to face injury than to inflct it. This was the attitude of Christ on the cross.

All the great religions and the greatest Eastern personalities like Sri Krishna, Buddha, Christ, Sankara, Ramanuja, Mahatma Gandhi—what have they all preached above everything else. They have exhorted men to practīse Ahimsa. An attitude of perfect harmlessness (Ahimsā) towards all creatures, under all circumstances is preached in Hinduism, Buddhism, Jainism and Christianity as well. The modern renaissance movement certainly indicates a desire for extending the value and usefulness of this principle. The politicāl, economical and social reorganisation demands certainly a wider and a higher appreciation of the principle of Ahimsa. It is this neglected aspect of Ahimsa principle that has been emphasised in the modern movement led by Gandhiji. It is an immutable duty devolving upon the followers of Ahimsā-dharma to restate this fundamental principle

with a wider application for the benefit of mankind. Certainly Ahimsā with this wider application may form the basis for the formation of the new human ideal and a new world religion. The world never needed the application of the principle of Ahimsā as much as it needs today when it regards itself more civilised than ever before. Just at present as a post-war phenomenon the world is hankering after a living ideal by adopting which it hopes to save civilisation from complete destruction. It would not be an unwarranted presumption to suggest that it is the duty of India to give a lead in this matter, because her own civilisation and culture are based upon this principle of Ahimsā, Non-violence or universal love, which appears to be the only panacea for all the evils which infest the world at present. Let us hope and pray that India will rise to the occasion.

THE GITARTHA SANGRAHA.

BY

Sri D. T. TATACHARYA, M.O.L.

3. Study : Part III—*(Continued)*

SECTION 7—12.

7. (*a*) It has been said that a *yogin* is superior to all *non-yogins*, whether they be *Tapasvins*, penance-doers, or *Gñānins*, knowers, or *Karmins*, doers of action, and that superior to even all other *yogins* is that *yogin* who is devoted to Kṛṣṇa, in other words, whose *yoga* is directed solely and devoutly and lovingly to Kṛṣṇa—*śraddhāvān bhajate yo mām sa me yuktatamo mataḥ*. Kṛṣṇa is *Paramātman*, the Supreme *Brahman*, the Higest Truth. Therefore the *yogin* whose *yoga* has Kṛṣṇa as its object is the greatest among the *yogins*. A yogin is greater than all other yogins, because the *yoga* he practises is greater than the *yogas* practised by others. The *yoga* practised by one is greater than the *yogas* practised by others because it is concerned with an object which is greater than those with which the *yogas* practised by others are concerned. It may be seen therefore that the statement that the *yogin* whose *yoga* has Kṛṣṇa for its object is superior to all other yogins implies that Kṛṣṇa is the Greatest, the Highest, Truth. Kṛṣṇa, therefore, elucidating the statement, first explains His own greatness, His own nature, the truth about Himself; *sva-yāthātmya*.

The whole universe, all that go to make it, can be brought under two categories: 1. Matter of the eight varieties, the five elements, mind (organs), *mahān* and *ahankāra*; 2. the soul. Matter and soul are two primordial entities out of which the whole universe is evolved. Of these two, the soul as enjoyer and supporter is superier to the other which is enjoyed and supported. "Both these entities are my own,' says Sri Kṛṣṇa. "The whole world comes out from Me and merges in Me. There is nothing greater than Me. All this is woven in Me like gems in the thread. All things depend and rest on Me but I never on them." It may be seen that Kṛṣṇa tells Arjuna that His greatness consists in the absolute control by and utter dependence on Him of the whole universe without any exception whatsoever.

(*b*) Naturally here arises the question—Why does this world not know this greatness of His? Answering this Kṛṣṇa says that due to the complete ignorance brought about by its beginningless entanglement in Matter in the form of body, sense organs and the objects of enjoyment, the world could not know it.

(*c*) The next thing Kṛṣṇa teaches in this chapter is the means of removing that ignorance—namely *prapatti* or *śaraṇāgati* or *surrender* (leading to devotion or *bhakti* towards Him).

(*d*) "It is not given to many to make this surrender to Me" adds Kṛṣṇa "because of the sins committed in their previous births. It will be available only for men of good deeds and these men of good deeds are of four kinds, in accordance with the different purposes, for the attainment of which they worship Me: 1. those who having last their wealth want to regain it, *ārta*; 2. those who seek wealth: *arthārthin*; 3. those who want to enjoy their own pure soul, *i.e.*, their own soul freed from bondage; *jignāsu*, and 4. those who want to attain Me, *jnānin*."

(*e*) Of these four kinds of devotees of Bhagavan the last mentioned one is the best. Kṛṣṇa tells Arjuna so. He is His own Self. The reason He gives is that the devotion to Him of the first mentioned three is conditioned by their desire to realise their respective objects. These are interested in Him not for His sake but as the means of fulfilling their desires. But not so the last mentioned one; Kṛṣṇa is all for him; He is the end to be achieved; He is the means; He is all other desires of his; he is interested in nothing but *Bhagavān*. "He loves Me immensely" says Kṛṣṇa, "and I love him equally immensely. This one with one pointed devotion towards Me excels others. Such a devotee is very rare. To be such is the result of very many virtuous births in the past".

Thus Bagavān's nature, its obscuration by matter, *prapatti*, the means of removing it, sorts of devotees[1] and the excellence among them of *jnānin*, are the five main points dealt with in this chapter, according to the *sangraha śloka*.

1. भक्तभेदः. भक्तिभेदः is the reading given in the text published with translation in this Journal Vol, XII No. 1. Accoding to the commentaries however it should be भक्तभेदः and this appears to be most appropriate.

8. The first two of the four kinds of devotees may, for the sake of convenience, be put together as wealth seekers These wealth seekers and the two other sorts of devotees, soul-seekers and God-seekers, have to know or practise certain things. To teach these is the purpose of the eighth chapter. This is said in the concerned *Sangraha Sloka.*

The soul-seekers have to know :

1. The pure soul as distinct from matter (*prakṛti*), (*Brahma*).
2. Matter (*prakṛti*) ; (*adhyātma*) and
3. Procreation or seeding (*karma*).

The first of these has to be known since it is the goal the seeker wants to reach. The last two are to be known because a soul seeker has to avoid them.

The wealth-seeker should contemplate :

1. such rare and pleasant objects of enjoyment as are superior even to those enjoyed by Indra and the four-faced Brahmā (*Adhibhūta*) ; and
2. a situation in which he himself enjoys those pleasant things (*adhidaiva*).

The God-seeker as well as the above mentioned two, all of these, should always be aware that it is the Supreme Lord, Sri Kṛṣṇa, who is worshipped by the *Mahāyajñas* and other actions which they are performing as their daily routine though they are actually referring to Indra and other similar gods, all of whom are but His forms.

Another fact which all these devotees should know is that a remembrance of the Lord in the last moment of their life, *i.e.*. at the time of their last breathing is an important factor for the realisation of their cherished goal. The remembrance that happens in the last moment of one's life is called *antima smṛti*. This is said to determine one's future birth. It is said in Jaḍa Bharata's story that he died remembering the deer which he was very fond of and consequently he was born as a deer. The *antima-smṛti* of the wealth-seeker, therefore, ought to be such as grasps the Lord as the most shining one and the Over Lord of the universe; that of the soul-seeker as the *Akṣara* taught in the Upaniṣad (Br. 5.8.7.) and that of the God-seeker as one possessing that

particular set of qualities which is enjoined in the Upaniṣads in respect of the particular *Vidyā* or *Upasanā* which the seeker takes up for practising.

As the *antima smṛti* is the result of constant thought and meditation done throughout one's life, it is implied here that these seekers should practise the *Upāsana* or meditation on the Lord throughout their life on the method laid down in the śāstras taking Him in the same aspect as was described in connection with their respective *Antimasmṛti.*

In other words these *bhaktas* should practise the *bhajana* or *upāsana* of the Lord daily at the time allotted for it up to the very end of their life when as the result of the long continued practice they will get their respective *antimasmṛti* and subsequently realise and enjoy the desired objects.

There is some thing to be noted in respect of the results to be achieved by these yogins, these *bhaktas*, of the Lord. The wealth or power obtained by the wealth seeking *bhakta* will be only a temporary one. It will not last for ever. He may enjoy it for a long time. However long the time may be it will come to an end and the enjoyer will return to this *samsāra*. But this is not the case with the other two devotees. They will never return to *samsāra*. The soul seeker will first enjoy his own soul in its absolute purity and then attain *mokṣa* in its ultmate sense, *i.e.* The Supreme *Brahman*, which the God seeker attains directly, soon after he departs from his mortal body after *antimasmṛti*. After the attainment of this sort of *mokṣa* there is no possibility of any one returning to *samsāra*.

It is said in the Vedas that there are two different paths which lead virtuous souls to their respective destinies. One is called *archirādi*, that where Light and others serve as guides and the other *dhumādi*, that where Smoke and others serve so. Those that practise *upāsana* for the attainment of *mokṣa* will take up the *archirādi* path and go to that world. All others, *i.e.* all those that have done mere good actions will take up the *dhūmādi* path and go to *svarga* or some other world other than and inferior to the world of *mokṣa*. It is said at the end of this adhyāya that the soul-seekers and the God-seekers should always keep in their mind the *archirādi* path.

9. (*a*) When at the end of the sixth chapter Kṛṣṇa curtly introduced His own *yoga*, namely the *bhaktiyoga*, *bhajate yo mām*, Arjuna seemed to have evinced much interest in it and much enthusiasm to learn it. Kṛṣṇa therefore, with a view to teach him the *yoga* began with a description of His own nature which subsequently led Him to deal with several other topics.

It is generally seen that persons listening to some body speaking very high of himself look at him with disapprobation and do not believe in all that he says. Such was not the case with Arjuna now. He quite believed in all that Kṛṣṇa said to Him so far about Himself, about His greatness. This pleased Kṛṣṇa very much So he continued His discourse about *bhakti* in the ninth chapter which he opens addressing Arjuna thus:

> But this most secret thing I am going to teach you, you being *unenvious*.

Kṛṣṇa here once again dwells though in a slightly different manner, on His greatness.

(*b*) He adds that his transcendent excellences, His greatness, is in no way affected when he is in the human form. He continues to be the Supreme being even then though ignorant men, not knowing it, dispise Him.

(*c*) Kṛṣṇa also praises once again here His devotees, those divotees whose only object is to attain Him, to be always in communion with Him. "I look after the welfare and prosperity," Kṛṣṇa declares, "of all those who, meditate exclusively on Me and worship Me." "Whatever is offered to me by one with loving devotion, be it some leaf, flower, fruit or water, I eat it of that pure soul." "Even a profligate that worships me with one-pointed devotion is a respectable one; he will soon turn a virtuous man."

(*d*) It is said in the Sangraha śloka that what *bhakti-yoga* is, is indicated by the last *śloka* of this chapter. Bhakti takes many forms—constant meditation, worship, prostration. But the most important element in *bhakti* is intense love. When it develops to the point of overflowing it takes the forms just mentioned. If there is a moment which passes without remembering Him the devotee would consider it a very great loss to him, feeling quite uneasy and restless. Such deep fascinating love makes what is called *bhakti*.

10. It has been indicated that Arjuna was not at all critical or sceptical of what Kṛṣṇa said about Himself. On the contrary he sincerely believed in all that he heard from Kṛṣṇa. Not only that. He was very much pleased to listen to Kṛṣṇa explaining to him the truth about Himself. All that was very interesting to him. He relished all that. He looked as if anxious to know *bhakti* so fully and so thoroughly as to be able to practise it Kṛśṇa appreciated the enthusiasm and interest evinced by Arjuna in receiving the instruction He was imparting to him and was much pleased. So expressing, in the following word His appreciation of the proper and commendable manner in which Arjuna received His instruction, "Listen further, O Arjuna; I shall speak words of highest import to you who are delighted with my instruction[41]'— Kṛṣṇa told Arjuna that he who knows Him as One that possesses endless good qualities and as One that controls the universe would undoubtedly attain the *yōga (bhakti)* and would be firm in it. The idea is that the two facts concerning God, that He is the possesser of all good qualities and that He is the sole controller of the whole universe, in other words His qualities and His possessions, *yoga* and *vibhuti*, when fully understood, would lead one to acquire and develop *bhakti yoga*. Arjuna noted the point emphazized by Kṛṣṇa and expressing, in his turn, his belief in all that he was taught so far and his profound greatfulness to Him for the enlightenment, wanted to know particularly the things in which God should be known as existing as their controller, his *vibhutis*, and accordingly implored Kṛṣṇa to explain the point in greater and fuller details. As Kṛṣṇa was in a mood to condescend to any thing that Arjuna asked He readily began to enumerate his *vibhutis* (possessions), saying repeatedly that He would comfine himself to some prominent and important things since the list could never be an exhaustive one. The first to be mentioned in the given list which itself is a fairly long ene is Viṣṇu of the group gods, namely, Adityas, and the lost 'the knowledge of knowers: '—*jñānam jñānavatāmaham*. This is followed by some general statements, the first of which means.—'I am the seed of all beings; there is nothing which could exist without Me".

Thus this chapter refers to the auspicious qualities and enumerates the important *vibhūtis* (possessions) of God in order that *bhakti* may happen and develop in Arjuna (and such others).

11. The next chapter, the eleventh, opens with Arjuna's words. He was thoroughly moved by Kṛṣṇa's discourses on soul and Himself. He became overwhelmed by feelings of reverence and gratitude and fear towards Kṛṣṇa. The strong conviction about the transcendental nature of Kṛṣṇa, which Arjuna had as the result of His able, kind, convincing and delightful teachings, brought about a longing in him to have a direct perceptional experience of it, *i,e.*, to see it with his own eyes if possible. Conseqnently he said to Kṛṣṇa with profound submissiveness and humility :

> "The colossal and stupefying ignorance of mine is gone due to instruction you have given for my good, in the subtle *adhyātma* (the nature of the soul). I have also learnt from you that the world emerges from You and it merges back in You at the end. I have been also made fully aware of your greatness. Now I want to see You as Iśvara (as the controller and supporter of the universe) in case you think that it is possible for me to do so."

Kṛṣṇa obliged him unhesitatingly and immediately saying "See my forms in hundreds and thousands." With the help of the divine sight provided by Kṛṣṇa Arjuna saw, enjoyed and praised Him in the *Viśvarūpa* form. But subsequently he got terrified and requested Him to assume his natural form as Kṛṣṇa. He did so and consoled him and taught him at the end that it is only through *bhakti* and nothing else that one could understand and see and attain Him.

12. (*a*) In the last five *adhyāyas* (7—11) *bhakti yoga* was dealt with elaborately. Arjuna found himself in a position to think that he knew all about it. Now he remembered the *jñāna yoga* taught in the last chapters of the first ṣaṭka, when an idea crossed his mind as to which of the two *yogas* was quicker in yielding its respective result. He put the question to Kṛṣṇa who replied that *bhakti* is so. He added that *jñāna* is very difficult of practice while *bhakti* is not only not so,but very pleasant.

(*b*) Kṛṣṇa then told Arjuna that those who are incapable of doing *bhakti* at once may have mental exercises, making their mind think of Him constantly with deep love and devotion. Those that are not able to do even this may do some service to

Him such as building temple, growing flower garden, burning lights, sweeping, washing, supply of flowers, making provision for worship, uttering his names, perambulation (*pradakṣiṇa*), praising and bowing.

(*c*) When some how or other one fails to have and develop such love towards Him as would prompt one to render and relish any of the services mentioned above one may achieve *bhakti* through *karmayoga* resulting in soul experience taught in the first ṣaṭka. This purifies mind and with mind so purified one is fit for practising *yogas* effectively.

(*d*) There is no salvation without *bhakti* and the first and comparatively the easiest among the steps to be taken to attain *bhakti* is *karmayoga*. Almost all men that desire to take to *bhakti* should begin with *Karmayoga*. From this point of view *karmayoga* is very important, more important than any other *yoga*. Bearing this fact in mind Kṛṣṇa here mentions certain 'guṇas' (literally qualities) such as 'absence of hatred' which may be called 'rules of conduct' to be observed by the practiser of *karmayoga* for making it effective and fructiferous.

(*e*) Kṛṣṇa closes the topic of *bhakti*, telling Arjuna once again that it is those that adore and do *upasana* of Him with devotion and having him as the ultimate end to be achieved and obtained, that are dearest to Him.

MISCELLANEOUS NOTES.

New Education for Women.

BY

Sri K. VAIDYANATHAN, M.A.,

Leeturer in History, S. V. College. Tirupati.

To discover the woman and to train her up in service to man and to make her devote herself to the sweet and gentle things of life must be the model upon which the new education for women must be based. The old exception should not be made the rule of life. There might have been Amazons and Tarabois, Rani-of-Jansis and Join-D'-Arcs. But they are only exceptions to the rule. To engender this spirit of service among the women-folk in modern education is to court disaster to the modern civilization. Already we have seen a number of wars assuming gigantic shapes and breaking into pieces the beautiful frame-work of this world. And if we sincerely want *World Unity* the woman must be given a *Home* to weave her dreams and sing her songs, to enchant life to forget its sorrows. A woman's place, therefore, is not necessarily the office or the public hall, but it is *Home, Sweet Home* !

Sweet Home is on the lips of every one but that song had never touched the heart-strings. A woman must, therefore, discover her place in the heart rather than in the mind of man. For man is expected to be active and woman to be passive. Therefore the quaint observation of the philosopher that every boy should be a soldier and every girl must be a nurse is not only true but highly practical. A soldier is not necessarily one who fights in the battle-field, but he is one who looks at the life problems in their face whereas the woman as nurse heals the wounds of man and supplies him with life and energy to renew the fight against the forces of nature, and to achieve a great victory which is life's goal and glory. Indeed, woman is the root and man is the fruit.

There is a time-honoured saying in Sanrkrit, "*Grihini Griham Uchyate*" (wife is *home*). India is figuratively called Bharatha Matha. "*Vande Matharam*" is the first offering of the devotional prayer to Mother India, who represents the other sex, namely, woman.

Women are really guardians of the State and creators of mankind. Real humanity springs from them and they watch

how man who has inherited his life and character from a woman behaves in the world. Just as the sun shines during the day, so man has to toil incessantly, and for rest, he must retire and find his heaven at home where his wounds will be healed by the Goddess of Night, the Woman.

The Empire of Home is shattered to-day as women are copying man in dress and in out-door activities. Equality need not be in the same kind of work, for the work may differ without losing its value which may be equal or superior to the value of work rendered by man. Man works for bread which isthe basis of existence. Woman works for the enlightenment of soul which is the goal of existence. All arts derive their life and glory from woman. Music, painting, dance and other allied arts are the exclusive realms of woman where no man can ever compete with complete confidence and success, because the man draws his inspiration entirely from woman. Even the chivalrous warriors of the Golden-Age had the *Queen* of *beauty* to witness their heroic deeds and to confer upon them her favour. Sometimes as in the case of *Seetha* and *Droupathy* contests were held to win the hand of the lady. Further, there is an old proverb which says that one mother is worth one-hundred teachers. We have heard of stories where we find mothers shaping the careers of their children in a manner that could not be conceived of by even the most ideal teacher. For example, Shivaji was the creation of *Jija Bai*. Truly, "the hand that rocks the cradle rules the world." said Napoleon.

If home is taken up by women, Heaven will descend on earth. Man who toils in sun and rain like a stream, will and must merge in the sea of joy and love represented by woman.

So the real emancipation of women cannot be affected by making them run a race with men in all public activities. But if we make them take the duties of Home and rule it as Goddesses of *Supreme Bliss and Beauty* we are sure to achieve *world unity, peace and joy*!

MANUSCRIPT NOTICE.

श्रीभाष्यव्याख्या "नयप्रकाशः"

ग्रन्थोऽयमस्मत्कोशागारे रक्ष्यमाणो वर्तते । अयं ग्रन्थः श्रीभगवद्रामानुजमुनिविरचितस्य श्रीभाष्यापरनामधेयस्य ब्रह्मसूत्रभाष्यस्य व्याख्यानरूपः । कर्ता मेघनादारिसूरिः । व्याख्येयं पंचदशवत्सरेभ्यः पूर्वं मद्रपुर्यां श्रीमद्भ्यां ति. न. च. वे. अनन्ताचार्य कृष्णमाचार्याभ्यां सपरिशोधनं मुद्रणायाहृता । परन्तु अद्यावधि आदितः अधिकरणत्रयमेव भागचतुष्टयात्मकत्वेन मुद्रिता वर्तते । अत्र तु तृतीयाध्यायस्य प्रथमपादेन विना सर्वो भागः वर्तते । तालपत्रकोशोऽयं भागद्वयात्मकः । द्वयोर्भागयोः स्वरूपप्रकाशनं पृथक्पृथक् क्रियते । यतस्तयोरध्यायपादक्रमः पौर्वापर्यव्यतिरेकेण वर्तते । कथञ्चिद्वाभ्यां भागाभ्यां पञ्चदश पादास्संपादिताः ॥

मेघनादारिसूरेः कालविषये न किंचित् प्रमाणं निष्कृष्टमस्ति । तथापि किंचिदिव चिन्त्यते — यत् श्रीभाष्यकाराः भगवद्रामानुजपादाः एकादशशताब्द्यामासन्निति, वेदान्तदेशिकः त्रयोदशशताब्द्यामासीदिति च श्रवणात् तन्मध्यकाले द्वादशे शताब्देऽयं मेघनादारिरभूदिति । यतः वेदान्तदेशिकः स्वग्रन्थे मेघनादारिवचनं तत्र तत्र स्मरति । ग्रन्थारम्भे मेघनादारिः स्वेष्टदेवताः नमस्करोति । तत्र श्रीवैष्णवानां यस्संप्रदायक्रमः स नैव प्रतीयते । तेनास्य पूर्वोक्तसंप्रदायादरणविषये (महान्) अभिनिवेशो नास्तीति व्यज्यते । स्वचिकीर्षितग्रन्थे सांख्यपूर्वमीमांसादिशास्त्रप्रमेयान् सुललितं यथा तथा विवृणोमीति प्रतिजानीते । यथा —

सांख्यादिदर्शनानां च तत्तद्ग्रन्थानपेक्षया ।
संक्षेपाद्रूपविज्ञाने तन्निरासेऽपि पाटवम् ॥
प्रसादे विस्तरो वाचां दुर्ग्रहस्त्वप्रसादतः ।
अतोऽयं मध्यमां रीतिमवलम्ब्य प्रणीयते ॥

❀ ❀ ❀

अन्यत्रापि यथायोग्यं तद्व्याख्या क्रियते स्फुटम् ।
कर्ममीमांसानभिज्ञज्ञापनाय यथोचितम् ॥
तत्र तत्र प्रदर्श्यन्ते न्यायास्तन्त्रोदिता अपि ।
अन्या अपि च वैचित्र्यो निरीक्ष्या ग्रन्थ एव तु ॥ इत्यादि ;

"श्रीमदात्रेयनाथार्यान् गुरूंन्नः परमान् गुरून्" इति मङ्गलश्लोके, प्रतिपादं समाप्तौ — "इति श्रीमदात्रेयनाथसूरिणा — मेघनादारिणा —" इति श्रूयमाणवचने च आत्रेयनाथस्य गुरुत्वेन पितृत्वेन च स्मरणात् पितुः सकाशादेव सर्वं शास्त्रमधीतवानित्यपि ज्ञायते ॥

VOL. I. No. 7456 (*a*)

1. Substance – Palm – Leaf
2. Size — "20 × 2" in ;
3. Number Of leaves – 19+5+192 = 216 ;
4. Lines on a page — 18
5. Letters on a Line — 88
6. No Of Granthas — 19010 ;
7. Script — Grantha
8. Condition — Good

भागेऽस्मिन्नध्यायपादक्रम एवं वर्तते—

प्रथमाध्यायस्य	१, २ पादौ ;
द्वितीयाध्यायस्य	२, ३ पादौ ;
तृतीयाध्यायस्य	२, ३, ४ पादाः
तुरीयाध्यायस्य	१, २ पादौ ;

VOL. II. No 7456 (*b*)

1. Substance — palm leaf
2. Size — "21+2" in ;
3. No of Leaves — 1+176 = 177 ;
4. Lines on a page — 14 ;
5. Letters on a line — 96
6. No of granthas — 14784 ;
7. Script — grantha
8. Condition — good

भागेऽस्मिन्नध्यायपादक्रम एवं वर्तते ।

प्रथमाध्यायस्य	३, ४ पादौ
द्वितीयाध्यायस्य	१, २, ३, ४ पादाः
तृतीयाध्यायस्य	२, ३, ४ पादाः
चतुर्थाध्यायस्य	१, २, ३, ४ पादाः

Begin :—श्रीमते रामानुजाय नमः । श्रीगोपालकृष्णाय नमः ।

रामानुजार्यपादाब्जसुरभीकृतमानसम् ।
अभ्यन्ववायजलधिं क्रतुनाथमहं भजे ॥ १ ॥
श्रीमदात्रेयनाथार्यान् गुरून्नः परमान् गुरून् ।
श्रीरामप्रमुखान् वन्दे श्रीमद्रामानुजं मुनिम् ॥ २ ॥
कृष्णद्वैपायनं व्यासं साङ्गाम्नायप्रवर्तकम् ।
सर्वज्ञमङ्गनासूनुं जानकीनायकप्रियम् ॥ ३ ॥
जननीं जगतां लक्ष्मीं गरुडध्वजवल्लभाम् ।
नियन्तारमशेषाणां जीवानामचितामपि ॥ ४ ॥
श्रियः पतिं हयग्रीवं कल्याणगुणसागरम् ।
निर्मलं चापि जगतां कारणं कमलेक्षणम् ॥ ५ ॥
प्रणम्य लक्ष्मणार्यस्य भाष्ये त्वय्यन्तगोचरे ।
गंभीरेऽतिनिगूढानां नयानां तु प्रकाशने ॥ ६ ॥
प्रयत्नः क्रियते बुद्ध्या तत्प्रसादसमुत्थया ।
यथाश्रुतं यथाशक्ति मेघनादारिणा मया ॥ ७ ॥
आचार्याणां निबन्धेषु प्राचां प्रौढेषु सत्स्वपि ।
प्रवृत्तौ भाष्यशब्दानां यतस्तेषामुपक्षयः ॥ ८ ॥
भाष्यस्यापि च सूत्राणां पाठगत्यनुधावनात् ।
शङ्कोत्तरत्वात्तेषां च पूर्वराद्धान्तपक्षयोः ॥ ९ ॥
व्यामिश्रत्वादुपन्यासो मन्दधीभिर्न शक्यते ।
तेषां चाप्यतिसंकोचात् दीपग्रन्थेऽपि कृत्स्नशः ॥ १० ॥
नोपन्यासः कृतस्तस्मात्तत्प्रवृत्तौ प्रयोजनम् ।
वेदमार्गानुसारीति जनोऽयं तु कलावपि ॥ ११ ॥
दुष्टोक्तावप्यनुग्राह्यो दोषज्ञैरपि पण्डितैः ।
हन्त सूक्ष्मदृशोऽप्यात्मगुणान् मेरुसमुन्नतान् ॥ १२ ॥
परदोषांश्च निर्वैरा ये न पश्यन्त्य (ति) पि स्फुटान् ।
महान्तस्ते प्रहृष्यन्ति सदुक्त्या स्वल्पयाऽपि हि ॥ १३ ॥
क्षीणस्यापि शशांकस्य ज्योत्स्नयेव महार्णवः ।
प्रपद्य प्रांजलिर्याचे वेदार्थनयपण्डितान् ॥ १४ ॥
चिरकालप्रयत्नेन बहुशास्त्रनिरीक्षणात् ।
महता चावधानेन कृतस्यास्य निरीक्षणम् ॥ १५ ॥

ग्रन्थस्यापि च कात्स्न्येंन विमर्शो गुणदोषयोः ।
स्वीकार्यो गुणबाहुल्ये त्याज्यो वेतरथा तु सः ॥ १६ ॥
निर्दोषगुणवक्ता तु न हि लोके प्रवृत्तिषु ।
सर्वारम्भं हि दोषेणेत्युक्तं भगवतैव तत् ॥ १७ ॥
किं वा न दोषबाहुल्यमत्र भावि यतः स्वयम् ।
भाष्यार्थसंशये यस्य स्वप्नेऽर्थान् प्राह भाष्यकृत् ॥ १८ ॥
अथवा दोषबाहुल्येऽप्यंगीकार्यो मनीषिभिः ।
न्यायोपन्यासपाण्डित्या यदेतत्सनिरीक्षणात् ॥ १९ ॥
स्यादप्रियो न मन्दानामपि प्राग्र्यधिया किमु ।
परव्याख्यानभंगेषु प्रकारापगमोऽपि च ॥ २० ॥
सांख्यादिदर्शनानां च तत्तद्ग्रन्थानपेक्षया ।
संक्षेपाद्रूपविज्ञाने तन्निरासेऽपि पाटवम् ॥ २१ ॥
प्रसादे विस्तरो वाचां दुर्ग्रहस्त्वप्रसादतः ।
अतोऽयं मध्यमां रीतिमवलम्ब्य प्रणीयते ॥ २२ ॥
न प्रागल्भ्यमुपन्यासे शब्दस्याख्यानमात्रतः ।
केवले चाप्युपन्यासे भाष्यार्थावगमो न हि ॥ २३ ॥
तस्मात्तु पूर्वपक्षादेरुपन्यासे क्वचित्क्वचित् ।
अर्थाद्व्याख्यास्यते भाष्यं समासावपि पक्षयोः ॥ २४ ॥
अत्यन्तगहनं भाष्यमुपादायापि शब्दतः ।
अन्यत्रापि यथायोग्यं तद्व्याख्या क्रियते स्फुटम् ॥ २५ ॥
कर्ममीमांसानभिज्ञज्ञापनाय यथोचितम् ।
तत्रतत्र प्रदृश्यन्ते न्यायास्तत्रोदिता अपि ॥ २६ ॥
अन्या अपि च वैचित्र्यो निरीक्ष्या ग्रन्थ एव तु ।
प्रणम्य प्रांजलिर्याचे भगवदस्य निरीक्षणम् ।
प्रणिपातप्रसन्ना हि साधवोऽभीष्टदायिनः ॥ २७ ॥

ग्रन्थस्योपक्रमे निर्विघ्नपरिसमाप्त्यर्थं प्रचयगमनार्थं (च) स्वाभीष्टदेवतानुस्मृतिरूपां भक्तिं शब्दात्प्रार्थयमाना भाष्यकृतः श्रोतृशिष्यबुद्धिसमाधानाय अर्थाच्छास्त्रप्रतिपाद्यार्थं संगृह्णन्ति — अखिलेति श्लोकेन । प्राचामाचार्याणां ग्रन्थारम्भे—

❀　❀　❀

जन्माद्यधिकरणवत् परमात्मकारणत्वमेव परमप्रयोजनब्रह्मकारणत्वस्यैवाध्यायार्थत्वात् । एवं

तत्तद्वाक्यानां जगत्कारणब्रह्मपरत्वे तत्र तत्रोच्यमानगुणविशिष्टता च ब्रह्मणोऽर्थसिद्धेति निरवद्यतया सर्वं सर्वत्र सिद्धम् ॥

॥ इति श्रीमदात्रेयनाथसूरिसूनुमेघनादारिविरचिते
श्रीमद्रामानुजीयोत्तरमीमांसाभाष्यनयप्रकाशके प्रथमाध्यायस्य प्रथमः पादः ॥

हरिः ॐ । सर्वत्र प्रसिद्धोपदेशात् ॥ एकस्यैव वस्तुनः प्रधानतया वेदान्तवेद्यत्वेऽपि द्विकाध्यायपादभेदो वांतरार्थोपाधेः पूर्वकारतः सिद्धेरुपेयकारणवाक्यगतगुणजातस्य प्रधानादावसंभवात् तस्य कृत्स्नवेदान्तवेद्यत्वनिरसनमुखेन प्रथमपादे ब्रह्मकारणत्वे स्थितेऽपि जीवादिलिंगकैः कतिचिद्वाक्यैर्जीवादिरेव कारणमस्त्वित्यस्य निरसनद्वारा त्रिपाद्यां ब्रह्मैककारण-—

❀ ❀ ❀

न च *भाष्ये राद्धान्तरीत्या* पादभेदकोपाध्युक्तिः प्रत्युत पादादौ कानिचिद्वेदान्तवाक्यानि इत्यारभ्य तन्निरासमुखेनेत्यन्तमुक्त्वा तद्वाक्योदितकल्याणगुणाकरत्वं ब्रह्मणः प्रतिपाद्यत इति भाष्यकारोक्तेर्न राद्धान्ते पादभेदकोपाधिस्वीकार इत्यलमनेन ॥

॥ इति श्रीमदात्रेयनाथसूरिसूनुमेघनादारिविरचिते
श्रीमद्रामानुजीयोत्तरमीमांसाभाष्यनयप्रकाशके प्रथमाध्यायस्य द्वितीयः पादः ॥

शुभमस्तु । निर्विघ्नमस्तु । श्रीनिवासमहागुरवे नमः । श्रीमेघनादारिमहागुरवे नमः । ओं । द्युभ्वाद्यायतनं स्वशब्दात् । पूर्वपादे जीवादिलिंगवत् प्रतीयमानवाक्यानामस्पष्टत्वेन जीवादिप्रतिपादकत्वासंभवात् परमात्मपरत्व.... अत्र तु स्पष्टजीवादिलिंगवाक्यैर्जीवादेरेव प्रतीतेस्तद्वारा कृत्स्नकारणवाक्यवेद्यं जीवाद्यन्यतमं वस्त्वित्युत्थानात् पूर्वपादानन्तर्यमर्थभेदश्च । नचास्य—

❀ ❀ ❀

इतरे त्वानुषंगिकाः, अध्यायस्य तत्परत्वात् कैश्चित्तु तृतीयपदे परस्यान्तरात्मत्वप्रकार उक्त इत्युक्तं तथैवात्र प्रतीत्यभावादेव तदनुपपन्नमिति सर्वमनवद्यम् ॥

॥ इति श्रीमद्रामानुजीयोत्तरमीमांसाभाष्यनयप्रकाशके
प्रथमस्याध्यायस्य तृतीयः पादः ॥

ॐ आनुमानिकमप्येकेषामिति चेन्न शरीररूपकविन्यस्तगृहीतेर्दर्शयति च ॥ जीवादेः केवलस्फुटलिंगवत् प्रतीतिमात्रहेतुषु केषुचिद्वाक्येषु प्रतीयमानार्थसम्बन्धित्वानुपपत्तेः

कारणता मास्तु केषांचिद्वाक्यानां सांख्यतन्त्रसिद्धाब्रह्मात्मकप्रधानादिप्रतिपादनद्वारा प्रधान-कारणत्वप्रतिपादनच्छायानुकारित्वत्वस्फुटत्वात् :—

❀ ❀ ❀

तदसत्; अन्तिमाधिकरणव्यतिरिक्तानां पादचतुष्टयगतसर्वाधिकरणानामेकरूपत्वात् सर्वपूर्वपक्षेषु ब्रह्मसद्भावानंगीकारात् ॥

॥ इति श्रीनयप्रकाशके प्रथमाध्यायस्य चतुर्थः पादः ॥

॥ समाप्तश्चाध्यायः ॥

॥ श्रीभाष्यटीका — नयप्रकाशः ॥

॥ द्वितीयाध्यायस्य प्रथमः पादः ॥

जयति परगुरुर्मे श्रीमदात्रेयनाथो जयति च सुयशाः श्रीलक्ष्मणार्यो यतीन्द्रः ।
जयति विततबोधो मारुतिर्वारितारिर्जयति निखिलशेषः श्रीसनाथो हयास्यः ॥ १ ॥

वेदान्तरामानुजयोगिवर्य श्रीपादपंकेरुहचंचरीकम् ।
श्रीराघवार्याप्तरहस्यसारं श्रीराजगोपालमुनिं प्रपद्ये ॥ २ ॥

" स्मृत्यनवकाशदोषप्रसंग इति चेन्न; अन्यस्मृत्यनवकाशदोषप्रसंगात् । " प्रथमाध्यायोक्तार्थस्य परोद्भावितशङ्कापरिहारादिद्वारा द्वितीयलक्षणे दार्ढ्यं क्रियत इति तस्य मीमांसायामुत्तरे च भागे पूर्वद्विके च संगत्यानन्तर्यार्थभेदाश्च सिद्धाः—

❀ ❀ ❀

चतुर्थे काणादस्मृतितर्कविरोधपरिहारः; नवमे कृत्स्नप्रसक्त्यादिदोषपरिहारः दशमे प्रयोजनाभावात् प्रसक्तदोषपरिहारः सर्वाधिकरणानां ब्रह्मकारणत्वदार्ढ्यं स्वतः परंपरया वा प्रधानफलं तदर्थस्यैवाध्यायसाध्यत्वात् तेष्वधिकरणेष्ववान्तरार्थसिद्धिश्चानेका ॥

Colophone:

॥ इति श्रीमदात्रेयनाथसूरिसूनुमेघनादारिनाम्ना विरचिते
नयप्रकाशके द्वितीयाध्यायस्य प्रथमः पादः ॥

॥ श्रीनिवासगुरवे नमः ॥

ॐ रचनानुपपत्तेश्च नानुमानं प्रवृत्तेश्च । पूर्वपादे ब्रह्मकारणत्वस्य परापादितस्मृत्यादिविरोधपरिहारद्वारा दार्ढ्यापादने द्वितीयपादे परपक्षप्रतिक्षेप इत्यस्यानन्तर्यार्थभेदौ ।

अस्य च न प्राथम्यमित्यध्यायादावुक्तम् । अस्य प्रयोजनं च परपक्षप्रतिक्षेपे च ब्रह्मकारणत्वदार्ढ्यं राद्धान्तफलम्—

❀ ❀ ❀

चतुर्थे ज्ञानमात्रसद्भावादियोगाचारमतस्य, पंचमे सर्वशून्यवादिमाध्यमिकपक्षस्य, षष्ठे भेदाभेदवादिजिनमतस्य, सप्तमे शैवागमानां वेदबाह्यत्वादिरुक्तः । अष्टमे पञ्चरात्रतन्त्रस्य वेदानुकूलत्वाद्युक्तियुक्तत्वाच्च स्वीकार्यत्वमुक्तमित्यादिस्फुटत्वादिति सर्वमनवद्यम् ॥

Colophone:

॥ इति श्रीमदात्रेयनाथसूरिसूनुना मेघनादारिणा विरचिते
नयप्रकाशके द्वितीयस्य द्वितीयः पादः ॥

ॐ । न वियदश्रुतेः । साक्षाद्ब्रह्मकारणत्वांशे परैरापादितदोषपरिहारद्वारा प्रधानादिकारणत्वकल्पनायाश्च न्यायाभासमूलत्वादिप्रदर्शनेन सांख्यादिपक्षाणां निरासेन च ब्रह्मकारणत्वदार्ढ्यं आपादितः उत्तरपादद्वये तु ब्रह्मकार्यत्वेनाभिमतवियदादीनां कार्यत्वानुपपत्ते ब्रह्मकार्यत्वे च वियदादिपरवाक्यानां विप्रतिषेधाद्ब्रह्मकारणत्वमनुपपन्नमिति वियदादिकार्यद्वारा ब्रह्मकारणत्वस्यादार्ढ्ये परैरापादित एतत्परिहारद्वारा तद्दार्ढ्यं क्रियत इति संगत्यर्थः—

❀ ❀ ❀

एवं पुराणादिषु तन्मतानुगुणानि वचनानि सन्तिचेत्तानि पूर्वपक्षनयमूलानि पितृयज्ञस्य दर्शां (ना) गत्वस्मृतिवत् शेषं भाष्यं व्यक्तप्रायं अत्र परैरन्यथोक्तार्थः पूर्वपक्षव्याजेनोपन्यस्य निरस्तः प्रथमसूत्रादिषु चेति न तन्निरासो युक्तः ॥

॥ इति श्रीमदात्रेयनाथसूरिसूनुमेघनादारिनाम्ना विरचिते
श्रीमद्रामानुजीयोत्तरमीमांसाभाष्यनयप्रकाशके द्वितीयस्याध्यायस्य तृतीयः पादः ॥

ॐ । तथा प्राणाः । एतत्पादोपाधिसंगतिपूर्वपादाद्यतृतीयाधिकरणयोः प्रपञ्चिते ब्रह्मव्यतिरिक्तस्येत्यादिभाष्यं च व्याख्यातम् । अथवा—

❀ ❀ ❀

अष्टमे प्राणव्यतिरिक्तानामेवेन्द्रियत्वमुक्तम् । नवमे व्यष्टिसृष्टिः परमात्मकर्तृकेत्युक्तम् ॥

॥ इति श्रीमदात्रेयनाथसूरिसूनुमेघनादारि नाम्ना विरचिते
श्रीमद्रामानुजीयोत्तरमीमांसाभाष्यनयप्रकाशके द्वितीयस्याध्यायस्य चतुर्थः पादः ॥

॥ समाप्तश्चाध्यायः ॥

ॐ । सन्ध्ये सृष्टिराह हि । एतत्पादोपाधिरध्यायादावुक्तः । ननु ब्रह्मण उभयलिंगविषयस्य पादार्थत्वे जीवस्य स्वप्नाद्यवस्थानिरूपणादन्यत्र संगतिरिति चेन्न; प्राधान्यतस्तस्योपाधित्वेनोक्तत्वात् ॥

❀ ❀ ❀

सप्तमे तत् स्थापनायैव ब्रह्मणः सर्वस्मात्परत्वं, अष्टमे तत्परत्वादेः स्थैर्यायैव ब्रह्मणो मोक्षादि-फलदत्वविचारः कृत इति सर्वं चतुरश्रम् ॥

॥ इति नयप्रकाशके तृतीयाध्यायस्य द्वितीयः पादः ॥

ॐ । सर्ववेदान्तप्रत्ययं चोदनाद्यविशेषात् । यदर्था पूर्वपादद्वयचिन्ता तद्ब्रह्मप्राप्त्युपायो वेदान्तवाक्यैश्चिन्तित इत्यस्य मीमांसायां तदुत्तरभागोत्तरद्विकयोश्च संगतिः । पूर्वपादानन्तर्यं च— ❀ ❀ ❀ ❀

चतुर्दशे सद्विद्यादहरविद्यादीनां परसंहारः फलं यत्र तद्भेदस्तत्र गुणानुपसंहार इति सर्वं सुस्थम् ॥

॥ इति नयप्रकाशके तृतीयाध्यायस्य तृतीयः पादः ।

ॐ । मुमुक्षोः प्राप्यस्यैव ह्युपास्यत्वं कथं तद्वेदनस्य कर्मांगत्वशंका तद्वेदनस्य कर्तृसंस्कारत्वेन क्रतूपकारकतेति वाच्यं; सामानाधिकरण्यनिर्देशस्य शरीरात्मभावनिबन्धनत्वस्य तत्र साधितत्वादिति चेन्न;

❀ ❀ ❀ ❀ ❀

स्वसाधनकर्मनिवृत्तावपि प्रतिबन्धाभाव एवोदयः । अन्यदान्येत्यनियतिरुक्ता पंचदशे मुक्तिफलविद्याया अपि तथैवानियतिरुक्तेति सर्वं सुस्थम् ॥

॥ इति श्रीमदात्रेय (नाथ) सूरिसूनुना मेघनादारि नाम्ना विरचिते
नयप्रकाशके तृतीयाध्यायस्य चतुर्थः पादः ॥
॥ समाप्तश्चाध्यायः ॥

ॐ । आवृत्तिरसकृदुपदेशात् । पूर्वाध्याये ब्रह्मप्राप्त्युपाये निरूपिते एतल्लक्षणे वेदान्तवाक्यैस्तद्विवृद्धिरूपा फलचिन्ता क्रियत इत्यस्य मीमांसायां तदुत्तरे च उत्तरद्विके च संगतिः । पूर्वाध्यायानन्तर्यमर्थभेदश्च फलाध्यायस्याप्युपायोपाधिग्रस्तत्वं पूर्वाध्यायादावुक्तम्—

❀ ❀ ❀ ❀

अग्निहोत्राद्याश्रमकर्मणो विदुषानुष्ठेयत्वमेकादशे प्रारब्धकर्मानुभाव्यस्य न विद्यायोनिर्देहावसाननियतिरिति समर्थित इति सर्वं निरवद्यम् ॥

॥ इति श्रीम० मेघ० विर० श्रीमद्रामा० नयप्रकाशके ॥
॥ चतुर्थाध्यायस्य प्रथमः पादः ॥

ॐ । वाङ्मनसि दर्शनाच्छब्दाच्च । एतत्पादोपाधिस्त्वध्यायाद्य उक्तः । अद्य — — वादिसंगतिश्च पूर्वपादानन्तर्यन्तु विद्याया मोक्षे त्वभिहिते तदनुष्ठानप्रकारविषयधियः प्राथम्यात्तन्निरूपणे कृतेऽनुष्ठितविद्यस्य च गतिः कीदृशीत्याकांक्षायां—

* * * *

दशमे निशिमृतस्यापि विदुषो ब्रह्मप्राप्तिसद्भावः; एकादशे दक्षिणायनमृतस्यापि तस्य तत्प्राप्तिसद्भावः समर्थित इति सर्वमुपपन्नम् ॥

॥ इति श्रीनयप्रकाशके चतुर्थस्य द्वितीयः पादः ॥

ॐ । अर्चिरादिना तत्प्रथितेः । पूर्वपादे विदुषो गत्युपक्रमप्रकारेऽभिहिते परमात्मानं प्रति गच्छतस्तस्यार्चिरादिरूपमार्गो वेदान्तवाक्यैर्निरूप्यत इत्यस्य मीमांसातदुत्तरे च भागे संगतिः—

❀ ❀ ❀

अर्चिरादिगणस्य ब्रह्मात्मकस्वात्मोपासकानां स्वान्तरात्मब्रह्मोपासकानां च नेतृत्वमुक्तमिति सर्वमवदातम् ॥

॥ इति श्रीनयप्रकाशके चतुर्थस्य तृतीयः पादः ॥

ॐ संपद्याविर्भावः स्वेन शब्दात् । पूर्वपादेऽर्चिरादिमार्गस्वरूपनिरूपणद्वारा विदुषस्तेनैव ब्रह्मप्राप्तिरित्युक्तेऽस्मिन् पादे मुक्तस्य ब्रह्म प्राप्तस्य तदनुभावात्मकमैश्वर्यं वेदान्तवाक्यैर्निरूप्यत इत्यस्य मीमांसायामुत्तरभागे उत्तरद्विके उत्तराध्याये च संगतिः ।

❀ ❀ ❀

चतुर्थे तस्य स्वेष्टभोगप्राप्तेः स्वसंकल्पमात्रसिद्धित्वमुक्तं, पञ्चमे तस्य देहसद्भावासद्भावयोरिच्छाधीनत्वं षष्ठे तदैश्वर्यस्य परमात्मगुणानुभवमात्रविषयत्वमित्येतत्सर्वं निरवद्यत्वेन सर्वत्र प्रसिद्धम् ॥

End: श्रीलक्ष्मणार्यो जयताद्यतीन्द्रःखिलीकृतं यः खलु युक्तिगुल्मैः ।
दात्रैस्समीचीननयाभिधानैराम्नायमार्गं सुगमं चकार ॥ १ ॥
यत्सर्वत्र प्रसिद्धेति सूत्रभाष्ये कृता कृतिः ।
परप्रेरणयैवाद्याः सर्वत्रासौ प्रसिद्ध्यति ॥ २ ॥
यस्याति प्रथितः पिताऽत्रिकुलजो नाथाह्वयो भूतले
ख्याता चाध्वारनायकीति जननी हस्त्यद्रिनाथाह्वयः ।
ज्येष्ठः श्रेष्ठगुणोऽनुजो वरदराट् श्रीरामशक्रानुज-
स्तेनाकारि नयप्रकाशकमिदं नामेन्द्रजिद्द्वेषिणा ॥ ३ ॥

Colophone: ॥ इति श्रीमदात्रेयनाथसूरिसूनुना मेघनादारिनाम्ना
विरचिते श्रीमद्रामानुजीयोत्तरमीमांसाभाष्य-
नयप्रकाशके चतुर्थस्याध्यायस्य चतुर्थः पादः ।
समाप्तश्चाध्यायः । ॐ ॥
(करकृतमपराधं क्षन्तुमर्हन्ति सन्तः ॥)

S. V. BHASKAR,
Sanskrit Pandit.

MAHABHARATA : Santiparvan : Moksadharma fascicules 22 and 23. Bhandarkar Oriental Institute, Poona.

The Critical edition under the able editorship of Dr. S. K. Belvalkar takes a next step in this most important sub-section of the Śānti Parvan. The fascicules 22 and 23 run upto 306 sections. The remaining is just one third more. The most important episodes of this section are devoted to instructing the *nivritti mārga*, the path to the highest purushartha-Moksha or liberation from the bonds of Māyā, rebirth and birth, ignorance and so on. It is in this section again we find that the virtues of good life are being inculcated. Without moral excellence even knowledge cannot grow. The brahma-bhava cannot ever take root unless the moral life is strictly observed. The fascicule 22 is from section 168 to 225, whereas the fascicule 23 covers from 225 to 305. Upto this point in the Santiparvan, Yudhisthira had asked Bhishma, the grandsire of the Kurus, the duties of kings and apaddharma. Now he asks for the duties of all āśramas, for in the sacramental conception of the Hindus the duties pertaining to āśramas are devoted to the inner attainment of peace without fear and that which passeth understanding. The Mokshadharma contains the most oft quoted verses in respect of all duties and indeed is the most comprehensive. It discusses tattvas, creation, duty, virtue, realisation, and summarises so to speak the Manu dharma śāstra. In this occur the famous verse of Janaka " Anantam bata me vittam" (sec. 171. 5) The modified verse as found in the Gita and the Kathopanishad : (197. 10 . indriyebhyo manah purvam buddhih.) The insistence on the supremacy of Time (which almost plays the same role in the Mahabharata as Daivam in the Srimad Ramayana) is clearly demonstrated in the episodes of Indra and Bali, Indra and Vṛtra and Indra and Namuchi the great asuras of pre-history. Krishna's description of Himself as Kala in the Bhagavad Gītā will show that ultimately the concept of God is closely linked up with Time whose master He is. The concept of God as Timeless means precisely the Lordship of time. Again we have an important correspondential nature of time given 224 sec. 15 verse. The editor of this fascicule following the Manu's verse adopts the reading in it.

Pitrye rātryahani māsaḥ pravibhāgastayoḥ punaḥ

Kṛṣṇoh' hah karmaceāṣṭayam *śuklah* svapnāya śarvarī 15 Manu 1. 66 gives this view. But the Praśnopanishad gives the different version transposing *Kṛṣṇa* and *śukla*. There is indeed this reading given under note 15 in the same page by S_1. K_1 and other manuscripts, There the Praśna view is given that the śuklapaksa is the day and the Kṛṣṇapakṣa is the night of the Pitṛs.

The edition follows the usual procedure and is exhaustive and excellent in its readings. The editorial note in the fascicule 22 shows that " more than any other portion of the Epic the Mokṣa-dharma contains a very large number of philosophical passages, particularly " Sāmkhya " passages ". That these do present great difficulties to the interpretors is well known. They cannot be dismissed or glossed over. They cannot be explained by advaita metaphysics. Indeed all the great acharyas draw on this section of the Mahabharata for substantiating and synthesising the various vākyas of the Upanishad, and Purana. It would certainly be not only most interesting but also invaluable to know how these passages can be understood from the point of view of samanvaya, when the last part of the Moksadharma will come out. This stupenduous undertaking, which is a labour of love by distinguished scholars, is a monumental tribute to the scholarship of the distinguished editor and his collaborators.

K. C. VARADACHARI

THE HOYSALA VAMSA by William Coelho, published by the Indian Historical Research Institute, St. Xavier's College, Bombay.

Rev. H. Heras, S. J. in the Foreword calls the Hoysaḷa period historically ' dark ', though the author was a pioneer in making a research in Kannada History with the help of innumerable inscriptions. The Hoysaḷas are noted for their formidable attack against the neighbouring Kingdoms and Muslims of the period. Though they gained ground in Mysore and ruled over the Kannada country for several centuries, their main contribution to culture and civilisation of the Kannadas cannot be adequately appreciated. In political sphere they effectively prevented the Muslim invasion of South India for a considerable period of time. But eventually, owing to the continued foreign aggresion, they declined and out of the ruins of the Hoysaḷa empire, rose the empire of ' **Vijayanagar.**'

As we have already observed, the age of Hoysaḷas is an age of renaissance in Kannada literature and plastic arts. During this period, Jainism and Vaishnavism struggled to exist side by side though some of the kings, like Vishnu vardhana, were tolerant towards all religions.

The book is a valuable one because the pains taken by the learned author to gather facts from various objective sources such as inscriptions, architecture and literature enhance its research quality. The learned author plunges into the political history of the Hoysaḷa dynasty elaborately dealing with the life and conquests of the most important kings like Vishnuvardhana, Ballala II and Someswara and others.

The last chapters are very interesting and instructive because they touch upon political, Social and religious conditions of the people together with Hoysaḷa architecture especially of the temples.

We commend this volume to the students of South Indian History, so that not only will they he benefited of a close study of this book , but carry the research still further and fill in the dark spaces of history with illuminating descriptions of events.

K. VAIDYANATHAN

THE MIRACULOUS AND THE MYSTERIOUS in Vedic literature. by B. A. Parab, M. A., Ph. D., Popular Book Depot. Price Rs. 6-12-0

This book is a bold venture in the field of Vedic literature, bringing out the distinction between the supernatural and the magical. The learned author, with his burning zeal and faith in the Rigvedic hymns, profoundly pursues the path of intuition and alights on passages and prayers that bring out the miraculous and the mysterious.

He is of opinion that the invisible is more powerful than the visible and gives a number of illustrations touching miracles. As such one who wants to benefit by the supernatural must needs be a student of the Vedas following their ritualistic doctrinesboth for selfish and universal welfare. The author, however. condemns the magic side of the Atharvavedaa s leading to dark and selfish ends.

We dare say that the book under review is valuable guide to the research students of Vedic literature.

K. VAIDYANATHAN

యజ్ఞఫలము.

కర్త :— విద్వాన్. బులుసు వెంకటేశ్వరులుగారు, బి. ఎ. ఆంధ్రపండితులు, పి. ఆర్. కాలేజి, కాకినాడ. ముద్రణము 1952. వెల. 2—0—0. ప్రతులకు :— బులుసు వెంకటే శ్వరులు, బి. ఎ. రామారావుపేట, కాకినాడ అని వ్రాయవలయును.

ఇది భాసునిదని కొందఱనుకొను యజ్ఞఫలమను సంస్కృత నాటకమున కాంధ్రానువాదము. ఏడంకముల నాటకము. అనువాదమైనను భాషాంతరీకరణ మనిపించక, స్వతంత్ర గ్రంథమనిపించు చక్కని ధోరణిని వ్రాయఁబడినది. ఇందు గ్రంథవిమర్శన రూపమగు నుపోద్ఘాతముగూడ పాఠకలోకమున కుపయోగపడురీతిని బొందుపఱుపఁబడియున్నది. ఈ యుపోద్ఘాతమున శ్రీ వేంకటేశ్వరులుగారు Dr. A. D. పుసల్కర్‌గారి యడుగుజాడలనే నడచుచుఁ దమకు వారి యెడగల ప్రామాణ్యబుద్ధిని వెలిబుచ్చుచుఁ బెక్కు విషయములఁ బేర్కొనియున్నారు. పాఠకుల కిది యెంతయో యుపయోగకరము.

అనువాదమున స్వాతంత్ర్యము తక్కువగుటచేఁ గాఁబోలు గొన్ని తావులఁ బదములఁ బ్రయత్న పూర్వకముగాఁ బ్రయోగింపవలసి వచ్చినట్లు తోఁచుచున్నది. అట్లయ్యు 'అగుణవంతుని కంటె మేలగును సుగుణి' యనుచోట 'సుగుణి' యనుపదము వీరికిఁగల వ్యాకరణశాస్త్ర పాండిత్య స్ఫోరకముగా వెలయుచున్నది. సంస్కృతభాస నాటకమున,

'రాజా :— రాజ్యేనాస్తి రిపోర్భయం ప్రకృతయో ధర్మార్థసంపద్యుతాః నాభిధ్యా న రుజో న చాపమరణం నైవాత్ర కాశ్చిచ్చుచః' యని యున్న మూలమునకు వీరి యనువాదమున నిట్లున్నది.

'రాజ :— ఆహా! రాజ్యమునకు శత్రుభయమే లేదాయె. ప్రజలా ధర్మ సంపద్యుతులై పరవస్తువాంఛయే యెఱుంగరు, రుజాభరము కాని చాపమరణము కాని లేనే లేవు.'

ఇచట మూలమునందు న చ అపమరణమను విషయము చాపమరణము అని యనువదించినారు వీరి యర్థమిటనేమో దురూహముగానున్నది.

మొత్తముమీఁద గ్రంథము చక్కని శైలిని వెలయుచున్నది. వీరింకను భాసకృతుల నితోధిక రమ్యశైలిని రచించి కవికోటి కీర్తి నందుకొనగల్గుదురని యాశించుచున్నాను.

సూర్య శతకము.

కర్త:— కీ॥ శే॥ ఆకొండి వ్యాసమూర్తిశాస్త్రిగారు, ప్రకటన కర్త:— వావిళ్ళ రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్‌సన్స్, చెన్నపురి వెల 0—8—0 అణాలు.

ఇది సంస్కృతమున మయూరమహాకవిచే భక్త్యుద్రేకమున రచింపఁబడిన సూర్యశతకమున కాంధ్రానువాదము. అనువాదకులు సుప్రసిద్ధులు కీ॥ శే॥ ఆకొండి వ్యాసమూర్తి శాస్త్రిగారు. అనువాదములందు మూలార్థము సంపూర్ణముగాఁ బ్రతిపాదించుట చాలకష్టము. అందును ప్రౌఢబంధమగు నీ మయూరుని సూర్యశతకమున కష్టతర మనఁదగును కాని యీ యాంధ్రసూర్యశతకమునం దనేక క్లిష్టశ్లిష్టస్థలముల నెంతో చమత్కారముగాఁ దప్పేమాత్రము గానరాకుండ వ్రాయఁగల్గుట చాల ప్రశంసనీయము. వ్యాసమూర్తి శాస్త్రులవారి సంస్కృతాంధ్రోభయ భాషాకవితా పాండిత్యముల కిది యొఱపిడి రాయి. ఇయ్యది పండితైక వేద్యము. గ్రంథారంభమున శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారి ప్రశస్తమగు నుపోద్ఘాతము కలదు. గ్రంథాంతమున నత్యావశ్యకమగు లఘుటిప్పణి కూడ పాఠకసహాయార్థము కూర్పఁబడియున్నది. సంస్కృతగ్రంథమునకు తెనుగుసేత యనిపించుటకు వ్రాయబడినట్లు తోఁచుచున్నది కాని యిందు తెనుగుఁదనము చాలా స్వల్పము. అనువాద మెల్లవిధముల మూలానుగుణముగనే యున్నది.

సంస్కృతి.

ఇది రాజమహేంద్రవరమునుండి వెలువడు మాసపత్రిక. తొలిసంచిక యీ విజయ సంవత్సరాదినాడు 16-3-1953 తేదిన వెలువడినది. ఈ సారస్వత వైజ్ఞానిక మాసపత్రిక ప్రతినెల 16-వ తేదిన వెలువడును. సంవత్సరపుచందా రూ. 5-0-0 విడిపత్రిక 0-8-0 అణాలు సంపాదకులు, శ్రీ ఎ నాగేశ్వరరావుగారు

ఆంధ్ర రాష్ట్రావతరణమునకుఁ బురస్సరముగా నాంధ్రావని కీ సంస్కృతి దోహద మొసంగి దివ్యఫలములఁ జేకూర్పఁగలదు. సాహిత్యమునను, వైజ్ఞానికమునను నాంధ్రలోకమున కుత్తేజకములగు నుత్తమరచనలఁ బ్రకటించి యాంధ్రాభ్యుదయమునకుఁ దగిన చేయూత నొసగి తోడ్పడుటయే దీని ప్రధానలక్ష్యము. ఈ తొలి సంచికయందు పలువురు పెద్దలొసంగిన శుభాశీస్సులును, (1) సంపాదకీయము, (2) శ్రీ దివాకర్ల వేంకటావధానిగారి రచన — సంస్కృతి (3) గౌ॥ పి. వి. రాజమన్నారుగారి రచన — జాతీయపరిషత్తు, (ఢిల్లీ పరిషదధ్యక్షోపన్యాసమున

కాంధ్రానువాదము) (4) శ్రీ ప్రతాపగిరి రామమూర్తిగారి ఆంధ్రులచరిత్రావధి. (5) శ్రీ నండూరి బంగారయ్యగారి నన్నయ అవతారిక యను గద్యరచనలును, (6) శ్రీ మధునాపంతుల సత్యనారాయణగారి 'నిదాఘువాహిని' యనుపేర చక్కని పద్యరత్నము లైదును విషయములు.

ఉత్తమ చిత్త సంస్కారులగు పై వ్యాసకర్తల యుత్తమరచనలు నిజముగ విజ్ఞానదాయకములై సంస్కృతి కెంతో సొంపుగూర్చుచున్నవి.

ఇట్టి యుత్తమరచనలతో నలరారుచు నీ సంస్కృతి యాంధ్రావనిని బహుళ ప్రచారమంది ప్రతి యాంధ్రునిమనస్సు నాకర్షించి యాంధ్రాభ్యుదయమున కెంతయో తోడ్పడుగాక యని యాశించుచున్నాను.

పంగనామల బాలకృష్ణమూర్తి.

ADDITIONS TO THE LIBRARY

Sri Venkateswara Oriental Institute acknowledges, with thanks, the receipt of the following books and periodicals,

1. Gandharvas and Kinnaras in Indian Iconography—by R. S. Panchamukhi, Kannada Research Institute, Dharwar.
2. Early Gangas of Talakad—by S. Srikantha Sastri, Mysore.
3. Madras Govt. Museum Centenary Souvenir—1851--1951; Ed. by A. Ayyappan Pillai.
4. Bulletin of the Madras Govt. Museum; Vol. VI No. 1. Ed. by A. Ayyappan Pillai.
5. Hoysala Vamsa—by William Coelho; Indian Historical Research Institute Series No. 11, Bombay.
6. Annual Report of the Librarian of Congress; For the year 1951-52. U. S. Govt. Washington.
7. Britain in 1950—51: Central Office of Information, London.
8. Bulletin De I' Ecole Francaise; Tome XLIV—1947—50: Hanoi.
9. Dharmopadesamāla-vivaranam—by Jayasimhasuri.
10. Yoga-ratnasamuccaya—by Anantakumara, Pt. III. Ed. by V. S. Ramaswami Sastri. T. S. S. 152.
11. Prakriyā sarvaswam of Nārayana Bhatta, Pt. III. Ed. by V. S. Ramaswami Sastri. T. S. S. 153.
12. Śāstra-tattva-vinirṇaya—by Nīlakantha Gore; Edited with Introd. by S. L. Katre, Scindia Oriental Series No.3.
13. Cinquante Aus D' Orientalisme Franceis; Societe Des Etudes Indochinoises, Paris.

PERIODICALS

1. Annals of Bhandarkar Oriental Research Institute: Vol. XXXII; 1951.
2. Annals of Oriental Research, Madras University; Vol. IX, Pts. 1 & 2.
3. Aryan Path; Vol. XXIII, Nos. 7 to 12.
4. Asia; Quarterly Journal Asian Culture;—Nos. 6. Sep. 1952; No. 7. Dec. 1952.
5. Bhāratīya Vidya; Vol. XII, Pts. 1 to 4.
6. Brahma-Vidyā; Adyar Library Bulletin, Vol. XVI, Pt. 3.
7. Bulletin of Govt. Oriental Mss. Library, Vol V. No. 2.
8. Bulletin of Musuem of Fine Arts, Nos. 280; 281.
9. Commonwealth: Today: No. 13, 14, 15.
10. Divine Life; Vol. XIV, Nos. 7 to 12.
11. Epigraphia Indica; Vol. XXVII, Pt.
12. Indian Historical Inarterly; Vol. XXVIII, Nos. 1 and 2.
13. Indian P. E. N. Vol. XVIII, Nos. 7 to 12.
14. Journal of Annamalai University; Vol. XVII, Pt. 1 & 2.
15. Journal of Bihar Research Society; Vol. XXXVII, Pt. 3—4.
16. Journal of Bombay Branch, R. A. Society; Vol. 27, Pt. 1.
17. Journal of Ganganath Research Society; Vol. VIII, Pt. 4.
18. Journal of Indian History; Vol. XXX, Pt. 1.
19. Journal of Oriental Research, Madras; Vol. XIX, Pts. 3 and 4.
20. Journal of Oriental Research Institute, Baroda; Vol. I Pt. 4; Vol. II, Pt. 1.
21. Journal of Saraswati Mahal Library, Tanjore; Vol. VIII, Pt. 1.
22. Journal of University of Ganhati, Vol. III.
23. Journal of U. P. Historical Society, Vol. XXIII, Nos. 1 - 2.
24. Kalpaka, Vol, 47, No. 2.
25. Poona Orientalist, Vol. XVI, Pts. 1 to 4.
26. Philosophical Quarterly, Vol. XXV, Pts. 1 and 2.

27. Quarterly Journal of U. S. Book-Review, Vol. VIII, Nos. 1—2.
28. Sudha-Dharma; Vol. IX, No. 1.
29. Triveni, Vol. XXIII, Nos. 1+2.
30. Vedanta-Kesari, Vol. XXXIX, No. 3 to 8.

SANSKRIT

31. Sanskrit Sahitya-parishad Patrikā; 34, Nos. 10 to 12; Vol. 35, 1 to 4.
32. Udyāna-patrikā; Vol. 25, No. 5 to 10.
33. Vaidika-manohara, 66, 67, 68.

TELUGU

34. Andhra Sahitya-parishad Patrikā, Vol. 40, Nos 4—6.
35. Andhra Mahilā, July, 1952 to Dec. 1952.
36. Bhakti-nivedana, Vol. IV, Nos. 3 to 7.
37. Kinnara, Sep. 1952 to Dec. 1952.
38. Ramanuja-patrika, Nos. 33 to 38.
39. Vijaya-vani (Weekly).

TAMIL

40. Kalaimagal, July, 1952 to Dec. 1952.
41. Sen-Tamil, Vol. 48, No. 3—8.
42. Swadesa-mitran (Weekly).
43. Tamil Pozil, Vol. 28, No. 3—8.

KANNADA

44. Adhyatmaprakasa; Vol. 21, Nos. 11, 12, Vol. 22, Nos. 1 to 4.
45. Prabuddha-Karnataka, Vol. 34, Nos. 1 and 2.

HINDI

46. Kasi Nagari Pracharini Sabha; Vol. 56, Nos. 3—4.
47. Jaina Satyaprakasa, Vol. XVII, Nos, 7 to 12.
48. Jaina Antiquary, Vol. XVII. Pt. 2.

॥ अथ षष्ठोऽङ्कः ॥

(ततः प्रविशति भास्करोऽरुणश्च)

भास्करः—सखे ! कीदृशो विवाहवृत्तान्तः ?

अरुणः—वयस्य, किं कथयामि मन्दभाग्यः ।

सद्यः स्वेन वितीर्णभूषणगणालङ्कारिताङ्गीं वधूं
जीमूतः कमलालयं प्रति गतः शीघ्रं समानीयताम् ।
कासारेण विवाहमण्डपसदोमध्यस्थितेनादरात्
सन्दत्तां प्रतिगृह्य तुष्टहृदयः प्राप्तेप्सितार्थोऽभवत् ॥

भा—सखे ! किं निर्वर्तितपरिणयाऽऽसीत् पद्मिनी ?

अरु—न केवलं निर्वर्तितपरिणया । परन्तु भर्तारमनुगता प्रायासीच्च ।

भा—हा प्रेयसि ! क्व प्रयातासि । (इति मूर्च्छति) ।

अरु—सखे ! समाश्वसिहि (इति पटान्तेन वीजयति) ।

भा—(नेत्रे उन्मील्य) सखे ! किं सत्यं पद्मिन्या जीमूतवशङ्गतत्वम् ?

अरु—(स्वगतम्) हा कष्टम् ।

भूयोऽपि जीमूतवशं गतेति श्रुत्वा वचो मे स्वयमेव मूर्च्छेत् ।
असत्यमेषाऽन्यवशा न चेति ब्रवीमि वाक्यं किमहं विगर्ह्यम् ॥

(प्रकाशम्) सखे ! किं परकलत्रविषयविचारेण ।

भास्क—अपि सत्यं जीमूतवशं गता पद्मिनी ?

अरु—कथमसत्यं ब्रवीमि ।

भा—
कुशिकसुत इव स्याच्छारदानन्द एष
क्षितिदुहितुरिव श्रीरामभद्रेण योगे ।
घटन इह मया द्राक् साधु कासारपुत्र्या
इति मम हृदि क्लृप्तिर्व्यर्थतां प्रापदेवम् ॥

हा विधे ! मम दयमान इव पूर्वस्यां रजन्यां योजयन् वल्लभां मया सद्यो विघाट्य परां शुचं प्रापयसि माम् । (कण्ठान्मालिकामवमुच्य दर्शयन्) सखे !

एषा तदीयकरसारसयुग्ममुक्ता कण्ठे मया सकुतुकं सहसा गृहीता ।
माला मनोहरतमा समनन्दयन्मामेतावदन्तमधुना हृदयं दुनोति ॥

(इति मालां भूमौ निक्षिप्य, भूयोऽप्यादाय) अयि मालिके ! । मन्दभागाऽसि । यतः

तस्याः करौ किसलयप्रतिमौ विहाय
मां प्राप्तवत्यसि पुनः कृशपुण्यमत्र ।
एतां भवान् कथमपीह सखे नयंस्तां
पुण्यं भजेत यदियं बत खिद्यतीव ॥

अरु— सखे ! कुतस्त्वमेवमधीरोऽसि ?

भा— कुतो मे धीरता । पुरा मुरारिमहिलासमाराधनसमये

सा स्वस्तिकासनमवाप्य कराब्जतर्ज-
न्यङ्गुष्ठलग्नकुसुमा दरमीलिताक्षी ।
उत्तानिताकृतिलता चलिताधरेष-
त्तत्तादृशी मम पुरः किल वर्ततेऽद्य ॥

सखे ! नूनं प्रिया मम सरोरुहलोचना सा
जीमूतनीचवशमेत्य पुनर्न जीवेत् ।
स्मृत्वैव मामियमसून् क्षणतो विमुञ्चेत्
तां संस्मरन्नहमपि प्रजहामि जीवम् ॥

(इति पतति) ।

अरु—(उत्थाप्य) अलमावेगेन ।

भा— यस्याः कटाक्षलहरीव मधुव्रतालिः
यस्याः कचावलिरिवाभिनवाम्बुनीली ।
यस्या इवाननमहर्मुखबुद्धमब्जं
द्रक्ष्यामि तां पुनरहं क्व सखे ! सखेलाम् ॥

अरु— वयस्य !

भवादृशाश्च स्वप्रेमभाजनं जनमात्मना ।
संस्मृत्य मुक्तधैर्याश्चेत्किं पुनः प्राकृता भुवि ॥

भास्क—सखे !

स्वप्रेमपात्रमिति यत्तदहं विसोढुं शक्नोमि सारसदृशीतरहस्तभाजि ।
साऽवोचदन्यवशगा यदि सद्य एव प्राणांस्त्यजेयमिति यत्तदसह्यमास्ते ॥

सखे ! कुतो भवति दृष्टं शुभनिमित्तमपि विफलम् ?

स्पृशति मयि गात्रयष्टिं तस्याः प्रथमं करेण कुतुकेन ।
न्यपतत्प्रदीप्तदीपादर्चिःपुष्पं क्षितौ शनैः सुशुभम् ॥

हन्त ! मातः ! मधुसूदनप्रणयिनि !

याऽनन्यभक्तिरखिलेश्वरि ! कामिताप्त्यै
कारुण्यमेव भवदीयमियेप भूयः ।
तां पद्मिनीं विमतहस्तवशे निपात्य
पश्यन्त्यसून् विजहतीं सहसे कथं त्वम् ॥

जननि—

यस्मिन्प्रसीदसि जने त्रियुगप्रिये ! त्वं
तस्यापदेति विलयं समुदेति सम्पत् ।
इत्यत्र कोऽपि विशयो न भवत्प्रसाद-
प्राप्तिः किमल्पतपसाऽत्र जनेन लभ्या ॥

अम्ब ! प्रसीद मयि किञ्चिदिदं मदीयं
विज्ञापनं शृणु निरुन्धि भवत्तनूजम् ।
यो मां निहन्ति विशिखैः करुणाविहीनो
रन्ध्रं प्रतीक्ष्य निशितैरपि पुष्परूपैः ॥

अरु—वयस्य ! समाश्वस्य मनो विनोदय क्रीडावनदर्शनेन ।

भास्क—सखे ! आरामरामणीयकं पश्यतो मम समेधते विरहानलः ।

तरुणतरुगणेषु द्योतमाना प्रसूना-
वलिरिह मदनस्य क्रूरबाणत्वमेत्य ।
हृदि मम निपतन्ती बाधते ज्यात्वमत्र-
भ्रमदलिततिरेवोपैति हा निर्घृणस्य ॥

अथवा । चम्पककुसुमावलोकनेन हृदयं विनोदयामि । यदस्मिन् मधुपसञ्चाराभावात् निर्गुणता भवति । गुणसङ्गं विना शरस्योदञ्चनं न सिद्ध्यति खलु ! । (इति चम्पकमुपसृत्य) सखे ! हन्त

बाणा न मकरकेतोश्चम्पककुसुमानि विरहिलोकस्य ।
हृदयप्रदाहकानि ज्वलितानि महान्त्यलातचक्राणि ॥

अथवा !

भोश्चम्पक सखे हिंसा न युक्ता मयि ते यतः ।
मत्प्रियानासिकौपम्यं दधासि परदुर्लभम् ॥

अरु—(स्वगतम्) हन्त सखा दशाननापहृतसीतावियुक्तस्य श्रीरामभद्रस्य दशां प्राप्तः । (प्रकाशम्) सखे ! कथं उन्मादावस्थां गतोऽसि ।

भास्क— कुसुमशर नमस्ते तिग्मबाणप्रयोगा-
द्विरम परभृत त्वां नौमि मौनं भजस्व ।
मलयपवन मां त्वं मा स्पृश स्याः सुपुण्यो
मयि कथमतिदीने नास्ति वोऽत्रानुकम्पा ॥

अरु—वयस्य ! विपन्निकष एव पुरुषाणां मनोधृतिहेम परीक्ष्यते ।

भास्क— [1]अत्यन्तभीषणतमःक्षितिभृत्क्षणेन
यत्तेजसि स्फुरति दूरमपैति कामम् ।
यस्याशनिप्रतिभयादपि भीर्न मेघात्
सोऽहं बिभेमि मदनस्य परं हि बाणात् ॥

इह हि !

सर्वं लोचनगोचरं भवति मे कल्पान्तकालोपमं
सर्वे सम्प्रति कर्णभागविषयाः संवर्त्तमेघारवाः ।
एवं तावदहो भवेन्न विशयो यावत्प्रियां नो दृशा
द्रक्ष्यामि श्रवणेन तन्मृदुगिरं श्रोष्यामि नाहं सखे ॥

1. भीषणतमः = अतिभीषणः । भीषणं तम एव, क्षितिभृत् यस्य, मे = मम, अघात् = व्यसनात् । मेघात् = घनाच्च ।

सखे ! कुतः प्रेयस्या दर्शनमितः परम् ?

मत्कृते हरिणीनेत्रा प्राणान्मुश्चेन्न संशयः ।
तत्कृतेऽसून्न मोक्ष्यामि यदि स्यान्मे कृतघ्नता ॥

तत् प्रवर्धय जातवेदसम् ।

अरु—अलं सम्भ्रमेण ।

भा— यस्यां निवासमयते सततं दृढं श्री-
'र्या लोकमङ्गलकरी भुवनत्रयस्य ।
तस्या विकासमिह काममकुर्वता मे
कोऽर्थो भवेदहह तेन महोदयेन ॥

अरु—सखे ! सर्वथा रक्षद्भिः प्राणान् चिरादाप्यते हि श्रेयः ।

भा—सखे ! मा रौत्सीर्मम मरणम् । मारो हि समारोपयति मुहुर्ज्यां धनुषि मम वेधनाय । (इति मूर्च्छति) ।

अरु—(स्वगतम्) सखा कथञ्चिदपि समाश्वासनं नेतव्य इव भाति । किं कुर्मः ? । (पुरो-निरीक्ष्य) आगच्छति मधुव्रता द्रुतं किमर्थम् ?

मधुव्रता—(प्रविश्य) अय्य ! अरुण ! कुदो तुह वअस्सो मुच्छिओ । (आर्य ! अरुण ! कुतः तव वयस्यो मूर्च्छितः) ।

अरु—भद्रे ! कथमजानतीव सख्युर्मूर्च्छाकारणं पृच्छसि ?

मधु—जदि जाणेमि किं पुछिस्सं ? (यदि जानामि किं प्रक्ष्यामि) ?

अरु—किमन्यत्कारणमस्य पद्मिनीविश्लेषं विना मूर्छायाम् ?

मधु—(स्व) एदे जहत्थं ण मुणंति । तदो पुणोऽपि से विरहवेअणं वड्ढअंती तदो समएमि । (प्रकाशम्) अय्य ! एदं बोहेहि, समस्ससेमि । (एतौ यथार्थं न जानीतः । ततः पुनरपि अस्य विरहवेदनां वर्धयन्ती ततः शमयामि । (प्र) आर्य ! एतं बोधय, समाश्वासयामि । (अरुणः वस्त्रान्तेन वीजयन्)

अरु—सखे ! उत्तिष्ठ ।

भास्क—(उन्मील्य नेत्रे) भद्रे ! किं तव सखी भ्रमरिका पद्मिनीमनुगता ?

1. आलोकमङ्गलकरी = दर्शनेन क्षेमङ्करी ।

मधु—को संसओ । कहं पदुमिणीए अणुगमणं विणा भमरिआजीवणं? । (कस्संशयः कथं पद्मिन्यनुगमनं विना भ्रमरिकाजीवनम्?) ।

भास्क—हा ! भ्रमरिकाऽपि द्रष्टुं न लभ्यते ।

अवीक्षमाणो दयितामगुष्याः
संसर्गसम्प्राप्तमनोज्ञशीलाम् ।
आलीमहं वा कलयामि पार्वीं
सङ्गेन मल्ल्या इव सौरभाढ्याम् ॥

मधु—अय्य ! कुदो परकळत्तं कामअन्तो एवं सोअसि ?
(आर्य ! कुतः परकलत्रं कामयमान एवं शोचसि ?) ।

भा—हा कष्टम् । पद्मिनी परकलत्रं संवृत्तेति । इतः परं किमस्ति मे शोच्यम् ।

मधु—अय्य ! अरुण ! महप्पाणं एआरिसाणं मणं परकळत्तं ण कामइस्सदि खु ।
(आर्य ! अरुण ! महात्मनामेतादृशानां मनः परकलत्रं न कामयिष्यते खलु ?) ।

अरु—तत्त्वमाह भवती ।

भास्क— (स्व)

रे चित्त ? कस्मात्परदारकामं भजत्सदा पापमुपैषि मूढ ।
यद्वा प्रवृत्तिस्तव निन्द्यकर्मण्येतावदन्तं न कदाचिदासीत् ॥

(इति मुखं नमयति) ।

अरु— भद्रे !

न हि कामयते साध्वीं परदारतया स्थिताम् ।
किन्तु तामात्मविश्लेषान्म्रियमाणां तु शोचति ॥

भास्क—भद्रे ! त्वं क प्रस्थिताऽसि ?

मधु—इदो एव्व (इत एव) ।

अरु—किन्निमित्तम् ?

मधु—अज्जो समस्सणिज्जोत्ति महाराएण णियुत्तह्मि । (आर्यस्समाश्वासनीय इति महाराजेन नियुक्ताऽस्मि) ।

भास्क—कथमाश्वासनीयोऽहं सम्प्रत्येतां दशां प्रपन्नः ।

मधु—किं भट्टदारिआए भद्दे मिळन्ते सुहसूअणं णिमित्तं ण दिट्टम् ।
(किं भर्तृदारिकया भद्रे मिलति शुभसूचकं निमित्तं न दृष्टम्?) ।

भास्क—भद्रे!

तां पश्यति प्रथममिन्दुमुखीं कृशाङ्गीं
मध्यादरान्मम हि दक्षिणमक्ष्यवल्गत् ।
तां संस्पृशत्यथ च बाहुरसव्य एष
निष्कारणं द्रुतमवेपत भूपकन्याम् ॥

मधु—तारिसं णिमित्तं कहं भवे विफलम्? (तादृशं निमित्तं कथं भवेद्विफलम्?) ।

भास्क—कथमभूदिति भण ।

मधु—होदु । कहं वा भअवदीये ळच्छीए समाराहणं कामिदं ण करिस्सदि पदुमिणीए ।
(भवतु, कथं वा भगवत्या लक्ष्म्याः समाराधनं कामितं न करिष्यति पद्मिन्याः) ।

भास्क—कामितं नाकरोदिति ब्रूहि ।

मधु—तहा भणिदुं मह जीहा ण पसरइ । (तथा भणितुं मम जिह्वा न प्रसरति) ।

अरु—कुतः?

मधु—तत्थ काळणं भवे । (तत्र कारणं भवेत्) ।

अरु—किं जानासि तत्र कारणम्?

मधु—देवीए भत्ती एव्व काळणम् । (देव्या भक्तिरेव कारणम्) ।

भास्क—सखे! किं वृथा विलम्बेन? प्रवर्धय पावकम् ।

मधु—किं णिमित्तम्? (किन्निमित्तम्?)

भास्क—प्रवेशाय ।

मधु—कहिम्? (क?)

भास्क—अमौ ।

मधु—कस्स किदे । (कस्य कृते) ।

भास्क—शरीरत्यागाय ।

मधु—अतिरमणिज्जं सअळलोआणंदकारि तुह सरीरं ण खु उवेक्खणिज्जम् । (अतिरमणीयं सकललोकानन्दकारि तव शरीरं न खलूपेक्षणीयम्) ।

भास्क— **यन्मे शरीरं दयिता स्मरन्ती सन्त्यजेदसून् ।**
हतकस्यास्य रक्षायां न फलं वेद्मि किञ्चन ॥

मधु—तुह सरीरं सुमरंती सा ण पाणे मुंचे । (तव शरीरं स्मरन्ती सा न प्राणान्मुञ्चेत्) ।

भास्क—किं तस्या मयि प्रणयातिशयमजानतीव ब्रूषे ?

मधु—जाणेमि एव्व । (जानाम्येव) ।

भास्क—सखे ! मुधा मां धनञ्जयं प्रवेष्टुकामं रुन्धे मधुव्रता ।

मधु—अहं ण करिस्सं तुह धणञ्जअप्पवेसरोहणम् । (अहं न करिष्यामि तव धनञ्जय-प्रवेशरोधनम्) ।

भास्क—भद्रे !

त्वं दयाभरसम्पूर्णहृदयाऽद्य निवेदय ।
इमं कासारराजाय प्रणामं चरमं मम ॥

(इत्यञ्जलिं धत्ते)

मधु—को णिदेसो पदुमिणीए ? (को निदेशः पद्मिन्याः ?)

भास्क—भद्रे ! किमर्थं परलोकं प्राप्तायाः तस्या निदेशं कामयसे ?

मधु—जदि परळोअं ण पत्ता ? (यदि परलोकं न प्राप्ता ?)

भास्क— **अलब्ध्वा मां प्रियं दैवात्परस्यापि वशं गता ।**
यदि जीवति सा तस्यै निदेशोऽनुचितः खलु ॥

मधु—(सस्मितम्) परवसं गआ जदि एव्व सा जीवइ ताए णिदेसो अणुइदो । (परवशङ्गता यद्येव सा जीवति तस्यै निदेशोऽनुचितः) ।

भास्क—(ससम्भ्रमम्) किं न परवशं गता ?

मधु—जदि पदुमिणी पिअं विणा परं पत्ता कहं कासारो जीवे । कहं वा भमरिआ । कहं वा अहं जीवेमि । (यदि पद्मिनी प्रियं विना परं प्राप्ता कथं कासारो जीवेत् ? कथं वा भ्रमरिका ? कथं वा अहं जीवामि ?) ।

अरु—सखे ! भद्राया वचनमस्माकं भद्रं जनयतीव । तन्न सम्भ्रमः कार्यः ।

भास्क—सखे ! मम समाश्वासनोपायोऽयम् ।

मधु—जहत्थं कहिअ तुह समस्सासणिमित्तं एव्व आअदह्मि । (यथार्थं कथयित्वा तव समाश्वासनिमित्तमेवागताऽस्मि) ।

अरु—भद्रे ! किं यथार्थम् ?

मधु—मए समं तुह्मे आअदा जदि सअं एव्व विण्णादं भवे जहत्थं । (मया समं युवां आगतौ यदि, स्वयमेव विज्ञातं भवेद्यथार्थम्) ।

अरु—सखे ! सह भद्रया गत्वा तत्त्वं जानीवः ।

भास्क—न मे रोचते राजमन्दिरोपसरणम् ।

अरु—सखे ! या मधुव्रता भवतः पुरा पद्मिनीप्राप्तिमार्गं प्रादर्शयत्, सैवेदानीमपि भवदनुकूलतां प्राप्नोति । ततस्तदीयमनुसर्त्तव्यं वर्त्म ।

भास्क—यथा रोचते सख्ये । (इति परिक्रामति) ।

मधु—इदो इदो । (इत इतः) ।

भास्क—(अप) सखे ! केवलमबलावचनमनुसृत्य परिहास्यतां प्राप्तौ भवाव इति शङ्के ।

अरु—(अप) वयस्य ! मा शङ्किष्ठास्तथा ।

> **अघटितघटनायां वा घटितविघटने यदस्ति चातुर्यम् ।**
> **अबलासु तन्मनुष्ये देवे वा नेति निश्चयान्मन्ये ॥**

भास्क—भद्रे ! केन निर्मितोऽयं धरान्तर्गृहप्रवेशाय पन्थाः ?

अरु— सखे !

> **पार्श्वद्वन्द्वोल्लासिहस्तावलम्बो**
> **नात्यायामोत्तुङ्गसोपानपङ्क्तिः ।**
> **अश्रान्त्याऽङ्घ्रिन्यासयोग्योऽतिहृद्यः**
> **शक्यो बालैरप्ययं शीघ्रमेतुम् ॥**

(सर्वे महीगृहप्रवेशं नाटयन्ति) ।

भास्क—

> **मसृणविमलचित्रग्रावभित्ति प्रमृष्ट-**
> **स्फटिकतलमशेषैर्वस्तुभिर्दर्शनीयैः ।**
> **विलसितमतितुङ्गे चोर्ध्वभागे वितान-**
> **प्रभृतिभिरभिरामं मण्डनैर्भूमिवेश्म ॥**

अपि च,

मणिदीपावलिध्वस्तध्वान्तमुच्चासनव्रजम् ।
अतिकोमलनैर्मल्यहृद्यशय्योपधानकम् ॥

मधु—हळा ! भमरिके ! इदो इदो । (हला भ्रमरिके इत इतः) ।

(प्रविश्य भ्रमरिका, उभौ प्रणमति)

भास्क—भद्रे ! अपि कुशलम् ?

मधु—(अपवार्य) हळा, किंवि विणोदं करिअ तदो जहत्थं कहेहि । (हला ! किमपि विनोदं कृत्वा ततो यथार्थं कथय) ।

भास्क—भद्रे, किमास्ते तव सखी कुशलिनी ?

भ्रम—जा होन्तं अळद्धवती, ताए कहं कुशळम् ? (या भवन्तमलब्धवती तस्याः कथं कुशलम् ?)

भास्क—अयि मधुव्रते ! पद्मिनीं दर्शयिष्यामीति त्वं मां कुतः प्रलोभितवत्यसि ?

मधु—अय्य ! जं सही भमरिआ कहिदवई तं अहं तुमं विण्णाविदवदी ।
(आर्य ! यत्सखी भ्रमरिका कथितवती तदहं त्वां विज्ञापितवती) ।

भास्क—भ्रमरिके, क्व पद्मिनी ?

भ्रम—जीमूअवसंगदेत्ति सव्वेहिं विदिअं खु । (जीमूतवशङ्गतेति सर्वैर्विदितं खलु) ।

भास्क—मधुव्रते, मां प्रतारयः ।

मधु—अय्य, ममस्सिं णो अवराहो । (आर्य ! मयि नो अपराधः) ।

भास्क—हा प्रियतमे ! (इति मूर्च्छति) ।

भ्रम—हळा ! पदुमिणि, इदो पविसिअ फरिसिहि पिअम् । (हला ! पद्मिनि, इतः प्रविश्य स्पृश प्रियम्) ।

(प्रविश्य पद्मिनी अभिमृशति भास्करम्)

भ्रम—हळा ! तिरोहिआ होहि । (हला ! तिरोहिता भव) ।

पद्मि—(तिरोधत्ते भित्त्यन्तरे) ।

भास्क—(उन्मील्य) (स्व) कुतोऽहं हिमजलपूर्णसरसि मज्जामीव !

भ्रम—अय्य, अवि समस्सासं गओसि ? (आर्य ! अपि समाश्वासं गतोऽसि ?) ।

भास्क— भद्रे !

अत्र समाश्वासकरं वस्तु न पश्यामि मन्मथशरार्तेः ।
पुलकितमानन्देन खिन्नं गात्रं च जायते कस्मात् ॥

अरु—(अव) सखे ! समाश्वसिहि । मम जीवितहेतोस्तव जीवातुरत्रैव वर्तते ।

भास्क—(सामोदम्) भद्रे भ्रमरिके ! यदि दर्शयसि दृश्यां मम जीवितदानसुकृतं प्राप्स्यसि ।

भ्रम—(सस्मितम्) (भास्करकरमवलम्ब्य) । इतो दृश्यताम् (इति पद्मिनीं दर्शयति)

अरु—सखे ! भद्रमस्तु (इति निष्क्रान्तः) ।

भास्क— जीमूतान्निर्गता सेयं हन्त सौदामनीलता ।
दिष्ट्याऽद्य विलयं नैति जगदेकविलासिनी ॥

भद्रे ! मधुव्रते ! भ्रमरिके !

युवाभ्यां प्रापिता साध्वी मम सन्तनुते मुदम् ।
श्रद्धया प्रज्ञया विद्या लम्भितेव विनिर्मला ॥

भ्रम—हळा ! अह्मो गच्छह्मो । (हला ! आवां गच्छावः) । (इति निष्क्रान्ते)

भास्क— मातः कैटभवैरिप्रेयसि भारतीं विना परं दैवम् ।
अस्ति किममर्त्यवन्द्ये स्वास्ति विधातुं नृणामलं भजताम् ॥

अयि जीवितसञ्जीविनि ! प्रदेहि परिष्वङ्गं मङ्गलाय मे ।

(इति पद्मिनीमालिङ्गन् निष्क्रान्तः) ।

॥ इति पद्मिनीपरिणये षष्ठोऽङ्कः ॥

॥ अथ सप्तमोऽङ्कः ॥

(ततः प्रविशति बलाका नाम परिचारिका)

बलाका—एत्थ महाराओ जीमूदो जदा पदुमिणिं आणीदवन्तो तदो पहुदि ण मे विस्समो। (अत्र महाराजो जीमूतो यदा पद्मिनीमानीतवान् ततः प्रभृति न मे विश्रमः)

(पुरो वीक्ष्य) अज्जो इरंमओ आअच्छइ। इमं पुछिस्सम्। (आर्य इरम्मद आगच्छति। इमं प्रक्ष्यामि)। (प्रविश्य)

इरम्मदः—अयि बलाके, क्व प्रस्थिताऽसि?

बला—अज्ज! पुप्फं ओचेदुम्। (आर्य! पुष्पमपचेतुम्)।

इरम्म—किमर्थम्?

बला—पदुमिणीए पूआणिमित्तम्। (पद्मिन्याः पूजानिमित्तम्)।

इर—पद्मिनीनियमः कीदृशः?

बला—अच्चरिअकरो। बंहमुहुत्ते उच्छिट्ठइ। अंब कमळे, मह मणोरहं पूरेहि। पाळेहि। तुमं एव्व सरणम्। तुमं विणा ण परा गईत्ति कहेइ। सुद्धेहिं उदएहिं सरीरं सोहेइ। तदाणिं इत्थिआजणं वि बही णिग्गमेइ।

(आश्चर्यकरः। ब्राह्मे मुहूर्ते उत्तिष्ठति। अम्ब कमले! मम मनोरथं पूरय। पालय। त्वमेव शरणम्। त्वां विना न परा गतिरिति कथयति। शुद्धैरुदकैः शरीरं शोधयति। तदानीं स्त्रीजनमपि बहिर्निर्गमयति)।

इर—शरीरशोधनसमये स्त्रीणामपि निस्सारणं किमर्थम्?

बला—तं ण मुणेमि। (तन्न जानामि)।

इर—अथवा मानवतीनां स्वगोपनीयाङ्गगोपनपरता तादृशी। ततः।

बला—तदो सुद्धं वसणं धरन्ती उपविसइ आसणे। तदो अङ्गुळीहिं णासिअं पीडेइ। तं ण विदिअं मए। (ततः शुद्धं वसनं धरन्ती उपविशति आसने। ततः अङ्गुलीभिर्नासिकां पीडयति। तन्न विदितं मया)।

इर—मुग्धे! स हि प्राणायामो नाम जपादौ जपान्ते च कर्तव्यं कर्म।

बला—तेण किं फलं होइ? (तेन किं फलं भवति?)

इर — पापशमनम् । उक्तं हि—

'यद्राज्या कुरुते पापं कर्मणा मनसा गिरा ।
तिष्ठन्वै पूर्वसन्ध्यायां प्राणायामैर्व्यपोहति' ॥

इत्यादि । ततः ।

बला—तदो सीसे मुहे हिअए वि परिसइ । तं किम् । (ततः शीर्षे मुखे हृदयेऽपि स्पृशति । तत्किम् ?) ।

इर — तन्न्यासाख्यं कर्म । उक्तं हि, 'न्यासस्स्यान्मन्त्रसन्नाहो न्यासहीनो निरर्थकः' इत्यादि । ततः ।

बला—तदो जवं करिअ पिट्टचुण्णेहिं फलए रंगवल्लीं कुणइ । (ततो जपं कृत्वा पिष्टचूर्णैः फलके रङ्गवल्लीं करोति) ।

इर —मुग्धे ! तत्केवलं न रङ्गवल्ली । किन्तु यन्त्रविन्यसनम् ।

बला—तं किंणिमित्तम् ? (तत्किन्निमित्तम् ?) ।

इर —पूजार्थम् । 'उक्तं हि, यन्त्रे वा प्रतिमायां वा पूजये' दित्यादि । ततः ।

बला—तदो तत्थ कुसुमेहिं जलेहिं चंदणेहिं पूएइ । (ततस्तत्र कुसुमैर्जलैश्चन्दनैः पूजयति) ।

इर —ततः ।

बला—तदो किं वि समं ओणेदुं अच्छि णिमीळिअ मुहुत्तं आसीणा एव णिद्दाइ । (ततः किमपि श्रममपनेतुमक्षि निमील्य मुहूर्तमासीनैव निद्राति) ।

इर —मुग्धे, न निद्राति श्रमापनोदनाय । किन्तु निमीलितनयना ध्यायति । ततः ।

बला—णिवेदिअं ओअणं, भक्खणं, छीरं, सहिए समं संभोजिअ सुहं वसइ । (निवेदित-मोदनं भक्षणं क्षीरं सख्या समं सम्भुज्य सुखं वसति) ।

इर —महाराजजीमूतस्तत्रागच्छति वा ?

बला—मज्झे मज्झे आअदो बही वट्टमाणो जालरन्ध्रेण पेक्खइ । (मध्ये मध्ये आगतः बहिर्वर्तमानो जालरन्ध्रेण प्रेक्षते) ।

इर —तदानीं पद्मिनी कीदृशी भवति ?

बला—णिमीळइ लोअणम् (निमीलयति लोचनम्) ।

इर —अहो नियमः । दृष्ट्याऽपि न वीक्षते पुमांसम् ।

बला—अज्ज ! केतिअं काळं एसा एव्वं णिअमे वट्टिस्सइ ? (आर्य ! कियन्तं कालं एषैवं नियमे वर्तिष्यते) ।

इर —प्रायोऽतीतं मासत्रितयम् । तद्विलम्बेन विना व्रतं समाप्यते ।

बला—अज्ज ! किंवि कहेदुं भीअह्मि । (आर्य ! किमपि कथयितुं भीताऽस्मि) ।

इर —भण निर्भया ।

बला—अदिसुंदरी जुवई बुद्धिसाळिणी सा कहं मळिणसरीरं वुद्धं जडप्पइदिं इमं कामइस्सइ ? (अतिसुन्दरी युवती बुद्धिशालिनी सा कथं मलिनशरीरं वृद्धं जडप्रकृतिमिमं कामयिष्यते ?) ।

इर—
वृद्धो बुद्धिविहीनो दुर्भगदेहः पुमान् सुरुचिगात्रीम् ।
तरुणीं यः कामयते तस्मान्न परो जनेन परिहास्यः ॥

बला—अज्ज ! सिग्घं गच्छेमि । जदो भमरिआकोवो होस्सइ पुप्फाहरणविळंबेण । (आर्य ! शीघ्रं गच्छामि । यतो भ्रमरिकाकोपो भविष्यति पुष्पाहरणविळम्बेन) ।

इर —भद्रे ! गच्छ सत्वरम् । अहमपि महाराजनिदेशात्पद्मिनीवासवेश्म परितः परिपालनाय भटान् व्यग्रीकरिष्यामि । (इति निष्क्रान्तौ)

मिश्रविष्कम्भः ।

(ततः प्रविशति सह भ्रमरिकारूपधारिणा मिलिन्देन पद्मिनीवेषधारी कुमुदाकरः) ।

कुमु—सखे ! नेतः परं सोढव्यो मे कौमुदीविश्लेषः ।

मम हृदि निपतन् रुजं विधत्ते मदनशरो नितरां जवेन यावत् ।
क्वचिदिह विषये त्ववश्यकार्ये तदहमहो निदधामि तावदन्तः ॥

मिलि—सखे ! हृदयस्य व्यथानिवृत्तये कार्यान्तरव्यग्रताकरणमेव महानुपायः ।

कुमु—प्रायोऽतीतं मासत्रयं योषिद्वेषधारिणोरावयोः । कथं जीमूतमत्तेभयोर्भयोत्पत्तिः ? कथं पद्मिन्या भास्करावाप्तिः निश्चला ? । कथं कौमुदीपरिष्वङ्गो मम भविष्यति ?

मिलि—वयस्य ! मा स्म विचिन्तयः । भगवच्छारदानन्दसन्दिष्टमार्गेण भगवन्तं हनूमन्तं भजमानस्य भवतस्सर्वो मनोरथस्सेत्स्यति ।

कुमु—स गुरुः मां प्रयाणसमये रहस्येवमादिशत् ।

मिलि—कथमिव ?

कुमु— मन्त्रं मयेमं जपतः प्रदत्तं स्तुत्याऽनया ते स्तुवतः सुभक्त्या ।
श्रीरामदूतं निखिलेष्टसिद्धिः स्यादापदः प्राप्नुयुराशु नाशम् ॥ इति ।

मिलि—सखे ! सा स्तुतिः कीदृशी ? यदि न गोपनीया श्रावयितुमभ्यर्थये ।

कुमु—गोप्यमपि सुहृदे प्रकाश्यं खलु । तदवधीयताम् ।

मिलि—अवहितोऽस्मि ।

कुमु— वन्दारुं दाशरथेर्मन्दारं कश्चिदाश्रये भजताम् ।
बृन्दारकनव्यगुणं सन्दारितरावणात्मजं समरे ॥

क्वाहं पापकृदग्र्यः क च तव कृतिभिः प्रसाद इह लभ्यः ।
भगवंस्तथाऽपि मह्यं प्रसीदसीत्यत्र हेतुरनुकम्पा ॥

अनिलसुत नाथ भगवन्ननिशं ते पादसंस्मृतिर्यदि मे ।
क्वाघं क्व च विपदार्त्तिः क्वारिः क्व च मे क्व चात्र दुष्कीर्तिः ॥

धैर्यं सर्वविधं मे नाना चिन्ता कपीन्द्र ! शिथिलयति ।
किं करवाणि रघूणां किङ्कर पत्युः कृपानिधे पाहि ॥

अनुभूता बहुविपदो ननु ते विदितं समस्तमनिलसुत ।
शृणु किञ्चिद्दासवचः सोढुं शोकं न शक्नुयामुपरि ॥

अनुभूयैव व्यसनं प्राक्तनपापं क्षयं प्रणेयमिह ।
इति चेत् त्वामस्मरतां को भेदः स्तावकस्य मम च विभो ॥

निर्बध्नात्येष हि मामिति मारुतपुत्र मा रुषं यासीः ।
नाथानन्यशरण्यो निवेदनीयं निवेदयामि तव ॥

चण्डकरस्त्वं नमतां खण्डयितुं सर्वपापसन्तमसम् ।
उदितो दितिसुतविमतं सततं स्वान्तर्हरे हरिं बिभ्रत् ॥

अनलोऽस्यनिलसुत त्वं लङ्कादाहाय नाथ सम्भूतः ।
अनलत्वं न च धत्से भीमात्मजयान्वितो यतश्चिरम् ॥[1]

1 अनलत्वम् = नलेतरत्वम् । भीमात्मजया = भौम्या । भीमात्मनां रक्षसां जयेन च ।

चन्द्रस्त्वं नाथ सतामन्तःकरणेन्दुकान्तमत्यच्छम् ।
सरसीकर्तुमुदीतः सरसीरुहबन्धुसम्भवामात्य ! ॥

राघवसन्देशहरस्तवमेतं सर्वशोकभीतिहरम् ।
यः पठति तस्य सर्वाभीष्टावाप्तौ न कापि विचिकित्सा ॥

मिलि—सखे !

बुद्धिर्बलं यशो धैर्यं निर्भयत्वमरोगता ।
अजाड्यं वाक्पटुत्वञ्च हनुमत्स्मरणाद्भवेत् ॥

इति पवनतनयस्मरणमात्रस्य बुद्ध्यादिप्रदत्वमुक्तम् । किं पुनः स्तुतेः । किञ्च, पवनसम्भवमहिम्ना[1]जीमूतनाशः स्यादेव ।

(प्रविश्य)

बलाका—सामिणि ! एदं कुसुमम् । (स्वामिनि एतत्कुसुमम्) (इत्यर्पयति) ।

मिलि—हञ्जे ! किं कुणइ जीमूअराओ ? (हञ्जे ! किं कुरुते जीमूतराजः ?) ।

बला—देवी ए पदुमिणीए संगमस्स सुहं वेळं पुच्छइ देवण्णजणम् । संभरेइ कत्थूरिम्, चंदणं, हिमंबु, पुप्फं, अण्णं जंजं भोअवत्थु । (देव्याः पद्मिन्याः सङ्गमाय शुभां वेळां पृच्छति दैवज्ञजनम् । संभरति कस्तूरीं चन्दनं हिमाम्बु पुष्पम् अन्यद्यद्भोगवस्तु ।)

मिलि—हञ्जे ! तं भण पदुमिणी तुह संगेण सुहं कामअंती किंवि णिमित्तं दट्ठूण अत्तणो इदो परिब्भंसं चितअंन्ती वट्टइति । (हञ्जे तद्भण पद्मिनी तव संगेन सुखं कामयमाना किमपि निमित्तं दृष्ट्वाऽऽत्मनः इतः परिभ्रंशं चिन्तयन्ती वर्तत इति ।

बला—जहा आणवेति भट्टिणी (यथाऽऽज्ञापयति भर्त्री) (इति निष्क्रान्ता)

कुमु—सखे ! आगमिष्यति पापो जीमूतः । तं यथोचितं ब्रूहि ।

मिलि—सखे ! वक्ष्यामि यथाभवदभिहित यथामति ।

(झटिति प्रविश्य)

जीमूतः—भद्रे भ्रमरिके, का तव सख्याः कातरता । ?

मिलि—अय्य, णिमित्तदंसणादो तुमं उद्दिसिअ एव्व चिन्तेइ । (आर्य ! निमित्तदर्शनात् त्वां उद्दिश्यैव चिन्तयति) ।

1. पवनात् सम्भवेन महिम्ना, वायोः शक्त्या मेघानां शीर्यमाणत्वात् ।

जीमू—मा चिन्तयतु मामुद्दिश्य प्रिया ।

उत्तुङ्गपदभाजं मां सदा वज्रबलान्वितम् ।
सर्वतोमुखसञ्चारं कोऽस्ति च्यावयितुं पटुः ॥ [1]

मिलि—(अपवार्य) जीमूतं च्यावयितुं शारदानन्दं विना न कोऽपि समर्थः । (प्रकाशम्) अय्य तुमं तारिसो एव्व । किंदु चिळादो मत्तेभओ सहिं मह ओहरिदुं समअं पडिवाळेत्ति । ततो अच्चाहिदं संकइ हिअअम् । (आर्य! त्वं तादृश एव । किन्तु चिरान्मत्तेभकः सखीं मभापहर्तुं समयं प्रतिपालयति । ततोऽत्याहितं शङ्कते हृदयम् ।

जीमू— **जीमूतवशगामेनां मत्तेभः किं करिष्यति ।**
पद्मिनीं हरिणाक्रान्तां किङ्कुर्याद्वनगः करी ॥

मिलि—अय्य! किं करिणो वि बलसाळी हरिणो । (आर्य! किं करिणोऽपि बलशाली हरिणः) ।

जीमू—भद्रे! हरिणा[2] सिंहेनाक्रान्तमित्युक्तम् ।

मिलि—(निश्वस्य) तुह वअणंवि अप्पिअं सूएदि । किं कादव्वम् । (तव वचनमप्यप्रियं सूचयति । किं कर्तव्यम् ?)

जीमू—भद्रे! धीरा भव ।

मिलि—तुमस्सिं विज्जमाणे णो भीई (त्वयि विद्यमाने नो भीतिः) ।

जीमू—तथा (इति निष्क्रान्तः)

कुमु— **उत्थायार्कः प्रथमममलो गाः प्रयुञ्जन्पदे सौ**
विष्णोः पश्चात् द्विजततिमरं धावयन्निस्तमस्कः ।
सन्मार्गस्थो जगति कलयन् कर्म तत्तत्समस्तं
मित्रत्वं स्वं निखिलजनतां नन्दयन् संव्यनक्ति ॥

करोतु वा तापमयं जलस्य तनोतु वा शोषमतीव पूषा ।
अस्योदयं काङ्क्षति सर्वलोको दोषं पिधत्ते बहुता गुणानाम् ॥

१. वज्रमिव बलान्वितम् । वज्रबलेनाशनेर्बलेन च । सर्वतोमुखसञ्चारः यस्य । सर्वतोमुखस्य जलस्य सञ्चारो यस्मादिति च ।

२. हरिणा = सिंहेन हरिणेन एणेन च ।

मिलि— तत्तादृग्गोजसि रवावधुनाऽस्तमस्मिन्
यासि प्रकृष्टगुणशालिनि राजनीव ।
हिंसन्ति दुर्जनगणा इव लोकमत्र
ध्वान्तान्यनर्गलनिजप्रसराणि कामम् ॥

सन्तो यथा खगगणाः क्वचन प्रलीना
नीतिर्यथा सरसिजेषु विलीयते श्रीः ।
वैदुष्यवद्विफलतां नयनं प्रयाति
धर्मो यथा क्षयमुपैति जनप्रचारः ॥

कुबु— चौर्यानुकूलश्चोराणां जाराभिसरणोचितः ।
स्वैरिणीनामयं कालः परेषां वञ्चनक्षमः ॥

मिलि—सखे ! एतस्मिन्नेव महान्धकारसमावृतसमस्तव्योमावकाशे समये जीमूतः प्रतार्यः आवाभ्याम् । यदत्र स्वपन्ति भटाः ।

कुमु—सुप्ता भ्रमरिकेव भवतु भवान् मुहूर्त्तम् ।

मिलि—तथा (इति निष्क्रान्तः) ।

कुमु—(स्त्रीवेषं परिहृत्य मृदुपदविन्यासं परिक्रम्य) कोऽत्र राजमन्दिरद्वारे ?

(प्रविश्य)

दौवारिकः—कः पृच्छति ?

कुमु—झटिति निवेद्यतां महाराजाय कासारकुमारः समागत इति ।

दौवा—तथा (इति निष्क्रम्य पुनः प्रविश्य) इत इतो महाराजः ।

(प्रविशति जीमूतः)

कुमु—(दृष्ट्वा) (स्वगतम्)

जीमूतोऽयं कुमतिजनताग्रेसरो द्वारपाल-
प्रोक्तां स्यालस्तत्र स सजवायात इत्युक्तिमाशु ।
श्रुत्वा निद्रामपि परिहरन्नुत्थितो रक्तनेत्रो
भ्रश्यद्वस्त्राभरणकुसुमस्तूर्णमभ्येति धूर्तः ॥

(प्रकाशम्) आवुत्त ! अपि कुशलम् ?

जीमू—राष्ट्रिय ! अपि स्वागतम् ?

कुमु—यदि द्रक्ष्यामि भगिनीं, स्वागतमेव मे ।

जीमू—किमत्र संशयनिमित्तम् !

कुमु—(निश्वस्य) भगवन् वासुदेव ! प्रसीद शान्तमस्तु सोदरीविषयदृष्टं दुर्निमित्तम् ।

जीमू—कीदृशं तत् ?

कुमु— स्वप्ने निरीक्ष्य जनको मम पद्मिनीं तां
ध्वस्तां स केनचिदरण्यमतङ्गजेन ।
मां प्राहिणोदधिकदूनमनास्स्वसार-
मावुत्तपत्तनमुपेत्य विचारयेति ॥

जीमू—हन्त ! जीमूतपरिपालनप्रथमभाजनीभूतायां पद्मिन्यां किं दुर्निमित्तेनाकिञ्चित्करेण ।

कुमु—(वामाक्षिस्पन्दनमभिनयन्) आर्य ! निर्हेतु स्पन्दते वामनेत्रम् । किं वा भविष्यति ? (इत्यश्रूणि मुञ्चति) ।

जीमू—भद्र ! कृतं चापलेन ।

कुमु— आस्कन्दने मे स्वसुरुग्ररूपो मत्तेभकः कौतुकितां दधानः ।
प्रतीक्षमाणः समयं सदाऽऽस्त इत्यन्तरङ्गं व्यथतेऽधिकं नः ॥

जीमू— परितः पटलेनात्र भटानां शस्त्रधारिणाम् ।
भवने पाल्यमाने स किं कुर्यात्पद्मिनीं स्थिताम् ॥

कुमु—(स्वगतम्) जाल्म । तव भवनरक्षिणां जाग्रता मया दृष्टा खलु स्वरूपेण निर्गच्छताऽवरोधात् । (प्रकाशम्) आवुत्त ! तथा न मन्तव्यम् ।

उद्यानगामिनीमेतां मत्तेभप्रणिधिः पुरा ।
हर्तुमम्बरतो धावन्भास्करेण हतोऽपतत् ॥

जीमू—स को नाम ?

कुमु—तुहिनमण्डलाभिधेयः ।

जीमू—स पापात्मा विनष्टः खलु ।

कुमु—तदीयकुटुम्बिनी हिमानी नाम कापि कापालिकी महापापा खलु ? सा निहते पत्यौ पुरा कथमपि पद्मिनीं ग्लपयिष्यामीति प्रतिश्रुत्य गता ।

जीमू—आस्यतामासने ।

कुमु—किमुपवेशनेन ? न शक्नोमि चेनः पर्यवस्थापयितुम् ।

जीमू—किङ्कर्तव्यमधुना ?

कुमु—प्रथमं दर्शय भगिनीवाससदनम् । तत्र तां निरीक्षमाणस्य मम हृदयं समाश्वस्तं भवेत् ।

जीमू—(विहस्य) कथं केसरिसमाक्रान्तकन्दराधिष्ठितमणेर्हरिणापहरणशङ्का ! यद्यपि, गत्वा पश्यामः । (इति परिक्रामतः) (मिलिन्दः शयानः प्रविशति) ।

कुमु—(स्वगतम्) सखा स्वपन्निव जागर्ति । (प्रकाशं) कुतोऽत्र शेते निस्सहाया भगिनी ?

जीमू—भ्रमरिका बहिर्निर्गता स्यात् कस्यापि कृते ।

कुमु—(स्व) कुमुदाकर एव बहिर्निर्गतः कस्यापि कृते । (मिलिन्दसमीपं गत्वा) (प्रका) भद्रे, उत्तिष्ठ ।

मिलि—(ससंभ्रममुत्थाय) कुदो ण दीसइ पिअसही । (कुतो न दृश्यते प्रियसखी) (इति परितो वीक्षते) ।

कुमु—हा ! न दृश्यतेऽत्र वत्सा ।

जीमू—दृश्यताम् परितः । (इति सत्वरमुपसर्पति)

मिलि—हळा ! पदुमिणि कहिं गदासि ? कुदो ण दीससि ? हदओ मत्तेभओ पुव्वंविअ-दाणिंवि तुमं वञ्चेदुं पउत्तो किअत्थो आसि । (हला पद्मिनि, क गतासि ? कुतो न दृश्यसे ? हतको मत्तेभकः पूर्वमिवेदानीमपि त्वां वञ्चयितुं प्रवृत्तः कृतार्थ आसीत् । (इति रोदिति)

कुमु—हा वत्से ! किं मत्तेभवञ्चानावागुराबद्धाऽसि ?

जीमू—अलं विलापेन । वर्तेत सौधान्तरे ।

मिलि—तत्थ पेक्खामो । (तत्र द्रक्ष्यामः) (इति परिक्रामन्ति)

कुमु—(अपवार्य) पितृगृहे भर्त्रा सह वर्तमाना कौमुदी कथमत्र सौधान्तरे ?

मिलि—(अपवार्य) पद्मिनीति भण ।

कुमु—(स्वगतम्) हन्त मे कौमुदीपरता, या स्खलयति गोत्रम् । (परिक्रामन्ति)

जीमू—(स्व)

यस्याः परिष्वङ्गनिबद्धकामः प्रतीक्षमाणस्समयं व्रतान्ते ।
आसं तदाप्तौ समुपस्थितायां हा हन्त साऽत्येति दृशोः पदं मे ॥

(प्रकाशम्) सर्वत्र विचेतव्याऽत्र प्रिया ।

कुमु—हन्त महाशूरस्य तव वशं प्रापितायाःस्वसुः स्वसुहृदपेक्षया किमिति मन्यमानोऽहं अन्यकार्यनिरतोऽभूवम् ।

मिलि—हळा ! तुमस्सि पावस्स मत्तेभस्स वसं गताए किं मह जीविदेण । तदो विसं भक्खिअ विमुंचेमि पाणे । (त्वयि पापस्य मत्तेभस्य वशंगतायां किं मम जीवितेन। ततो विषं भक्षित्वा विमुञ्चामि प्राणान् । (इति उरस्ताडयति)

कुमु— न दृश्यते तत्र सहोदरीति तातो ममोक्तिं स निशम्य सद्यः ।
असूनुपेक्षेत न संशयोऽत्र ततो मया तद्वदता न भाव्यम् ॥

तदिहैव प्राणा मोक्तव्याः ।

जीमू—अरे दुरात्मन् ! मत्तेभ ।

अगणयन्मम शौर्यमनल्पकं प्रियतमामपहृत्य सुदुर्मतिः ।
निपतितोऽसि मदीयरुषः पदे क शरणं तव लभ्यमहो भवेत् ॥

कुमु—आर्य ! स दुरात्मा सत्वरं निपात्यः । अन्यथा कचिद्वने निलीनो भविष्यति भवतो भीतः ।

जीमू—दन्तान् कटकटापयन्

पातकी यातु पाताळं पातु वा तं सुरेश्वरः ।
भूत्वा क्रोधस्य मे पात्रं मत्तेभः किं स जीवतु ॥

मिलि—(अप) सखे ! दिष्ट्या दृढीभूतं मत्तेभवैरं जीमूतस्य ।

कुमु—त्वर्यतां रिपुनिग्रहाय ।

जीमू—भद्र, यावदानेष्यामि प्रणयिनीं तावदिहास्यतां युवाभ्याम् ।

कुमु—यथा रोचते भवते ।

जीमू— मत्तेभकं मित्रकुलेन साकं नीत्वाऽत्र पक्षिव्रजभक्ष्यभावम् ।
तां पद्मिनीं तत्करमर्शदूनामानन्दयन्मानमहं भजामि ॥

(इति निष्क्रान्तः)

कुमु—सखे ! प्रायः फलितोऽभूद्द्योगीन्द्रोपायः ।

मिलि—वयस्य ! सर्वं सुष्ठु परिणमेत चक्रपाणिरमणीप्रसादमहिम्ना ।

कुमु—किमितःपरमिह निवासेन । निगूढं गत्वा जीमूतस्य मत्तेभविषये चेष्टितं पश्यावः ।

(इति निष्क्रान्तौ)

॥ इति पद्मिनीपरिणये सप्तमोऽङ्कः ॥

॥ अथ अष्टमोऽङ्कः ॥

(ततः प्रविशति कासारः विदूषकश्च)

कासा—सखे ! किं गोपयसि स्नेहातिरेकभणितं मिथो वृत्तम् ?

विदू—वअस्स ! जाव जीमूअणासं जाणेमि ताव मह हिअआदो पदुमिणीए वुत्तन्तो ण बही णिग्गमिस्सइ (वयस्य यावज्जीमूतनाशं जानामि तावन्मम हृदयात्पद्मिन्या वृत्तान्तो न बहिर्निर्गमिष्यति) ।

कासा— **वत्सा वल्लभसङ्गमोदितमनाः क्षोणीगृहे वर्तते**
वत्सो मे कुमुदाकरः कपटतो जीमूतगेहं गतः ।
तस्यान्तःकरणं निमग्नमनिशं द्राक्कौमुदीरोचिषि
प्राप्ता साऽरिवशं कदेदमखिलं गच्छेद्विपाकं शुभम् ॥

विदू—कोमुईं सुहाअरजादं मत्तेभओ कस्स किदे घेत्तूण ठावेइ ? (कौमुदीं सुधाकरजातां मत्तेभकः कस्यकृते गृहीत्वा स्थापयति ?)

कासा—निजनन्दनस्य कलभस्य कलत्रीकरणाय ।

विदू—कुदो विळंबो तस्स विवाहे (कुतो विलम्बस्तस्य विवाहे ?) ।

कासा—सुधाकरप्रार्थनया समागतोऽहं व्रतोपदेशायेति वदता शारदानन्देनोपदिष्टं व्रतं भर्तृचिरायुष्करमनुतिष्ठति सा । तदनन्तरं विवाह्येति मन्वानो मत्तेभोऽधिकं सुतस्य वयः काङ्क्षन् प्रतीक्षते व्रतसमाप्तिम् ।

विदू—कआ वुदसमत्ती (कदा व्रतसमाप्तिः ?) ।

कासा—अचिरादिति मन्ये ।

विदू—वअस्स, कोमुईए आराहणस्स किदे सारआणंदेण कस्स हेदुणो देवआपडिमा पदुमिणीसरिसी किदा ? (वयस्य कौमुद्या आराधनस्य कृते शारदानन्देन कस्य हेतोः देवताप्रतिमा पद्मिनीसदृशी कृता ?) ।

कासा—को जानाति तस्य योगिनो हृदयम् ?

विदू—दाणिं सो कहिं गओ ? (इदानीं स क गतः ?) ।

कासा—वत्सयोः स्पष्टविवाहकृते समानेतुमुदयधरं स्वयं यातः ।

विदू—चतुरो जोई (चतुरो योगी)

कासा—वत्स ! वृत्तान्तावगमाय जीमूतनगरं निगूढं नीतो मया चारोऽपि भूयो न दृश्यते ।

प्रतिहारी—(प्रविश्य) देव ! चारो पढिहारभूमीं गओ (देव, चारः प्रतिहारभूमिं गतः) ।

कासा—प्रवेश्यताम् ।

प्रति—तह (तथा) (इति निष्क्रम्य तेन सह पुनः प्रविश्य) इदो इदो (इत इतः) । (चारः राजानं प्रणमति) ।

कासा—अपि सख्या सह कुशली वत्सः ?

चारः—कुसळी वट्टइ । तुह णिदेसादो तुवरिअं गच्छन्तो अहं जीमूअपुरादो मत्तेभअणअरं पडट्ठमाणं कुमारं सह सहिणा मज्झेमग्गं दिट्ठवं । (कुशली वर्तते । तव निदेशात् त्वरितं गच्छन् अहं जीमूतपुरात् मत्तेभकनगरं प्रतिष्ठमानं कुमारं सह सख्या मध्येमार्गं दृष्टवान्) ।

विदू—तदो (ततः) ।

चारः—सो एदं ळेहं दाऊण विसट्ठवंतो मम् । (स एतं लेखं दत्त्वा विसृष्टवान्माम्) (इति लेखं समर्पयति) ।

कासा—(आदाय वाचयति) " स्वस्ति श्रीमत्तातपादानां प्रणामसहस्रं समर्प्य विज्ञाप्यते । श्रीमदनुग्रहात्सहवयस्यः कुशली वर्ते । भगवता शारदानन्देन समुपदिष्टमुपायमवलम्ब्य पद्मिनी भद्रा मत्तेभकेन हृतेति जीमूतस्य हृदये दृढीकृतं तस्मिन्वैरम् । ततो जीमूतः कामं क्रुद्धः नेष्यामि मत्तेभकं क्षयमिति प्रतिज्ञाय प्रस्थितः । आवामपि तत्र तच्चेष्टितं द्रष्टुं प्रयावः । सर्वं भगवत्या अरविन्दमन्दिरायाः प्रसादात् भगवतो गन्धवहनन्दनस्य कारुण्याच्च शुभपरिणामं भवेदिति " ।

कासा—(सहर्षम्) सखे दिष्ट्या शृणुमः कुशलम् वत्सस्य । रे चार ! कुतस्ते विळम्बः सरणावेतावान् ?

चारः—तत्थ तत्थ विस्समिअ किंवदंतिं जाणंतो आअदोह्मि । (तत्र तत्र विश्रम्य किंवदन्तीं जानन्नागतोऽस्मि) ।

कासा—को विशेषः किंवदन्त्याम् ?

चारः—जीमूओ अग्गिगोळेहिं धज्जइत्ति सुणीअदि । (जीमूतः अग्निगोळैर्दह्यत इति श्रूयते)।

कासा—सखे! यदि जीमूतः स्यान्निहतः कुतो विळम्बते वत्सः सख्या ?

विदू—कमेण णादव्वम् । (क्रमेण ज्ञातव्यम्) ।

कासा—रे, एतावदेव ?

चारः—अह इम् । (अथ किम्) ।

कासा—गम्यताम् । स्वनियोगः अशून्यः क्रियताम् ।

चारः—(निष्क्रान्तः) ।

कासा—कथमग्निगोळदाहो जीमूतस्य ?

विदू—को मुणइ जोइणो उवाअम् ? (को जानाति योगिन उपायम् ?) ।

प्रतिहारी— । (प्रविश्य) देव्व, मिळिंदो पडिहारभूमिं गओ । (देव, मिळिन्दः प्रतिहारभूमिं गतः) ।

कासा—(ससंभ्रमम्) तूर्णं प्रवेश्यताम् ।

प्रति—(निष्क्रम्य प्रविश्य मिळिन्देन सह) इदो इदो (इत इतः) ।

कासा—भद्र! किं कुशली तव सखा ?

मिलि—कुशलीव !

कासा—(स्वगतम्)

> **व्यनक्त्यस्य मुखं हर्षं व्यथालेशेन मिश्रितम् ।**
> **वचनं च तथा पश्यन् शृण्वंस्तत्कातरोऽस्म्यहम् ॥**

(प्रकाशम्) भद्र! किं प्रतिपन्नं जीमूतेन)

मिलि—यद्रामभद्रकळत्रं कामयमानेन दशाननेन ।

कासा—भद्र! स हन्तव्यं स्वेन मत्तेभमहत्वाऽप्युपरतः ?

मिलि—हत्वैव!

कासा—भद्र! तथा द्वावपि विनष्टौ यदि, वत्सः क्व वर्तते, कीदृशः ?

मिलि—मत्तेभपुरे मेघनादविजितो मेघवाहन इव लङ्कानगरे ।

कासा—हा! मम वत्सः कारागारं नीतः ?

मिलि—अथ किम् ।

कासा—भद्र! जीमूतस्य मत्तेभकरोषसंभवावधि विदितो वृत्तान्तः । ततः परं यथाक्रममभिधीयतां निरवशेषम् ।

मिलि—तदनु "पद्मिनीं मत्तेभ एवापहृतवा" निति दृढनिश्चयं नीतो जीमूतः ।

धनुर्दधदतिज्वलन्नयनजस्फुलिङ्गस्फुर-
त्तटिद्बहुलगर्जितः प्रविकिरन् शरौघं मुहुः ।
निजस्तनितनिस्वनश्रवणरुष्टमत्तेभके
स्वनत्ययमपातयत्कठिनमायुधं स्वं द्रुतम् ॥

विदू—तदो । (ततः)।

मिलि—ततः किं वक्तव्यं वज्रपातेन मत्तेभको व्यभेदीति ।

कासा—सखे! पुरैव व्याहार्षीत् खलु महायोगी । यदि दैवमनुकूलं जीमूतान्मत्तेभके वज्रं निपतिष्यतीति । जीमूतस्य शिखिना केनापि हरिणा च विनाशस्स्यादि" ति चाभ्यधायि महात्मना । कुतो वा समुत्पत्स्यते स हरिः शिखी च ?

मिलि—एवं तत्र विभिन्नमस्तके मत्तेभके मुखरितमासीद्दिशां दशकं हाहारवेण ।

कासा—भद्र! तदिदं त्वया विदितं दृशा, किमुत श्रवसा ?

मिलि—अवगतमेतदावाभ्यां दृशैव ।

कासा—(स्व) एतावदन्तं वत्सो न बिनाभूतसख इति ज्ञायते । उपरि शृणुमः—(प्र) ततः ?

मिलि— धावन्नसाधारणजातकामः स राजधाम्नि प्रतिमां मनोज्ञाम् ।
सुजातजीवामिव वीक्ष्य काञ्चिद्गाढं समालिङ्गदहो भुजाभ्याम् ॥

कासा—सैव शारदानन्दप्रतिभासमुत्पादिता वत्साप्रतिकृतिः स्यात् ।

विदू—तदो तदो (ततस्ततः) ।

मिलि—ततः किमप्याश्चर्यं दृष्टम् ।

कासा—कथमिव ।

मिलि— परितः प्रतिमामध्यनिस्सरद्वह्निगोळकैः ।
अदाहि स मदान्धो द्राक्तदा हि सुदुराशयः ॥

विदू—कुदो एदम् ? (कुत एतत् ?) ।

मिलि—प्रतिमायां निपीडितायामन्तर्ज्वालितो जातवेदाः पारदसुवर्चलगन्धकादिनिर्मितगोळेषु ज्वलितो दहेद्बहिः प्रसरन् दारूण्यपि ।

कासा—भद्र ! तत्समीपवर्तिनी सदा कौमुदी किन्तद्विपत्तौ निपतिता ।

मिलि— जीमूतमालोक्य समापतन्तं गर्जन्तमेषा ललिताङ्गयष्टिः ।
उत्थाय शीघ्रं क्वचिदात्तभीतिर्व्यलीयताळीजनतानुयाता ॥

कासा—हन्त ! कामिनां विवेकराहित्यम् ।

सौन्दर्यदूरीकृतचित्तधैर्याः स्त्रीणां पुमांसः सुविवेकशून्याः ।
गम्या न गम्येयमिति प्रतर्कं विहाय सद्योऽभिमृशन्ति मोहात् ॥

विदू—अच्चरिअं जीमूअकामपरवसत्तणम्, जदो पडिमं वि पदुमिणीए मोहादो आळिंगिदवंतो । (आश्चर्यं जीमूतकामपरवशत्वम्, यतः प्रतिमामपि पद्मिन्या मोहादालिङ्गितवान्) ।

कासा— शौर्येण विद्याविभवेन वाऽपि वित्तेन वा येऽत्र भवन्ति मत्ताः ।
विनाश्य तान् लोकसुखं विधातुं धाता विना स्त्रीं न परं ससर्ज ॥

विदू—तहा एव्व । अण्णहा रावणमुहा दुरासआ कहं विणासं णेदुं सक्का होन्ति । (तथैव । अन्यथा रावणमुखा दुराशयाः कथं विनाशं नेतुं शक्या भवन्ति) ।

कासा—सखे !

बलेषु सर्वेष्वपि वेद्मि बुद्धेर्बलं वरिष्ठं न हि संशयोऽत्र ।
मत्तेभजीमूतमदप्रशान्तिं कर्तुं क्षमं योगिमतिं विना किम् ॥

विदू—अह इम् । (अथ किम्)

कासा—भद्र ! ततः ?

मिलि—अथ जीमूतानुयायिनस्सर्वेऽपि 'पद्मिनीव्रतमहिम्ना दग्धोऽसमये संस्पृशंस्तां महाराजः । किं ब्रूमो वयं शारदानन्दमहिमान' मिति कथयन्तः सत्वरं स्वपदं प्रपेदिरे ।

मत्तेभपुरवास्तव्यास्तु “ किं वक्ष्यामः कौमुदीसमुपास्यमानदेवतामाहात्म्यम्, यतस्तत्प्रतिमास्पर्शमात्रेण प्रदग्धो जीमूतः। विचित्रः शारदानन्दमन्त्रप्रभावः ” इति ससंभ्रमा व्याहार्षुः ।

कासा— **विद्वेषिवृत्तेक्षुरसं मदीये चित्ते पिबत्यद्य चिरोत्थतापे ।**
वत्सो न्यबन्धीति विचारतीक्ष्णतृणांकुरो विध्यति तत्तु मध्ये ॥

मिलिन्द! किमहासीत् प्राणान् जीमूतः?

मिलि—नाद्यापि जहाति प्राणान् दग्धतनुरपि सीतापातिव्रत्यानलेनेव रावणो जीमूतः। रघुवीरस्येव करेण कस्य चित् तेजोनिधेरसून् विसृजेदिति मन्ये ।

कासा—तादृशतेजोनिधिर्भास्कर एव ।

विदू—तदो । (ततः)।

मिलि—तादृशे सम्भ्रमे कौमुदी चन्द्रशालामधिरुह्य वीक्षमाणा वीथीगतं वयस्यं रहस्समानीय सखीमुखेन व्रतावशेषपरिपूर्तिपर्यन्तमत्र न केनाऽपि जनेन सखीं विना समागम्यतामिति निदेशं दिशन्ती दौवारिकेभ्यः स्वैरं विहरति स्म प्रियतमेन ।

कासा—अहो समापन्नमनर्थमूलम् । भद्र तदीयं लपितं किमङ्गीचक्रुः तत्र कलभादयः।

विदू—सव्वेवि कोमुईसमाराहिअदेवआभीइं पत्ता खु। कुदो न अंगीकरिस्संदि ताए वअणं। (सर्वेऽपि कौमुदीसमाराधितदेवताभीतिं प्राप्ताः खलु । कुतो नाङ्गीकरिष्यन्ति तस्या वचनम्)।

कासा—ततः किमासीत्?

विदू—अहं कहेमि। (अहं कथयामि)। (संस्कृतमाश्रित्य)

परस्परगुणोत्करश्रवणदर्शनोद्यन्मनो-
भवव्यथितचित्तयोस्तरुणयोः कचिद्दैवतः ।
समागममुपेयुषो रहसि कृत्यमुत्कण्ठया
यदत्र सुतरां भवेत्तदितरत्किमस्त्येतयोः ॥

कासा—(विहस्य)। भद्र! ततः?

मिलि—अथ सीमन्तिनी सा कान्तमुखान्मामवगम्य बहिस्संचरन्तं कयापि सख्या स्वशुद्धान्तं नीतवती सिद्धास्ममनोरथा ।

विदू—सा ताए सही तुमं णीदवदी तुह सरिसी एव्व भवे। सा तस्याः सखी त्वान्नीतवती तव सदृश्येव भवेत् ?

कासा—(विहस्य) ततः ?

मिलि—निगूढं तया गमितोऽहं अपश्यं तत्र वश्यं कौमुदीहावस्य वयस्यम् ।

विदू—केरिसो दिट्ठो सो ! (कीदृशो दृष्टस्सः ?) ।

मिलि— दीव्यन्नभिप्रेयसि काञ्चनाक्षान् तदीयवस्त्रान्तमिलत्स्वचेलः ।
कस्तूरिकापङ्कविमिश्रहृद्यकाश्मीरसंलिप्तसुगन्धिवक्षाः ॥

कासा--ततः ?

मिलि—सा मतिमती सुदती व्रताङ्गीभूतपूजाव्याजेन समानयन्ती समस्तं भोग्यवस्तुजातमतर्पयत् कन्दर्पदर्पहरणचणवपुषं कान्तम् ।

विदू—पुव्वं एतस्स भइणीपडिमं आराहिअ तस्स फळं ळद्धवई अज्ज इमस्स आराहणं एव्व । (पूर्वं एतस्य भगिनीप्रतिमामाराध्य तस्य फलं लब्धवती अद्यस्याराधनमेव ।

कासा—ततः ।

मिलि—ततोऽहं विधृतसैरन्ध्रीवेषः निशान्तं तदध्यवात्सम् ।

विदू—तुह समाराहणस्स कोमुईसही केवळं तुमं पुरिसं मुणंती भवे। (तव समाराधनस्य कौमुदीसखी केवलं त्वां पुरुषं जानती भवेत्) ।

कासा—ततः ?

मिलि—अनन्तरम् ।

स्वल्पावशिष्टं व्रतकालमस्या ज्ञात्वा दुराशः कलभः स कामी ।
सज्जीचकारातिकुतूहलेन समस्तवस्तूनि विवाहहेतोः ॥
उत्तानितध्वजमुदञ्चिततोरणश्रीनिर्मृष्टसौधतलनिर्जितचन्द्रशोभम् ।
देशान्तरागमितराजकदम्बरम्यं तत्पत्तनं पटहनादविघुष्टमासीत् ॥

कासा—अहो प्रमादनिदानम् । ततः ?

मिलि—तदनु वयस्यो विज्ञाय प्रज्ञावान् कलभप्रवृत्तिं सह सम्मन्त्र्य कान्तया तया यातया कातरतां त्रियामायां निगूढं निर्गत्य गन्तव्यं स्वपुरमिति निरचैषीत् ।

कासा—ततः ।

मिलि— तथा निशीथे नितरां निशान्तान्निर्गत्य शीघ्रं निभृतं कथञ्चित् ।
रथ्यामयासीन्निबिडां सशस्त्रैः —

कासा—हा! ततः?

मिलि— आरक्षकैः पुष्करसोदराक्ष्या ॥

विदू—तदो । (ततः ?) ।

मिलि—हन्त ते निरुध्य तं कुद्धाश्शुद्धान्तादपहृत्य पक्ष्मलोचनामेष चोरवन्निर्यातीति द्रुतं विद्रुताः केचिन्निवेदयामासुर्मत्तेभपुत्राय ।

कासा—ततः ।

मिलि— गर्जन् जवादूर्जितकोपभीमः पीनायताग्रोज्ज्वलकुन्तदन्तः ।
सहानुगैस्साहसकृत्यकारी वयस्यमादौ कलभो न्यरौत्सीत् ॥

कासा—हा वत्स! तथा भीषणान् कलभादीन् रोषणान् वीक्ष्य कोमलतनुस्त्वं कीदृगासीः । भद्र! ततः ।

मिलि—तदानीम्

शस्त्रं कुतश्चित्प्रसभं गृहीत्वा स युध्यमानो बहुभिर्वयस्यः ।
निपात्य कांश्चिद्दयितामधिन्वीद्रसेन वीरेण च वीरमौलिः ॥

विदू—मह वअस्सकुमारो खु, महासूरस्स । (मम वयस्य कुमारः खलु, महशूरस्सः) ।

कासा—(विहस्य) सखे! भवान् कुत्र विषये महाशूरः?

विदू—भोअणे मह सोरिअं विदअं खु । (भोजने मम शौर्यं विदितं खलु) ।

मिलि—(विहस्य) ततो हतेषु योधेषु बहुषु नवनवमागतैर्नियुध्य परिश्रान्तोऽभूत्सखा ।

कासा—हन्त दुराशयास्ते नीतिं विसृज्य प्रवृत्ताः खलु कलहे कलभादयः । ततः ।

मिलि— परिश्रान्तभुजं वीरं प्रतियुध्य खलाग्रणीः ।
कलभः स्वयमाक्रम्य क्रान्तं हन्तुं समुद्यतः ॥

कासा—वत्स! कालमेतावन्तं कलहमुखमप्राप्तवानपि प्रकाश्य शौर्यमनल्पं कालमिव प्रतिभयं कलभमभिमुखं विलोक्य कीदृशीं दशामापन्नोसि? भद्र! ततः ।

मिलि— कलभः केशहस्ते तं गृहीत्वा क्रोधभीषणः ।
निबध्य हस्तयोः स्तम्भे निहन्तुं खड्गमग्रहीत् ॥

कासा—वत्स !

तथाविधां दैववशाद्दशां तां प्रपद्य पश्यन्तमहो दिशान्तम् ।
स्वरक्षकं कञ्चिदवाप्तुकामं त्वां चिन्तयन्नद्य शुचाऽन्वितोऽस्मि ॥

मिलि—भद्र ! ततः ।

तदात्वे सरभसं हिमानी नाम कापालिकी समुपेत्य कलभं न्यरुन्ध हन्त सद्यः संहारात् ।

विदू—दिट्ठीए समाअदा हिमाणी । (दिष्ट्या समागता हिमानी) ।

कासा—सखे ! किं प्रलपसि त्वमनालोच्य किमपि । सा पापा हिमानी प्रतिकूला किलास्माकम् । अत एव सद्यस्संहारादिति उक्तं मिलिन्देन । भद्र ! ततः ।

मिलि—तदा कौमुदी व्यलापीदेवम् ।

कासा—हा ! परुषमपि श्रवसोः तस्या विलापं शुश्रूषते चेतः ।

मिलि— हा ! नाथ ! त्वं सुकृतिजनताग्रेसरत्वाच्चिरायु-
भूत्वाऽपीह प्रबलदुरितामल्पपुण्यामवाप्य ।
मां क्षीणायुर्भवसि भवतो विप्रयोगः कथं मे
सह्यो मह्यामहह गरलं भक्षयन्ती म्रियेऽहम् ॥ इति ।

विदू—जुत्तं उत्तम् । (युक्तमुक्तम्) ।

कासा—सखे ! एतादृशो विलापः श्रुतो यदि कलभेन, महान्तं रोषं तस्य जनयेत्खलु ।

विदू—सो रुट्ठो जदि सीसं घट्टेदु सिळाए । (स रुष्टो यदि शीर्षं घट्टयतु शिलायाम्) ।

कासा—भद्र ! ततः किं कृतवती हिमानी ।

मिलि—पादयोर्निपत्य कलभमेवमयाचिष्ट ।

उपास्यते भद्र चिराय भद्रकाली मया मन्त्रजपेन देवी ।
तस्यै जपान्ते बलिरर्पणीयः सत्यं युवभ्यामतिसुन्दराभ्याम् ॥

तत्र कापि तरुणी मया निर्दिष्टा । तदर्थं मह्यमेष दातव्य इति ।

कासा—हा वत्स !

> **चिरात्प्रवर्धितं प्रीत्या मया त्वां हन्त याचते ।**
> **कापि कापालकी पापा कालीसन्तृप्तये बलिम् ॥**

(इति मूर्च्छति) ।

विदू—वअस्स समस्ससिहि । सेसं सुणुमो । (वयस्य समाश्वसिहि । शेषं शृणुमः) ।

कासा—(आश्वस्य) । भद्र ! ततः ।

मिलि—कति दिनान्यवशिष्टानि जपावसानकरणायेति हिमानीमप्राक्षीत् ।

विदू—किं सा पावा कहिदवदी । (किं सा पापा कथितवती) ।

मिलि—त्रिचतुराणि वासराण्येवावशिष्यन्ते । अनुपदं भाविभौमवारावधि क्वचिन्निबध्य रक्षितव्योऽयमस्त्विति ।

कासा—हा ! तदुद्दिष्टं कुजवासरमेतदेव खलु ?

विदू—ततो । (ततः) ।

मिलि—तत्क्षणं शृङ्खलया निबध्य खलया याच्यमानः कलभः सखायं न्यवीविशत्क्वचिदनितरसुगमे प्रदेशे ।

कासा—हा वत्स !

> **निगलनिबद्धाङ्घ्रियुगं नितरां क्लान्ताननाम्बुजन्मरुचिम् ।**
> **कान्ताशोकनिदानं त्वां तं सञ्चिन्त्य सीदति स्वान्तम् ॥**

मिलि—तदानीमपि सखा मम न म्लानवदनः; किञ्चिन्निमीलितनयनः कृताञ्जलिः स्वदेवतामेव ध्यायति स्म ।

कासा—भद्र ! तस्य स्वदेवता सा ध्रुवं मङ्गलदेवता खलु ।

मिलि—न केवलं भगवती सा स्वदेवता तस्य । अपितु कपिकुलाग्रणीः समीरणतनुजोऽपि ।

कासा—यदि वत्सो भगवतीं भार्गवीं तद्रमणचरणध्यानपरं पवनकुमारमपि तदा स्मरेदसंशयं सर्वविपदर्णवोत्तीर्णो भवेत् । उक्तं हि—

> **कारागारे प्रयाणे वा सङ्ग्रामे देशविप्लवे ।**
> **ये स्मरन्ति हनूमन्तं तेषां नास्ति विपत्तदा ॥ इति ।**

विदू—(स्वगतम्) वअस्सस्स सोअसंतीए एवं हासजणअं वअणं भणेमि। (वयस्यस्य शोकशान्त्यै एवं हासजनकं वचनं भणामि)। (प्रकाशम्) सच्चं एदं मए अणुहूदं पुव्वं रहस्सत्थळे। मह गोत्तक्खळणेन कोवं पत्ता घरिणी अण्णं रज्जुं अळहन्ती दीहतरेण णिअत्थणजुअळेण मं बद्धवदी। तदाणिं मए सुमरिदे हणुमंदे सज्जो बन्धमोक्खो आसि। (सत्यमेतत्। मया अनुभूतपूर्वं रहस्यस्थले। मम गोत्रस्खलनेन कोपं प्राप्ता गृहिणी अन्यां रज्जुमलभमाना दीर्घतरेण निजस्तनयुगलेन मां बद्धवती। तदा स्मृते हनूमति सद्यो बन्धमोक्ष आसीत्)।

कासा—(विहस्य) किमपि भद्र!

पद्मिनीं भास्करेणेव सङ्गतां द्योतितां यथा।
तथाऽहं कौमुदीसंगशोभितं तं न दृष्टवान्॥

ततः किमाचरितवती भद्रा कौमुदी?

मिलि—ततः सा हिमानीमुपसृत्य वाचमेवं वदति स्म।

विदू—कहम्? (कथम्)।

मिलि—'अम्ब! हिमानि, भद्रकालीतृप्तये निर्दिष्टां युवतीं परित्यज्य मामेतत्पदे निधे' हीति।

कासा—हन्त! वत्से प्रणयो निरतिशयः कौमुद्याः। ततः।

मिलि—अथ पाषण्डा सा रण्डा तन्नाङ्गीचकार।

विदू—किं पच्चुत्तरं दिण्णम्? (किं प्रत्युत्तरं दत्तम्?)।

मिलि—'अयि! निर्दिष्टां परित्यज्य भवत्यास्समर्पणं देवी नोरीकरिष्य' तीति।

कासा—ततः। कलभः कीदृशः।

मिलि— स्वकृते चिरमानीता रक्षितेयं हि कौमुदी।
कान्तं कामयते कश्चिदिति तस्यै चुकोप सः॥

विदू—हदओ कळहो कळहप्पियो कोमुइं कामअन्तो चिळादो ताए मणं अण्णपुरिससत्तं मुणन्तो कुदो जीवइ। (हतकः कलभः कलहप्रियः कौमुदीं कामयमानश्चिरात् तस्याः मनः अन्यपुरुषसक्तं जानन् कुतो जीवति?)।

कासा—किमकार्षीत् मत्तः कळभः?

मिलि—तामपि निगलितबद्धपदां बन्दीकृतवान् ।

कासा— **वत्से ! वत्से ! मम कृतमहास्नेहसुक्लिन्नचित्तां**
तां त्वां बद्धौ कळभहतकेनाद्य ते वल्लभश्च ।
मोक्तुं भद्रे त्वरितमपटोर्मानसं मे समेति
व्रीलां शोकं विपुलमधिकां दीनताश्चानुकम्पाम् ॥

अधिका मम पुत्र्यास्त्वमधुना वधु नाऽसि किम् ?
यतस्त्वन्मूलमेव स्यात् सन्ततेर्मे प्रवर्धनम् ॥

भवेत्समुल्लासकरो यदीह विकासशोभी कुमुदाकरो मे ।
त्वमेव तं कर्तुमलं विलासभाजं कथं त्वां विषहे विदूनाम् ॥

विदू—वअस्स ! तुह अदिभूमिं गओ ण्हुसाए सिणेहो । (वयस्य ! तवातिभूमिं गतः स्नुषायां स्नेहः) ।

कासा—सखे !

तनुजः सुकृतेन यावता सुगुणाढ्यो भुवि लभ्यते जनैः ।
तत एव शताधिकेन हि प्रतिलभ्या भवति स्नुषा सती ॥

विदू—मह सुइदेण कापि वहू ळद्धा सुहगुणा । जा अदिभोअणेण मह अदिसाररोओ भवेत्ति संकाए मिदं एव्व भोअणं विदरइ । दन्तहीणत्तणेण भक्खणं ण खादिस्सं-मित्ति किंवि भक्खणं ण समप्पेइ । इत्थियाभोगेण उह्णपीडा भवेत्ति संकाए मह घरिणीए ममस्सिं विरोहं उप्पादेइ । (मम सुकृतेन कापि वधूर्लब्धा शुभगुणा । या अतिभोजनेन मम अतिसाररोगो भवेदिति शङ्कया मितमेव भोजनं वितरति । दन्तहीनत्वेन भक्षणं न खादिष्यामीति किमपि भक्षणं न समर्पयति । स्त्रीभोगेन उष्णपीडा भवेदिति शङ्कया मम गृहिण्या मयि विरोधमुत्पादयति) ।

कासा—सखे ! अलं विस्तरेण ।

मृत्योर्मुखे वर्तत एव वत्सः स्नुषा तु तत्प्राणनमात्रजीवा ।
कालोऽप्यतीतः सह सेनया मे याने विजेतुं किमहं करोमि ॥

विदू—वअस्स ! तुह जामादा बुद्धिसाळी खु । भूमिघरगदं तं आणीअ मंदइदव्वं । (वयस्य ! तव जामाता बुद्धिशाली खलु । भूमिगृहगतं तमानीय मन्त्रयितव्यम्) ।

कासा—युक्तमुक्तं भवता । यतोऽद्य जीमूतनाशात् तस्य जायया समं बहिर्निर्गमनं न दोषमावहति । भद्र ! भवानेव भ्रमरिकामुखेन भूमिसदनवास्तव्यं भद्रभास्करं भद्रां पद्मिनीञ्च समानयतु ।

मिलि—यथाऽऽज्ञापयति महाराजः । (इति निष्क्रान्तः)

कासा—सखे ! शुद्धान्तं गत्वा किञ्चिद्विश्रमं प्राप्स्यामि ।

विदू—जहा रोअइ सहिणो । (यथा रोचते सख्युः) ।

(इति निष्क्रान्तौ)

इति पद्मिनीपरिणये अष्टमोऽङ्कः ॥

॥ अथ नवमोऽङ्कः ॥

(नेपथ्ये)

अलं सायंकालप्रतिनियतवादित्रनिनदै-
रलं नृत्तैर्गीतैरलमलमलं वन्दिनुतिभिः ।
यतः पुत्रोदन्तं नृपतिरवकर्ण्याद्य नितरां
विदूनः पुत्रीं स्वां पुनरपहृतां ज्ञास्यति तथा ॥

(इति चूलिका)

(ततः प्रविशति भ्रमरिकया च अरुणेन च अनुगम्यमानो भास्करः)

भास्क—सखे ! किमेतदापन्नमतर्कितं व्यलीकम् ?

अरुणः—(स्वगतम्) हा ! कथं समाधातुं शक्यो वयस्यः महत्यामस्यां विपत्तौ ! (प्रकाशम्) किं ब्रवीमि मन्दभाग्यः ।

भ्रम—हळा ! कहिं गदासि ? (हळा ! क गताऽसि ?)

अरु—अलमावेगेन । निशान्तं प्राप्य सुशान्तं नृपं पश्यामः । (इति परिक्रामन्ति)

अरु—(पुरोऽवलोक्य)

विदितसुतदशोऽयं काममार्तान्तरङ्गः
सविधगतजनास्ये केवलं दत्तचक्षुः ।
कथमिव तनुजायास्तामवस्थामसह्यां
मृदुतरमनसाऽग्रे बोधनीयो जनेन ॥

भास्करः— शुद्धान्तचारिजनमात्रपरीतपार्श्वो
गण्डस्थलीनिहितसंश्लथवामपाणिः ।
निःश्वाससन्ततिभृताधरशोणशोभः
पूज्यो विचारजलधौ विनिमग्नचित्तः ॥

(प्रविशति यथानिर्दिष्टः कासारः)

कासारः— आनुकूल्ये प्रवृत्तोऽपि विधिर्विद्विपसम्भृतेः ।
अचिरात्प्रातिकूल्ये मे सद्युद्युक्त इवाधुना ॥

भ्रम—हळा ! कुदो ण लक्खीअसि । (हळा ! कुतो न लक्ष्यसे)।

कासा—अन्यदप्यत्याहितं श्रूयते ।

भास्क—हन्त ! दैवदुर्विलसितम् ।

कासा—अरुण ! किमापन्नम् ?

अरु—(तूष्णीं वर्तते)

भास्क—किं गोपनेन ?

अरु—उद्विजते वक्तुं जिह्वा ।

कासा— प्रतिकर्तुमशक्यं वा शक्यं वा सुहृदा स्वयम् ।
अनिष्टमपि सञ्जातमभिधातव्यमेव हि ॥

अरु— अहो ! श्रुत्वा यावत्तव शुभनिदेशं सह मुदा
वयं भूमीगेहाद्बहिरिह विनिर्यातुमनसः ।
उदस्थाम प्रीत्या पतिमनुगता ते तनुभवा
भियाऽत्यक्षत् भो ! मामुपसरति भूतं महदिति ॥

कासा—कष्टम् ! ततः ।

अरु—यावदावां परावृत्य पश्यामः तावद्वद्रा जलधरे सौदामनीव अन्तर्हिता ।

कासा—किं करिष्यामि सखे ! पापा हिमानी भैरव्यै यां तरुणीं निर्दिष्टवती सा वत्सैव न संशयः ।

वत्सौ सुन्दरवपुषौ सद्गुणपूर्णौ चिरेण संलब्धौ ।
कीरौ यथा बिडाली कालीतृप्त्यै हनिष्यति हिमानी ॥

(इति पतति)

विदू—(उत्थाप्य) वअस्स ! समस्ससिहि (वयस्य समाश्वसिहि) ।

कासा— स्मरामि वां शैशवमद्य वत्सौ लालाम्बुमुक्ताफलमुग्धसृक्कम् ।
द्वित्रैर्नवीनैर्दशनैर्मनोज्ञमव्यक्तजमस्पष्टवचोभिरामम् ॥

भास्क— हा तादृशीह दयिते पुरतः स्थितेव
त्वं भासि मे तुहिनमण्डलमीतिभारात् ।

वेगेन धावितुमना अपि मन्दमंदं
ताद्दङ्नितम्बकुचकुम्भभरेण याता ॥

भ्रम—हा सहि! कहिं गदासि मं उज्झिअ? तुह दस्सणं विणा मे खणो वि जुअसरिसो खु। (हा सखि! क्व गताऽसि मामुज्झित्वा। तव दर्शनं विना मे क्षणोऽपि युगसदृशः खलु)

कासा— वत्से विहारसमयेषु वराटिकाभि-
रालीः प्रतार्य वचसा ग्लहमाददानाम्।
त्वां वा स्मरामि तव सोदरमद्य जित्वा
क्रीडासुखानहह तद्भुजवाहनं वा ॥

भ्रम—हळा! तस्सिं कीळासमए अह्माणं मिहो खणेक्खणे कळहो सिणेहो वा भवे खु। (तस्मिन्क्रीडासमये आवयोः मिथः क्षणेक्षणे कलहः स्नेहो वा भवेत्खलु)।

भास्क—प्रिये!

हा त्वं मुरारिदयितां हृदि भावयन्ती
हस्ताञ्जलिस्थकुसुमा दरमीलिताक्षी।
ईषच्चलत्किसलयच्छविदन्तचेला
दृष्टाऽद्य तां कथमहो इह विस्मरामि ॥

कासा— वत्सौ विदित्वाऽपि वशं गतौ तौ मृत्योः कथं चित्त मदीय पाप।
न दीर्यसे हन्त तवेह सृष्टिर्लोहेन वा किं पविना न जाने ॥
(इति मूर्च्छति।)

भ्रम—(वीजयित्वा) हद्धि! कुदो सअळळोअसन्तावहरो सहीतादो ण उच्छसिइ। (हा धिक्! कुतस्सकललोकसन्तापहरः सखीतातो नोच्छ्वसिति)। (इति रोदिति)

भास्क—सखे!

भ्रात्रादिमप्रियसुहृज्जननिर्विशेषं
तातस्य चाल तनुते सुखमात्मजाता।
तस्याः कृतेऽयमिह मूर्छति चेदनन्य-
लभ्यं सुखं तदनुभूय भवामि कीदृक् ॥
(इति पतति)

अरु—(उत्थाप्य) वयस्य! धैर्यं गृहाण।

भास्क— सा मां ध्रुवं स्वहृदये दधती म्रियेत
तामेव चेतसि दृढं कलयन्म्रियेऽहम्।
आवां परत्र मिलितौ सुखिनौ भवाव
यं भावमेति वपुषश्च्यवने स हि स्यात्॥

(इति मूर्छति)

अरु—(वीजयन्) हा नोन्मीलयति चक्षुः। प्राणहानोद्यत एवायं सखा।

आपांसुकेलिसमयात्स्वमपांसुलाध्व-
चारिन्! सखेऽनुचरमत्र विहाय मां द्राक्।
कैश्चिद्दिनैः परिचितां विदतः प्रियां तां
किं ते विधातुमुचिता परलोकयात्रा॥

(इति पतति)

भ्रम—(उभावपि जलेन निषिच्य) समस्ससिहि। (समाश्वसिहि)।

भास्क—(उन्मील्य) हन्त! मूर्च्छितः सखा!

सखे ममोदयो नित्यं त्वां पुरस्कृत्य जायते।
तादृशो मां कथं त्यक्त्वा परलोकं विगाहसे॥

(उत्थापयति)

अरु—(भास्करं वीक्ष्य) वयस्य!

त्वद्विपत्तिदशां द्रष्टुमक्षमेण मयाऽधुना।
मर्तुं व्यवसितं शीघ्रं किमर्थं मामबोधयः॥

कासा—हा वत्से!

त्वं जातमात्रा यदि लोकमन्यं तदा प्रविष्टा तव दुःखमेव।
मां तापयेदद्य तु भास्करस्य सम्बन्धहानिर्दहतीह चेतः॥

अरु—(स्व) युक्तमेतत्। (प्र) भास्करसम्बन्धं विना कासारस्य नास्ति हि सौगन्ध्यम्।

भास्क—सखे !

प्रियाविश्लेषशोकाग्नौ दहत्यापादमस्तकम् ।
क्षिपतीव पिता तस्याः स्वविलापमयेन्धनम् ॥

कथञ्चिदहमाप्स्यामि पद्मिनीमिव वल्लभाम् ।
कासारसदृशो जातु श्वशुरो न भविष्यति ॥

अरु—सखे ! यदि भवता भूयः पद्मिनीसदृशी सुदती लभ्येत, कासारसदृशः श्वशुरश्च भवेदसंशयम् ।

भास्क—साधु साधु ! तव वचनम् ।

पद्मिनीसदृशी कान्ता भास्करस्य न जातुचित् ।
कासारसदृशः पूज्यस्तथैव न भविष्यति ॥

यस्याः कटाक्षलहरीव मधुव्रतालि-
येस्याः कचावलिरिवाभिनवाम्बुनीली (?) ।
यस्यास्तथा मुखमिवाम्बुरुहं विकासि
तस्या भुवीह सदृशी सुलभा क वा स्यात् ॥

यस्याः कुचाविव विभाति रथाङ्गयुग्मं
यस्या गतीरनुकरोति मरालयोषा ।
यस्यां निवासमयते कुतुकेन लक्ष्मी-
स्तस्या विना विलसितं मम जन्म कीदृक् ॥

भ्रम—हळा जइा तुमं अविआसिमुहपदुमा होसि तदा अह्माणं सहचरीणं दुःसहो खु क्लिळेसो । (यदा त्वमविकासिमुखपद्मा भवसि तदास्माकं सहचरीणां दुस्सहः खलु क्लेशः ।

भास्क—भद्रे ! कथं सहेथास्तस्याः पद्मिन्या विरहम् । यस्यास्त्वं माध्वीभिरिव मधुराभिरुक्तिभिरानन्दितासि ।

अरु—भद्रे ! समाश्वसिहि ।

भास्क— पिहितमिव मनो मे शोकदावाग्निनाऽयं
कवलित इव देहः क्ष्वेलतापेन सर्वः ।

प्रमुषित इव मोहेनेन्द्रियाणाञ्च वर्गः
प्रशमित इव धर्मश्चेतनायास्समस्तः ॥

भ्रमरिके ! धारय माम् मम प्रेयसीतनुलताभिमर्शजातमहिमभ्यां तव पाणिभ्याम् ।

भ्रम—हा ! सुमरेमि सहीए फरिससुहम् । (हा ! स्मरामि सख्याः स्पर्शसुखम्) । (इति धारयति भास्करम्)

कासा— तनयो विभाति तव पद्मिनीं प्रियां
नृपते प्रपद्य समुदेति योगिनः ।
वचनं निशम्य कुतुकादिहागत-
स्तनयागुरुः स कथमीक्ष्यतां मया ॥

ततस्तदागमात्पूर्वमेव प्रविश्य वैश्वानरं शमयामि शोकपावकम् । कोऽत्र भोः !

(प्रविश्य)

कञ्चुकी—एसोह्मि । (एषोऽस्मि) ।

कासा—उच्यतां सचिवोऽनुकूलोऽस्माकं सर्वोऽयमुर्वीभरस्त्वयैव धार्यताम् । वयमधुना जातनिर्वेदा जातवेदसं प्रविशाम इति ।

कञ्चु—(सास्रं निष्क्रान्तः)

कासा— अवरोधमहं प्राप्य नवपुत्रीवियोगतः ।
अपुनर्दर्शनां यातां बोधयामि कुटुम्बिनीः ॥

(इति निष्क्रान्तः)

भास्क—सखे ! क गतस्य मे भवेच्छान्तिः ?

अरु—याव: प्रमदोद्यानम् । (उभौ परिक्रामतः)

भास्क—सखे ! निखिलव्यथापनोदकारिण्यामपि ममारामभूमावस्यां वर्धते शातोदरीविरहव्यथा । तथा हि—

चेतोहराणि कुसुमानि मनोभवस्य
भूत्वा शरास्तरुषु यद्यपि सङ्गतानि ।
भिन्दन्ति चित्तमिव मे बत संप्रयुक्ता
वीरेण तेन जगदेकधनुर्धरेण ॥

यदिह जलरुहं मां दृष्टमात्रं प्रियाया
वदनमतिमनोज्ञं स्मारयद् द्रागधिन्वीत् ।
अहह तदपि बाणीभूय तस्मिन् क्षणेन
स्मरधनुषि मनो मे विध्यतीव क यामि ॥

अरु—वयस्य ! विपन्निकष एव परीक्ष्यते पुरुषस्य धैर्यतपनीयोत्कर्षः ।

भास्क—
अत्यन्तभीषणतमःक्षितिभृत्क्षणेन
यत्तेजसि स्फुरति धावति दृष्टिमार्गात् ।
यस्याशनिप्रतिभयादपि भीर्न मेघात्
तं मां च कातरमहो तनुते स्मरास्त्रम् ॥

हा सखे !

रम्यं वस्त्वपि लोचने स्फुरति मे कल्पान्तकालोपमं
श्राव्या अप्यतिचारवोऽत्र हि रवाः कर्णे गराणीव मे ।
धात्रा यत्सुकुमारमस्त्विदमिति प्रीत्या स्वयं निर्मितं
तत्सर्वं विरहेऽन्यथा विदधतं किं ब्रूमहे मन्मथम् ॥

अन्तर्हितो मे दयितां विनाश्य तां पद्मिनीं क्वाद्य सखे मदान्धः ।
स कालगन्धद्विरदो वद त्वं भिनद्मि कुम्भं स्वकरेण तस्य ॥

(इति धावति ।)

अरु—हा ! वयस्योऽयमुन्मादं प्रापितः स्मरेण (इति निवारयति) ।

भास्क—मुञ्च सखे ।

अरु—संस्तभ्यतां हृदयम् ।

भास्क—
आशाः प्रसाधयतु नैकविधा बुधानां
कृत्वा तमोहतिमयं वसुसञ्चयो मे ।
यो मीलनं स्वयमरुन्ध न मत्प्रियायाः
श्रीनित्यवासवसतेरधुना धिगेनम् ॥

सखे ! पश्य पश्य ।

आयाति गच्छति निषीदति तत्क्षणेन
प्रोत्थाय तिष्ठति दिशो दश सम्भृतास्रम् ।

संवीक्षते न बिसमत्ति पिबत्यपो नो
हंसः स्वपोषणरतां दयितामपश्यन् ॥

(इति मोहं गतः)

अरु— दशवदनहृतायां मैथिलस्यात्मजायां
दशरथनृपपुत्रो यामवस्थामवाप ।
अनुभवति सखा मे तामयं किं विधेयं
पुनरिह तु सुमित्रापत्यभावं श्रयामि ॥

(इति भास्करमवलम्बते)

भास्क— (ससम्भ्रमं दिशो वीक्ष्य) सखे! दृश्यते सर्वतः प्रेयसी ।

क्रीडन्ती सा क्वचन तरुणी कन्दुकैर्दृक्पथे मे
पुष्पं हस्ते क्वचन दधती लक्ष्यतेऽलङ्करिष्णुः ।
अन्यत्रैषा मम करतलान्नागवल्लीं गृहीत्वा
वक्त्रे हर्षादिह धृतवती मन्मुखे तन्वतीयम् ॥

वयस्य! कथमियमिदानीं क्वापि न दृश्यते । कश्चिदेनां गृहीत्वा जलदरूपेण विद्युतमिव नयति वियति । तदहं तमनुगम्य निवर्तयामि । (इत्युत्प्लवते)

अरु—सखे! किमुन्मत्तभूतोऽसि ?

भास्क—आः! ज्ञातम् । वर्तते पद्मिनी भूसद्मनि । अद्य स्वस्थोऽस्मि । किमपि पृच्छामि कस्त्वम् ? कुत आयासि ? अपि त्वया दृष्टपूर्वा पद्मिनी ?

अरु—किं प्रलपसि ?

भास्क—आः, सखा खलु भवान् । सखे पिङ्गल! क्व मे सखा अरुणः ?

अरु—अहमेवारुणः ।

भास्क—पिङ्गलः कुत्र ?

अरु—पर्यवस्थापयात्मानम् ।

भास्क—किं प्रलपामि ?

अरु—तथा ।

भास्क—कुतः ?

अरु—पद्मिनीविरहात् ।

भास्क—पद्मिनी कुतः ?

अरु—न ज्ञायते ।

भास्क— कुसुमशर नमस्ते तिग्मबाणप्रयोगा-
द्विरम परभृत त्वां नौमि मौनं भजस्व ।
मलयपवन दूरे वाहि भद्रं तव स्या-
द्भवति हि भुवि पुण्यं दीनसंरक्षणेन ॥

अरु—सखे ! निषीद प्रच्छायशीतले वकुलपादपतले ।

भास्क—(निषीदन्) सखे ! नान्यत्र गता तव सखी ।

शुशुत्सया मत्प्रणयस्य मन्ये कयाऽपि शङ्कया मम चित्तमेव ।
प्रविश्य लीना ह्यथवा तदेतन्न युज्यते तापमिदं यदेति ॥

अरु—मा विलापीः । भगवान् शारदानन्दो यदत्र प्रतिकर्तुं शक्नोति ।

भास्क—सखे ! मम तातपादानानेतुं गतो नितान्तगुणोऽसौ योगी यावदायाति तावत्क वत्स्यावः ।

अरु—सखे ! तावदध्युषितपूर्वं प्रमदावनप्रासादमध्यास्वहे ।

(इति निष्क्रान्तौ)

इति पद्मिनीपरिणये नवमोऽङ्कः ॥

॥ अथ दशमोऽङ्कः ॥

(ततः प्रविशति सकाशस्तम्बश्शारदानन्दः)।

शार—वत्स ! किं ब्रूमः भास्करकरस्पर्शस्फुटितपद्मलब्धस्य मणेर्महिमानम् ।

धृतेऽस्मिन् नश्यति तमः प्रसीदति मनः स्वयम् ।
अपरोक्षञ्च विज्ञानं जायते वर्धते धृतिः ॥

काश—स्वामिन् ! कुतो मध्येमार्गमनुयायिनं उदयधरं विहाय योगमहिम्ना मामपि नयन् कासारसमीपमागतोऽसि ।

शार—वत्स ! पथि प्रसक्तया स्मृतः कासारः । करस्थितमणिमहिम्ना साक्षाद्दृष्टः शोकवशाद्वैश्वनरं प्रविशन् । तत्सत्वरं समापृच्छ्य तमुदयधरमागतोऽस्मि । पश्य ।

कासार एष कष्टं सोढुमशक्तस्तनूजयोर्विरहम् ।
सप्तार्चिषं प्रवेष्टुं समिद्भिरिद्धं प्रदक्षिणीकुरुते ॥

काश—आर्य ! निवार्यतां शीघ्रम् ।

शार—(द्रुतं निष्क्रम्य हस्ताकृष्टकासारः पुनः प्रविश्य) राजन् ! अलमावेगेन ।

कासा—स्वामिन् ! न शक्ष्यामि सोढुमपत्यविश्लेषम् । तदनुगृह्यतां कृशानोरवगाहनाय ।

शार—आस्यताम् । तत्र यथाशक्यं प्रतिक्रियते (इति तमासयन्नुपविशति) ।

कासा—भगवन् ! किं जीवितेन मे ?

ज्ञातस्सुतो मृत्युमुखं प्रविष्टो वत्सागतिं वेद न वेदनां ताम् ।
सहे सहेमाभवपुस्सुतायाः प्रियः कथं शक्यमिहेक्षितुं मे ॥

शार—काशस्तम्ब ! मणिमिमं कलयन् करेऽवहितस्संसार कासारात्मजाम् । (इति मणिं ददाति)

काश—(आदाय) स्वामिन् ! दृश्यते पद्मिनी क्वचन विप्रकृष्टप्रदेशे ।

शार—स देशः कीदृशः ?

काश— संवीक्षे गहनं वनं पृथुनदीकूले शरारुव्रजै-
भीमं तत्र तु भैरवीगृहमदश्छन्नं पलालोत्करैः ।

कासा—हा वत्से ! कथं वससि तत्र ?

शार—ततः ।

काश— पाषाणप्रतिमाऽस्ति तत्र कुसुमै रक्तैः कृतालङ्कृति-
दंष्ट्राऽत्युग्रमुखी करालनयना शूलं दधाना करे ॥

शार—ततः ।

काश—(सम्यगुन्मील्य) परितः

इङ्गालतुल्यतनवः प्रसरत्स्फुलिङ्ग-
नेत्रा जपारुणकचा बहवः पिशाचाः ।
क्रव्याशया विपुलसृक्कविलोलजिह्वा
भीमानि सन्तरलयन्ति मुहुर्मुखानि ॥

कासा—वत्से !

या मन्दिरालिन्दमहीषु गन्तुं
रात्रावपट्वी हृदि कातरत्वात् ।
धात्रीकरालम्बनमिच्छसि स्म
धात्रीं कथं पश्यसि तामिहैका ॥

शार—ब्रूहि ! ततः ।

काश—तत्रास्ते कापि कापालिकी ।

शार—कीदृशी सा ?

काश— जटाभरं कुङ्कुमसन्निकाशं
सा बिभ्रती काकनिभं कपालम् ।
अस्थिस्रजश्चामलभस्मदिग्ध-
समस्तगात्री दहनोज्ज्वलाक्षी ॥

कासा—पापा सा किं कुरुते ?

काश— अजांस्तरुद्वन्द्वनिबद्धरज्जुप्रलम्बिनो दीनरवान् क्रमेण ।
कृपां विना सा कृपणान् कृपाणहस्ता निकृत्योपचिनोति मांसम् ॥

अपि च ।

कृकवाकुगणं पापा कूजन्तं हन्त सत्वरम् ।
विपक्षीकृत्य हस्ताभ्यां नखैः कृन्तति तत्त्वचम् ॥

दुर्दर्शा सा भूमिः ।

इतस्ततस्स्रवद्रक्तधाराभारातिदारुणा ।
सृगालाकृष्यमाणास्थिसिराचर्मौघदन्तुरा ॥

पङ्क्तया विन्यस्तमदिराकलशापातिमक्षिका ।
अग्निज्वालाज्वलच्चुल्लीं परितः पतदोदना ॥

कासा—(कर्णौ पिधाय) अलमलम् ।

शार—कीदृशी पद्मिनी ?

काश— अरुणकुसुममालोद्बद्धकेशी कृशाङ्गी
तरुणतरणिभासा वाससा संवृताङ्गी ।
विवृतवदनभीमैरावृतान्ता पिशाचै-
र्वृकनिकरपरीता हा कुरङ्गीव भीता ॥

कासा—वत्से ! जानन्नपि तवेदृशीं दशां वर्तेऽहमितिकर्तव्यतामूढो मन्दभाग्यः ।

शार—ततः ।

काश—अद्य तत्र न दृश्यते कापालिकी !

कासा—वत्समानेतुं गता स्यात् ।

काश—तथैव । उभावपि दृश्येते ।

शार—कथम् ?

काश— निगलितचरणः स पृष्ठभागे दृढतरयोजितबद्धबाहुयुग्मः ।
करतलधृतखड्गया हिमान्या भवति पुराद्बहिराशु नीयमानः ॥

कासा— यदि मुक्तबन्धः स्याद्विक्रमेत वत्सः । को मोचयेत् ?

शार—(स्व) भगवती पद्मालया (प्र) ततः ।

काश—भगिनीपार्श्वं नीतोऽसौ वध्यवेषं प्रापितः ।

कासा—किं ब्रुवाते परस्परम् ?

काश— पुत्रयोरावयोरेतां प्राप्तयोर्युगपद्दशाम् ।
पित्रोर्विजानतोरग्नौ पतनात् का परा गतिः ॥ इति वदतः ।

कासा—ज्ञापितवन्तौ वत्सौ कर्तव्यम् । स्वामिन्! मामनुजानीहि जातवेदःप्रवेशाय ।

शार—सहस्व मुहूर्तम् । वत्स! ब्रूहि ततः ।

काश—कापालीकी पूजयति भैरवीम् ।

शार—कथम् ?

अभिषिच्य तैलमुख्यैर्द्रव्यैरामृज्य वाससा मूर्तिम् ।
अम्बरचन्दनमाल्यैररुणैरखिलैरलङ्करोति मुदा ॥

धूपं दीपं दत्वा पापा विनिवेद्य चौदनं विविधम् ।
प्रणमति शरीरमखिलं निपातयन्ती च दण्डवच्चण्डीम् ॥

स्तवीति च वीतिहोत्रार्चिःकणदारुणनयना ।

शार—कथम् ?

काश— प्रसीद यूनोः पिशितेन तृप्ता समर्पितेनाद्य मयाऽऽमयघ्ने ।
वश्यादिकर्माष्टकसिद्धिरस्तु मातः प्रसादात् तव सन्ततं मे ॥

शार—ततः ।

काश—भूयः प्रणम्य गृहीतखड्गा निर्गत्यायुष्मतोरग्रे तिष्ठन्ती कृताञ्जलिः ध्यायति मीलितलोचना ।

कासा—स्वामिन्! न शक्नोमि परं श्रोतुम् (इत्युत्थाय धावत्यनलं प्रवेष्टुम्) ।

शार —(निवार्य स्थापयंस्तम्) ततः ।

काश—भद्रा शिरसि कृताञ्जलिः स्तवीति ।

कासा—(सौत्सुक्यम्) कथमिव ?

काश— अम्बेन्दिरे निजजने विहितानुकम्पे
कम्पं हराशु हृदयस्य हृदाऽवलम्बे ।
पादाम्बुजं तव सरोजभवादिवन्द्यं
दामोदरप्रणयिनि प्रदिश प्रमोदम् ॥

शार—साधु । ततः ।

काश—पुनरेवं स्तौति ।

गोदा सदा स्वभवमोदितविष्णुचित्ता
वेदान्तवेद्यमहिमाऽमरवन्द्यमाना ।
पादारविन्दशरणां जननीं विदित्वा
सा दानवारिमहिषी किमु मां न पायात् ॥

शार—पायादेव ।

धीरेतराक्ष्यामिह चक्रपाणेर्धीरेकदा याऽस्तु जनस्य लग्ना ।
पायादपायादखिलात् सदा सा श्रेयांसि कुर्यादचिरात्मदासः ॥

ततः ।

काश—कुमुदाकरः स्तौत्येवम् ।

शार—कथमिव ?

काश— पवनतनय बन्धो भक्तलोकस्य नित्यं
सकलसुगुणसिन्धो पाहि मां त्वां प्रपन्नम् ।
त्वदितरशरणं मे नास्ति नास्त्येव लोके
हतसुररिपुपुञ्ज त्वातदेवप्रपञ्च ॥ इति ॥

शार—ततः ।

काश—प्रादुर्भवति काऽपि रमणीयमूर्तिरमरतरुणी तस्याः पुरतः ।

शार—कीदृशी ?

काश— सन्तप्तकार्तस्वरकान्तिगात्री क्षौमं वसाना दधती कराब्जे ।
अम्भोरुहं चारुतया हसन्ती रम्भोर्वशीमुख्यसुरेन्दुवक्त्राः ॥

हन्त ! निर्देष्टुं न शक्यते तस्याः सौन्दर्यम् ।

सिद्धविद्याधरा व्योम्नि बद्धहस्ताञ्जलि द्रुतम् ।
नमन्ति तां मुहुर्देवीं तदन्तिकगतामिमाम् ॥

अहह ! भगवान हनूमानाविरास्ते ।

शार—कीदृशः ?

काश— बालार्कतुल्यवदनः शुभशालिकान्ति-
वालान्तबद्धविनदत्पृथुचारुघण्टः ।

सालावनीरुहसुदीर्घभुजस्सुवर्ण-
मालां वहन्गलतले धवलाम्बरश्रीः ॥

शार—किं करोति रामकिङ्करोऽयम् ?

काश—प्रणमति भार्गवीम् ।

कासा—भगवतीं रमां हरिवीरं च विलोक्य वत्सौ किमाचरतः ?

काश—तौ तयोर्नयनगोचरतां न याताविति मन्ये ।

कासा—कीदृशी कापालिका ?

काश—उद्धृतखड्गा स्तब्धेव तिष्ठति ।

शार—(स्वगतम्) भगवत्या स्तम्भितभुजा स्यात्पाषण्डा । (प्रकाशम्) ततः !

काश—किमपि सल्पतो हरिवल्लभाप्लवङ्गमल्लौ ।

कासा—कथमिव ?

काश—तन्नावगम्यते ।

शार—ततस्ततः ।

काश—उभौ तिरोदधाते ।

कासा—हा ! कथमेतत् ।

(प्रविश्य पटाक्षेपेणारुणः)

हा ! कष्टम्

स्वपितरमनगम्यायान्तमानन्तुकामः
सविनयमुपगन्तुं यावदायात्सखा मे ।
सरभसमनुयातः केनचित्क्वापि निन्ये
किमहमभिदधामि च्छन्नरूपः स हर्ता ॥

कासा—कथमुपरतं जगद्भागधेयम् ? (इति मूर्च्छितः पतति) । (प्रविश्य दौवारिकः)
परिहारभूमिं गओ उदअधरो । (प्रतिहारभूमिं गत उदयधरः) ।

शार—प्रवेशय ।

दौवा—(निष्क्रम्य तेन सह प्रविश्य) इदो इदो । (इत इतः) ।

उद्—कुतस्सर्वे म्लानवदनाः ?

शार—उपविश्यताम् ।

उद्—(उपविश्य) हा मूर्च्छितस्सम्बन्धी !

भुजङ्गमेन किं दष्टः किं पपौ गरलं स्वयम् ।
भीतोऽपवादात्कस्माच्चिद्धतो वा येन केनचित् ॥

शार—नैतत्सर्वम् ।

उद्—(स्वगतम्) किमन्यत्कारणम् ?

शार—(तीर्थेन प्रोक्ष्य) समाश्वसिहि ।

कासा—(उत्थाय)

कापालिकाकरवशं तनया गतेति
काल्यै बलिश्च भवितेति न मेऽद्य शोकः ।
जामातरि प्रथिततेजसि हन्त शान्ते
विश्वस्तया तनुजयाऽत्र किमस्ति सौख्यम् ॥

उद्—(स्वगतम्) कष्टं नष्टो मे सुतः प्रणङ्क्ष्यति स्नुषेति च ज्ञायते । (प्रकाशं) हा वत्स !

अस्त्राणि योगिनृपतेरधिगम्य भूय-
स्तेजस्विनं सुगुणदारसुशोभिपार्श्वम् ।
दृष्ट्वा भवन्तमधुना मुदमाप्तुकामः
प्राप्तोऽस्मि भद्र विधिना निहतो गतिः का ॥

तदहं प्रविशामि हुताशम् ।

कासा—ज्वलित एवानलः । तदावां प्रविशावः । (इति उभौ वह्निमभिगच्छतः) ।

शार—(निवार्य) क्षणं सह्यताम् । (इति तावासयति) ।

उद्—वत्स भास्कर !

भाग्येन केनापि कृतेन पूर्वं लभ्यः सुतः साधुगुणोपपन्नः ।
तस्यानुरूपा च वधूरनल्पैः पुण्यैर्विना स्यात्कथमत्र लभ्या ॥

इति चिन्तामहाम्भोधेरुत्तीर्णोऽपि कथञ्चन ।
अद्य मज्जामि शोकाब्धौ दुस्तरे विरहात्तयोः ॥

काश—अद्भुतमेतत् ।

शार—कथम् ।

काश— दग्धोऽपि यत्र जीमूतः पद्मिनीमहिमाग्निना ।
नाद्यन् जहाति दूरे तन्नगराद्भास्करः स्थितः ॥

शार—कीदृशः ।

काश— नीयमानः कपीन्द्रेण स्तूयमानः सुरैरपि ।
समुद्रेणेव परिखासलिलेन निरुध्यते ॥

उदयशरकाशारौ—उच्छ्वसतीव नौ जीवितम् ।

शार—ततः ।

काश— श्रियो महिम्ना निस्सीम्ना हरयः परदन्तिनाम् ।
सुहृदो भास्करस्यात्र साहाय्यं कर्तुमुद्यताः ॥

शार—किमाचरन्ति ते ?

तरुभिर्गिरिभिस्तत्र सेतुं कश्चिद् वितन्वते ।
स पादस्पर्शनाद्यातो भास्करस्य पवित्रताम् ॥

उद—ततः ।

काश— भास्करेण समाक्रान्ते कलभः स्वपदेऽधुना ।
सन्तप्तः शरणं याति हिमानीं वनवासिनीम् ॥

कासा—ततः ।

काश—सा तु प्रार्थयते भैरवीम् ।

सा भैरवी कश्चिदहिं स्वदेहादुत्पाद्य भीमं व्यसृजत्सकोपम् ।
ग्रस्तस्तदीयेन फणान्तरेण स भास्करोऽभूत्पिहितप्रकाशः ॥

काशा—हा ! महाहिना ग्रस्ते भास्करे जगदिदं तमसावृतमास्ते । ततः ।

काश—केनापि निमित्तेन पत्युः विपदं जानती पद्मिनी विलपत्येवम् ।

उद्—कथमिव ।

काश— दयित यदि तवाहं जीवतः स्यां परेता
सकलगुणनिधेः स्युः साध्वो धर्मदाराः ।
भवति मम परेते हन्त वैधव्यदुःखं
निरवधि मरणान्तं स्यादिति स्पष्टमेव ॥

हिमानी मायया निर्माय भास्करशिर इव पातयति पद्मिन्या अग्रतः । भद्रा हिमानीं प्रति वदत्येवम् । "अयि कापालिके पातय मे कण्ठे खड्गलताम्, यया मम भर्तुः कण्ठं कृत्तवत्यसि ।

कासा—युक्तमेव ।

उद्—हा स्नुषे ! किं ब्रवीमि तव सौजन्यम् ?

काश—पद्मिनी प्रार्थयते पद्मालयाम् । 'अम्ब मह्यं सौमङ्गल्यभिक्षां देही'ति । आश्चर्यम् ।

पक्षोद्भूतसमीरवेगधरणीप्रोद्यद्रजोव्यावृतं
कुर्वन्व्योमतलं चलक्षितिधरस्फूर्जत्तनुश्रीरसौ ।
तार्क्ष्यो राजति तत्क्षणं स भुजगो नष्टः प्रहृष्टाऽधुना

कासा—को वा देवो न प्रसीदति पद्माभक्तजनस्य ?

उदय—ततः ।

काश— ज्ञात्वा वल्लभमेतमस्तविपदं भव्यैर्निमित्तैः स्वयम् ॥

(सर्वे हर्षं नाटयन्ति) ।

काश—भूयः प्रमादः ।

शार—कथम् ?

काश— अत्युग्रलोचनविनिर्गतकोपजाश्रु-
जम्बालिताननितलाः पवितीक्ष्णदंष्ट्राः ।
आवृण्वते पलभुजो भुजधार्यमाण-
भीमायुधाः सपदि भास्करमुग्रघोषाः ॥

शार—ततः ।

काश— लाङ्गूलान्तोज्ज्वलतरमणीकिङ्किणीशोभिघण्टा-
ध्वानेनासाविह मुखरयन् हन्त दिक्चक्रवालम् ।
गर्जन्नद्रिं लघु करतले धारयन् रत्नसानो-
र्बिभ्रत्कान्तिं लसति हनुमान् विक्रमं स्वं विवृण्वन् ॥

विक्रममाणे पवमानात्मजे पूर्वमशोकवनमिव भग्नैः पादपैस्समरतलं पलाशनैः पतितैर्दुर्गमं भवति ॥

शार—ततः ।

काश—पद्मिनीधर्माग्निना दग्धोऽपि जीमूतः भैरव्याप्यायित ओजायते ।

कासा—किमेतत् ?

काश— भास्करे तेजसां राशौ परितो गाः प्रवर्षति ।
प्राप्तवान् पातकी सद्यो जीमूतो नामशेषताम् ॥

शार— पतिव्रतानां माहात्म्यं को वा वर्णयितुं पटुः ।
पद्मिनीप्रतिमास्पर्शादपि पापो हतोऽभवत् ॥

कासा—स्वामिन् ! प्रभावो भास्करस्य खलु तादृशः ।

शार— यदि पद्मिन्यां नापराध्यति जीमूतः दुश्शक एव भास्करेण तत्संहारः । भास्करस्य प्रभावः पद्मिनीमूलक एव । उक्तं हि श्रीमद्रामायणे—" अप्रमेयं हि तत्तेजो यस्य सा जनकात्मजा " इति ।

उद—भास्करस्य प्रतापमहिमाऽपि शारदानन्दादेव ।

शार—अलमप्रकृतेन । ज्ञातव्या खलु पद्मिनीप्रवृत्तिः । काशस्तम्ब ! ब्रूहि ततः ।

काश—हा ! क्षिपति पाषण्डा पद्मिनीकण्ठे खड्गम् ।

उदयधरकासारौ—(उत्थायाभिधावतः पावकम्) ।

शार—(निवार्य) ततः ।

काश—हर्षं नाटयित्वा ।

यावद्गले क्षिपति सा करवालमुग्रं
पापा दग्ध्युतिहरे रभसात्कृशाङ्ग्याः ।

तावद्गतस्सकुतुकं सहसैव तत्र
तां भास्करः प्रियतमामपसार्य धत्ते ॥

शार—अम्ब पद्मे! पद्मिनीमवसि स भास्करमुपनीय। (इत्यञ्जलिं बध्नाति)। (उदयधरकासारौ शारदानन्दपादयोः पततः)।

शार— मातस्सरोजसदने मरणात्स्वकीय-
लोकस्य पालनमिदं तव नैव चित्रम्।
दारिद्र्यमत्र मरणादतिरिच्यमानं
तूर्णं व्यपोह्य परिपालयसि स्वभक्तम् ॥

कलयसि भक्तिं दधतां महदैश्वर्यं मधुद्विषो दयिते।
परमां भक्तिं चरणे दत्से वहतान्तु मोक्षसाम्राज्यम् ॥

ततः।

काश— ओजायितेऽधुना कामं भास्करे पद्मिनीपतौ।
हिमानी खड्गमुत्सृज्य यत्र क्वापि निलीयते ॥

पलायन्ते पिशाचाः।

कासा—आश्वस्ताः स्मः।

काश—अहो महान् प्रमादः। (सर्वे ससम्भ्रमम्)।

शार—कथमिव।

काश— अट्टहासयुता शूलपट्टसायुधधारिणी।
भैरवी पद्मिनीयुक्तं भास्करं तं जिघांसति ॥

शारदानन्दं विनाऽन्ये मूर्च्छन्ति।

शार—सर्वान् मन्त्रपूतजलेन प्रोक्षयति। (उत्थाय सर्वे)। किं वा भविष्यति!।

शार—ततः।

काश— कृताट्टहासां दरहासिवक्त्रा शूलं दधानां दधती सरोजम्।
रक्तेक्षणामेणविलोचनैषा तां वीक्ष्य लक्ष्मीरिह हुङ्करोति ॥

केकयेव शिखण्डिन्या हुंकृत्या केवलं श्रियः।
उरगी भैरवी भीता वीतदर्पाऽद्य वेपते ॥

शार—ततः ।

काश— शूलं निधाय पुरतो मधुवैरिपत्न्याः
सा भैरवी क्षितितले प्रणिपत्य भूयः ।
प्राह प्रसीद भगवत्यपराधमम्ब
सोढ्वा नियुङ्क्ष्व करणीयविधाविहेति ॥

नियुङ्क्ते देवी ।

शार—कथमिव ।

काश— आरोप्य भक्तान् मम दिव्ययानं भूतैर्महद्भिर्विरजःपदव्या ।
समेन वेगेन पदं तदीयं नीत्वा सुहृद्भिः सह योजयेति ॥

अङ्गीकृत्य निदेशं तमुत्तमाङ्गेन भैरवी ।
नतेन वदनं देव्याः पश्यन्त्यपसरत्यनु ॥

शार—ततः ।

काश—पद्मिनी स्तौति पद्मालयाम् ।

कासा—कथम् ।

काश— भयं नाशयन्तीं स्वयं ध्यायतां स्वं
लयं भावयन्तीं नयं प्रोज्झतां द्राक् ।
वयं त्वां नताः स्मः प्रियं वर्धयन्तीं
श्रियं पाहि नित्यं जयं देहि मातः ॥

हरेः प्रेयसीं तां करेऽब्जं दधानां
हरेन्द्रादिवन्द्यामरे चित्त नित्यम् ।
स्मरेयं स्वरक्षाध्वरे दीक्षिता हि
स्फुरेन्नः सुखं श्रीररेनैव भीतिः ॥

नमस्ते समस्तेश्वरि श्रीमुरारे-
रुरस्यात्तवासे स्थिरोद्यद्विलासे ।
उपासे त्वदंघ्रिं लसन्मन्दहासे
कृपानीरराशे सतां पूरिताशे ॥

शार—ततः ।

काश—श्रूयते वियति कापि कोमला वाणी ।

कासा—कथमिव

काश— वत्से तवैव विपदां नाशः पुष्टिश्च संपदाम् ।
भूयादिदं ते चरितं वदतां शृण्वतामपि ॥ इति ।

शार—किं ब्रूमहे प्रसादमहिमानं मधुसूदनशुद्धान्तपरिबृढायाः ! ।

कासा—ततः ।

काश— स्नातानामप्सु पुण्यासु तेषामाविरभूत्पुरः ।
अम्बरं विविधं भूषानिकरश्चानुलेपनम् ॥

शार—किं दुर्लभं लब्धलक्ष्मीकटाक्षणाम् ।

कासा—भगवन् !

कासारस्य च पद्मिन्या भास्करस्यापि वा प्रभो ।
भास्वरत्वे भवानेव निदानं पङ्कभञ्जने ॥

शार—ततः ।

काश—प्रविशन्ति सर्वे नगरम् । परिवृण्वते नगररक्षकाश्शस्त्रपाणयः सक्रोधमेतान् ।

उद—किमेतद्धृदयशल्यम् ?

कासा—आर्य ! नैतद्दुश्शकं भवत्तनुजस्य शस्त्रपाणीनां तापोत्पादनम् ।

काश— प्रसरति दिशि भास्करप्रतापे बहुलतरे तरुसश्रये निलीनः ।
स्वजन इति नृपात्मजो विदित्वा द्रुततरमेति रणाय कोपभीमः ॥

उद—निरायुधो ध्वजिनीरहितश्च वत्सः कथं जेष्यति शस्त्रपाणीन् योधान् ।

कासा—निसर्गसिद्धतेजसां किमुपकरणेन ?

शार—ततः ।

काश—हन्त भास्करस्य विजृम्भणम् ।

तां भास्करे तपति दुस्सहतेजसि स्वां
सेनां क्षणेन कलभः पृथुकुन्तदन्तः ।

तां पद्मिनीं सरभसं कुमुदाकरं च

उदयधरकासारौ—(ससम्भ्रमं) ततस्ततः ।

काश— हन्तुं गतः

कासा—हा !

शार—भण भण ।

हत इवाजनि भास्करेण ॥

काश—ततः ।

शार—कश्चिन्निलीने कलभे विस्मिताः शुद्धान्तवृद्धाङ्गनाः पुरस्कृत्य कुमुदाकरस्य कौमुदीं शरणं गता उदयधरात्मजम् ।

कासा—(सहर्षं) ततः ।

काश— यथा राजति ते पुत्री भास्करं प्राप्य भास्वरम् ।
तथा कासारराजेन्द्र तव पुत्रश्च कौमुदीम् ॥

शार—ततः ।

काश— जम्बत्योर्युगलं श्रीमद्व्योमयानं समुन्नतम् ।
आरुह्यानीयते व्योम्नि भूतैर्नात्यन्तवेगिभिः ॥

श्रीमद्विभीषणनिदेशपरोपनीतं तत् पुष्पकं समधिरुह्य यथा स रामः ।
तद्वद्विमानमतितुङ्गमिदं प्रमोदादारुह्य भास्कर इह प्रतिभाति पत्न्या ॥

कासारसूनुना सख्या सुग्रीवेणेव राघवः ।
प्रदर्शयंस्तं तं देशं भास्करो वक्ति वल्लभाम् ॥

कासा—उत्कण्ठते द्रष्टुं वत्सान् मनः । कियद्दूरे वर्तन्ते ?

काश—दूरं नाम । दृश्यते नगरगोपुरोपरि व्योमयानम् ।

(प्रविश्य पटाक्षेपेण कञ्चुकी) ।

देव, गअणादो ओदरइ कोपि विमाणराओ विज्जूपहापुंजो विअ । (देव ! गगनादवतरति कोऽपि विमानराजो विद्युत्प्रभापुञ्ज इव) ।

(सर्वे सहर्षमुत्तिष्ठन्ति)

शार—(सर्वान् पुरस्कृत्य परिक्रामति) ।

(प्रविशन्ति भास्करादयः विमानादस्पृष्टभूतलादवतरणं नाटयन्तः । प्रणमन्ति शारदानन्दादीन् गुरून् । सर्वे यथोचितमाशिषं प्रयुञ्जते) ।

शार—उपविशामः कल्याणगृहे। (सर्वे परिक्रम्य समुपविशन्ति)।

शार—(उदयधरं प्रति)

निर्जित्य शत्रूनिव भूमिकन्यां रामः स कासारसुतां सुतस्ते।
सम्प्राप्तवानत्र विशेष एष प्राप्नोति जीवन्तमिह स्वतातम्॥

उद—(शारदानन्दं प्रति)

कौशिकेन यथा रामः प्रापितस्सकलां श्रियम्।
परिपन्थितमोहन्ता भवता भास्करस्तथा॥

शार—वत्स, काशस्तम्ब!

जीमूतो व्यरमन्निहत्य विमतं मत्तेभकं दुर्मदः
काशशोऽप्यपकल्मषः स्वतनुजां दृष्ट्वा प्रियं भास्करम्।
लब्धोल्लासिमुखाम्बुजां तनुभुवं प्राप्यामलां कौमुदीं
संहृष्टश्च स भास्करस्य जनको हृष्टः स्वपुत्रोदयात्॥

उदयधरकाशौ—भगवन्! सर्वं भद्रं तव प्रभावात्।

शार—भगवत्या इन्दिरायाः प्रसादात्।

यस्याः प्रसादमुपलभ्य शशाङ्कचूडश्चापं पिनाकमधिगम्य विराजतीति।
सङ्कीर्त्यते स्फुटमृचा कमलालया सा केनामरेण न भवेदभिवन्दनीया॥

अस्येशानेति वाक्येन यजुषा स्तूयतेतराम्।
या देवी तां विना लोकमाता स्यात् का परा श्रुता॥

गन्धद्वारेति मन्त्रेण सर्वभूतेश्वरीति या
निगद्यते विना लक्ष्मीं का परा भूतरक्षिणी॥

आविर्भूते दिनकरकुले रामनाम्ना स्वनाथे
भूमेर्जाता जनकसदने सञ्चरन्ती सखीभिः।
नीत्वा कञ्चित्समयमथ तं नाथमेव प्रपन्ना
हेतुर्दुष्टाशरकुलल्ये याऽभवत्तां प्रपद्ये॥

सोढ्वापि माता स्तनवेदनां वा स्तन्यं यथा पाययति स्वबालम्।
सीता तथा सोढनिशाचरार्त्तिर्लोकं दशास्यक्षयहर्षमाध्वीम्॥

किमधिकेन—न सुरो वा नरो वा स्यात् श्रीमान् यत्करुणां विना।
भक्तावनपरां देवीं धन्याः स्मस्तां नता वयम्॥

कासा—सत्यमाह भवान् ।

उद्— जगद्रक्षाविनिद्राभ्यां पितृभ्यां जगतां स्वयम् ।
जानकीरघुनाथाभ्यां नित्यमस्तु सुमङ्गलम् ॥

भास्करः— दुष्टराक्षसशिक्षैकदक्षायाक्षविनाशिने ।
साधुरक्षाधुरीणाय मङ्गलं वायुसूनवे ॥

कुमु— पक्षविक्षेपविध्वस्तसर्पदर्पाय पक्षिणाम् ।
सार्वभौमाय महते सर्वदास्तु सुमङ्गलम् ॥

अरुणः—(भास्करं परिष्वजते) ।

मिलिन्दः—(कुमुदाकरं आलिङ्गति) ।

(सर्वे सौत्सुक्यं परस्परमीक्षन्ते) ।

शार—भास्कर ! किं ते भूयः प्रियमुपहरामि ।

भास्करः— [1] सन्मार्गे स्थिरतां गतोऽहमनिशं भोः पावनेऽस्मिन्कला-
पूर्णोऽनुग्रहतस्तवाविकलतो ध्वस्तास्समस्तापदः ।
निर्विघ्नोऽजनि पद्मिनीपरिणयो योगीन्द्रसंसेवित
स्वामिन् धैर्यजिताक्ष नाथ भगवन्सर्वं मयाप्तं शुभम् ॥

तथापीदमस्तु :— (भरतवाक्यम्) ।

भूदेवा विलसन्तु सद्भिरिरता नित्यं लसत्कीर्तयो
राजानः पृथिवीसुरार्चनपरा जीवन्तु सन्तश्चिरम् ।
नन्दन्त्वत्र पराः प्रजाश्च पशवो भूरस्तु सस्योज्ज्वला
भक्तिस्सुन्दरराजसूरिहृदये रामस्य संवर्धताम् ॥

इति पद्मिनीपरिणये दशमोऽङ्कः ॥

॥ रामदूताय नमः ॥

॥ शुभमस्तु ॥

1. सन्मार्ग इति । अनेन पद्येन भास्करस्य शारदानन्दं प्रति कथनं, कवेः श्रीहनूमन्तं प्रति प्रार्थनञ्च प्रतिपाद्यते । भो. शारदानन्द । पावने पवन सम्बन्धिनि सन्मार्गे वियति परिशुद्धे साधुपथे च । अन्यत्र । पावने पवनकुमार । धैर्येण जितेन्द्रिय । निगृहीतरावणात्मज । इति च ॥

श्रीः

पद्मिनीपरिणयः

(दशाङ्कं प्रकरणम्)

महाकविना

एलत्तूर् श्री सुन्दरराज भट्टाचार्येण

विरचितः

श्री. डि. टि. ताताचार्य — M.O.L. —

श्री. आर्. पार्थसारथि भट्टाचार्याभ्यां

सम्पादितः

SRI VENKATESVARA ORIENTAL INSTITUTE

आनन्दनिलयम्

TIRUPATI

तिरुमलै तिरुपति देवस्थान मुद्रणालये

मुद्रितः

१९५२

।। श्रीः ।।

श्रीविखनसगुरुभ्यो नमः

श्रीसुन्दरराजकविजीवितसङ्ग्रहः

श्रीवरदराजसङ्कलितः ।

श्रीमत्सुन्दरराजसूरिचरितप्रख्यापनायोत्सुक-
स्तद्भ्रातृव्यतनूभवो वरदराजाख्यस्तदन्ते वसन् ।
तत्पादाम्बुजयुग्ममेव कलयन् स्वान्ते करोत्युद्यमं
श्रीवैखानसपार्थसारथिसुहृद्वर्येण सम्प्रेरितः ।।

इत्थम् अतीतेषु बहुषु वत्सरेषु अनन्तशयनसंस्थानान्तर्गते इलत्तूराख्याग्रहारे

आसीदत्र कुले सुधीर्वरदराजाख्यस्स कृष्णाम्बया
सत्या सद्गृहिधर्ममार्गनिरतो भैषज्यशास्त्राध्वरी ।
तस्यासन् गुणिनस्सुताः सहृदया अष्टौ तथा कन्यका
काचित्ताभिरयं प्रजाभिरमितां प्रीतिं दधौ शोभनाम् ।।

यो जातोऽध्वरिराट् पुरा स भुवने भूयोऽपि कृष्णाम्बिका-
गर्भालङ्करणो भवन् प्रथमतो जज्ञे धरण्यां पुमान् ।
कोल्लम्बे वरषोडशोत्तरसहस्राब्दे प्लवाख्येऽर्कदै-
वत्ये भेऽस्मदुदारभाग्यपरिणामो लोकपुण्यांशतः ।।

वार्तां विदन् शङ्करसुब्बनामा कार्तान्तिकः पुत्रजनेः स्वसख्युः ।
सद्यो मुदा संसदि जातमेनं हृद्यं कवीन्द्रं भवितारमूचे ।।

अथ सुधीः सुन्दरराजतनुजन्मा वरदराजः सत्सन्तानोत्सवे व्रीहिदानादिभिर्भूसुरानानन्दयन् यथाविधि च जातकर्मोत्थाने समाचरन् सुसमय एनं वैष्णव्या पैतामह्या च शुभया आख्यया आह्वापयामास । ततः क्रमेण समेधमानमेधाविलासं विजृम्भमाणतत्तत्कालीनलीलाविनोदं सर्वजनस्पृहणीयसर्वाङ्गसुन्दरं हृद्यसत्त्वोज्ज्वलन्मुखारविन्दं सुकुमारं कुमारं श्रीविखनोमुनीन्द्रमतमनतिक्रम्यान्नप्राशनादिभिस्समेधयामास । अयं वरदराजात्मजः श्रीमान्

आबाल्यतः सर्वमनोहराभिर्गीर्भिस्सदा रञ्जितसर्वलोकः ।
प्राप्यादिमं स्वाश्रममुज्ज्वलन्त्या ब्रह्मश्रियाऽऽचार्यवरं सिषेवे ।।

अथ नवमे वयसि वर्तमानं निजात्मजं श्रीवरदार्यः श्रीमदनन्तशयनसंस्थानपण्डित-वरेण्य श्रीपरदेवताकरुणापरिणाम श्रीरामस्वामिशास्त्रिणः सन्निधिं प्रापय्य तं महात्मानमर्थयामास तस्य काव्योपदेशाय। स पण्डितसार्वभौमस्तमेनमन्तेवासिपदेऽङ्गीकृत्य सद्यस्सुसमये श्रीरामो-दन्तकाव्यपठनायाज्ञाप्य 'वागर्थाविव' इति प्रथमतः कालिदासीयमङ्गलपद्यं पाठयित्वा 'वत्स! श्लोकपठनात्परं पदविभागः कर्तव्यः, उच्यता' मिति। गुर्वाज्ञानुपदमेव अस्मत्सुन्दरराजसुधी-वरेण्यः 'ज्ञातं ज्ञातं, वागर्थाविव' इति स्वयमेव पदविभागमकरोत्। तदानीं श्रीरामस्वामि-शास्त्रिकविमणिः सञ्जातविस्मयः 'ननु महाभाग वरदराज सखे! सुप्रजा असि। मामेवैनं निश्चिनु। अयं मदीयान्तेवासी कविचक्रवर्ती भविष्यति इति सत्कारघोषमाघोषयति स्म। तदारभ्य काव्यनाटकालङ्कारादीन् श्रीमच्छास्त्रिसन्निधावभ्यस्यन् अन्तरान्तरा स्वसूत्रस्वशाखास्वागमादीन् पितृमुखेनाधीयानः पञ्चदशे वयसि सर्वशास्त्रमर्मवेदी कांश्चिच्छ्लोकानपि रचयितुमारेभे।

अथ श्रीमन्तः इलतूर् रामस्वामिशास्त्रिणः श्रीमदनन्तशयनसंस्थानाधिप श्रीविशाख-महाराजसन्निधाने वसन्तः श्रीकेरलवर्मदेवादीन् शास्त्राण्यध्यापयन्तः स्यानन्दूरनगरे चिरा-यन्ति स्म। तदानीं खलु श्रीसुन्दरराजाचार्यः समयवैयर्थ्यं किञ्चिदप्यसहमानः पितरमनुज्ञाप्य प्रस्थितः पादचार्येव वसुतातनगरीं प्राप्य तत्र तत्संस्थानमहापण्डितं कविकेसरिबिरुदाङ्कितं श्रीमन्तं स्वामिदीक्षितवरेण्यं प्राप्य व्याकरणशास्त्राभ्यासाय तमर्थयन्ववन्दे। तेन महात्मना 'तथे'त्यङ्गीकृतः सानन्दम्। स कविराडस्य मेधायै स्पृहयालुस्सत्स्वपि बहुषु शिष्येषु विशिष्यैनं कृपया संवर्धयन् तदेकपरायणोऽभूत्। स पण्डिताग्रणीः वल्लीपरिणयाख्यं चम्पुकाव्यं रचयन् तल्लेखनायैनं नियुयुजे। अथ मेधावी सुन्दरराजस्तदविज्ञातमेव वल्लीपरिणयस्य काञ्चिन्मनोज्ञां व्याख्यां निर्मायानन्तरं गुरुसन्निधौ विज्ञापयामास। स दीक्षितवरेण्यस्तदाकर्ण्य महानन्दाब्धिमग्नः परिष्वज्यैनं 'वत्स! उत्तरोत्तरं वाग्विलासो भूयात्ते। त्वमेवाहमहमेव त्वं' इति बहुधोद्घुष्य व्याख्यया तया सह वल्लीपरिणयं मुद्रयामास। तदारभ्य तत्संस्थानपण्डितसभायां स्वस्थाने एनमध्यारोपयामास। तदानीं तत्र महीपालपदमारूढः बहुभाषावेदी महाराजराजपूजितः वेङ्कटेश्वर एट्टप्पमहाराजः श्रीमतोऽस्मदाचार्यादलङ्कारशास्त्रमभ्यस्य अद्यापि तत्र शास्त्रे अद्वितीयो विराजते। तदारभ्य तत्संस्थानमहीपतीनां तद्राजवंश्यानां चायं सुधीर्नेतायते स्म।

राजभिर्बहुधा पीनवसनकटकादिभिस्सम्मानितस्तत्र वसन् एकविंशे वयसि निजानुरूपया श्रीवेङ्कटलक्ष्मीनाम्न्या सुरूपया द्वैतीयीकाश्रममारुरोह। अचिरात्कन्यकामणिञ्च लेभे।

तस्यानुजातानां नामानि। श्रीकृष्णः, शेषाद्रिः, लक्ष्मीनारायणः, रामः, वासुदेवः, लक्ष्मीः, श्रीनिवासः, वेङ्कटाचलः इति। एतेषु द्वितीयः तुरीयः पञ्चमस्सप्तमश्च एकैकशास्त्रेषु निपुणाः तत्र तत्र राजपण्डिताश्चासन्। अन्ये लोकविज्ञानचतुराः धनधान्यपोषणचणाः सर्वेऽप्य-ग्रजाज्ञां शिरसा वहन्तः ऐकमत्येन स्वस्वदारादिभिः अस्मिन्नेव एकगृहे सुखिनोऽवसन्।

इत्थं भुवनविख्यातः श्रीसुन्दरराजाचार्यः पित्रोपदिष्टं श्रीमारुतिमन्त्रं विधिवज्जपन् अतित्वरितमेव पवननन्दनकरुणालहरीसंवर्धितः सीतालक्ष्मणहनुमत्समेतं श्रीरामचन्द्रविग्रहं भक्त्या परमया यथाविध्याराधयति स्म । श्रीमान् पावमानिरेतदाराधनसन्तर्पितः स्वप्ने जागरे दीपज्वालायां वाऽऽविर्भूयास्मै कालत्रयवार्तां साक्षान्निगदति स्म । भूतप्रेतादयः सुन्दरराजाचार्य-नामश्रवणमात्रेण पलायन्तेस्म । इत्थं द्वितीयमिव कालिदासं सुधीवरेण्यं पार्थसारथिनामा कश्चित् (कलेक्टर्) प्रभुः श्री शङ्करालयनिकेतनः एट्टयापुरीनाथाय निवेद्य संस्कृतभाषाभ्या-साय स्वनिकटमानीय द्वित्रिवर्षाण्यभ्यस्यन् गैर्वाणीभाषायामतिनिपुणः कविरप्यासीत् ।

कदाचित्प्रभुनिकटात्स्वपुरीं प्रति प्रस्थितः अनुजलक्ष्मीनारायणसहितः आरूढशकटोऽस्म-दाचार्यः मध्येमार्गं निशीथिनीप्रथमयामे चोरैरावृतेऽनसि, शाकटिके पाचके च वेपमानाङ्गे, अञ्जनानन्दनं साञ्जलि प्रार्थयति स्म । सद्यश्शकटं परितः दीपदण्डचतुष्टयमदृश्यत परमोज्ज्व-लम् । सद्यः पलायिताश्चोराः । द्रुतं प्रचलितं शकटम् । दीपदण्डा नैनाग्रहारावध्यदृश्यन्त । तत्रान्तर्हिता अभवन् । स्वपुरं प्राप्य महात्मा अनुगतैर्वृत्तमेतदद्भुतं बन्धुभ्योऽकथयत् । सर्वेऽप्याकर्ण्यानन्दाब्धौ मज्जन्ति स्म ।

इत्थं भुवनभागधेयपरिणामाऽस्मदाचार्यवर्यप्रभावं कर्णाकर्णिकया निशम्य श्रीशालि-वाटीनगरप्रधानप्राड्विवाकवरेण्यः मूर्तिमानिव सुगुणसमुदायः औदार्येऽद्वितीयः बहुभाषावेदी कीर्तिमदग्रेसरः श्रीकृष्णस्वामिशर्मा प्रभुमणिः स्वनगरीमेनमानाय्य देवभाषावर्धनायाऽऽचार्यं वव्रे । तं सुधीरङ्गीकृत्य शिष्यपदे अचिरादेवान्तेवासिनं सर्वशास्त्रमर्मवेदिनं चक्रे । तत्र निवसन्नेव कविमणिः श्रीकृष्णार्याशतकं श्रीरामभद्रविजयचम्पुकाव्यं श्रीवैदर्भीवासुदेवनाटकं च प्रणिनाय । एते ग्रन्थाः निर्माणानुक्षणमेव श्रीकृष्णस्वामिप्रभुवरेण मुद्राप्य प्रख्यापिताः । तदन्तरा प्रभुमणिरयं स्वयं प्रश्नोत्तररामायणं बालनीत्याख्यग्रन्थद्वयञ्च निर्मायास्मत्कविमणिना परिष्कृत्य मुद्रितवान् । किञ्च स्वायत्तैः राजभिः प्रभुवरेण्यैश्च महात्मानमेनं बहुमानयामास ।

एवं शालिवाटीपुरी शाखानगर कैलासपुरमधिवसति वरदराजनन्दने श्रीलक्ष्मी-राज्ञीप्रियनायकः श्रीकेरलवर्मदेवः कविकुलसार्वभौमः श्रीकंसवधाख्यं चम्पुकाव्यं निर्माय स्वप्रियमित्रमणये श्रीकृष्णस्वामिप्रभवे प्रैषयत् । तद्विज्ञायास्मदाचार्यः तस्य व्याख्यां काञ्चिन्निर्माय स्वान्तेवासिने ज्ञापयामास । स तु तदैव सामोदं व्याख्यया तया सह ग्रन्थवरं केरलवर्मदेवाय भूयो व्यजिज्ञपत् । स कुशाग्रधीर्देवः निरीक्ष्य व्याख्याचातुर्यं सद्यः प्रहर्षातिशयेन स्वसंस्थानान्तर्गताय सुन्दरकवये महान्तं पारितोषिकं प्रादात् । अपि च निजोत्तममैत्रीसाम्राज्य-निरूपकपत्रिकारत्नेन सहानतिचिरादेव नागरलिपिमुद्रितकंसवधचम्पुकाव्यस्य शतं पुस्तकानि च प्रेषयामास ।

एवमतीतेषु द्वित्रवत्सरेषु चेन्नपट्टणनिवासी तिरुनेल्वेलिजिल्ला कलेक्टर् पदवीविराजमानः आनरबुल् रामराव् तनूभवः वरदरायाभिख्यः द्वाविंशवयस्कः कश्चित् प्रभुमणिः श्रीकृष्णस्वामिप्रभुदर्शनायागत्य तत्र सम्भाषणावसरे सन्निहितं कवीन्द्रं स्वस्य गीर्वाणभाषापोषणायार्थयामास । तदर्थनां 'तथे' त्यङ्गीकृत्य न्यवेदयद्गुरवे । गुरुमणिस्तमूरीकृत्य शिष्यपदे बहु वरदरायसमाराधितः तेन प्रभुणा तत्र तत्र सञ्चरन् तस्य पाश्चात्यमतानुसारेण स्वमतानादरतां विज्ञाय स्वसन्निधिमहिम्ना अचिरादेव तमुत्तमवेदवित्तमं स्वमतवर्धनोद्युक्तं संस्कृतभाषासारज्ञं कविमणिं भगवदाराधननिरतञ्च कारयामास । एवं परमधार्मिकभूतस्वकुमारवरदरायालोकनाय स महात्मा रामरायस्समागत्य वीक्ष्यैतादृशं पुत्ररत्नं परमानन्दमग्नः सन्निहितमाचार्यं प्रति 'ननु सुन्दरराज कविराज! अस्मत्कुलमुद्धृतं त्वयैव' इति प्रणम्य बहुधा स्तुत्वा सकुमारं शास्त्रिवरेण्यं चेन्नपुरीं नयन् तत्र बहुधा सम्मानयामास । तदन्तरा कविमणिरचितं हनूमद्विजयनाटकञ्च आन्ध्रलिपिभिः मुद्रापयामास ।

तत्र मासमेकं चिरायति कविसिंहे कदाचिद्वरदरायप्रभुः स्वजनन्यास्स्वप्रियकान्तायाश्च अचिरादकारणविग्रहं आचार्याय विज्ञाप्य एतन्निरूपकः कश्चिद् ग्रन्थोऽवश्यं कर्तव्य इति सम्भाषणान्तरे जगाद । तदा उदासीन इव कविमणिः दिनद्वयादर्वागेव स्नुषाविजयाख्यं बहुलोकपरिज्ञाननिरूपकं नाटकं निर्माय प्रभवे न्यवेदयत् । स महाविस्मयानन्दपरवशः स्वपित्रादिभिस्सह समग्रं रूपकमाकर्ण्य गुरोस्सर्वज्ञतां तत्र तत्र प्रख्याप्य क्षिप्रं ग्रन्थलिपिभिः मुद्राप्य स्नुषविजयरूपकं उपचकार भुवनमण्डलाय ।

अथ स्वपुरीं प्राप्य गुरुः कञ्चित्समयं वसन् पद्मिनीपरिणयाख्यं नाटकमिदं नीतिरामायणाख्यं श्रीरामभद्रस्तुतिशतकाख्यञ्च ग्रन्थद्वयमरचयत् ।

तदानीमनन्तशयनसंस्थाने श्रीविशाखमहाराजतुलाभारमहोत्सवः प्रवृत्तः । तत्र रामस्वामिशास्त्रि केरलवर्मदेवादिभिः पत्रमुखेनाहूतः श्रीमदाचार्यः स्यानन्दूरपुरीं प्राप्य तत्र राजकीयप्रभुभिर्गुरुभिश्च बहुधा सत्कृतः प्राप्योत्तमसम्भावनां श्रीवञ्चिराज्ञीप्रियतममुखेन साक्षान्महाराजदर्शनायायतत । राज्ञा चाङ्गीकृतकेरलवर्मदेवनिवेदनेन निजदर्शनाय निर्दिष्टघण्टायां राजदूतैराहूतः गुरुमणिः प्रासादमारुह्य एकान्तवर्तिनं केरलचक्रवर्तिनं समर्यादं सविनयं प्रतीक्षमाण आस्त । सद्यो नृपालकविमणिः भावुकप्रश्नात्परं 'ननु कविमणे!

'दधार मूर्ध्ना गिरिशं शशाङ्कः'

इति समस्यामदात् । राजाज्ञोत्तरक्षण एव सुंदरकविरुत्थाय

'पुरा पुराणां त्रितयं विजेतुं हरे समारुह्य महीरथाङ्कम् ।
सूर्येन्दुचक्रे कुतुकात्प्रयाति दधार मूर्ध्ना गिरिशं शशाङ्कः' ॥

इति समस्यामापूर्य विज्ञापयामास । राजेन्द्रः अतिसमीचीनमिति स्वाशयप्रकाशकसमस्या-पूरणं सशिरःकम्पमुररीकृत्य सत्वरं सर्वाधिकारिसमानीतोत्तमकटकपीतवसनादिभिः स्वयमेव कविमणिमलङ्कृत्य एकविंशतिनिष्कप्रमाणसुवर्णद्रव्यादिभिश्च सत्कृत्य स्वमैत्रीमजहतं प्रतिश्रुत्य वार्षिकसत्कृतिञ्चोपसृत्य सादरं स्ववासनिकेतनाय अनुमन्यते स्म ।

राजप्रासादात्कविमणिसमागमं प्रतीक्षमाणाः श्रीरामस्वामिशास्त्रिगुरुमणि (जड्जि) प्राड्विवाक सीतारामप्रभुवर केरलवर्मदेवादयः संकरावलम्बं सुन्दरराजसूरिं सम्मानयन्तः कवि-मणिकृतसमस्यापूरणपरिपाटीञ्च शृण्वन्तः सकरघोषं श्लाघमाना मुमुदिरे ।

अथ कविराजः यथार्हं प्राप्तसम्मानेन लक्ष्मीनारायणाख्यकनिष्ठसहोदरेण स्वपुरीं प्राप्याववर्तत सुखी ।

पश्चात् कृष्णस्वामिप्रभुप्रहितपत्रिकया रामनाथपुरसंस्थानं प्राप्य तत्र महात्मना सेतुपति महाराजेन श्रीकृष्णस्वामिप्रभुसाचिव्येन प्रवर्तिते श्रीनवरात्रमहोत्सवे नानादिग्भ्यः समागतानां नानाशास्त्रप्रवीणविद्वन्मणीनां परीक्षाधिकारिपदे समादिष्टः सादरमस्मदाचार्य-वरेण्यः । तत्र च तदा समागताः सुधीमणयः तत्र तत्र शास्त्रे कविमणिना परीक्षिताः राज्ञा यथार्हं बहुमानिताश्चाभूवन् । तदा हि दैवज्ञा अमुं वराहमिहिरं शास्त्रप्रवीणं अथ ज्योतिर्भूषणं द्वाशात्मानं, आलङ्कारिकाः दीक्षितमथ रससारं जगन्नाथं, वैयाकरणाः नागेशं अथ शब्दब्रह्माणं पतञ्जलिं, आगमज्ञाः सुन्दरराजं अथ वृषधररसिकं श्रीनिवासं, नीतिविदो भाष्यकारं, गायकाः तन्मर्मज्ञं, मन्त्रज्ञा मन्त्रमूर्तिं, मतसूक्ष्मदर्शने बोधने वा वाचस्पतिं, समाघोषयन्तः अनुमोदन्ते स्म । एवमापरिसमाप्तेर्नवरात्रमहोत्सवस्य तत्र वसन् महात्मा कस्यांचिद्रात्र्यां तत्र महासभायां निजविरचितश्रीवैदर्भीवासुदेवनाटकदितीयतृतीयाङ्क-प्रसङ्गेन सर्वान् जनान् सम्मोदाम्भोनिधौ न्यमज्जयत् । तदा सर्वज्ञकेसरिणा सेतुपतिमहाराजेन निजनामाङ्कनप्रत्युप्तगारुत्मताश्मना कटकेन सोत्तरीयोत्तमपीताम्बरेण रूपिकापञ्चशत्या च बहु-मानितोऽजनि । तथा यथायोगं लक्ष्मीनारायणसुधीश्च । अथ सुधीविश्लेषासहेन महाराजेन कृच्छ्रात् कृतनिदेशः कृष्णप्रभुणा च दत्तानुमतिः निजनगरीं कुशली प्राप । अथ स्वग्रामे प्रतिष्ठितकृष्णालयं पलालच्छन्नं प्रस्तरसुधेष्टकादिभिः स्थिरीचिकीर्षुः तत्र प्रयतमानः अचिरादेव स्वार्जितद्रव्यैः भगवदालयकैङ्कर्यायोगं यथायोगं समापूर्य तत्र सोत्सव-बिम्बाचार्यविग्रहप्रतिष्ठाञ्च कुर्वन् आत्मनः कृतकृत्यतामापादयामास ।

तदानीं खलु विक्टोरिया चक्रवर्तिन्याः षष्ट्यब्दपूर्तिमहोत्सवः सर्वतः प्रवृत्तः । महोत्सवे षेङ्कोट्टै नगर महासभायां सुधीवरेण्यैः कृतो लोकोत्तरः प्रसङ्गः । तदा कविमणिकृतप्रसङ्गदिवाकर-प्रभासु सभासु सर्वत्र अन्येषां वाग्धोरणी दिनदीपायते स्म । अथ द्वित्रदिनेभ्यः परं शालिवाटी-

नगरीं प्रति स्वीयानसा प्रस्थिते भक्ताग्रेसरे त्रियामाष्टमघण्टायां पावूर्नगर निकटमनुप्राप्ते पाटच्चराः त्रयः शकटं परीत्य सन्तर्ज्य सारथिं स्थिताः। अथ सम्भ्रान्ताः सर्वे साधुमुख्यसमीपे त्यक्तस्वाधिकाराः स्तम्भवत् निश्चलास्तिष्ठन्ति स्म। तदा खलु महानयं आञ्जनेयः सहाय इति उत्थायावतीर्यानसः 'मा भैष्टे'ति स्वीयान् समाधाय स्वयमेव अवमुच्य कर्णभूषणे पेटिकान्तस्थैकविंशतिरूपिकाः शङ्कराचार्यसम्मानितपीतवसनपट्टञ्च चोरेभ्योऽदात्। सर्वं सविनयं गृह्णन्तस्ते पूजापेटिकायाः श्रीरामचन्द्रविग्रहमपि गृहीत्वा पलायनप्रवृत्ताः अनतिदूरे पुरतः भीमं किञ्चिद्रूपं साक्रन्दमालोक्य तदा वेपमाना 'नास्मान् जहि! नास्मान् जहि! सर्वं भूयो भक्ताग्रगण्याय समर्पयामः, समस्तापराधान् क्षमस्व' इति प्रार्थयन्तः पुनरपि शकटान्तिकमागताः भगवद्विग्रहादर्शनमात्रखिन्नसुधीपुङ्गवचरणयोस्साष्टाङ्गं नमन्तः 'स्वामिन् सर्वं पुनः गृह्यतां अस्मानाशिषा योजयस्व। रक्ष रक्षास्मान् अन्तिकस्थभीमरूपा'दिति घुष्यन्तः विग्रहादिकं दिशन्तः पथि परीत्यावर्तन्त। विखनःकुलीनभागधेयभूतोऽसौ तान् करुणार्द्रदृशा पश्यन् विग्रहमात्रं स्वीकृत्य अन्यत्तेभ्यो वितीर्यताननुगृह्णन् सानन्दं प्रेषयित्वोद्दिष्टनगरीं प्राप्य कृष्णस्वामिप्रभवे त्रियामावृत्तं कथयामास। प्राड्विवाकाग्रिमः विस्मयाविष्टः उत्तमभक्ताग्रिमप्रभावं स्वतस्सिद्धौदार्यगुणञ्च सर्वलोकविख्यातमकरोत्पत्रिकामुखेन। कार्यगौरवेण भूयस्स्वनगरमाजगाम कविमणिः।

आचार्यवर्यः पञ्चाशता वयसा पूर्णोऽभूत्। तथा हि। वैखानसकुलोद्धारणे निरन्तरजागरः शमादिगुणगणभूषणः धरातलं पुनरवतीर्णो विखनोमुनिरिवोज्ज्वलवपुर्वैदिकेनसुपथा सञ्चरमाणानां सुलभसमीचीनमार्गदर्शी सततं वासुदेवसङ्कीर्तनेन वासुदेवभट्टाचार्य इति विख्यातः तञ्जै-संस्थानान्तर्गत-कोनेरिराजपुरी-निकेतनः श्रीरघुनाथभट्टाचार्यः चिरं श्रवणपथसञ्चरमाणकीर्तिमालाकर्णनकौतुकाविष्टः श्रीसुन्दरराजकवीन्द्रालोकनाय पत्तलूपुरीं (इलत्तूर्) आगत्य स्वागमेनात्रत्यान् पावयति स्म। उभौ विखनःकुलीनमणी अन्योन्यदर्शनानन्दसुखमन्वभूताम्। अथ स्वमतोद्धरणबहुलश्रद्धौ ज्ञानवयःकलाकीर्तितेजोऽभिवृद्धौ तालपत्रमात्रवर्तिस्वमतग्रन्थमुद्रणाय प्रवृत्तौ एतौ भवतौ नानादेशेभ्यः प्रत्नश्रीवैखानसग्रन्थरत्नानि समानीय काकलेषु विलिख्य विशदमारोपयामासतुर्मुद्रायन्त्रे। अचिरादेव प्रकटयामासतुश्च तत्र तत्र। इतः पूर्वं प्रयतनाभावाद्विखनःकुलीनभवनपेटिकासु निद्रितेषु श्रीमत् दीक्षितीय श्रीवैखानसमहिममञ्जरीमोक्षोपायप्रदीपिका प्रभृतिषु बहुषु ग्रन्थवर्येषु तदा हि श्रीवासुदेवभट्टाचार्यसाह्येन श्रीसुन्दरराजसुधीवर्येण परिष्कृत्य मुद्रितेषु तदैव श्रीवैखानसकल्पलतिका कुसुमितेवासीत्। अथ परतत्त्वनिरूपणशास्त्रवैयासिकवेदान्तशास्त्रभाष्यकारेषु विहितलोकोपकारेषु श्रीशङ्करगुरुवर्यादिषु महामहिमसु गणनीयेन श्री श्रीनिवासदीक्षितेन्द्रेण सर्वतन्त्रापरतन्त्रेण श्री श्रीनिवासापरावतारेण सानुग्रहं विरचितस्य श्रीलक्ष्मीविशिष्टाद्वैतभाष्याभिधानश्रीवैखानसमतानुयायिवैयासिकसूत्रभाष्यस्य तत्र तत्र गभीरगूढाशयप्रकाशिकां निगमचूडादर्पणाख्यां काञ्चिद्व्याख्यां निर्माय

सुन्दरकविसार्वभौमः एतन्मुद्रणाय प्रवृत्तः नानादेशेषु सञ्चरन् श्रीवेङ्कटगिरिप्रभृतिषु महापुरीषु सम्मिलितासु विद्वत्सभासु श्रीश्रीनिवासदीक्षितीयभाष्याशयं गर्भचक्राङ्कनमहिमानञ्चाघोष्य तादात्विकसर्वशास्त्रमर्मवेदिभिर्निगमागमप्रवणैः वेदान्तार्णवनिष्णातैः सहृदयशिरोभूषणैः श्रीवैष्णव-स्मार्तसम्प्रदायप्रवर्तकैर्बहुभिः सुधीमणिभिः सामोदं वितीर्णबहुविधानुमोदनगद्यपद्यप्रकटीकृत समेधमानमेधाविलासः श्रीवेङ्कटगिरिमारुह्य तत्र पद्मासहायचरणनलिनसेवया सार्थयन्नात्मानं तदाराधनपरमभागधेयभावितात्मभिः श्री श्रीनिवासदीक्षीतसत्कुलीनश्रीशेषाद्रिदीक्षितप्रभृतिभिः सत्कृतः महात्मभिस्तैर्लक्ष्मीविशिष्टाद्वैतभाष्यमुद्रणाय सद्यःसमर्पितरूपिकासहस्रः तदानीमेव वासुदेवार्येण चेन्नपुरीं प्राप्य आन्ध्रग्रन्थलिपिद्वयेन कलेक्टर्—वरदराजान्तेवास्यनुमतेन सहसा मासादर्वागेव श्रीभाष्यं निरवद्यं मुद्राप्य सानुमोदनं सर्वत्र प्रख्याप्य पूर्वं कुसुमितां श्रीवैखानसकल्पलतिकां सञ्जातबहुपक्वफलां सर्वलोकस्पृहणीयाञ्च सम्भावयन् कविनासाम्राज्य-सिंहासनमारुह्य बाभाति स्म विजयी नितराम् ।

इत्थं समुद्धरन् स्वकुलीनान् विविधग्रन्थमुद्रणेनास्मदाचार्यवरेण्यः अथ कविरत्नावली-खनिं स्वपुरीं प्राप्य अचिराद्वयसा षष्टितमेन पूर्णषष्टिहायनगजराजवत् सम्मदश्रीविराजमानः सम्मन्त्र्य सहजातैः श्रीकृष्णमन्दिरप्रतिष्ठित श्रीविखनसाचार्यसन्निधौ श्रीभगवदाराधनरूपेण प्रपदनरूपेण च षष्ट्यब्दपूर्तिमहोत्सवं निर्वर्त्य अन्नदानस्वर्णदानादिभिः सन्तोष्य भूसुरान् सर्वत्र धन्योऽभूत् ।

एवं हि षष्ट्यब्दपूर्तेः परं वर्षत्रयादर्वाक् नैजजन्मप्रयोजनैः पूर्णोऽसौ चिरादविभक्तान् स्वसोदर्यसहृदयान् यथार्हं स्वीयार्जितपशुगृहारामकेदारधनकटकवसनादिभिः साधु सन्तोषयन् तदारभ्याजस्रं समुल्लसमाननैजमानसारविन्दे प्रतिष्ठाप्य परमात्मानं परमानन्द-भरितः समर्प्य नैजभरं सर्वस्वामिने पुरतश्च तादृग्रूपप्रादुर्भावमेव भावयन् जीर्णां त्वचमिवोरगः स्वेच्छया पाञ्चभौतिकतनुत्यागाय जातामोदः उत्तमसमयप्रतीक्षी श्रीरामभद्रेति तारकनामैव सन्ततधारया समुच्चरन् योगधारणामहिम्ना तत्तादृगानन्दमयं सम्यग्विशन् कदाचित्समये सर्वतः श्रीकान्तनामसङ्कीर्तनपरेषु आबालवृद्धं बहुषु जनेषु प्रादुर्भवत्युदयगिरेः सहस्ररोचिषि धीरोऽयं सर्वान् यथार्हं समाभाष्य आत्मना सुचिरं समाराधितश्रीरघुवीरादि-विग्रहानयनाय लक्ष्मीनारायणसोदर्यमाज्ञापयामास । 'तथे' ति स्नातेन तेन त्वरयाऽऽनीतं श्रीरामादिहनूमद्विग्रहान्तमेकैकमञ्जलिनाऽऽदायाऽनन्दाश्रुणाऽभिषिच्य पश्चान्मानसिकसर्वोपहारैः समाराध्य भूयश्च बिम्बानि भगवदालयप्रवेशनायादिदेशानुजन्मानम् । तथा कृते अयं महात्मा 'अच्युतानन्द गोविन्दे' त्युच्चरन्नेव विलसन्मुखः विस्मयमान इव पुरतः निजेप्सितरूपदर्शनेन त्यक्तैहिकतुच्छानन्दः परमभक्तालोकमात्रसाधारणं परमपदे सनकादि-योगिवरसमाजं स्वयमुत्तमव्योमयानेन प्रविश्य उद्दीप्तभगवल्लाञ्छनः अद्यापि विराजतितराम् ।

शुभकृदुत्तर एष महान् गुरुः जगति कीर्तिकलेबरमेधयन् ।
अभजदर्जुनमित्रमणेः पदं परमवाप्तचतुर्थवरेप्सितः ॥

(विवरणम्) अनेन श्लोकेन परमपदप्रवेशवत्सरादि सूच्यते । यथा, शुभकृदुत्तरेत्यनेन शोभकृद्वत्सरः सूच्यते, उत्तर इत्ययनं, गुरुरिति वासरः, अर्जुन इति शुक्लः पक्षः, मित्र इत्यनूराधानक्षत्रम् , चतुर्थ इति तिथिश्च, इत्येते सूच्यन्ते । अन्योऽर्थः स्पष्टः ।

इति श्री वरदराजसूरिसङ्गृहीतः श्रीसुन्दरराज कविराजजीवितसङ्ग्रहः ।

ये सन्त्यत्र धरातलेऽद्य सुधियो गर्भाङ्कनार्या जनाः
श्रीवैखानससन्मतेन्दुविजयाधानाय बद्धादराः ।
एते ते सुमखीन्द्रसुन्दरकविश्रेष्ठांशजाताः क्षितौ
नैजाभीष्टयुजो जयन्तु गुरुकारुण्येन संवर्धिताः ॥

इति,

वरदराजः
अनन्तशयनसंस्थानाश्रितः

इलत्तूर्,
15—8—1908.

|| श्रीः ||

|| श्रीपद्मिनीपरिणयकथासङ्ग्रहः ||

कासारो नाम राजाऽसीत्पद्मिनीति तनूभवा ।
तस्याभूत्तनयो राज्ञः कुमुदाकर इत्यपि || १ ||

दृष्ट्वोदयधराभिख्यराजपुत्रस्य पद्मिनी ।
भास्करस्याकृतिं चित्रे तस्मिन् भेजे रतिं स्वयम् || २ ||

कुमुदाकरनामा तु सुधाकरसुताकृतिम् ।
चित्रे विलोक्य रक्तोऽभूत कौमुद्यां नाम योषिते || ३ ||

मत्तेभो नाम दुर्बुद्धिः कौमुदीं स्ववशेऽकरोत् ।
स्वपुत्रस्य कृते बालां नीत्वा स्वनिलयं स्वयम् || ४ ||

(जीमूतो नाम दुर्मेधाश्चकमे पद्मिनीं स्वयम्)
स्निग्धं कासारभूमीशं ययाचे सचिवेन ताम् ।
हिमानीदयितः कश्चित् दुर्धीस्तुहिनमण्डलः || ५ ||

मत्तेभस्य सखा वश्यः पद्मिनीं हर्तुमुद्यतः ।
एतत्सर्वं समालोच्य कासारो व्याकुलीभवन् || ६ ||

योगिनं शारदानन्दं पुत्रयोरिष्टसिद्धये ।
अवृणोल्लग्नकं प्राप्य काशस्तम्बाख्यशिष्यकम् || ७ ||

स तूदयधरं प्राप्य 'स्वत्पुत्रं भास्कराह्वयम् ।
अभ्यासये धनुर्विद्या'मित्युक्त्वा शिष्यमातनोत् || ८ ||

कासारपुरमानीतो गुरुणा तेन भास्करः ।
तत्र यातां तमोऽभिख्यां जीमूतेन प्रचोदिताम् || ९ ||

आवरीतुं तदात्मानमुद्यतां भास्करोऽवधीत् ।
कासाराय ददौ पूर्वं प्रसन्नश्चन्द्रशेखरः || १० ||

अन्तःस्थरत्नं मुकुलं व्याजहार च तं नृपम् ।
'येनेदं मुकुलं स्पर्शात् क्रियतेऽत्र विकस्वरम् || ११ ||

विद्धि तं वैष्णवं धाम जामाता स भवे'दिति ।
स तन्मुकुलमादाय शारदानन्दसन्निधौ || १२ ||

न्यधाद्गुरोर्गिरा तस्मिन् गृहीते भास्करेण तु ।
करेण भिन्ने मुकुले मणिमादाय संयमी ॥ १३ ॥

ज्ञात्वाऽस्य महिमानं 'ते दास्या'मीति मणिं दधौ ।
कासारेणाहृतस्तत्र भास्करोऽरुणसंयुतः ॥ १४ ॥

उद्यानमन्दिरेऽवात्सीद्दासीदासोपलालितः ।
कदाचित्पद्मिनी सार्धं सख्या भ्रमरिकाख्यया ॥ १५ ॥

उद्यानमध्यमगमद्विरहार्तिनिपीडिता ।
भास्करो विचरंस्तत्र दृष्ट्वा तां पादपावृतः ॥ १६ ॥

भूत्वा तस्थौ वयस्येन स्वस्मिन् तस्या विदन् रतिम् ।
यन्त्रव्योमगयानेन तदा तुहिनमण्डलः ॥ १७ ॥

ध्वंसितुं पद्मिनीं यातो हिमान्या सह भार्यया ।
तं दृष्ट्वा चकितां तन्वीमाश्वास्य नृपनन्दनः ॥ १८ ॥

गोभिस्तं न्यवधीत्पापं रिपुं तुहिनमण्डलम् ।
प्रतिजज्ञे हिमानी सा 'यतः पद्मिनि ते कृते ॥ १९ ॥

हतो मे वल्लभस्तस्मात्त्वां हनिष्याम्यह'न्त्विति ।
स योगी शारदानन्दः पद्मिन्या इष्टसिद्धये ॥ २० ॥

उपदिश्य श्रियो 'मन्त्रं जपन्ती श्रियमर्चय' ।
इत्युक्त्वाऽथ पुरं प्राप्य मत्तेभस्य तु कौमुदीम् । २१ ॥

आहूय तामुवाचेदं स्वन्मनोरथसिद्धये ।
'दिव्यां प्रतिकृतिं दद्यामस्पृशत्यर्चयाद्य ताम्' ॥ २२ ॥

इत्युक्त्वा पद्मिनीरूपां प्रतिमां स्पर्शमात्रतः ।
समीपवर्तिसंहर्त्रीं कृत्वोपायेन तां ददौ ॥ २३ ॥

कौमुदी प्रार्थयन्ती सा कुमुदाकरसङ्गमम् ।
मन्त्रेण योगिदत्तेन प्रतिमां तामपूजयत् ॥ २४ ॥

योगी मत्तभकं प्राह 'कौमुदीभर्तुरायुषे ।
मासत्रयं व्रते तिष्ठेत् अनूढा तावद'स्त्विति ॥ २५ ॥

पद्मिनी स्वसखीं प्राह 'प्रतिमा काञ्चनी श्रियः ।
आरोप्य शिबिकां पूजागृहमानीयता'मिति ॥ २६ ॥

मधुव्रताख्यसख्या सा समालोच्याथ भास्करम् ।
आरोप्य शिबिकां सार्धं लक्ष्मीप्रतिमया रहः ॥ २७ ॥

पूजासद्म समानीय क्वचिल्लीनं ततान तम् ।
तदा सा पद्मिनी स्नात्वाऽपूजयत् लोकमातरम् ॥ २८ ॥

पूजान्ते निर्ययौ मन्दं वयस्याऽथ स भास्करः ।
उपसृत्य विविक्ते तां चित्ते चिरतरं धृताम् ॥ २९ ॥

स्वैरं व्यहार्षीदालिङ्ग्य व्रीलामदनमध्यगाम् ।
अथ जीमूतमायान्तं विवाहाय सहानुगम् ॥ ३० ॥

कासारः शारदानन्दवचनादाह किञ्चन ।
'विवाहदिनमारभ्य मासत्रयमियं व्रतम् ॥ ३१ ॥

आचरेच्छ्रेयसे पत्युः तावन्न स्पृश्यता'मिति ।
तदङ्गीकृत्य जीमूतो विवाहायोपचक्रमे ॥ ३२ ॥

तदाऽऽह योगी कासारं मङ्गलावसरे तव ।
सुता लक्ष्मीगृहं गत्वा देवीं तां प्रणमत्विति ॥ ३३ ॥

तथा देवीगृहं प्राप पद्मिनी स्ववयस्यया ।
वयस्येन सहाऽगच्छत स तत्र कुमुदाकरः ॥ ३४ ॥

रूपे कृतो व्यतीहारस्तयोरागतयोस्तदा ।
मिलिन्दं तद्वयस्यञ्च चक्रे भ्रमरिकामिव ॥ ३५ ॥

पद्मिनीं भूमिसदने सह सख्या न्यवेशयत् ।
अरंस्त तत्र भीतेन भास्करेण प्रियेण सा ॥ ३६ ॥

तादृशो राजपुत्रस्य जीमूतो मूढधीः करम् ।
गृहीत्वाऽथ विवाहेऽस्मिन् निवृत्ते सह भार्यया ॥ ३७ ॥

स्वपुरं गन्तुमारेभे तदा योगी स्वयं रहः ।
कुमुदाकरमाहूय वयस्येन समन्वितम् ॥ ३८ ॥

ऊचे शत्रुजयोपायं तच्चेतसि निधाय तौ ।
प्रतस्थाते नीयमानौ जीमूतेन सकौतुकम् ॥ ३९ ॥

तत्पुरं प्राप्य रहसि व्रतं स कुमुदाकरः ।
आचरन्नङ्गनासूनुमुपास्ते स्म सुभक्तिमान् ॥ ४० ॥

सर्वाभीष्टप्रदं सार्धं सह सख्या सदा सुधीः ।
कदाचन विभावर्यामुपायं योगिनः स्मरन् ॥ ४१ ॥

बहिर्निर्गत्य तं वेषं निर्धूय कुमुदाकरः ।
द्वारं जीमूतगेहस्य प्रविश्याबोधयच्च तम् ॥ ४२ ॥

दौवारिकैः समागत्य स्यालं तं कुमुदाकरम् ।
स्वागतं सादरं पृष्ट्वाऽप्राक्षीदागमकारणम् ॥ ४३ ॥

'स आह तातो दुस्स्वप्नं पश्यन् दुहितरि स्वयम् ।
पापशङ्की प्राहिणोन्मां भगिनी प्रेक्ष्यता'मिति ॥ ४४ ॥

इत्युक्तस्तेन जीमूत ऊचे क्रोधसमन्वितः ।
'पद्मिन्यां पापमाधातुं कः शक्नोति मयि स्थिते' ॥ ४५ ॥

तमुवाच स जीमूतं 'न वक्तव्यं तथा विभो ।
चिरान्मत्तेभको हर्तुं रन्ध्रान्वेषी सहोदरीम्' ॥ ४६ ॥

इत्युक्तस्तेन जीमूतः प्रेयसीवसतिं ययौ ।
तत्र भ्रमरिकारूपी मिलिन्दः केवलं स्थितः ॥ ४७ ॥

न दृश्यते मे भगिनीत्यरोदीत्कुमुदाकरः ।
जीमूतः सुतरां रुष्टो मत्तेभपुरमागतः ॥ ४८ ॥

वयस्येन समं तत्र ययौ च कुमुदाकरः ।
निपात्य वज्रं जीमूतो मत्तेभं तत्र तं न्यहन् ॥ ४९ ॥

भ्रमन् भीमोऽथ जीमूतः कौमुदीव्रतमन्दिरम् ।
अगमत्तं तु सा वीक्ष्य मत्तं भीता पलायिता ॥ ५० ॥

स मन्मथवशो मुग्धः पद्मिनीप्रतिमां दृढम् ।
आलिङ्ग्य च तदन्तःस्थयन्त्रनिक्षिप्त औषधैः ॥ ५१ ॥

उत्पन्नो ज्वलितो बहिरधाक्षीत्तं दुराशयम् ।
दग्धोऽपि वह्निना तत्र जीमूतोऽसून्न चामुचत् ॥ ५२ ॥

कौमुदी सौधमारुह्य चरन्तं कुमुदाकरम् ।
वीथ्यां वीक्ष्य वयस्येन रह आहूय तं स्वयम् ॥ ५३ ॥

क्वचिन्निगूढं विन्यस्य रेमे तेन दिवानिशम् ।
अवगम्य रहस्यं तत् मत्तेभतनयो बली ॥ ५४ ॥

कलभस्तं बलाद्गृह्णन् हन्तुं प्रारभतानघम् ।
हिमानी तत्र साऽगत्य तमूचे कलभं वचः ॥ ५५ ॥

'भैरव्या द्राक् प्रसादार्थं व्रतमाचर्यते मया ।
अन्ते तस्यै बलिर्देयो युवा च युवतिर्मया ॥ ५६ ॥

निर्दिष्टा युवती काचित् युवाऽसौ दीयतामिति ।
तदङ्गीकृत्य कलभः कारावेश्मनि तं न्यधात् ॥ ५७ ॥

ततो मिलिन्दो वित्रस्तः स्वपुरं प्राप्य सत्वरम् ।
कासाराय स तत्सर्वं विस्तरेण न्यवेदयत् ॥ ५८ ॥

स शोचन् भास्करं साकं प्रियासहितमाह्वयत् ।
आयाति तस्मिन् प्रेयस्या हिमानीप्रेरितं महत् ॥ ५९ ॥

भूतं तां पद्मनीं जह्रे तिरोभूतस्वरूपकम् ।
ज्ञात्वा तदपि कासारो व्यषीदन्नितरां जनैः ॥ ६० ॥

हिमानी भैरवीं कालीं ताभ्यां प्रीणयितुं द्रुतम् ।
आरेभे प्रथमं हन्तुं पद्मनीं खड्गपाणिका ॥ ६१ ॥

उपासरत् तदा लक्ष्मीं शरणं सा ह्यमन्यत ।
श्रीभक्तरक्षणे व्यग्रा द्रुतं तं भास्करं स्वयम् ॥ ६२ ॥

अनैषीत्तत्र स श्रीमान् खड्गे पतति तद्गले ।
आचकर्ष प्रियां शीघ्रं गृहीत्वा करयोर्द्वयोः ॥ ६३ ॥

हिमानी भास्करं दृष्ट्वा भीता दुद्राव सत्वरम् ।
भैरव्या क्रुद्धया सृष्टा बहवः फणिनोऽद्भुताः ॥ ६४ ॥

पश्यन्त्यां गगनं लक्ष्म्यामाविर्भूतः खगेश्वरः ।
तानभञ्जयदत्युग्रदंष्ट्राग्रेण महाजवः ॥ ६५ ॥

कासारपुत्रौ सन्दष्टुं प्रवृत्तान् विस्तृताननः ।
अथ सा भैरवी भीमं रक्षोगणमवासृजत् ॥ ६६ ॥

पश्यन्त्यां गगनं लक्ष्म्यामाविर्भूतः कपीश्वरः ।
राक्षसांस्तान् जघानाशु लाङ्गूलेन महामहाः ॥ ६७ ॥

भैरवी स्वयमेवैतान् भीमरूपा जिघांसया ।
अभिदुद्राव कारुण्यपरिपूर्णा हरिप्रिया ॥ ६८ ॥

हुङ्कारमातनोन्माता लोकानां भक्तरक्षिणी ।
तस्या हुङ्कारतो भीता भैरवी भक्तवत्सलाम् ॥ ६९ ॥

प्रणम्य प्राह 'देवेशि मन्तुर्मे क्षम्यता'मिति ।
देवी प्रसन्ना तां प्राह भैरवीं हरिवल्लभा ॥ ७० ॥

'इमान् विमानमारोप्य भूतैः शीघ्रं तवाधुना ।
नय कासारनगरं न व्यथेरन्यथा तथा' ॥ ७१ ॥

इत्युक्ता भैरवी तस्या अङ्गीकृत्य मुदा वचः ।
पद्मिन्या भास्करं सार्धं कौमुद्या कुमुदाकरम् ॥ ७२ ॥

व्योमयानं समारोप्य निन्ये कासारमन्दिरम् ।
कासारः शारदानन्दयोगिना सह हृष्टधीः ॥ ७३ ॥

पुत्रीं भर्त्रा समायुक्तां पुत्रं भार्यासमन्वितम् ।
दृष्ट्वा कुतूहली भेजे लोकानां जननीं श्रियम् ॥ ७४ ॥

रामस्य रविवंश्यत्वात् भास्कराख्या खलूचिता ।
लक्ष्म्याः सीताविवर्तायाः पद्मवत्त्वाच्च सन्ततम् ॥ ७५ ॥

पद्मिन्याख्या तथा युक्ता तादात्म्यात्तयोस्तयोः ।
चित्ते निधाय वैदेहं कासाराभिन्नरूपिणम् ॥ ७६ ॥

जीमूतं रावणाभिन्नं शारदानन्दयोगिनम् ।
कौशिकाभिन्नमेवात्र नाटके सुमनोहरे ॥ ७७ ॥

रामायणकथां प्रायः कविरस्मिन्नसूचयत् ।
तथा हि ताटकावृत्तं तमोऽभिख्यामधात् स्फुटम् ॥ ७८ ॥

पद्मभेदेन कथितं शिवचापस्य भञ्जनम् ।
एवं सुधीभिरुन्नेया कथाऽन्यापि रघुप्रभोः ॥ ७९ ॥

इति
वरदराजनिर्मितः कथासङ्ग्रहः
श्रीरामदूताय नमः

శ్రీ వేంకటాచలమందలి పుణ్యతీర్థములు (2)

ఆర్. పార్థసారథి అయ్యంగార్

భగవదారాధనార్హమగు యోగము నభ్యసించుటకు అనుకూలసామగ్రి యెంతయో యపేక్షితమైయున్నది. యోగస్థితిని ప్రతిబంధించుటకు దేవతలు మనుష్యులకు శాత్రవులై యుందురు. సమస్త ప్రతిబంధ నివృత్తియు ఇష్టసిద్ధి సాధనమును సనకసనందన తీర్థ స్నానమహిమచే సాధకులకు సిద్ధించునని పై వచనముల యర్థము. (గత సంచికలో ఆ శ్లోకములు ప్రకటింపబడినవి.) ఈ తీర్థము పాపనాశమున కుత్తరదిశయం దర్ధక్రోశదూరమున నున్నది.

12. కాయరసాయన తీర్థము :—

'రహస్యం తత్సమీపేఽస్తి తీర్థం కాయరసాయనమ్ ।
తస్య వాసాత్తు దేహోఽపి శుద్ధో భవతి తత్క్షణాత్ ॥ ౩౭
యత్కించిత్పాండుపత్రం తు పరీక్షార్థం వినిక్షిపేత్ ।
తస్మింస్తీర్థే క్షణాదేవ శ్యామం భవతి శోభనమ్ ॥ ౩౮
శిలయా పిహితం తత్తు యోగిభిః సనకాదిభిః ।
మహాత్మనాం పుణ్యవతాం దర్శనం హి దదాతి తత్ ॥ ౩౯
యేన కేన ప్రకారేణ కృత్వా దేహం దృఢం బుధః ।
కైంకర్యమేవ కుర్వీత వేంకటేశస్య సర్వదా' ॥ ౪౦

— వారాహపురాణము ౧-వ భాగము ౬౦ వ అధ్యాయము.

పైన చెప్పిన సనకసనందన తీర్థమునకు సమీపమందు కాయరసాయన తీర్థమను నొక పుణ్యతీర్థము కలదు. అందు స్నానముచేసిన వారల శరీరములు సర్వపాపములనుండి శుద్ధములగును. ఉదాహరణమున కొక తెల్లని యాకును తీర్థమందు వైచిన అది నల్లపడును. మహర్షు లా తీర్థద్వారమును పెద్ద శిలతో మూసియున్నారు. ఆ తీర్థమును తెలిసికొని యందు స్నానము చేయు వారలకు మహాత్ముల దర్శనము లభించును. దాని నెరింగి యందు స్నానము చేసి పరిశుద్ధులై శ్రీనివాసుని కైంకర్యమున దేహమును వినియోగించుట వివేకుల కర్తవ్యము.

13. ఫల్గునీతీర్థమాహాత్మ్యము :—

'యోగినస్సనకాద్యాశ్చ పాపనాశనతీరతః ।
అతిష్ఠన్ పరమప్రీతాః కాననేషు మహాత్మసు వై ॥ ౧౨
ఋషయస్తత్ర తత్రైవ దిశి చోత్తరపూర్వతః ।
ఫల్గునీర్ఝరతీరే తు స్వాశ్రమేష్వవసన్ సుఖమ్ ॥ ౧౩
ఫాల్గున్యాం పూర్ణిమాయాం తు తత్తీరే కమలాలయా ।
అరుంధతీతపఃప్రీతా ప్రాదురాసీత్పురా కిల ॥ ౧౪
తస్యై దత్వా వరం చేష్టం ప్రార్థితా చ తయా రమా ।
దదౌ చ సరితో నామ ఫల్గునీశబ్దపూర్వకమ్ ॥ ౧౫
ఫాల్గునే మాసి రాకాఖ్యే ఫల్గునీతారకే తిథౌ ।
స్నాస్యన్త్యత్ర తు యే కేచిజ్జనాస్తేషామహం సదా ॥ ౧౬
ప్రీతా గృహే నివత్స్యామి సర్వకామఫలప్రదా ।
ఇతి దత్వా వరం తస్యై పునః శ్రీః కమలాసనా ॥ ౧౭
అన్తర్ధానం గతా తత్ర తత్తీరే మునయోఽవసన్' ।

— వారాహపురాణము ౨౧-వ అధ్యాయము.

పూర్వకాలమం దొకప్పుడు మహర్షులు సూతపౌరాణికు నుద్దేశించి శ్రీ వేంకటాద్రియందు శ్రీనివాసు డేల నిరవధికప్రీతిని కల్గి శ్రీ వైకుంఠమును అచ్చటి పరిజన పరిచారకులను విడచి యుండునని ప్రశ్నింప సూతుడు భగవన్మహిమమును చెప్పెడి ప్రకరణ మం దీ ప్రస్తావము కలదు. ఒకానొక బ్రహ్మోత్సవ సమయమందు దేవతలందరును పది దినములు శ్రీనాథుని సేవించి కడపట వారి యనుమతిని వడసి తమతమ నెలవులకు పోయిరి. అట్లే శంకరుడును వేంకటాద్రియందలి కాపిలసరస్సును చూచి యచ్చట నివసించుటకు సంకల్పించుకొని కైలాసమునకు పోయెను. మహాయోగులగు సనకాదులును తమతమ యాశ్రమముల కేగిరి. సప్తర్షులు స్వామిసన్నిధికి ఉత్తరమున నున్న ఫల్గునీ జలపాతతీరమున సరోవరమును జూచి యాయొడ్డున నావాసము కల్పించుకొని అచ్చట తపమాచరించుకొను చుండిరి. అరుంధతియొక్క తపస్సునకు సంతోషించి శ్రీ మహాలక్ష్మి యొకానొక ఫాల్గునమాసపూర్ణిమా తిథియందా సరస్సున

నవతరించి మహా పతివ్రతయగు నరుంధతికి వరములిచ్చి తా నవతరించిన పుణ్య నక్షత్రమగు ఫల్గునీ నక్షత్రము పేరిట యీ సరోవరమునకు ఫల్గునీ తీర్థమను ప్రసిద్ధి కలుగునట్లును ఫాల్గునమాస ఫల్గునీనక్షత్రయుక్త పూర్ణిమా శుభదినమందీ తీర్థమున స్నానము చేయునట్టి వారల యిండ్లలో తాను నిరంతర వాసముచేయుచు సర్వకామితములను యిచ్చునట్లును అనుగ్రహించి యంతర్హితురా లాయెను.

ఇచ్చటికి సమీపమున శ్రీ స్వామిసన్నిధానము కూడ కల్గుటచే యీ సరోవరతీరము త్తమమైనదని యెంచి యనేకులగు దేవతలును ఆశ్రమములను నిర్మించికొని యచ్చట వసియించిరి. అని చెప్పబడినది.

14. జాబాలితీర్థమాహాత్మ్యము :—

'తత ఉత్తరదిగ్భాగే సరసః పశ్చిమే తటే ।
జాబాలిః స్వాశ్రమే శిష్యైః న్యవసద్విగతశ్రమః' ॥ ౨౧

వారాహపురాణము ౧-వ భాగము ౨౧-వ అధ్యాయము.

శ్రీ స్వామిసన్నిధికి ఉత్తరదిక్కున ఫల్గునీ తీర్థమునకు పశ్చిమభాగమున జాబాలిమహర్షి తన యాశ్రమమును నిర్మించికొని యచ్చట నివసించుటచే నాయన పేరిట యచ్చటి పుణ్యతీర్థమునకు జాబాలితీర్థమను వ్యవహారముకల్గినది.

ఈ జాబాలితీర్థమునుగురించిన మాహాత్మ్యము స్కాందపురాణ పంచదశా ధ్యాయమున నిట్లుకలదు. ఈ కథ సూతుడు మహర్షులకు చెప్పినట్లున్నది. కావేరీతీరమందు దురాచారుడను నొక విప్రుడు కలడు. అతడు చేయనిపాపము లేదు. మహాపాపనిరతుడగు నాతని బ్రాహ్మణ్యము పూర్తిగా నశించిపోయెను. బ్రాహ్మణ్యము నశించుటవలన వాని నొక భేతాలుడు బాధింపదొడగెను. ఆ భూతావేశమువలన నా దుర్మార్గుడు పరవశుడై మతిభ్రంశముజెంది స్వదేశ త్యాగముజేసి దేశదేశముల ద్రిమ్మరుచు పూర్వజన్మమం దెప్పుడో చేసిన పుణ్యలేశముచే యాదృచ్ఛికముగ నొకనాడు వేంకటాద్రికి వచ్చి చేరెను. భేతాలుడును బ్రాహ్మణుని వెంట నంటియే వచ్చుచుండెను. వేంకటాద్రి నధిరోహించుటచే బ్రాహ్మణుని పాతకములు నశింపగా నాతనికి జాబాలితీర్థ మందు స్నానము చేయవలయునని కోరిక కల్గి యాతడు జాబాలితీర్థమందు మునుగగా భేతాలుడు వానిని విడచి పారిపోయెను. మునిగిన బ్రాహ్మణుడు

లేచినంతనే యాతనికి మంచి జ్ఞాపకముకల్గి తనయందు కల్గిన మార్పున కచ్చెరువంది 'ఆహా! ఏమిది, కావేరీతీర మందుండిన నే నిచ్చట సువర్ణముఖరీతీరమందలి ఈ పర్వతమున కిప్పుడేల యెట్లు రాగలిగితినని వితర్కించుకొని యా తీర్థతీరాశ్రమ మున నుండిన జాబాలి మహర్షి సన్నిధానమున కేగి సాష్టాంగముగ బ్రణమిల్లి 'ఓ మహాత్మా! నేను కావేరీ తీరవాసిని. నాపేరు దురాచారుడందురు. నే నీ ప్రదేశమున కెట్లు వచ్చితిని. కృపతో నాకు సెలవిందు' అని ప్రార్థింపగా జాబాలియు ధ్యానముండి దివ్యజ్ఞానముచే నాతని చరితమును వివరముగ దెలిసి కొని 'ఓ విప్రోత్తమా! నీవు మహాపాతకుల సహవాసముచేత పాతకివైతివి. మహాపాతకులతో చేరుట గర్హింపదగినది. దుర్జన సహవాసము శీలమును చెఱచును. అధోగతిని కల్పించును. నీవిట్లు చెడిపోయితివి. అట్టి పాతకముచే పతితుడవగు నిన్ను భేతాలు డావేశించెను. దైవగతిగ వేంకటాచలమునకు రావించిన యా భేతాలునిచేతనే నీవు ఈ పుణ్యతీర్థముననవశుడవై ముంచబడితివి. తీర్థస్నానము చేసినంతట నీ పాపములు నశించినవి. నీవు స్వస్థుడవైతివి. నిన్నాశ్ర యించిన యీ భేతాలుడును పూర్వజన్మమందాక బ్రాహ్మణుడే. అతడు తన తండ్రియొక్క మృతదినమందు పార్వణవిధానముగ శ్రాద్ధము చేయకపోవుటచే పితృదేవతల యాగ్రహమునకుగురియై భేతాలత్వమును పొందునట్లు శపింపబడెను. మీ యిరువురకు సామానాధికరణ్య మెట్లో యేర్పడినది. అతడును నిన్ననుసరించి నీతోకూడ జాబాలితీర్థస్నానము చేయుటచే తన భేతాలరూపము నశించి విష్ణు లోకమునకు పోయెను. పితృశ్రాద్ధమును యథావిధిగ పార్వణవిధానముగ చేయని దురాచారున కిట్టి దుర్గతికల్గి నరకయాతనకూడ చిరకాలము సంభవించును. ఎట్టి దురాచారుడైనను జాబాలితీర్థమందు స్నానము చేసినయెడల నాతనికి పాతక ములు నశించి వైష్ణవలోకము సిద్ధించును. ధర్మశాస్త్రములందు ప్రాయశ్చిత్త ములను విధించలేక విడచిన మహాపాతకములకు కూడ జాబాలితీర్థస్నానము ప్రాయశ్చిత్తరూపమై ఫలప్రదమగుచున్నది...' అని చెప్పబడినది.

అచ్చటి ప్రకృతశ్లోకములివి :—

'జాబాలితీర్థే యే స్నానం పుణ్యే కుర్వన్తి మానవాః ।
తేషాం నశ్యన్తి నైస్సత్యం మహాపాతకసంచయాః' ॥ * * .. ౧౨

యాని నిష్కృతిహీనాని పాపాన్యపి వినాశయేత్ ।
శూద్రేణ పూజితం లింగం విష్ణుం వా యో నమే ద్ద్విజః ॥ ౩౫
ప్రాయశ్చిత్తం న తస్యోక్తం స్మృతిభిః పరమర్షిభిః ।
నశ్యేత్తస్యాపి తత్పాపం తీర్థే జాబాలిసంజ్ఞకే ॥ ౩౬
విప్రనిందాకృతాం చైవ ప్రాయశ్చిత్తం న విద్యతే ।
విశ్వాసఘాతుకానాం చ కృతఘ్నానాం న నిష్కృతిః ॥ ౩౭
భ్రాతృభార్యారతానాం చ ప్రాయశ్చిత్తం న విద్యతే ।
తేషాం జాబాలితీర్థే వై స్నానాచ్ఛుద్ధిర్భవిష్యతి ॥ ౩౮
ఏవం వః కథితం విప్రాః జాబాలేస్తీర్థవైభవమ్ ।
యచ్ఛ్రుత్వా సర్వపాపేభ్యో ముచ్యతే మానవో భువి ' ॥ ౩౯

— స్కాందపురాణము ౧౫-వ అధ్యాయము.

15–31. సప్తదశతీర్థముల మాహాత్మ్యము :—

(1–5.) పంచాయుధతీర్థములు. అనగా శంఖ చక్ర గదా శార్ఙ్గ అసియను నాయుధము లైదు భగవానున కసాధారణములగు నాయుధములు. శంఖాకారముగను చక్రాకారముగను గదాకారముగను శార్ఙ్గాకారముగను ఖడ్గాకారముగను ఐదు ఆయుధముల స్వరూపముతో నారాయణగిరికి నైఋతి భాగమునందు ఈ సరోవరములు కలవు. ఇప్పటికిని వాటికా యాకారము కలదు.

(6.) ఆగ్నేయతీర్థము :— పంచాయుధతీర్థములకూర్ధ్వభాగమున నున్న యీతీర్థమందు చాల కాలము అగ్నిదేవుడు తపంబాచరించెను. అచ్చటి తీర్థమునకు ఆగ్నేయతీర్థమని పేరు. ఈ సరస్సు అగాధ మైనది.

(7.) బ్రహ్మతీర్థము:—ఆపైన పరమ పావనమగు బ్రహ్మతీర్థము కలదు.

(8–14.) సప్తర్షితీర్థము :—ఆపైన సప్తఋషుల పేరిట యేడు తీర్థములు కలవు. సప్తఋషులనిన, భృగువు, అంగిరసుడు, మరీచి, అత్రి, పులస్త్యుడు పులహుడు, క్రతువు - అను పేరులతో ప్రసిద్ధిజెందిన బ్రహ్మమానసపుత్రులు.

(15.) కాపిలతీర్థము :—వేంకటాద్రికి దిగువ భాగమున పూర్వము పాతాలలోకమున కపిలమునిచే పూజింపబడిన శివలింగము కలదు. ఎట్టో పుణ్యావిశేష

ముచే పాతాలమునుండి భూమిని భేదించికొని యీ శివలింగము భూమిపై యవతరించెను. ఆ లింగము నాప్యాయనము సేయుటకై కామధేనువు అవతరించి యీ లింగము ఊర్ధ్వమునకు పెరుగకుండ తనఖురములచే యణచివైచెను. ఆ కాపిల లింగము భూమిని భేదించినందుచే యేర్పడిన రంధ్రమే కాపిల తీర్థమను పేరిట ప్రసిద్ధిజెందెను.

(16.) ఐంద్రతీర్థము :— కాపిలతీర్థమున కూర్ధ్వభాగమున శక్రతీర్థము కలదు. పతివ్రతాలలామమగు నహల్యయందపచారపడుటచే సంభవించిన పాపమునుండి ఇంద్రునకీ తీర్థస్నానముచే మోక్షము కలుగుటచే నీ తీర్థము శక్రతీర్థమని పిలువబడినది. దీనికే వజ్రితీర్థమనియు నామాంతరము.

(17.) విష్వక్సేనతీర్థము:—విష్వక్సేను డీ తీర్థతీరమందు తపస్సిద్ధినొంది విష్ణుసేనాపతియై విష్ణుసారూప్యమును బొందుటచే దీనికీ వ్యవహారము కల్గినది.

ఈ పట్టికలో ఇంద్రతీర్థమునకు బదులు వజ్రతీర్థమనుపేరు వామనపురాణమున కానవచ్చినది. వారాహపురాణమున నీతీర్థముల పట్టికలోని పేరులు వ్యత్యస్తముగ చెప్పబడినవి. అనగా, కాపిలము, శక్రతీర్థము, విష్వక్సేనతీర్థము, పంచాయుధతీర్థము, అగ్నితీర్థము, బ్రహ్మతీర్థము, సప్తర్షితీర్థము అని యచ్చటి క్రమము. ఈ క్రమముచెప్పి

'దశాధికఫలం తేషాం తీర్థానాముత్తరోత్తరమ్'

అనునట్లు యథాక్రమముగా మొదటిదానికంటె రెండవది దశాధికఫలము నీయగలదని మహిమవిశేషము ప్రస్తావించబడినది. అచ్చటి ప్రకృతశ్లోకము లివి.

సూతః :—

"తీర్థానాం చైవ మాహాత్మ్యం తేషాం వక్తుం చ కృత్స్నశః ।
న శక్యం లేశత స్తేషాముచ్యతే శ్రూయతామిదమ్ ॥ ४
గిరేరధఃప్రదేశే తు కాపిలం లింగముత్తమమ్ ।
పాతాలే పూజితం పూర్వం కపిలేన మహాత్మనా ॥ ५
తతశ్చిత్కారణాత్తత్తు లింగం పరమపావనమ్ ।
భిత్త్వా తు ధరణీం తస్మాన్నిర్గతం పూజితం సురైః ॥ ६

తల్లింగం స్థాపితం భూమౌ ప్రార్థితం సర్వదైవతైః ।
తదగ్రే భువనముద్భిద్య నిర్గతా కపిలా పురా ॥ ౭
తద్బిలం కాపిలం తీర్థం సర్వపాపప్రణాశనమ్ ।
తదూర్ధ్వదేశే శక్రస్య తీర్థం పరమపావనమ్ ॥ ౮
అహల్యాసంగసంభూతశాపమోక్షస్తు యత్ర తత్ ।
విష్వక్సేనసరస్తస్మాదూర్ధ్వం పుణ్యవివర్ధనమ్ ॥ ౯
వరుణస్యాత్మజో యత్ర తపః కృత్వా సుదుస్తరమ్ ।
సారూప్యం చ హరేః ప్రాప్య సేనాపత్యమవాప హి ॥ ౧౦
పంచాయుధానాం తీర్థాని తదూర్ధ్వే భాన్తి సత్తమాః ।
తదూర్ధ్వమగ్నికుండం స్యాద్దురారోహముపర్యతః ॥ ౧౧
బ్రహ్మతీర్థం మహాహత్యామోచనం పుణ్యవర్ధనమ్ ।
మునీనాం చైవ సప్తానాం పుణ్యతీర్థాని సన్త్యతః ॥ ౧౨
దశాధికఫలం తేషాం తీర్థానాముత్తరోత్తరమ్ ।
ఏతేషాం చైవ మాహాత్మ్యం మయా వక్తుం న శక్యతే ॥ ** ౧౩
తిస్రః కోట్యర్ధకోటీ చ తీర్థాని భువనత్రయే ।
తేషాం ప్రకృతిభూతాని తీర్థాన్యస్మిన్ హరేర్గిరౌ ॥ ౧౯
భూమిప్రదక్షిణే వాంఛా యద్యస్తి మునిసత్తమాః ।
సర్వతీర్థమయం సర్వపుణ్యక్షేత్రమయం గిరిమ్ ॥ ౨౦
వేంకటాహ్వం నరో గత్వా కుర్యాత్తస్య ప్రదక్షిణమ్ ।
భూమిప్రదక్షిణే పుణ్యం యత్తత్పుణ్యమవాప్నుయాత్" ॥ ౨౧

— వారాహపురాణము ౧-వ భాగము, ౪౦-వ అధ్యాయము.

ఈ సందర్భముననే ఒకానొక విప్రుడు తీర్థయాత్రకుబోవనుద్యుక్తుడై యుండ నాతనియందు కరుణించి భగవానుడు భూమండలమందలి సమస్తతీర్థములందు స్నానముచేసినఫలమిూ వేంకటాద్రియందలి పైజెప్పిన పదునేడు తీర్థములందు స్నానముచేసిన మాత్రమున లభించునని చెప్పగా ఆతడట్లుచేసి ఫలమొందిన చరిత్రము కలదు.

ఇట్లు బలరాముడు భూమండలమందలి తీర్థములన్నిటిలో మునుగుట కుద్యమించి శ్రీ వేంకటాద్రిని దర్శించిన మాత్రమున తా నుద్యమించిన సకలతీర్థ స్నానఫలమునొంది కృతకృత్యుడైన విధమును పాండవు లజ్ఞాతవాసమున వేంక టాద్రికేగి పుణ్యతీర్థములందు స్నానముజేయుటచే, యుద్ధమందు జయమందిన రీతియు ప్రశంసింపబడియున్నది.

వామనపురాణ త్రయోవింశాధ్యాయమున కపిలతీర్థప్రవృత్తి నిమిత్తము విస్తారముగ ప్రశంసింపబడినది. ఈ చరిత్రము చతుర్ముఖునిచే పూర్వము దుర్వా సునకు చెప్పబడిన రీతిని శంకరుడు పార్వతి కుపదేశించినట్లు కలదు.

అచ్చటి కథ ఇది. పూర్వకాలమందు కపిలమహర్షిచే శివలింగము పూజింపబడుచుండెను. అయ్యది కామధేనువుచే క్షీరములచే యభిషేకింపబడి భూమిని భేదించి పాతాలమునుండి పైకి వచ్చెను. సురభి కోపించుకొని యది పెరిగిపోకుండ లింగముయొక్క శిరస్సును తన డెక్కలతో అణచివైచెను. ఆ చిహ్న మిప్పుడును కలదు. ఈ లింగరూపము మూలమున రజితవర్ణముగను మధ్యభాగమున స్వర్ణవర్ణముగను ఊర్ధ్వభాగమున నరుణవర్ణముగను నుండును. కృతయుగమున నీ లింగమూర్తికి కపిలఋషి పూజించునప్పుడు కపిలేశ్వరుడను నామము కల్గెను. త్రేతాయుగమం దగ్నిదేవునిచే పూజింపబడగా ఆగ్నేయ లింగమను పేరు కలిగెను. అనాద్యన్తమగు నీ లింగమును ద్వాపరయుగమందు మహాచక్రదేవుడు పూజించెను. అనియు చెప్పబడినది.

మరియు వామనపురాణ చతుర్వింశాధ్యాయమున కథ ఇట్లు కలదు. ఒకా నొకప్పుడు కుమారధారాతీర్థమందు తపంబొనరించుచుండిన కుమారుని జూచు టకై పార్వతీ పరమేశ్వరులు వేంకటాద్రికేగి యాతనిజూచి స్వామిని సందర్శించి కపిలసరోవరతీరమున చక్రత్తాళ్వారులచే పూజింపబడుచుండిన కపిలేశ్వరుని జూచిరి. అక్కడ తపంబాచరించిన సుదర్శన చక్రమునకు పరమశివుడు దర్శన మీయగా సుదర్శనుడు సంతసించి ప్రణతుడై నిలచెను. శివుడును ప్రసన్నుడై వరమును కోరుమని సుదర్శను ననుగ్రహింప సుదర్శనుడు సంతుష్టుడై పరమ శివుని సదా తన యంతరాత్మయందు వసించునట్లు వరమడిగెను. శివుడును ‘ నన్ను గురించి నీవు తపముచేయనక్కరలేదు. నీవు మహానుభావుడవు. మన

మిరువురము సమానులము. సకలాత్మలయందు అంతర్యామియై యుండగల్గుట శ్రీ మహావిష్ణునికి మాత్రమే అసాధారణము. నాబోటుల కాశక్తి లేదు. నీవును ఈ రహస్యము తెలిసియు నాయందుగల ప్రీతిచే నన్ను గౌరవపరచి నిట్లు పలికితివి. నీ వొకప్పుడు మహావిష్ణునిచే నా (శివుని) వలన ప్రసాదము నొందునట్లు కోరబడి నాకై తపంబాచరించి నన్ను వరమడుగుచున్నావు ఈ వృత్తాంతమును జ్ఞానదృష్టిచే నే నెరింగితిని. నాకును ఒక్క కోరిక కలదు. నీవు నా కోరికను తీర్పవలయును. శుద్ధసత్త్వమయంబును సర్వయజ్ఞస్వరూపమునగు శ్రీ మహావిష్ణుని దివ్యమంగలవిగ్రహమును తమోమయుడ నగు నేను సాక్షాత్తుగ స్పృశియించుట కర్హుడను కాను. నేను సర్వశరీరియగు నా మహావిష్ణుని శరీరమందు వసియింప నాశించుచున్నాను. అట్టి మహానుభావునకు నిత్యకింకరుడవై యుండుటచే నీ పురుషకారమును ఆశించి నీ శరీరద్వారముగ నేను భగవానుని సంబంధము ననుభవింతును. దీనిచే చిరకాలము నాకు కల కోరికెయు నీ కోరికెయు ఫలించును. కావున నీవు జ్వాలామాలావృతుడవై నీ హృదయ ప్రదేశమందు నాకు తావిమ్ము. నీవు వైష్ణవతేజస్సుచే పూర్ణుడవగుటచే నీయందు వసియించెడి నన్ను శివవిష్ణ్వాత్మకమగు పరబ్రహ్మముగ జనులారాధింతురు. అని కోరి శ్రీ సుదర్శనమహాచక్రమున నంతర్హితుడై శంభుడు ఇష్టార్థసిద్ధి నొందెను. ఆవల చక్రదేవుడు చక్రతీర్థమున కేగి తనయాశ్రమమున తపంబాచరించుచుండెను. అని చెప్పబడినది.

(చక్రతీర్థమాహాత్మ్యము) చక్రతీర్థమహిమను స్కాన్దపురాణ త్రయోదశాధ్యాయ మందిట్లు కలదు.

పూర్వకాలమందు శ్రీవత్సగోత్రసంభవుడగు పద్మనాభుడను బ్రాహ్మణుడు నియమయుక్తుడై చక్రతీర్థ తీరమందు గొప్ప తపస్సుచేయుచుండెను. ఇట్లు పండ్రెండు సంవత్సరముల కాలము ఇతరులకు సాధ్యముకాజాలని మహాతపస్సునుచేసెను. భగవానుడనుగ్రహించి శంఖచక్రగదాపాణియై యొకనాడు పద్మనాభునికి సాక్షాత్కరించెను. పద్మనాభుడు శ్రీ శ్రీనివాసుని దివ్యమంగలవిగ్రహమును తనివిదీర సేవించి యనేక విధములుగ స్తుతియించెను. భగవానుడాతని స్తోత్రముచే సంతుష్టుడై యాతనికి కల్పాన్తమువరకు చక్రతీర్థ తీరమందు

నాసముచేయు మహాభాగ్యము ననుగ్రహించి యంతర్హితుడాయెను. పద్మనాభుడు భగవన్నియమనప్రకార మచ్చటనే నివసించుచుండెను. ఇట్లు కొంత కాలముగడచిన వెనుక ఒక్కనాడు భయంకర స్వరూపుడగు నొక్కరాక్షసుడు క్షుధితుడై పద్మనాభుని మ్రింగుటకుద్యుక్తుడై యాతని తనచేత చిక్కించికొనెను. రాక్షసుని చేతులబడి బ్రాహ్మణుడు దుఃఖించి భగవానుని శరణమువేడెను. భక్త పరాధీనుడగు భగవానుడు రాక్షసుని సంహారించుటకు తన చక్రాయుధమును పంపెను. అనంతాదిత్యసంకాశమగు శ్రీ సుదర్శనచక్రమును జూచి భయపడి రాక్షసుడు పరువిడెను. రాక్షసునివెంటబడి సుదర్శనచక్రము అతని శిరమును ఛేదించగా బ్రాహ్మణుడా యాశ్చర్యమును జూచి సంతోషముతో సుదర్శనుని స్తుతించెను. బ్రాహ్మణస్తోత్ర సంతుష్టుడగు సుదర్శనదేవుడు పద్మనాభు నుద్దేశించి ‘ ఓ మహానుభావా ! ఈ చక్రతీర్థము మిక్కిలి పుణ్యతమమైనది. నేనీ తీర్థమునందు నివసించువాడను. నీకు రాక్షసునివలన గలిగిన యత్యాహితమును పరిహరించుటకై శ్రీ నాథునిచే నేను పంపబడి త్వరితుడనై వచ్చితిని. రాక్షసుడు సంహారింపబడినాడు. లోకసంరక్షణము నుద్దేశించి సతతము నేనీ తీర్థమునందు వసియింతును. నా సన్నిధానముచేతనే ఈ సరోవరము చక్రతీర్థమని పిలువబడుచున్నది. ఈ తీర్థమున స్నానముచేయువారలకు రాక్షసబాధ కలుగదు. వారలసంతతివారలును తీర్థమహిమచే పుణ్యలోకముల నొందుదురు. అని యున్నది.

అచ్చటి ప్రకృత శ్లోకములివి :—

‘ చక్రతీర్థే మహాపుణ్యే సర్వపాపహరే ద్విజ
సతతం లోకరక్షార్థం సన్నిధానం కరోమి తే ॥ ౪౩

అస్మిన్మత్సన్నిధానాత్తే తథాఽన్యేషామపి ద్విజ ।
ఇతః పరం న పీడా స్యాద్భూతరాక్షససంభవా ॥ ౪౪

అస్మిన్ మత్సన్నిధానాత్స్యాచ్చక్రతీర్థ మితి ప్రథా ।
స్నానం యేఽత్ర ప్రకుర్వన్తి చక్రతీర్థే విముక్తిదే ॥ ౪౫

తేషాం పుత్రాశ్చ పౌత్రాశ్చ వంశజాస్సర్వ ఏవ హి ।
విధూతపాపా యాస్యన్తి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్’ ॥ ౪౬

— స్కాన్దపురాణము ౨౮-వ అధ్యాయము.

పై కథయందలి రాక్షసుని పూర్వవృత్తము యిరువదియైదవ యధ్యాయమందిట్లు చెప్పబడినది :—

పూర్వకాలమందు వీరబాహునికుమారుడగు సుందరుడను గంధర్వుడు కలడు. అతడొక్కనాడు నూర్వురుగంధర్వస్త్రీలతో కూడినవాడై శ్రీరంగమున కావేరీజలములందు వస్త్రములను వీడి నగ్నుడై స్నానము చేయుచుండెను. ఆసమయముననే దైవయోగమున మహర్షులతో గూడి వసిష్ఠమహామునీంద్రులు మాధ్యాహ్నికకృత్యముల నాచరించుటకై కావేరీనదికి పోయెను. మహర్షులను చూచి గంధర్వాంగనలు లజ్జాభరితలై తమతమ వస్త్రములను కప్పికొనిరి. సాహసియగు సుందరుడుమాత్రము మహర్షులయందు వినయము చూపక వివస్త్రుడుగనే యుండిపోయెను. వాని దుర్నయమునకు కినిసిన వసిష్ఠుడు సుందరుని రాక్షసుడగునట్లు శపించెను. ముని శాపహతుడగు భర్తనుగురించి యాతనిభార్యలు పరితప్తహృదయములతో మహర్షి ననునయముజేసి శాపాంతము ననుగ్రహింపగోరి పతిభిక్షమును వేడిరి. కరుణావశంవదుడగు మహర్షి కనికరించి తన శాపము సాంతముగ వ్యర్థము కాజాలదనియు పదునారు సంవత్సరముల కాలము తప్పక అతను శాపఫలముగ రాక్షసత్వము ననుభవించి తీరవలయుననియు ఆ పదునారు సంవత్సరముల వెనుక నాతడు యాదృచ్ఛికముగ శ్రీ వేంకటాచలమునకు పోయి చక్రతీర్థ తీరమున తపంబొనరించెడి పద్మనాభుడను మహానుభావుని బట్టబోవుననియు ఆ పద్మనాభుని రక్షించుటకై భగవానుడు తన సుదర్శనచక్రమును పంపగా చక్రముచే వధింపబడి యాతనికి శాపమోక్షము గల్గి తన స్వస్వరూపముతో మరల సుఖించుననియు చెప్పి స్వస్థానమున కేగెను. వెంటనే సుందరుడు భయంకరమగు రాక్షసరూపమును పొందగా స్త్రీలందరును భయమంది తమ నెలవుల కేగిరి. సుందరుడును రాక్షసవేషముతో శాపకాలమంతయు లోకమందు తిరిగి తిరిగి మహర్షిచెప్పిన చొప్పున శాపాంతసమయమున వాయువేగముతో వేంకటాద్రి కేగెను. పద్మనాభుని బట్టుకొని చక్రాయుధహతుడై రాక్షసరూపము వీడి గంధర్వుడు స్వస్వరూపము చెంది సుదర్శనమును వివిధముల స్తుతించెను.

సుదర్శనచక్రము శంకరునిగూర్చి తపంబు సేయుటకు గతము కూడ శ్రీ వామనపురాణమున ద్వావింశాధ్యాయమం దిట్లు చెప్పబడినది :—

స్కందుడు వేంకటాద్రియందు బ్రహ్మహత్యనుండి మోక్షమునకై కుమారధారయందు తపంబుసేయుటను వినినపార్వతి తన కుమారుని ప్రవృత్తిని గురించిన

భవిష్యత్తును ప్రశ్నింపగా పరమేశ్వరుడామె నాశ్వాసపరచినప్పుడీకథ చెప్పబడినది. 'ఓ పార్వతీ! పూర్వము దుర్వాసుని కృత్యానిమిత్తముగ నా రాజధానియగు వారాణసీపురము దగ్ధము చేయబడినది. కొంతకాలము నాయందనుగ్రహించిన భగవానుడు వరమును కోరుమనగా నేనాత్రముతో, ప్రభూ! నా వారాణసీ పట్టణమును దహించిన చక్రాయుధమును నా వశము నుండునట్లు వరమీయుమని యడిగితిని. విష్ణుదేవుడు నవ్వి తన హస్తముతో నా హస్తమును పట్టుకొని చక్రాయుధము తనకు అసాధారణమైన యాయుధమనియు అయ్యది తననువిడచి వేరొకచోట యుండజాలదనియు అసంభావితమగు వరమును కోరుటచే నయ్యది సఫలము కాదనియు అయినను వరప్రదుడగు తాను చెప్పినమాట వ్యర్థము కారాదు గనుక నిత్యానపాయియగు చక్రము తనకు(శంభునకు)లభించుమార్గము నొక్కదానిని చింతించెదననియు, ఒకానొక సమయమున కారణాన్తరముచే చతుర్ముఖునిచే సృజియింపబడినచక్రము భూలోకమందవతరించి అప్పుడు శంకరునివశమున నుండ గలదనియు ఇట్లు వేయి దివ్యవత్సరములాచక్రము శంకరునివశమున నుండియావల శంకరునిచే తనకు (భగవానునకు) సమర్పింపబడి నిజరూపమును చెందగలదనియు వరమిచ్చెను. ఈవిధమున సహస్రార్కసమప్రభమగు సుదర్శనచక్రము నాకు లభించగా త్రిపురసంహారకాల మందది శ్రీనాథునకు ప్రత్యర్పణము సేయబడినది. అసురసంహారమునకు మంత్రము నుపదేశించుటచే గురుదక్షిణగ శ్రీచక్రమూర్తిని నేను నా గురువగు విష్ణుదేవున కర్పించితిని. ఆనాటినుండియు నా సాన్నిధ్య విరహముచే చక్రదేవుడు శ్రీవేంకటాద్రియందు చక్రతీర్థమున తపంబాచరించు చున్నాడు' అని చెప్పబడినది. కపిలతీర్థమునకు ఆళ్వార్ తీర్థము అనగా చక్రత్తాళ్వార్ తీర్థము అను ప్రసిద్ధికి యిది కారణము.

(వజ్రతీర్థ మాహాత్మ్యము) :—

ఈకథకూడ పై అధ్యాయమందే పార్వతీపరమేశ్వరసంవాదరూపముగ నిట్లు చెప్పబడినది. 'ఓ పార్వతీ! పూర్వమొకప్పుడు గౌతమపత్నియగు నహల్యను ఆశపడిన హేతువుచే గౌతమునిచే శపింపబడిన ఇంద్రునకు శరీర మంతయు సహస్రయోనులతో కూడినదాయెను. ఇట్లు శరమవికారస్వరూపముతో దేహయాత్రను సాగించుటకు లజ్జించిన శచీపతి యొరులకంటబడకుండ వివిక్తమగు నొక కొలని యందలి తామరనాళముతో దాగుకొనెను. ఆకాలముననే దేవతలు

ఇంద్రుని జాడ తెలియక వెదకిరి. వెదకి వెదకి యెచ్చటను కానక శచీదేవియొద్దకు వచ్చి భర్తయొక్క యుదంతము నడిగిరి. ఆమెయు భర్తయొక్క గమనము తనకు తెలియదని చెప్పి దేవగురువగు బృహస్పతి కీ సమాచారము తెలియదగు నని చెప్పెను. దేవతలందరును బృహస్పతి సన్నిధానమున నీ వృత్తాంతము పృచ్ఛింప నాతడు యోగదృష్టిచే శక్రునిజాడ నెరింగి యాతడు హిమవత్పర్వత మందలి కొలనిలో పంకజనాళమందు డాగియున్నట్లు చెప్పి దేవతలు వెంటరాగా అందరును హిమవత్పర్వతమందలి సరోవరమునకు జేరిరి. ఇంద్రుని స్తుతియించుట కారంభించిరి. మధురములగు గీతవాద్యములతో స్తోత్రములను వినుచుండిన ఇంద్రుడు దేవతలు తన జాడనెరిగి తన దగ్గరకు వచ్చినట్లు తెలసికొని తన వికృత స్వరూపముతో వారలయెదుట బడెను. వంచిన తలతో గురుడగు బృహస్పతి పాదముల కొరగి 'ఓ మహాత్మా! దేవతల హితమును కోరి గౌతమ మహర్షికి తపోవిఘ్నము సేయుటకు యత్నించిన నాకీ శాపఫలము సంభవించినది' అని పొరలెను. బృహస్పతియు శిష్యుని పరితాపమును గుర్తించి దేవతల నుద్దేశించి ఇంద్రుని శరీరమందలి యోనిచిహ్నములు పురుషచిహ్నములుగ నగునట్లు ప్రార్థించు డని యాజ్ఞాపించెను. వారట్లు కోరగా వారు కోరినట్లు చిహ్నములు మారెను. దేవ సీమంతినులు ఇంద్రుని నూతనరూపమునుజూచి తమకు కలుగబోయెడి విశేష సుఖసాధనములకు ఆనందించిరి. వారల హర్షమును జూచి ఇంద్రుడును సంతుష్టుడై పరిజనములగూడి యమరావతిని ప్రవేశించెను. చిరకాల మప్సరో వర్గములతోగూడి సుఖియింపుచుండెను. ఈవిషయ సుఖమనుభవించినకొలదియు తనివిదీరక వృద్ధియగుటను చింతించి తుట్టతుదకు తన కేర్పడిన యీ నూతన చిహ్నములహింసనుండి మోక్షము జెందవలయునను నాత్రమాతనికి కలిగి నిరంత రముగ నందుకై వ్యథపడుచు తపస్సుచేసి యీ హింసనుండి విముక్తి జెందుటకై సంకల్పించి పైచెప్పిన విష్వక్సేన సరోవరమునకు క్రిందిభాగమున తన వజ్రాయు ధముచే గర్తమును త్రవ్వి తన యనుష్ఠానమునకును దేవపూజకును ఉదకము పాతాళమునుండి యుద్భవించునట్లు చేసెను. ఆ తీర్థమే వజ్రాయుధహతిచే సృజియించబడి వజ్రతీర్థమను పేర వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఆ తీర్థతీరమున వేయిసంవత్సరములు కాలము నియమయుక్తుడై పాకశాసనుడు ఘోర తపంబు సేయగా భూమిరాట్టితో శ్రీ వరాహభగవానుడు అతనియెదుట సాక్షాత్కరించి

వరమును కోరుమనెను. ఇంద్రుడు భగవానునికి నమస్కరించి తనకు గల్గిన వికారరూపమును బోగొట్టి క్రొత్తగా యేర్పడిన వేయి పురుష చిహ్నములు అదృశ్యమగునట్లు చేసి యనుగ్రహింపుమని వేడెను. వరాహదేవు డట్లే యగుగాక యని వరమిచ్చి యంతర్హితుడాయెను. ఇంద్రుని శరీరమందుండిన వేయి పురుష చిహ్నములు క్రిందపడగా నయ్యవి తేజోమయములగు బ్రాహ్మణశరీరములై ఇంద్రు నుద్దేశించి 'ఓ బలసూదనా! మేము అధ్యయనపరులమగు బ్రాహ్మణులము. మాకు దేవలోకస్త్రీలను ఇంద్రాణిని అనుభవించవలయునను కోరిక కలిగి గౌతమ శాపవ్యాజమున నీ శరీరమందు పురుషచిహ్నములై యింతకాలము యథేచ్ఛముగ నీ శరీరసంబంధముచే మా కోరికలను అవారితముగ తీర్చికొంటిమి. మా యాశలను తీర్చిన నీకు మేము కృతజ్ఞులము. నీకు వరమొసంగెదము చెప్పవే' యనిరి. అందుకు ఇంద్రుడు ప్రీతుడై యా భూసురుల నుద్దేశించి యా చిహ్నముల పాతమువలన కలిగిన వ్రణములు సహస్ర చక్షువులుగ తన కుపకరించులాగున వరమీయుడని ప్రార్థింప వారట్లనుగ్రహింపగా శక్రుడు కృతకృత్యుడై సుఖించెను. అని చెప్పబడినది.

(విష్వక్సేన తీర్థ మాహాత్మ్యము) :—

ఈకథకూడ వామనపురాణత్రయోవింశాధ్యాయమందు పార్వతీపరమేశ్వర సంవాదరూపముగ నుపదేశింపబడినట్లు నారదునిచే చెప్పబడినది. పూర్వకాలమున కృతయుగమందు ఇంద్రుని పనుపున కుంతలయను నప్సరసాంగన దుర్వాసుని తపోభంగ మొనరించుటకై దుర్వాసాశ్రమమునకు వచ్చి ముని యెదుట శృంగారనృత్యము చేయగా మహర్షి కోపించి యామెను కిరాత వనితయై భూమియందు జనించునట్లు శపించెను. శాపభీతయగు కుంతలయు మహర్షి ననునయించి తాను ఇంద్రప్రేరణముచే పరవశయై ఈ సాహసమునకు పాల్పడుటంజేసి తనకు శాపాంతమును అనుగ్రహింపుమని వేడగా మహర్షి కరుణించి 'ఓ బాలా! నా శాపము వ్యర్థము కాకూడదు. ఐతే నీకొక కుమారుడు జన్మించినవెనుక తిరిగి నీ పూర్వదేహమును పొందగలవు' అని శాపాంతమును చెప్పెను. కుంతలయు నమ్రముఖియై తనకు కలిగెడి పుత్రుడు దీర్ఘాయువుగను తపస్సంపన్నుడుగను నగుగాక యని ప్రార్థించగా మహర్షి అట్లే యగునని వరమిచ్చెను. శాపముగ్ధయగు కుంతలయు వీరబాహుడను కిరాతునికి పుత్రియై జన్మిం.

చెను. బిడ్డలులేని యా కిరాతదంపతులు యపరూప పుత్రికయందత్యంత స్నేహమున నుండిరి. ఆ బిడ్డసువర్చలయను పేరుతో క్రమక్రమముగ శుక్లపక్ష చంద్రునివలె పెరిగి పెద్దదయె యుక్తవయసురాగా యాయమ తండ్రియగు వీరబాహువు భద్రుడను నొక వరునకిచ్చి పరిణయము జేసెను. ఒకానొక ఫాల్గునమాస శుక్లపక్ష దినమం దామె ఋతుస్నాతయై నర్మదా నదియొడ్డున విహరించుచుండగా వరుణుడామెను జూచి మోహించి యామెను కలసి ప్రీతుడై వరమును కోరుమనెను. ఆయమ తనకు తనశాపాంతమును జేయుపుత్రు ననుగ్రహింపుమని కోరెను. వరుణదేవు డట్లు వరమిచ్చి యంతర్హితుడాయెను. అట్లే యాయమ సకల లక్షణపూర్ణుడగు కుమారుని గనెను. ఆ పుత్రునకు విష్వక్సేనుడను నామకరణము జేసిరి. ఆతని పదవయేటనే సువర్చల కాలధర్మము నొందెను. తండ్రియు నాతని విడువగా విష్వక్సేనుడు కాశ్యపు నాశ్రమమును జేరెను. కాశ్యపు డాతని నాదరించి సకలశాస్త్ర పారంగతుని జేసిపుచ్చెను. క్రమముగ నాతడు జ్ఞానోపపన్నుడై వృషభాచలమున కేగి పండ్రెండు సంవత్సరములు నియమయుక్తుడై తపముజేసి ఒకానొక యాశ్వయుజమాసమున పూర్వాషాఢానక్షత్రయుత పుణ్య దివసమున భగవానునివలన వరప్రసాదము నొంది శంఖచక్ర గదాపాణియై భగవత్సారూప్యమును విష్ణుసేనల కాధిపత్యమును పొంది పంచాయుధాశ్రమమునకు దిగువ భాగమున విష్వక్సేనాశ్రమమును జేరి కాలక్షేపము చేయుచుండెను. అని చెప్పబడినది.

పై చెప్పబడిన సప్తదశతీర్థములలో కాపిలతీర్థ స్నానకాలము లేక ముక్కోటి యను పర్వకాలమును వామనపురాణ మిట్లు చెప్పుచున్నది.

'త్రైలోక్యే సర్వతీర్థాని కార్తికే మాసి పర్వణి ।
మధ్యాహ్నే కాపిలే తీర్థే సాన్నిధ్యం యాన్తి పార్వతి ॥ ౫౦
తిష్ఠన్తి ప్రాణిరక్షార్థం మధ్యాహ్నే దశనాడికాః ।
తత్ర స్నాతాస్తు యే పాపాః పురుషా యోషితోఽమలే ॥ ౫౧
సర్వపాపవినిర్ముక్తా బ్రహ్మలోకం ప్రయాన్తి వై '

— ౨౩-వ అధ్యాయము

కార్తికమాస పూర్ణిమదివస మీ తీర్థస్నానమునకు ప్రశస్తము.

32–36. పంచతీర్థమాహాత్మ్యము :—

ఈకథ వామనపురాణ త్రింశాధ్యాయమున జనకునకు వామదేవుడుపదేశించినట్లు కలదు.

‘ కాపిలం నామ యత్తీర్థం తస్య పశ్చిమభాగతః ।
పంచతీర్థమితి ఖ్యాతం పావనం పుణ్యవర్ధనమ్ ॥ ౧౩

విప్రక్షత్రియ విట్ఛూద్రా యే చాన్యాః పాపయోనయః ।
తేషాం క్రమేణ తీర్థాని పంచైతాని నరోత్తమ ॥ ౧౪

దేవాస్తత్ర తపస్యన్తి పంచజాత్యభిమానినః ।
వసన్తి కాపిలం లింగం పశ్యన్తః పరయా ముదా ॥ ౧౫

వరాహరూపిణం దేవమంజనాద్రినివాసినమ్ ।
అర్చయన్తః స్తువన్తశ్చ సదా తద్భావభావితాః ॥ ౧౬

ఉపరి ప్రథమం తీర్థం బ్రాహ్మణానాం శుభోదకమ్ ।
సద్యః సిద్ధికరం తేషాం స్నానదానజపాదిభిః ॥ ౧౭

తస్యాధస్తాన్మహాతీర్థం క్షత్రియాణామభీష్టదమ్ ।
అనన్తరం చ వైశ్యానాం తీర్థమాశుఫలప్రదమ్ ॥ ౧౮

తస్య త్వనన్తరం తీర్థం శూద్రాణామఘనాశనమ్ ।
చతుర్ణామప్యధస్తాత్తు చండాలానాం చ పాపినామ్ ॥ ౧౯

తీర్థం పర్వతమూలే తు సద్యః పాపనిబర్హణమ్ ।
వరాహరూపీ భగవాన్ విష్ణుర్భక్తానుకంపయా ॥ ౨౦

తేషు పంచసు తీర్థేషు సాన్నిధ్యం కురుతే సదా ।
వర్ణాశ్రమాణామాచారవైకల్యం నాశయత్యహో ॥ ౨౧

కపిలతీర్థమునకు పశ్చిమభాగమున విప్రతీర్థము, క్షత్రియతీర్థము, వైశ్యతీర్థము, శూద్రతీర్థము, చండాలతీర్థమునను నైదుతీర్థములు క్రమముగ నొకదాని దిగువున నొక్కటిగ చాతుర్వర్ణ్యములను పంచములను ఉద్దేశించి నిర్మింపబడియున్నవి. ఆ యాతీర్థముల యందా యావర్ణములవారు స్నానదాన జపా

ములజేసి తరింతురు. శ్రీ వరాహరూపియై భగవానుడా తీర్థములందు సన్నిధానము జెందివారల యభీష్టముల ననుగ్రహించుచున్నాడు. (తక్కిన నాలుగింటి యొక్క వివరమిప్పుడు తెలియవచ్చుటలేదు గాని మాల వాండ్లగుండ మనుపేరిట నేటికి కపిలతీర్థమునకు పశ్చిమభాగమున నొక తీర్థధారయు సరోవరమును ప్రసిద్ధమైయున్నవి).

37_45 ధనదాది నవతీర్థమాహాత్మ్యము :—

శ్రీ స్వామిపుష్కరిణిని చుట్టి క్రమముగ ప్రాగాదిగ మార్కండేయ తీర్థము, ఆగ్నేయతీర్థము, యమతీర్థము, వాసిష్ఠతీర్థము, ఋణమోచనతీర్థము, వాయుతీర్థము, కౌబేరతీర్థము, గాలవతీర్థమునను నెనిమిది తీర్థములును మధ్య భాగమున సరస్వతీతీర్థమును నిట్లు తొమ్మిది పుణ్యతీర్థములు కలవనియు నవనిధులని చెప్పబడు నీ తొమ్మిది తీర్థములందు స్నానముచేయుట పుణ్యమనియు బ్రహ్మ పురాణమందలి యష్టమాధ్యాయ మందుచెప్పబడినది.

అచ్చటి శ్లోకములివి :—

'ఉత్తరే ధనదం తీర్థం ధనదేన వినిర్మితమ్ ।
యత్ర స్నాత్వాఽఘనిర్ముక్తో ధనసంపదమాప్నుయాత్ ॥ ౩౪
ఐశాన్యాం గాలవం తీర్థం గాలవేన వినిర్మితమ్ ।
యత్ర స్నాత్వా చ పీత్వా చ భుక్తిం ముక్తిం చ విందతి ॥ ౩౫
మార్కండేయం పూర్వభాగే మార్కండేయేన నిర్మితమ్ ।
తత్ర స్నాన్తి నరా యే తు తేషామాయుః ప్రవర్ధతే ॥ ౩౬
అగ్నినా నిర్మితం తీర్థమాగ్నేయ్యాం పాపమోచనమ్ ।
దక్షిణే యమతీర్థం తు నరకోత్తారకారణమ్ ॥ ౩౭
వసిష్ఠనిర్మితం తీర్థం రాక్షసే త్వృణమోచనమ్ ।
వారుణే వాయుతీర్థం చ సద్యః కైవల్యదాయకమ్ ॥ ౩౮
మధ్యే సరస్వతీతీర్థం మహాపాతకనాశనమ్ ।
య ఏషు నవతీర్థేషు స్నానమేకదినే నరః ॥ ౩౯
కృత్వా పశ్యేచ్ఛ్రీనివాసం న పునర్జాయతే తు సః ।
స్వామిపుష్కరిణీస్నానం శ్రీనివాసస్య దర్శనమ్ ॥ ౪౦

సహస్రనామపఠనం నాత్యల్పతపసః ఫలమ్ ।
అస్నాతుర్నవతీర్థే తు వరాహం చాప్యపశ్యతః ॥ ౭౧
సర్వం నిష్ఫలతాం యాతి శ్రీనివాసో న తృప్యతి ’ ॥ ౭౨

ఉత్తరదిక్కున కుబేరునిచే నిర్మింపబడిన తీర్థమున స్నానము చేయువారలకు పాపములునశించి సకలసంపత్తులు కల్గును. ఈశాన్యభాగమున గాలవునిచే నిర్మింపబడిన గాలవతీర్థమున స్నానముచేయు వారలకు భుక్తి ముక్తులు నిరాఘాటముగ సిద్ధించును. పూర్వభాగమున మార్కండేయునిచే నిర్మింపబడిన తీర్థమందు స్నానముచేయువారలకు ఆయుర్వృద్ధి కలుగును. ఆగ్నేయదిక్కున నగ్నిచే నిర్మింపబడిన యగ్నితీర్థము పాపములను నశింపజేయును. దక్షిణమందు యమనిర్మితమగు యమతీర్థము నరకయాతనలబడకుండ కాపాడును. నైర్ఋతి దిక్కున వసిష్ఠునిచే నిర్మింపబడిన తీర్థమందు స్నానముచేయుటవలన మోక్షఫలము గల్గును. వరుణదిక్కున వరుణునిచే నిర్మింపబడిన తీర్థము దేవర్షి పితరుల ఋణమునుండి విముక్తిని కలుగజేయును. వాయుదిక్కున వాయుదేవునిచే నిర్మింపబడిన తీర్థము కైవల్యమునొసంగును. మధ్యభాగమందలి సరస్వతీ తీర్థము సర్వపాపములను నశింపజేయును. ఇట్లే నవతీర్థములందును స్నానము చేసిన తరువాతగాని శ్రీనివాసుని దర్శనముచేయరాదు. ఆ యా తీర్థములయందు స్నానముచేయునప్పుడా యా ప్రదేశముల మహిమమును తెలిసికొనియే స్నానమాచరించవలెను. అని చెప్పబడినది.

46_48. జరాహరాది తీర్థత్రయమాహాత్మ్యము :—

జరాహరము, వలిఘ్నము, రసాయనము నను మూడుతీర్థములు స్వామి పుష్కరిణికి పూర్వభాగమున యిరువది రెండు బాణపాతముల దూరమున కలవు. ఈ తీర్థములు భగవన్మాయచే తిరోహితములై యుండుటచే యెల్లరకును దృష్టిగోచరములు కాజాలవు. అని వరాహపురాణ ప్రథమభాగమందలి నలువదయధ్యాయమందు చెప్పబడినది.

అచ్చటి శ్లోకములివి :—

‘ జరాహరం వలిఘ్నం చ రసాయనమితి త్రికమ్ ।
తీర్థానాం వర్తతే తస్మింశ్చింతామణిగిరౌ తథా ॥ ౨౬

స్వామిపుష్కరిణీపూర్వదేశే పర్వతగహ్వరే ।
ద్వావింశచ్ఛరపాతే తు కిం తు మాయాతిరోహితమ్ ॥ ౨౮

న జానన్తి బుధాస్తీర్థం తత్తు విస్మయకారకమ్ ।
అష్టానాం నిధయస్సన్తి లోహానాం కనకాచలే ॥ ౨౯

యుగభేదేన దృశ్యన్తే నరాణాం పుణ్యకర్మణామ్ ।
వేంకటాద్రౌ పరాం భక్తిం వహన్ గచ్ఛతి చేద్గిరిమ్ ॥ ౩౦

పంగుర్జంఘాల ఏవ స్యాదచక్షుః పద్మలోచనః ।
మూకో వాచస్పతిస్తూర్ణం శ్రావీ తు బధిరో భవేత్ ॥ ౩౧

వంధ్యా తు బహుపుత్రా చ నిర్ధనస్సధనో భవేత్ ' ॥ ౩౨

జరాహరమనిన ముసలితనమును పోగొట్టునది. వలిఘ్నమనుకూడ ముసలితనమును పోగొట్టుటనే భంగ్యంతరముగ చెప్పుచున్నది. రసాయనమనిన దేహము నీరోగముగ దృఢమై కామభోగములను నిర్వాణసుఖమును అనుభవించుటకు తగు యోగ్యతకలిగిన ఔషధమువలె యుపకరించునదని చెప్పవచ్చును. మానవునకు జరయనునది సమస్త విధములుగను అసహ్యమైనది. శరీర మొకనాడు జరకెర కాక తప్పదు. జర మరణమునకు సన్నిహితసోపానము. జరను జయించుట సాధారణముగ ప్రాకృతులగు జనులకు సాధ్యముకానిది. అకృతాత్ములగువారలకును కృతాత్ములగువారలకును జరనుజయించుట పరమోద్దేశ్యము. అట్టి జరను తచ్చిహ్నములగు వలీపతనము మొదలగు ననర్థములను పోగొట్టి నిత్యయావనమును ప్రసాదింపగల సరోవరమునందు స్నానమెవ్వరి కుద్దేశ్యము కాకుండును ? జరను గురించిన ప్రాస్తావికము నిందు కొంచెము ముచ్చటించుట యవసరమని యెంచెదను. అవకాశమునుబట్టి ముందుపుటలలో వ్రాతును.

49. వ్రతతీవర్తనీతీర్థమాహాత్మ్యము —

' ....స్మయమానో మహామునిః ।
వ్రతతీవర్తనీతీర్థమాససాద మహామునిః ॥ ౫౧

తత్రాఘమర్షణం చక్రే సూక్తం వైష్ణవముచ్చరన్ ।
స్మరన్ భగవతో విష్ణోర్జిష్ణోర్ద్వైపాయనాత్మజః ॥ ౫౨

జలే మగ్నతనోస్తస్యోదభూద్వ్యాగశరీరిణీ ।
అమృతోదన్వదుత్తుంగ తరంగమహిమావలీ ॥ ౫౯
శ్రీవత్సవక్షా నిత్యశ్రీరదృశ్యశ్చ మలాత్మనామ్ ।
అనన్తభోగాయతనోఽనన్తోఽనన్తఫలప్రదః' ॥ ౬౦

పాద్మపురాణము ౨౮. వ అధ్యాయము.

శుకబ్రహ్మర్షి వేంకటాచల మందలి తీర్థములందు స్నానము చేయుచు ఆకాశగంగకు సమీపమున ప్రతతీవర్తని యనునొక తీర్థమునకు విచ్చేసి అందు స్నానానుష్ఠానములను నిర్వర్తించుకొను నప్పుడు శ్రీనివాసుడు అశరీర వాగ్రూపముగ శుకబ్రహ్మర్షి నుద్దేశించి ఇచ్చటి కగ్నిదిగ్భాగమున నొకటిన్నర యోజనముల దూరమున వేంకటాద్రి పాదమూలమున సువర్ణముఖి నదియొద్దున పద్మసరోవరమను నొక్క సరస్సు కలదనియు ఆ పుణ్యదేశమున తపం బాచరింపు మనియు నానతిచ్చెనని కలదు. పద్మసరోవరము, శుకపురము, మహాలక్ష్మియవతారములకు మూలమగు శ్రీ శుకమహర్షి తపశ్చర్యకు ప్రతతీ వర్తనీ స్నానము అవ్యవహితపూర్వసాధనమైయుండుటను ఈ తీర్థమహిమముగ తెలియదగును. ఈ కథ దేవలునకు దేవదర్శనుడు చెప్పినట్లు పురాణము చెప్పుచున్నది.

50. కటాహతీర్థ మాహాత్మ్యము :—

శ్రీనారదః :— 'శృణుధ్వమృషస్సర్వే శౌనకాద్యా మహాజనః ।
కటాహతీర్థమాహాత్మ్యం కో వేత్తి భువనత్రయే ।
మహాదేవో విజానాతి తస్య తీర్థస్య వైభవమ్ ॥ ౯
యాని కాని చ పుణ్యాని బ్రహ్మాండాన్తర్గతాని చ ।
తాని గంగాదితీర్థాని స్వపాపపరిశుద్ధయే ॥ ౧౦
కటాహతీర్థే సేవాం చ కుర్వన్తి మునిసత్తమాః ।
బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాః శూద్రాశ్చేతరజాతయః ॥ ౧౧
స్పృశంతి తజ్జలమితి న పిబేద్యో విమూఢధీః ।
స హి చండాలతాం ప్రాప్య కుంభీపాకే పతిష్యతి ॥ ౧౨
బ్రహ్మచారీ గృహస్థో వా వానప్రస్థో యతీశ్వరః ।
సేవయా తస్య తీర్థస్య ప్రాప్నోతి పరమం పదమ్ ॥ ౧౩

శ్రుతిస్మృతిపురాణేషు తస్య తీర్థప్రశంసనమ్ ।
బహుధా వర్ణ్యతే పంచమహాపాతకనాశనమ్ '॥ ౧౪

— స్కాందపురాణము ౨-వ భాగము ౩౭-వ అధ్యాయము.

కటాహతీర్థమును తొట్టితీర్థమని వ్యవహరింతురు. ఇయ్యది

'తస్య వేంకటనాథస్య హ్యాలయస్య తథోత్తరే ।
కటాహతీర్థం విప్రేంద్ర వర్తతే మంగళప్రదమ్ '॥ ౮౧

అని ఈ యధ్యాయమందే చెప్పబడినట్లు ఈ కటాహతీర్థము శ్రీ శ్రీనివాసప్రభుని యాలయమున ఉత్తరమున మహామండపపు భిత్తిని ఆశ్రయించియే యున్నది. మరియు, ఈ యధ్యాయమునందే

'ఇదం తీర్థం మహాపుణ్యం భగవత్పాదనిస్సృతమ్ ' ౧౮

అనునట్లు ఇయ్యది సాక్షాత్తుగ శ్రీనివాసుని శ్రీపాదములం దుద్భవించినదని చెప్పబడినది. ఈ తీర్థ మంతర్వాహినియై యుండుటచే ప్రతి శుక్రవారము భగవానుని యభిషేకోదకములచే పూరింపబడుచుండును. శ్రీవారి యాలయపు ప్రదక్షిణమును జేయుభక్తులు ఈ కటాహమందలి యుదకములను చేతితో నెత్తి శిరమున ప్రోక్షించుకొని లోనికి త్రాగుటయు సంప్రదాయము. ఇందు స్నానము చేయుటకు వసతియుండదు. సుమారు మూడడుగుల చదరపు ప్రదేశమగుటచే ఇందలి తీర్థము ప్రోక్షణమునకును లోనికి త్రాగుటకును మాత్రమే పర్యాప్తమైనది. ఇందు బ్రాహ్మణాది నాల్గు వర్ణముల వారును నాలు గాశ్రమముల వారును స్త్రీలును బిడ్డలునుగూడ యథేచ్ఛముగ తమంతటతా మీ తీర్థమును స్పృశించుదురు. తీర్థము పరిమితప్రమాణము గలదగుటచే ఇతరజలము లందువలె ఈ తీర్థమునకు స్పర్శాదోషము కలుగదనియు అట్లు స్పర్శదోషశంకను చెందరాదనియు పురాణము చెప్పుచున్నది. ఈ జలము సాక్షాత్తుగ భగవానుని తిరుమేని సంబంధము కల్గుటచే విశేషించి సర్వపాపము లనపనోదనము చేయగల శక్తి కలదనియు

'కుష్ఠాదిరోగయుక్తో యః ప్రత్యహం చ పిబేదిదమ్ ।
పాపరోగవిహీనస్సన్ విష్ణులోకం చ గచ్ఛతి '॥ ౧౯

అనునట్లు కుష్ఠరోగము మొదలగు పాపరోగములుకూడ తీర్థపానముచే నివృత్తము లగుననియు చెప్పబడినది. ఈ తీర్థమహిమమును గురించి సందేహపడెడి వారలకు మహాపాతకము గల్గుననియు అచ్చటనే చెప్పబడినది.

తీర్థపానక్రమము కూడ ఇట్లుపదేశింపబడినది.

'మంత్రేణాష్టాక్షరేణైవ పిబేత్ తీర్థం మనోహరమ్ ।
అథవా కేశవాద్యైశ్చ నామభిర్వా పిబేజ్జలమ్ ॥ 30

యద్వా నామత్రయేణాపి పిబేత్తీర్థం శుభప్రదమ్ ।
అహోస్విద్వేంకటేశస్య మంత్రేణాష్టాక్షరేణ వై ॥ 30

పిబేత్కటాహ తీర్థం తద్భుక్తిముక్తిప్రదాయకమ్ ।
వినామంత్రేణ యో విప్రస్సం పిబేత్తీర్థముత్తమమ్ ॥ 32

పాపం మే నాశయ క్షిప్రం జన్మాంతరకృతం మహత్ ।
ఇత్యుక్త్వా స పిబేన్నిత్యం మోక్షమార్గైకసాధనమ్ ॥ 33

స్వామిపుష్కరిణీస్నానం వరాహశ్రీశదర్శనమ్ ।
కటాహతీర్థపానం చ త్రయం త్రైలోక్యదుర్లభమ్ '॥ 34

— స్కాందపురాణము 32వ అధ్యాయము.

ప్రసిద్ధమగు తిరువష్టాక్షరమహామంత్రమునుగాని కేశవాదిద్వాదశ నామములనుగాని అచ్యుతానన్తగోవింద యనెడి నామత్రయమునుగాని శ్రీ వేంకటేశాష్టాక్షరమహామంత్రమునుగాని ఉచ్చారణము సేయుచు కటాహ తీర్థమును పానము చేయవలయును. పై మంత్రములనుచ్చరించుటకు యోగ్యత లేనివారలు మంత్రము నుచ్చరించకనే 'ఓ తీర్థరాజమా! నీ పుణ్యోదకములచే నా జన్మాంతర కృతములగు పాపములను సైతము శమింపజేయుము' అని స్మరించుచు తీర్థపానము చేయునది. స్వామిపుష్కరిణీస్నానము, వరాహదేవుని దర్శనము, కటాహతీర్థ పానము నను నీ మూడును త్రైలోక్యదుర్లభములు అని చెప్పబడినది.

ఈ తీర్థమహిమకు చెప్పెడి యొక యాఖ్యానముకూడ నిచ్చటనే చెప్ప బడినది. ఆ కథ ఇది.

పూర్వము తుంగభద్రా నదీతీరమందు వేదాఢ్యమగు నొక సంపన్నమగు నగ్రహారము కలదు. సకలశాస్త్ర పారంగతులగు బ్రహ్మవేత్త లిందు వాసము చేయుచుండిరి. ఆ యగ్రహారమున పద్మనాభుడను నొక మహనీయునకు కేశవుడను కుమారుడుండెను. అతడు స్వకులాచారమును వీడి దైవయోగమున దుర్వ్యసనములకులోనై మాతాపితరులను, పతివ్రతయగు భార్యను త్యజించి వేశ్యాలంపటుడై తిరుగుచుండెను.

ద్రవ్యసంపాదనమునకై దొంగలగు కిరాతులతో చేరి తిరుగుట కలవడి యొక్కనా డొక బ్రాహ్మణునియింట ప్రవేశించి ఆ బ్రాహ్మణుని వధించి ఆ యింటియందలి ద్రవ్యమునంతను దొంగిలించి తెచ్చెను. మార్గమందే వానిని బ్రాహ్మణవధచే కల్గిన బ్రహ్మహత్యాపాతకము వెంటనంటి హింసింపగా కేశవుడు భయభ్రాంతుడై దేశదేశముల బరువిడి శరణముగానక స్వగ్రామమునకు మరలి తన తండ్రిగృహమునకు వచ్చెను. వెంటవచ్చెడి బ్రహ్మహత్యయు కేశవుని తండ్రియగు పద్మనాభుని బెదిరించుచు 'ఓయీ బ్రాహ్మణా! ఈ దుర్మార్గుడు మహాపాతకి యగుటచే నే నీతని వెంటనంటి వీని కశాంతిని కల్పించితిని. పుత్ర ప్రేమచే నీ వీతని నాదరింపరాదు. అట్లు చేసితివేని నిన్ను నీ కుటుంబమునంతను భక్షింతును. వీనియందు కరుణించక విడచితివేని నీవు క్షేమపడెదవు. ఈ దుర్మార్గుని కాపాడనెంచి నీ కుటుంబమును నీవు నశింప జేసికొనకుము' అనెను. హృదయ విదారకములగు నీ వాక్యములను వినుచుండిన పద్మనాభుడు దుఃఖించి పుత్రవాత్సల్యముచే బ్రహ్మహత్య ననునయించి పుత్రభిక్ష బెట్టుమని ప్రార్థించగా బ్రహ్మహత్యయు పద్మనాభుని వారించి యాతడు చూచుచుండగనే కేశవుని నొక్క చరుపు చరిచెను. కేశవుడు ప్రహారమునకు చకితుడై దుఃఖించగా తలిదండ్రులును భార్యయు నాతని దురవస్థకు వగచిరి. అదే సమయమున దైవ వశముగ నాచోటునకు భరద్వాజముని విజయముసేయగా పద్మనాభుడు పుత్ర రక్షణముకై మునిని శరణమొందెను. ఈ పుత్రుని వలననే తాను తరింపవలసి యుండుటచే వీనిని బ్రహ్మహత్యనుండి కాపాడి యాతడు వంశకరుడుగ వర్ధిల్లు నట్లనుగ్రహింప వేడెను. భరద్వాజుడును ధ్యానయోగముచే చింతించి కేశవుని పాపములకు ప్రాయశ్చిత్తము ధర్మశాస్త్రము లందు నిర్ణయింపలేదని తెలిసికొని శ్రీ వేంకటాచలమందలి కటాహతీర్థపాన మొక్కటి మాత్రమే ఇట్టి పాతకికి

కర్తవ్యమని నిశ్చయించి పద్మనాభుని కా ప్రకారమునుపదేశించెను. పద్మనాభుడు మహాప్రసాదమని సంతోషించి కుమారుడు వెంటరాగా శ్రీ వేంకటాద్రి కేగి ఉభయులును శ్రీ వరాహుని సేవించి శ్రీనివాసుని సన్నిధియందలి కటాహతీర్థమును ద్రావిరి. ఉత్తర క్షణముననే బ్రహ్మహత్య తొలగిపోగా వారలు బ్రహ్మానందముతో శ్రీనివాసుని సన్నిధికేగి శ్రీనాథుని దర్శించి కృతకృత్యులైరి. భగవానుడును వారలకు ప్రత్యక్షమై కటాహతీర్థ మాహాత్మ్యమును స్వయముగ ప్రశంసించి యంతర్ధానమొందెను. అని చెప్పబడినది.

అచ్చటి భగవద్వాక్యము లిట్లున్నవి.

'పద్మనాభ మహాబుద్ధే వేదవేదాంతపారగ ।
భరద్వాజస్య వాక్యేన ప్రాప్య వేంకటపర్వతమ్ ॥ ౭౯
కటాహతీర్థం త్వం పీత్వా కృతార్థోఽసి న సంశయః ।
తవ పుత్రః కేశవాఖ్యో విముక్తో బ్రహ్మహత్యయా ॥ ౮౦
తస్మాత్కటాహతీర్థం తు సేవనీయం ప్రయత్నతః ।
తస్మిం స్తీర్థే మహాభాగ పీత్వా జలమనుత్తమమ్ ॥ ౮౧
పాపినోఽపి కృతార్థాస్స్యుః సత్యం సత్యం న సంశయః ।
మామకం లోకమాగత్య సుఖీభవ మహామతే ॥ ౮౨
ఇత్యుక్త్వా వేంకటేశోఽసావన్తర్ధానం గత స్తతః' । ౮౩

ఈ కథ సూతశౌనకసంవాదరూపముగ చెప్పబడినది.

వేంకటాద్రి ప్రభావ వర్ణనమందు ప్రాయికముగ సువర్ణముఖరీ నదియొక్క ప్రస్తావము చెప్పబడుచున్నది. పుణ్యక్షేత్రమున నదిలేకుండుట యొక్క కొఱతగా భావింపబడినట్లును, వేంకటాచల పరిసరములను పుణ్యతమముల జేయుట కచ్చట నొక్క నదిని ప్రవర్తింప చేయుమనియు అగస్త్యున కాకాశవాణి యానతీయగా మహానుభావుడగు నగస్త్యుడు తన తపోమహిమచే స్వర్ణముఖీనదిని ప్రవర్తింప చేసినట్లు స్కాన్దపురాణము చెప్పుచున్నది. పుణ్యనదియగు సువర్ణముఖి కూడ వేంకటాద్రిని సందర్శించెడి భక్తులకు ఉద్దేశ్యమైయుండు నని శ్రీ వేంకటాచల మాహాత్మ్యమందు చెప్పబడుటచే ఆ నదిమహిమమును తత్తీరమందలి పద్మ

సరోవరము మొదలగు సరోవరములయొక్క మహిమను సంగ్రహముగ నిచ్చట వ్రాయవలసివచ్చినది.

51. సువర్ణముఖీమాహాత్మ్యము:—

పాండవు లజ్ఞాతవాస ముండిన కాలమున నవాంతరముగ నర్జునుడు ప్రాయశ్చిత్తార్థమై తీర్థయాత్రకు బోవవలసిన యవసర మేర్పడెను. అప్పుడాతడు దేశాటనముచేయుచు పుణ్యతీర్థములందు స్నానము చేయుచు ఒక్కసమయమున భరద్వాజుని ఆశ్రమమునకు చేరెను. ఆశ్రమమున కులపతియగు భరద్వాజుడు అర్జునున కాతిథ్యమిచ్చి యాదరించెను. అర్జునుడా యాశ్రమరామణీయకతకు ఆతిథ్యరీతికి ఆనందించి విశ్రాంతినున్న మహర్షి నుద్దేశించి అచ్చటి యాశ్రమమునకు ప్రాణమిచ్చెడి సువర్ణముఖరీనది చరిత్రమును చెప్పుమని భారద్వాజుని వినయావనతుడై ప్రార్థించెను. భరద్వాజు డర్జునుని వినయసంపదకు మెచ్చి యాతని గారవించి సువర్ణముఖరీమహిమ నిట్లు చెప్పెను. ఆ వివర మిట్లున్నది.

పూర్వము దాక్షాయణీదేవి దక్షునిచే చులకనగా చూడబడి ఆశరీరమును అగ్నియందు త్యజించి ఉత్తరజన్మమందు హిమవత్పర్వతమునకు పుత్రికయై జన్మించెను. శివుని ప్రేరణమున సప్తర్షులు ప్రార్థించగా హిమవంతుడు తన పుత్రికయగు పార్వతిని పరమేశ్వరునికిచ్చి వివాహము చేయ నంగీకరించెను. శివుడును పార్వతిని పరిణయమాడుటకు హిమవత్పర్వత మందలి యోషధిప్రస్థమునకు వచ్చెను. శివశాసనమున ప్రపంచమందలి స్థావరజంగమప్రాణు లందరును వివాహమున కేతెంచిరి. ప్రపంచమంతయు హిమవత్పర్వతముపైకి రాగా భూమి ఉత్తరదిక్కునకు ఒరగెను. అందరును భయమునెందిరి. భక్తుల భయమునుజూచి కనికరించి మహేశ్వరుడగస్త్యమునీంద్రుని బిలచి 'ఉత్తరమునకు ఒరగిన భూమిని యెప్పటివలె సమీకరణము చేయుము. ఈ కార్యమును సాధించుటకు నీవే శక్తుడవు. ఇది యితరులకు సాధ్యముకానిది. నా వివాహమంగళమును అందరు భక్తులవలె నీవును ఇచ్చటనుండి సేవించుట న్యాయమే అయినను నీ విచ్చటనుండుటచే మనకు కావలసిన భూసమీకరణము సిద్ధించదు. నీవు దక్షిణదిక్కునకు బయలువెడలి పోయి అచ్చట నుండినయెడల భూమి యెప్పటివలె సమమగును. నీకు నా వివాహమును చూడలేదను కొరత కలుగకుండ నా వివాహవేషముతో నీవున్నచోటున నేను ప్రత్యక్షము కాగలను', అని

బుజ్జగించి పంపెను. అగస్త్యుడు దక్షిణాభిముఖముగ బయలువెడలి వింధ్యపర్వతమును అతిక్రమించి నంతనే భూమి యెప్పటివలె సమీకృతమాయెను. దేవతలు అగస్త్యుని కొనియాడిరి. అగస్త్యుడును దక్షిణ దిక్పునం దొక్కచోట రమ్యమగు పర్వతము కనుబడగా దాని రామణీయకతకు హృదయముకరిగి తానా పర్వతమందు ఆశ్రమ మేర్పరచికొని వసియింప నభిలషించెను. క్రమముగ నీపర్వతము అగస్త్య పర్వతమని ప్రసిద్ధిజెందెను. ఒకనాడు అగస్త్యుడు నిత్యకర్మలను నిర్వర్తించి పూజాగృహమునకు పోగా ఒక అశరీరవాక్కు వినబడెను. ' ఓ మునీంద్రా ! ఈ పుణ్యప్రదేశమందు నదిలేని కొరత యొక్కటి కలదు. నదీజలములు దేవ తిర్యఙ్మనుష్యు లందరకు జీవనాధారములైనవి. నీ వీప్రదేశమున నొక్క పుణ్య నదిని ప్రవర్తింపజేయుము ' అని ఆ యశరీర వాక్కును విని శివపూజను పూర్తి గావించికొని తనయనుభవము నగస్త్యుడు తనసహచరులగు నాశ్రమవాసులకువినిపించెను. మునులందరును అగస్త్యుని నభినందించి నదీప్రవర్తనము నందలి యావశ్యకతను ప్రశంసించి అగస్త్యుని కార్యోన్ముఖునిగ జేసిరి. నాటనుండియు తపస్సంకల్పము చేసి యగస్త్యుడు ఘోరమగు తపమాచరించెను. మహర్షితపస్సుచే లోకములన్నియు తపించి దేవతలందరును చతుర్ముఖునికి నివేదింపగా చతురాననుడు త్వరితగతిని కుంభభవునెదుట సాన్నిధ్యమంది వరమును కోరుమని యడిగెను. అగస్త్యుడు తానుచేసిన నదీప్రవర్తన సంకల్పమును చెప్పి ఆ ప్రదేశమున నొక నదిని సృష్టింపుమని వేడెను. చతురాస్యుడు వల్లెయని వియద్గంగను స్మరింపగా గంగ ప్రత్యక్షమాయెను. గంగనుద్దేశించి మహర్షి కోరిన ప్రదేశమున నతని యాశయముమేరకొక్క నదిని ప్రవర్తింపజేయుమని యాతడు గంగ కాజ్ఞ యిచ్చెను. గంగయు మహర్షియెదుట నిలచి ఏయే ప్రదేశమున నా నది ప్రవహింపవలయునో తెలియజెప్పుమని యడుగగా అగస్త్యుడు ముందు నడువగా యాతని వెనుకనే గంగ ప్రవహించెను. దేవతలు మనుష్యులు అందరును ఆ పుణ్య జలములజూచి యానందించిరి. నది యవతరించిన శుభసమయమున బ్రహ్మచే ప్రేరితుడైన వాయుదేవుడు ఆ నదికి సువర్ణముఖరి యని నామకరణము చేసెను. బంగారువలె లోకులకు మహాభాగ్యలబ్ధమై యగస్త్యమునిచే భూనభోంతరాళములందు దివ్యనాదములతో మ్రోగుచు తేబడినదగుటచే నది కీ పేరు సార్థకమై యుండునని వాయుదేవుడు పలికెను.

వాయుః ‘సువర్ణమివ లోకానాం భాగధేయాదియం నదీ ।
సీతా భువమగస్త్యేన ముఖరీకృతదిఙ్ముఖా ॥ ౬
తస్మాద్యాస్యతి విఖ్యాతిం సర్వలోకాభినందితామ్ ।
సువర్ణముఖరీ నామ్నా ధామ్నా కైవల్యసంపదః ’ ॥ ౭

మరియు ‘అగస్త్యశైలాత్సమవాప్తజన్మా సీతా భువం కుంభసముద్భవేన ।
ప్రశస్తతీర్థౌఘవిరాజమానా సమాయయౌ దక్షిణవారిరాశిమ్ ’ ॥ ౧౯

స్కాందపురాణము ౫-వ అధ్యాయము.

అనునట్లు సువర్ణముఖీనది యగస్త్యపర్వత మందవతరించి యగస్త్యునిచే భూభాగమున ప్రవహింపజేయబడి దక్షిణసముద్రమున గలసెనని చెప్పబడినది. మరియు

‘నిత్యం స్మరేన్నమస్కుర్యాత్కీర్తయేన్మనసాఽర్చయేత్ ।
శుద్ధిక్షేమశివాపేక్షీ సువర్ణముఖరీం శుభామ్ ॥ ౪౧
అగస్త్యాచలసంభూతాం దక్షిణోదధిగామినీమ్ ।
సమస్తపాపహన్త్రీం త్వాం సువర్ణముఖరీం శ్రయే ॥ ౪౨
మహాపాతకవిప్లుష్టం గాత్రం మమ తవోదకైః ।
క్షాలయామి జగద్ధాత్రి శ్రేయసా యోజయస్వ మామ్ ’ ॥ ౪౩

అను నీ మంత్రములను జపించుచు స్నానమాచరించవలెననియు సంక్రాంత్యాది పుణ్యదినములందు స్నానము విశేషఫలదమనియు కూడ నచ్చటనే చెప్పబడినది.

మరియు అగస్త్యోదయమను పుణ్యకాలమందు సువర్ణముఖరీ తీరమందు అగస్త్య ప్రతిమాదానము విశేషఫలప్రదమని కూడ చెప్పుచు ఆ దానకల్పము కూడ విస్తరించి చెప్పబడినది.

మరియు ఈ నదీతీరమున అగస్త్యతీర్థము ఆ తీర్థతీరమున నగస్త్యేశ్వరుడను శివభగవానుని మందిరమును కలదు. మకరసంక్రమణ పుణ్యకాలమందీ తీర్థస్నానము దేవుని దర్శనము ఫలప్రదములు. ఇట్లే ఈ సరోవరమున కీశాన్యభాగమందు దేవతీర్థము, ఋషితీర్థము, పితృతీర్థమునను మూడు సరస్సులు కలవు. దేవతలు ఋషులు పితరులు అగస్త్యునిచే యారాధింపబడి ఈ చోటులందు వరము లిచ్చుటచే వారల వారల పేరిట ఆ యా పేరులు ప్రసిద్ధిచెందినవి. ఈ ప్రదేశముకు రెండు యోజనముల దూరమున వేణియను నొకనది సువర్ణముఖరితో

కలియుచున్నది. అచ్చటకు యోజనచతుష్టయదూరమున నదికి ఉత్తర భాగమున మరియొక శివాలయ మగస్త్యేశ్వరునిది కలదు. కొంతదూరము ప్రవహించిన వెనుక *వ్యాఘ్రపదీతీరమున శంఖుడను మహర్షిచే ప్రతిష్ఠింపబడిన శంఖేశ్వరుని దివ్యాలయముకలదు. ఇదియు సేవింపదగినది. శ్రీ వేంకటాద్రియం దవతరించిన కల్యయను మరియొకనది సువర్ణముఖితో కలియుచున్నది. అచ్చట బ్రహ్మశిలయను నొక పుణ్యతీర్థము కలదు. అచ్చటికి ఒకటిన్నర యోజనముల దూరమున శ్రీ వేంకటాచలమున్నది. సాక్షాత్తుగ పరబ్రహ్మమగు శ్రీనివాసుని సాన్నిధ్యముచే సువర్ణముఖి మరింత పవిత్రమైనది.

52. పద్మసరోవరమాహాత్మ్యము :—

తొండమాను చక్రవర్తికి శ్రీ శుకులు పద్మసరోవరమహిమను నీ దిగువ రీతిగ చెప్పినట్లు వారాహపురాణ ద్వితీయభాగమందలి నవమాధ్యాయమం దిట్లు చెప్పబడినది.

శ్రీశుకః :—'పురా దుర్వాససశ్శాపాదవతీర్ణా సురాలయాత్ ।
పద్మా పద్మాక్షదయితా విష్ణునా సహితా నృప ॥ ౧౦
సరః కాంచనపద్మాఖ్యమిదం ప్రాప్య మహేశ్వరీ ।
తపశ్చకార వర్షాణాం దివ్యానామయుతం రమా ॥ ౧౧
తతో దేవా విచిన్వన్తః శ్రియం విష్ణుసమన్వితామ్ ।
పురందరేణ సంయుక్తా రాజన్నస్మింత్సరోవరే ॥ ౧౨
స్థితాం సువర్ణకమలే ప్రణమ్యాంబుజధారిణీమ్ ।
కృతాంజలిపుటాస్సర్వే తుష్టువుర్లోకమాతరమ్' ॥ ౧౩

పూర్వమొకప్పుడు దుర్వాసునిశాపముచే శ్రీ మహాలక్ష్మి స్వర్గమునుండి భూమికివచ్చి తన భర్తయగు మహావిష్ణునితోకూడ ఈ సరస్సునందుండి యనేక సంవత్సరములు తపముచేయుచుండెను. దేవతలు లక్ష్మినికానక తమసంపదలు క్షీణింపగా కమలాలయను వెదకికొని పద్మసరోవరమందు వారిని దర్శించి స్తోత్రముచేసిరనియున్నది. స్తోత్రముచే ప్రీతురాలైన మహాలక్ష్మి దేవతల నను గ్రహించి తనయావాసమగు నీ సరోవరమందు స్నానముచేయువారలు సకల సౌభాగ్యములతో తులదూగుదురని యానతిచ్చి శ్రీ మహావిష్ణునితో గరుడారూఢయై పరమపదమునకేగెనను నంశమీ శ్లోకములలో, చెప్పబడినది.

* వ్యాఘ్రపది యను వేరొక నది సువర్ణముఖితో కలసినది.

'ఇదం పద్మసరో దేవా యే కేచన నరా భువి ।
ప్రాప్య స్నానం కరిష్యన్తి మాం స్తుత్వా విష్ణువల్లభామ్ ॥ ౧౦౬
తేఽపి శ్రియం దీర్ఘమాయుః విద్యాం పుత్రాన్ సువర్చసః ।
లబ్ధ్వా భోగాంశ్చ భుక్త్వాఽన్తే నరా మోక్షమవాప్నుయుః ॥ ౧౦౭
ఇతి దత్వా వరం దేవీ దేవేన సహ విష్ణునా ।
ఆరుహ్య గరుడేశానం వైకుంఠస్థానమాయయౌ' ॥ ౧౦౮

వరాహపురాణము ౨-వ భాగము ౯-వ అధ్యాయము.

మరియు పాద్మపురాణమున పద్మసరోవరమాహాత్మ్యము చెప్పబడిన రీతి ఇట్లున్నది.

ఒకానొకప్పుడు మేరుశిఖరమందు చతుర్ముఖుని సదస్సునందు కథాసందర్భములో శ్రీ వేంకటాచలమాహాత్మ్యము మహర్షులకు విషయమాయెను. ఆప్రసంగములను ఆలకించినశుకబ్రహ్మర్షి పరమాదరముతో దక్షిణాభిముఖముగ ప్రయాణముచేసి శ్రీ వేంకటాద్రికేతెంచి అచ్చటి పుణ్యతీర్థములందుస్నాతుడై ప్రసన్నుడై యొకనాడు అనుష్ఠానముచేసికొనుచుండగా శ్రీనివాసుడశరీరవాక్కుగ ప్రత్యక్షించి

'అతో ఽస్మాదగ్నిదిగ్భాగే సార్ధయోజనమాత్రకే ।
అస్య సానుమతః పాదమూలే కూలంకషద్రుమే ॥ ౬౧
నద్యాః సద్యోఽఘనాశిన్యాః స్వర్ణముఖ్యాస్తటే శుభే ।
పద్మమిత్యుత్తరే ఖ్యాతం పవిత్రం పరమం సరిత్ ॥ ౬౨
తస్య గత్వా తటే తూర్ణమత్యుగ్రం తప ఆచర ।
పశ్చాదచంచలత్వం తే మనీషాయా భవిష్యతి ॥ ౬3
తదా స్యాద్భగవాన్ విష్ణుః ప్రత్యక్షస్సర్వసాక్షిభూః ।
ఏవం సాదరముక్త్వా వాగ్జరానాం శృణ్వతామపి ॥ ౬౪
ప్రతిఘోలయన్తి శమలం మునేర్యాతాఽశరీరిణీ' ।

అనునట్లు 'ఓ శుకమునీంద్రా! ఇచ్చటికి ఒకటిన్నర యోజనముల దూరమందు స్వర్ణముఖీనదీతీరమున పద్మసరోవరమను నొక్క కొలనుకలదు. ఆ కొలని తీరమందు నీవుతపముచేసినయెడల నీకు జ్ఞానోదయముమగును. శ్రీ నాథుని

సేవాభాగ్యము లభించు'నని చెప్పి యంతర్హితుడాయెను. ఆతడట్లు భగవన్ని దేశమును శిరసావహించి యాసరోవరముజేరి యాశ్రమము నిర్మించికొని అందు వసియించుచు తపంబాచరించెను. తపంబు నానాటికి వృద్ధికాగా లోకములన్నియు తల్లడిల్లెను. ఆతని తపోవిఘ్నమునకై ఇంద్రప్రేషితయగు రంభ శుకాశ్రమమున మునిని ప్రలోభింప తలంపడెను. రంభవ్యర్థ ప్రయత్నయై శాపభీతిచే దేవలోకమునకు మరలిపోయెను. శుకముని భగవదనుగ్రహమునకు తుష్టుడై మరింత పట్టుదలతో తపస్సుచేయగా శ్రీనివాసుడు సాక్షాత్కరించెను. శుకబ్రహ్మర్షి నూరడించి సశరీరముగ నీకు మోక్షము నొసంగితినని చెప్పి భగవాను డంతర్హితుడాయెను. శుకుడు బ్రహ్మానందభరితుడై సరోవర తీరముననచ్చటనే యాశ్రమ మందుండి భగవదారాధనము చేసికొనుచు సుఖ ముండెను. తరువాత ఆ సరోవరము ననుసరించి నూట యెనిమిది గృహములను నిర్మించి వానిని శ్రుతవృత్త సంపన్నులగు బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులకు దానమిచ్చి యచ్చటనే రామకృష్ణుల దివ్యార్చాబింబములను కూడ ప్రతిష్ఠించి తిరిగి శేష శైలమునకు వచ్చెను. శ్రీ స్వామిపుష్కరిణీతీరమున చిరకాలము తపము సేయగా శ్రీనివాసుడు సాక్షాత్కరించి యనుగ్రహింపగా శుకమహర్షి భగ వానుని ననేక విధముల స్తుతించి మేరుపర్వతమునకు పోయెను.

మరియు పాద్మపురాణ చతుస్త్రింశాధ్యాయమున పద్మసరోవరమాహా త్మ్యము భంగ్యంతరమున దేవదర్శునిచే దేవలున కుపదేశింపబడినది. ఆకథ ఇది.

త్రిమూర్తులలో తరతమభావమును పరీక్షింపబోయిన భృగువు శ్రీవైకుంఠ మున శ్రీ మహావిష్ణుని వక్షః ప్రదేశమును తనకాలితో తన్నగా లక్ష్మి కోపించి పాతాలలోకమునకు పోయెను. పాతాలమందు కపిలమునిచే చిరకాలమారా ధింపబడెను. లక్ష్మిరహితుడైన శ్రీనాథుడు భూమినీలలు పరిచర్యసేయగా భృగువుననునయించి పంపి నీలాదేవిని శ్రీవైకుంఠమున విడచి శ్రీదేవిని వెదకుటకై భూపిరాట్టి తనవెంటరాగా భూలోకమునకు వచ్చెను. సకల దేశములను తిరిగి తిరిగి తుదకు కొల్హాపురమందు అర్చావతారరూపిణియై యారాధింపబడుచున్న లక్ష్మిని చూచెను. ఈ యర్చాబింబము నచ్చట అగస్త్యుడు ప్రతిష్ఠించినట్లు విని సంతోషించి అచ్చట మహావిష్ణువు పదిసంవత్సరములు వేచియుండెను.

అట్లుండగా నొక్కనాడొక యశరీరవాక్కు భగవానునకు వినవచ్చెను. 'ఓ విష్ణుమూర్తీ అనుగ్రహింపుము. నీవు లక్ష్మిని పొందుటకై యాశపడుచున్నావు. దక్షిణదిక్కుగపోయిన కృష్ణానదికి దక్షిణమున యిరువది రెండు యోజనముల దూరమున సువర్ణముఖినది కలదు. ఆనదికి ఉత్తరతీరమున గునపముతో త్రవ్వి ఒకసరస్సునునిర్మించి ఆ సరస్తీరమున తపస్సుచేయుచు దేవలోకమునుండి బంగారు తామరపూలనుతెచ్చి యా సరస్సునపైరుచేసి యావల ఆనదీతీరోద్భవములైనట్టి పుణ్యపుష్పములతోను ఇతరపుష్పములతోను లక్ష్మినారాధించుము. ఏకాక్షర మంత్రమునుగాని సహస్రాక్షరమంత్రమునుగాని జపించుచు లక్ష్మిని పద్మములచే పూజించుచు పండ్రెండు సంవత్సరములచ్చట నుండుము. నీకు నీలక్ష్మి ప్రసన్నము కాగలదు'. అని యా యశరీరవాణి చెప్పినపలుకులు. విష్ణుమూర్తి యట్లు చేయ నారంభించెను. సరస్సును త్రవ్వి దేవలోకపద్మములనుతెచ్చి ఆసరస్సునందు పైరు చేసెను. ఆ కమలములు వికసింపచేయునట్లు శ్రీ సూర్యభగవానుని యర్చాబింబ మునుగూడ ప్రతిష్ఠింపించి ఆకాశవాణి చెప్పినట్లు నియమయుతుడై తపంబుసేయుచు లక్ష్మినారాధించెను. తపోభంగమునకై దేవతల ప్రయత్నములుకూడ యథా ప్రకారముజరిగి వ్యర్థములాయెను. ఇట్లు జరిగిన పండ్రెండు సంవత్సరముల యనంతరపు కార్తికమాస శుక్లపక్ష పంచమీ శుక్రవార శుభదినమున ఉత్తరా షాఢానక్షత్రమున మైత్రముహూర్తమందు పద్మసరోవర మధ్యమున నొక జ్యోతిస్సు కనుబడెను. ఆ తేజస్సునడుమ ప్రలయభానువువలె ప్రకాశమైనట్టియు బంగారువన్నె గలిగినట్టియు కమలములతో చేయబడినట్టియు రథమును ఆ రథము నడుమ సహస్రపత్రములతో గూడిన బంగారు పద్మమును ఆ పద్మముయొక్క కర్ణికామధ్యమందు సకలావయవసౌందర్య శాలినియగు శ్రీమహాలక్ష్మియు అవత రించెను. దేవదుందుభులుమ్రోగెను. తనచేత నొక కల్హారమాలనుధరించి ఆయమ సకలదేవతలు చూచుచుండగా ఆ మాలనుయెత్తి శ్రీ మహావిష్ణునికంఠము నందర్పించి భగవానునాలింగనము జేసికొని హరివక్షః పీఠమునలంకరించి లోక కల్యాణ సంధాయినియై వెలసెను. భగవానుడు సంతుష్టుడై పద్మసరోవరము నుద్దేశించి

'హే సరస్తవ తీరేఽస్మిన్ పద్మకాన్తస్య భాస్వతః।
తపః కుర్వన్నహం పద్మామూప్తవానస్మి శాశ్వతీమ్॥ ౧౦

తస్మాత్త్వమద్య ప్రభృతి పద్మవాపీతి నామతః।
పాద్మం పద్మసరశ్చేతి పద్మాప్రీతికరం భువి॥ ౧౧

త్రిలోకీహృదయం భూయాః హృద్దేశకమలాలయమ్ ।
ఇత్యుక్త్వా గరుడే శానమధిరుహ్య రమాసఖః ॥ ౮౨
భోగిరాజగిరిం గత్వా స్వామిపుష్కరిణీతటే ।
రమతే రమయైకాన్తే రమణీయే శ్రియః పతిః ' ॥ ౮౩

అనునట్లు ఆ సరస్సునకు పద్మసరోవరమనుపేరు ప్రసిద్ధమగునట్లు ఆనతిచ్చి శేషగిరికేగి సుఖముగానుండెను. ఆవెనుక నారదాదులు పద్మసరోవరమును పొగడి యా సరోవరమందు స్నానానుష్ఠానాదుల జేయువారలకు పాపనివృత్తియు సకల సుఖానుభవ పూర్వకముగ శ్రీవైకుంఠ ప్రాప్తియుకలుగునని వరమిచ్చిరి. సప్తర్షుల ప్రశంస ఇట్లు చెప్పబడినది.

నారదః :— ' యః పద్మసరసి స్నాతస్సప్తజన్మాఘనాశనే ।
శ్రియమాప్నోతి విపులాం శ్రియఃపతిరివామలః ' ॥ ౮౫

వసిష్ఠః :— ' రుక్మాబ్జసరసి స్నాతో రుక్మనద్యాస్తటోద్భవే ।
కోటిజన్మకృతైః పాపైర్ముచ్యతే శ్రియమాప్నుయాత్ ' ॥ ౮౬

మరీచిః :— ' సువర్ణముఖరీకూలే స్నాతః పద్మసరోవరే ।
మహాపాతకయుక్తో యస్స ముచ్యేతాంహసః క్షణాత్ ' ॥ ౮౭

అత్రిః :— ' అత్ర పద్మసరస్స్నాతో యో రుక్మతటినీతటే ।
సర్వపాపవినిర్ముక్తః శ్రియమాప్నోత్యసంశయః ' ॥ ౮౮

అంగిరాః :— ' భ్రష్టరాజ్యస్తు యో రాజా స్నాత్యస్మిన్ మండలం యమీ ।
పద్మాకరాఖ్యే సరసి స రాజ్యం ప్రాప్నుయాచ్ఛ్రియమ్ ' ॥ ౮౯

పులస్త్యః :— ' విప్రాః యః పద్మసరసి వ్రాత్యో మన్త్రివివర్జితః ।
సోఽపి పూతస్త్రిషవణాద్దినేనైకేన శుద్ధ్యతి ' ॥ ౯౦

పులహః :— ' వైశ్యో యో వంచనాజీవీ వ్యవహారవిశారదః ।
స పద్మసరసి స్నాత్వా పూతో భవతి ధార్మికః ' ॥ ౯౧

క్రతుః :— ' శూద్రస్స్వాచారవిభ్రష్టో దేవబ్రాహ్మణదూషకః ।
స పద్మసరసి స్నాత్వా పూతో వైశ్యో భవిష్యతి ' ॥ ౯౨

దేవదర్శనః :— ' ఇతి ప్రస్తూయ మునయో యయుస్తే స్వాశ్రమాన్మునే ।
ఉత్పత్తిః పద్మసరసస్తవోక్తా దేవలామల ' ॥ ౯౩

పాద్మపురాణము ౩౮-వ అధ్యాయము.

శ్రీ

"భాగవత సారము" అను
శ్రీ విష్ణుచిత్తుల "మొదలాయిరం"

2-వ శతకము — 1-వ దశకము

మాడభూషి. గోపాలాచార్యులు, బి. ఏ. తిరుపతి

ఈ దశకమున శ్రీ విష్ణుచిత్తులు తమ్ము యశోదగాను గోపికగాను నెంచుకొని తన కుమారుండై శ్రీకృష్ణస్వామి తమ్ముంజేరి "అప్పా! బూచ్చి! బూచ్చి!" అనుచు తనపైంబడి యడలించు ననుభవమును వర్ణించియున్నారు. అమ్మలను వేడ్కతో నున్నట్టులుండి తటాలున "బూచ్చి" యనుచు భయము కలిగించి వెంటనే బిడ్డను నెత్తుకొని యాలింగనాదులు చేయుచు "బూచ్చి" యని వేడుకకై తామన్నట్లు బిడ్డలకుం దెలియజేయులీలలు సర్వసాధారణముగదా. దానిని వీరనుభవించి యీ దశకంబున వర్ణించిరి

1

సీ॥ సంశ్లాఘ్యముగ మ్రోగు శంఖంబు డాకేల
బొంకంబులొలుకంగ బూనువాడు,
వంశనాళంబైన వరవేణువుం బూని
యంచితంబుగసూది యలరువాడు,
వంచనామతితోడ వరలిన జూదమం
దోడిపోయియుంజాల నోర్పుతోడ
వర్తించినట్టి యా పాండుపుత్రులకుంగాం
బదియూరులైనను బడయలేక.

ఆ. వె॥ భారత రణభూమిం బార్థసారథియయి
వెలసినట్టిదూత, వేడ్కమెఱయ
"బూచ్చి, బూచ్చి" యనుచుం బొడసూపి ననుజేరి
"అప్ప, బూచ్చి" యనుచు నడలుంగొలుపు.

2

సీ॥ గుట్టలన్ బోలిన గట్టిరెట్టలవారు
రణరంగవీరులు రాజవరులు
ప్రబలమహారథుల్ పలువురు ప్రభువులు
నతిపరాక్రమవంతుల తిరథులును
దుర్యోధనాదులా ధూర్తులు నూర్గురు
గడగడవణకంగ గాండీవమును
వంచియేసెడురీతిఁ బార్థుని బురికొల్ప
నతి దృఢతమమైన యతనిరథము

తే. గీ॥ నెక్కి సూతకృత్యముఁజేసి యెమ్మెలొలుకు
పంకజాక్షుండు పరముఁడు వచ్చి తన్ను
పొగడికొనుచునన్ జేరి "ఆ బూచ్చి" యనును
అమ్మ! బూచ్చి, బూచ్చి," యనుచు నడలుఁగొలుపు.

3

సీ॥ సర్పవిషంబుచే సలసలమనిక్రాగు
జలముల దూరంగదలఁచి వేగఁ
గడిమిచెట్టును నెక్కి కాళియున్ బడగపై
పాదంబుపడునట్లు పఱచి దూకి
గండపెండేరముల్ గణ గణమనిమ్రోగ
ఫణి ఫణాంతరమందు భవ్యపణితి
నర్తనంబునజాల వర్తించి వర్తించి
వేణుగానముఁజేసి వేడ్కమెఱసి

తే. గీ॥ విస్మయాత్మకుఁడై చాలవెలసివెలసి
మాయగొల్లఁడువేడ్క నామదికెఱంగ
వచ్చి "అప్పూచ్చి" యనుచునన్ వలపుగొలుపు
"అమ్మ యప్పూచ్చి" యనుచుఁ దానడలుఁగొలుపు.

4

సీ॥ అంధకారంబున నవతరించినవాఁడు
ప్రేపల్లెఁదాఁజేరి వెలయువాఁడు
తన్నుఁ జేరినవారుఁ దనబల్మిఁ గలవారు
దనయందుఁ బ్రేమచే వెలయువారు
పేదగొల్లతనాన బీరంబులాడంగ
వారివారించుచు, వంచకుఁడగు
కంసుండు వెంటనే కడతేరునట్లుగా
శిఖఁబట్టి దిగనీడ్చి వెలఁగి, చావ
తే. గీ॥ నవనిపైఁ బొరలించిన యతిశయుండు
నాడు నీరాడు మాయొక్క నాణ్యములగు
చీరలను హరించినవాఁడు చేరవచ్చి
"అమ్మ ఆ బూచ్చి" యని నన్ను నడలఁగొట్టు.

5

ఉ॥ ఎద్దులచేత నీడ్వబడి యేపునఁ బైఁబడివచ్చు బండినిన్
బ్రద్దలుకాఁగఁ దన్నిఘృత భక్షణచౌర్యమునందు మాతచే
వద్దని త్రాటఁ గట్టబడి బంధితుఁడై వగలొల్కు బిడ్డనన్
ముద్దుగఁ "బూచ్చిబూచ్చి" యని పొంకములొల్కఁగఁ జేరవచ్చెడిన్.

6

చ॥ మొలకలు మరుజాళాకృతులు, పొంకపుగిన్నెలు, లేతచన్నులన్
జెలఁగెడు దేవకీసతికి శ్రీపరిపూర్ణుఁడు బుట్టి గొల్లతై
వెలసెడు మేముగూర్చినవి వెన్నెను, నేతిని బాలమెక్కుచున్
మెలఁగెడు తండ్రి "బూచ్చి" యన్ని మించిన వేడ్కనన్ను బూచ్చిఁ జూపెడిన్.

7

చ॥ తనమదిరీతి వర్తిలెడు తల్లి యశోదకుఁ దత్తపుత్రుఁడో!
తనయుని సింగపున్ గొందమఁ జూడగ గర్భముఁ దాల్చి గాంచెనో!
అనయముఁ బువ్వుగుత్తులను నందము లొల్కెడు కుంతలాళితో
నను గసి వచ్చి "బూచ్చి" యను నాయదు సింహము గేలిఁ గొట్టుచున్.

8

సీ॥ ఏపుపైఁ జన్నొందు పెరిగి వెల్గునో
నాగ-బలమైన గూనుతో వరలునాతి
మంథర మాటల మదిగొప్పగా నెంచి,
కువలయోత్తుంగమై గొనబుమీఱు
నురు గజేంద్రంబుల నుత్తమాశ్వంబుల,
భూరి రాజ్యంబును, బొంగుసిరుల
నపుడు తానుండిన యాశ్రమావనిగూడ,
పరమవాత్సల్యంబు వరల వేగ
తే. గీ॥ భరతుని కొసంగి యటనుండి తరలి యుగ్ర
కాననాంతరవాసియై గ్రాలె నెవఁడు
నతఁడె యందంపు కనులతో నలరువాఁడు
"అప్ప అప్పూచ్చి" యని నన్ను నడలఁగొట్టుఁ.

9

వృషభగీతి :—

క్రూరమకరము నోటిలోఁబడి - ఘోరరోదన మాచరించుచు,
సారెకుఁ గరమెత్తి మ్రొక్కుచు - "సాకు, కృష్ణా" యనుచుఁబిలుచుచు
ఘోరమైన విపత్తులోఁబడి - కుందుగజమును బ్రోవ గరుడుని
జేరి మడుగునుజేరి వేగమె - భూరి దుఃఖముఁ దీర్చి భక్తుని
గారవించిన యుత్తముండగు - కంజనయనుఁడు స్వామి! కృష్ణుఁడు
జేరి నన్నని "బూచ్చి" యను, నను - జేరి "బూచ్చ"ను నప్ప కృష్ణుఁడు.

10

తే. గీ॥ బల్లిదుల లంక కూలంగ బాణములను
త్వరగ సంధించినట్టి సుధన్వుఁగూర్చి
విష్ణుచిత్తుండు పలికిన వీనిఁ జదువు
వారు వైకుంఠమందుండు వారలెపుడు.

3-వ శతకము 1-వ దశకము సంపూర్ణము.

"భాగవతసారము" అను
శ్రీ విష్ణుచిత్తుల "మొదలాయిరం"

2-వ శతకము — 2-వ దశకము

ఈ దశకమున శ్రీ విష్ణుచిత్తులు తన్ను యశోద మాతగాను కృష్ణుఁడు తనయుఁడుగాను నారోపించుకొని, దీర్ఘకాలము చనుగుడువక నిద్రబోవుబిడ్డను లేపి చనుగుడుప నుద్యమించిన భావోద్రేకమును వివరించియున్నారు.

1

సీ॥ అహిశయ్య నిదురించు యదువంశ వృషభమా!
మేలుకో చనుగ్రోలం మేలుకొనుము
నిన్నరాతిరిగూడ చన్నుగుడ్వగలేదు
మిట్టమధ్యాహ్నంబు నేఁటిమీఁతె,
ఇంకను నీరాక కెదురుజూచుచునుంటి
నేల మేల్కొనవో కో నేనెటులుంగ,
పొంకంబు దొరఁగి నీబొజ్జవాడెనుగాదె,
పొంగారు చనుబాలు పొర్లునట్లు

తే. గీ॥ సుస్తనంబులపైన నీనోంపులోలుకు
చిన్నినోటిని జక్కఁగాఁ జేర్చినీవు
పాలుగ్రోలెదు నానందపరవశమునఁ
గాలదన్నుచు గ్రోలుమా కడుపునిండ.

2

ఉ॥ పెట్టినక్షీరముకే దధియు, వెన్నయు, నెయ్యియుఁగొంచెమేని, నీ
పుట్టిన నాటఁగోలెఁగన - బుద్ధికిఁ దోచిన నీదుచేష్టలం
జెట్టివిధమైననే నయితు - నేలరకోపము, సామి, ముత్యముల్
పుట్టెడు చిన్ని నవ్వ్వాలయ ముక్కున జుట్టుచుఁ జన్నుగ్రోలుమా.

3

చ॥ తమతమ బిడ్డలేడ్చుకొని తల్లులచెంతకుఁ బోవ, వారలుఁ గా
తమకముమీఱ నాపయికి దాడియొనర్తురి దెట్టులోర్తు ! తాఁ
గొమరునిచేష్టలారయదు, కోపముచేయ దటంద్రునందమై
యమరితివయ్య నందునికి నాత్మజుఁడై యికఁ జన్నుఁగ్రోలుచూ !

4

సీ। అమరుల తలమిన్న ! అతి వంచకుండైన
కంసుండు పంపగాఁ గపటమెసఁగ
వచ్చిన శకటంబు వ్రయ్యలై పోవంగఁ
దాడనమొనరించు తరుణమందుఁ
బ్రత్తిఁ బోలెడు చాలమెత్తని నీపాద
మెంత నొచ్చెనో యంచుఁ జింతపడితి
యాదవకులమెల్ల నడలిపోయెను-గాని
పడెనొకో నా పడ్డపాట్లనదియు.
ఆ. వె॥ కంసుఁడెట్లు మున్ను కపటంబునెఱపెనో
యటులె నీవుఁ గూడ నతని దేసను
కపటలీల నెఱపి కడతేర్చితివి వాని,
చాలు పాలుగ్రోల సామి ! రాధ !

5

సీ॥ దుర్బుద్ధిగలవాఁడు - దుష్టుఁడు, కంసుండు
కుపితుండు నీపైనఁ గూర్మితనయ,
అట్టిట్టులొంటిగానసహాయుఁడై యీవు
తిరుగుచుండఁగఁ జూచి తిన్నగాను
వంచించి గట్టిగాఁ బట్టుకొన్నంతట
బ్రతికి యుండఁగలేను, వాసుదేవ !
బుద్ధిఁజెప్పితి నీకుఁ బోవంగవలదని
తెలియఁ జెప్పితిఁ బోవ వలదు-వలదు.

6

ఆ. వె॥ తల్లినోటిమాట తనయునకెప్పుడుఁ
దప్పకుండఁజేయఁ దగినదయ్య
యదుకులమణి దీపమా! యోర్పుతోడను
చన్నుఁబాలుఁ గ్రోలఁ జక్కరార!

6

సీ॥ మించు తీవియలీల మిన్కు నెన్నడుముల
మెలఁత మిన్నలయొక్క మేటికొప్పుఁ
గొప్పఁగాఁ గప్పుచు నొప్పు బంభరముల
మధురగానముచేత మహిమఁ గన్న
శ్రీవిల్లిపుత్తూరఁ జెలఁగి నిల్చినవాఁడ!
చెన్నుమీఱుచునుండు నిన్ను గన్న
కడుపును గలయట్టి కల్యాణి యెటువంటి
నోము నోచెనో యంచు నోము జనుల
తే. గీ॥ వార్త చేఁ గల్గినట్టి సత్కీర్తి నాకు
గలుగఁజేసినవాఁడవు కావె నీవు
అయ్య యోహృషీకేశుఁడా! యప్ప, రమ్ము
రమ్ము చనుబాలు గ్రోలంగ రమ్ము, రమ్ము.

7

సీ॥ నిను బోలఁగలవానిఁ గనుభాగ్యమునుగోరి
నినుజూచు కులసతుల్ నిన్నువీడి
పోవ గాళ్లాడక పొదలి నీ సన్నిధి
నిలిచియుందురుగాని తొలఁగ రవల
మధుపసంకుల పుష్పమాలికాంచిత
దీప్త-కుంతలల్ నినుజేరి సంతతంబు
నేత్రపర్వంబుగా నీ యందచందంబు
లన్నింటి వేర్వేర నరసి నీదు

తే. గీ॥ మోవి పానక మానంగఁబూని నిన్ను
వారియిండ్లకుఁ గొనిపోవ వచ్చి యిచట
వేచియున్నారు, చూడు గోవింద, వేగ
రార, రారన్న చనుఁగ్రోల రాగదయ్య.

8

సీ॥ పర్వతాకారులై ప్రజ్వలించెడువారు
చాణూరముష్టికుల్ చతురమతులు
మల్లు లిర్వురు నిన్ను మడియించుటకు వచ్చి
నీముందు నిల్వంగ నీవు చెలఁగి
వారిని ద్రుటిలోన బరలోకమున కంపి
వరలిన యో చిన్నవాఁడ! రమ్ము
ఒడిపైన గూర్చుండి యొప్పులొల్కెడి నీదు
వక్షఃస్థలంబుపైఁ బాలుగాఱ
తే. గీ॥ నొక్క వక్షోజమును జేతఁ జిక్కఁబట్టి
యితరమును నోటనిడుకొనియిటులనటుల
నొకటి వెంబడి నొకటిగా నొనరమార్చి
స్తన్యపానంబు సేయంగ సామి, రార!

9

సీ॥ సొంపారు నరవింద సుమముందుఁ బొలుపార
జిందిన ముత్యాల చెలువులీల
స్వేదాంబు కణములు చెలఁగె నీవదనార
విందంబు నందెల్ల సుందరాంగ!
మాటిమాటికి నిట్లు మట్టి ముంగిటియందుఁ
బొర్లాడు క్రీడలు పొసఁగవయ్య!
ధూళి ధూసరితమై తోఁచు నీయంగముల్,
వలదురా యీ యాట వదలుమయ్య

తే. గీ॥ పూర్వ మమరుల కమృతంబుఁబోసి ప్రోచి
దేవతలకెల్ల దేవుఁడై తేజరిల్లు
వాఁడ! రారమ్మ నన్‌జేరవచ్చి పాలు
గ్రోలు మోయయ్య చనుబాలు గ్రోలుమయ్య.

10

సీ॥ పఱుగెత్తివచ్చుచో పదకింకిణులు చేయు
కలనిస్వనంబుల లలితగతికి
గానంబుసేయుచు గానానుసారియౌ
నృత్యంబుఁ దగురీతి నెఱపుకొనుచు
వచ్చు నీయందంపువగఁజూచి యాశ్చర్య
పరవశనై నిన్ను భావమందు
పద్మనాభుఁడె వీఁడు, పరుఁడెవ్వఁడునుగాఁడు
గా! యని నీరాకఁ గాచియుంటి

తే. గీ॥ ఆటపాటల నిట్లు నీవలసి యలసి
వెలయు నిన్‌జూచి యిటులనే నిలిచియుండ
పాఱిపోవుదె! ఉత్తమా! వలదు, వలదు
పాలుగ్రోలంగ రావయ్య, గ్రోలుమయ్య.

11

ఉ॥ కట్టునవెల్గుచంటిచెలి, గాదిలిబిడ్డనుజూచి “మాధవా!
పట్టిరో” పాలుద్రావుమనువాక్యము గైకొని పాట బాడెనా
భట్టరు, కల్పపూవలపు భాసిలు పుత్తురివాసి, కీర్తిచేఁ
బట్టినవాఁడు, దీనగురుభక్తి జనించును బద్మనేత్రుపై.

౨ వ శతకము 2వ దశకము సంపూర్ణము.

శ్రీ శ్రీ

శ్రీ

"బాగవతసారము" అను
శ్రీ విష్ణుచిత్తుల "మొదలాయిరం"

2-వ శతకము — 3-వ దశకము

ఈ దశకమున చెవులుకుట్టుట యను నుత్సవము జరిపించుటకు యాదవుల రప్పించి శ్రీకృష్ణునికి చెవులకుట్టించుటకుగాను నతని బిలుచు యశోదాదేవి యనుభవము వర్ణింపఁబడియున్నది.

1

సీ॥ పరిరక్షణా ధర్మపరతంత్రుఁడై నీదు-తండ్రి
యింకనురాక తామసించె
పోరున జతురుఁడౌ వీరుఁడు కంసుండు
కఠినుఁడై నిన్నట్టి గాచియుండు
కడలివన్నియవాఁడ, కావలినిఁ గాచి
కాపాడఁగలవారు కలరె నీకు ?
పైశాచి చనుబట్టి పాలుఁద్రాగినయట్టి
భ్రాంతచిత్తుండవై వరలువాఁడ !
తే. గీ॥ వచ్చియున్నారు వ్రేపల్లె వారలెల్ల
చెవులుకుట్టంగవలె నీకు సిద్ధమయ్యె
వక్కలాకులు మొదలైనవస్తు వితతి,
పోకు మెటకైన కేశవా ! పోవవలదు.

2

సీ॥ నినునమ్మి సేవించు నీ పాదదాసుల
చిత్తంబు వదలక చెలఁగువాఁడ !
నినునమ్మఁగాలేని నీ యొక్కవిముఖుల
కందంగరాని నారాయణుండ !
జిగిగుల్కుపగడాల సిరులొల్కు మొలనూలు
కటిసీమపైఁ జాలఁ గ్రాలుచుండ,

పంకేరుహోపమ పాదయుగ్మంబున
గ్రాలుమంజీరముల్ ఘల్లుమనగ.

తే. గీ॥ రమ్మ, మంటలేనట్లుగా రమ్యఫణితిఁ
జెవికివత్తి యెక్కించెదఁ జేరరార !
పైడియంటు జోళ్ళివి నేత్రపర్వముగను
జేసియుంచితి నీకు నన్ జేరరార !

3

సీ॥ మేటి యాకడలిలో మొలఁగెడు మకరంబు
వలెఁజాలవెలుఁగుచుఁ జెలఁగుదాని,
కువలయంబంతటిఁ గొనఁజాలగల్గిన
వెలగల్గినట్టిదై వెలయుదాని,
కుండలయుగ్మముఁ గొనియుంచియున్నాను
తాకి తాకక నొప్పితగలనట్లు
మెత్తఁగాఁ జెవిలోని వత్తి యెక్కించెద
నేమికోరిన దాని నిచ్చుదాన.

తే. గీ॥ పరమతేజస్వి ! యదుకుల పల్లవుండ !
భువనరక్షకై యదువంశమునను బుట్టి
గోపయువతుల చిత్తంబుఁ గొల్లకొన్న
మాధవా ! రార, రారమ్మ, మాన్యచరిత.

4

సీ॥ దిగజారియూగెడు వగఁజెవిఁ దగబెంచి
వజ్రాలయంటుల ప్రభలతోడ
గుణశీలయుతులైన గోపాలబాలకు
లెటువెల్గుచున్నారొ యిటులఁగనుమా !
గోవింద నామాటఁ గొననివాఁడవు నీవు !
అయ్యో వీక్షింపుమా యంటుజోడు
ఒకటితో నొక్కటి యొప్పారి యందమై
వెల్గుపీని ధరించి వెలిగితేని

ఆ. వె॥ తీపి పనసతొనలఁ దియ్యంగఁ దినవిత్తు,
తెలుపు నునుపువన్నె పొలుపులొలుకు
చన్నుగుడువనిత్తుసామి చయ్యనరార
యిటులరార మ్రొక్కులిడుదురార !

5

సీ॥ వంశాభ భుజముల భామామణుల్మెచ్చ
కృష్ణకుంతలుడైన విష్ణుదేవ !
దండంబులిడి నిన్ను దడవుగావేఁడితి,
వేఁడుకోల్వన కిట్లు వెడలఁదగునె
వలయంపు ముంగురుల్ వెలయు వెలందుల
చేతులఁ జెయిఁజేర్చి చిందుద్రొక్కి
ఇటువచ్చు టింపౌనె ! ఇదియెట్టి గుణమయ్య
రావయ్య వేవేగ రార ! రార !

తే. గీ॥ తిన్నగావచ్చి చెవికట్టుకొన్నయెడల
చిన్న విపియేల యని నీవు చెప్పునట్లు
పెద్ద "అప్పాలు" నిత్తు నీకె వేఁడుదాన,
రార నాస్వామి, యిటు నిట్లు రార సామి.

6

సీ॥ "మన్నదింటి వదేల మాన్యుఁడా" యని నిన్ను
తిన్నగాఁ దిట్టఁగ తివిరియేల
నాకాశవీధియే యడలిపోయెడురీతి
పెద్దపెట్టున నేడ్పు పెట్టితయ్య
మన్నున్నదో చూడ మదినెంచి నీ నోరు
పరిశీలనముఁ జేయవరుస నచట
భూర్భువరాదిక భువనంబులన్నియు
వెలుఁగుచుండుటఁ జూచి కలఁతఁ జెంది

తే. గీ॥ నీవు మధుసూదనుండని నిర్ణయంబుఁ
జేసికొంటినా కార్మోయిల్ చిన్నికృష్ణ!
పుండులేదింకఁ జెవిమానిపోయెఁజూడు,
కడలికార్వణ్ణ కాపరీ కుడువు చన్ను.

7

సీ॥ చన్నేమి వలదని చయ్యన బరుగెత్తి
యంటుజోళ్లనుదీసి యవలవైచి
గోవర్ధనమునెత్తి గొడుగుగా ధరియించి
గోపాలకులమును గోగణమును
గురుశిలావర్షంబు కొంతైన బడకుండ
సంరక్షణముచేసి సంతసించి
యుపమానరహితయై యొప్పిన విలువంచి
యదుకుల రక్షియై యలరువాఁడ!
తే. గీ॥ ఓ త్రివిక్రమా! నాయందె నుండె తప్పు
నేను నీ చిన్నితనమున నీదు శిరము
నిలువకుండిన యానాడె సులువుగాఁగ
నీకుఁ జెవిఁగుట్టి పెంచంగ లేకపోతి.

8

సీ॥ "నీదె తప్పని నిన్ను నిందించుకొనురీతి
తప్పుల నాపైన జెప్పనేల!
మన్నుభక్షింపని నన్ను దేరకుఁబట్టి
కొట్టి నల్గురిముందు తిట్టనేల"!
"బలమైన పుట్టల భయపడి దాగునా
యురగుల కరియైన గరుడుపడగ
గలయట్టి వామనా, కలదుఃఖములఁదీర్చు
నాశ్రితరక్షకా! అయ్య! రమ్ము"

తే. గీ॥ "పొగడవలదమ్మ నన్నట్టి తగనిరీతిఁ
జేయననిపల్కు సత్యంబు" "చెవులకుట్టు
పూడిపోవక వత్తిని బొందుపఱచి
యవల వచియింతు సత్య మోయయ్యరార".

9

సీ॥ "చాడిమాటలవిని సత్యంబుగా నెంచి
వెన్న దొంగతనంబు బెట్టి నన్ను
చెయిపట్టి పెనురోలు చెంతకులాగుచుఁ
గన్నవారును జూడఁ గట్టలేదె?"
"చేసిన యవ్వానిజెప్పి నవ్వుచు నన్ను
జేరకె యటు నిల్చు శ్రీధరుండ!
కాలయాపనమిట్లు కడఁగి చేసిన చెవుల్
పూడిపోవునుగాదె పొంక మెడలి?
ఆ. వె. నిన్ను విడువలేకనీ చెంతనుండు నీ
యన్నమిన్నలిపుడు నిన్నుఁజూచి
నవ్వకుండునటులు నయముగాఁ జెవులకు
వేసికొనుము వత్తి వేగవచ్చి.

10

సీ॥ పరిహాస మొనరించు వనితామణులకేమి?
నీకు మాత్రనదేమి నిజముఁజూడ
వాపు మంటలు నన్నె బాధించు, మఱిమిమ్ము?
తాళ్ళేవని చిన్నతనమునందె
నీ చెవుల్ కుట్టని నేరంబు నాదెగా!
వ్రేపల్లె బాలురు వీనులెటులు
పెద్దగా బెంచుచు వేడుకల్ మీఱంగ,
తిరుగుచుందురు నీవె యరసిచూడు

ఆ. వె॥ వృషభదైత్యుఁగూల్చి వెలఁగ రక్కసుఁబైన
వత్సకమును విసరివైచి వేగ
నసురజంటఁగూల్చినట్టి హృషీకేశ
ప్రియకుమార, కృష్ణ, వేగరార !

11

సీ॥ కనులతోడఁ గనులు కలయంగ మెలయంగ
నందునిందును నెందు నరసియరసి
చల్లగా వీక్షించు సరకసటాక్షముల్
చెలువులోలుక నిల్పి కలయఁజూచి
వలపుపూలకురుల వెలదుల మదినిండి
మధురవాసముజేయు మహితదేవ !
అమృతమై మమ్మెప్పుడలరించు మాస్వామి
తనివితీరగఁ బండ్లు తినఁగ నిత్తు
ఆ. వె॥ నొప్పిలేనియట్టులప్ప నీ చెవులకు
నంటుజోళ్లు నిడుదు నయ్యరార !
పట్లువిరిగినట్లు బండిఁ దన్నినవాఁడ !
పద్మనాభ రార వడిగరార !

12

సీ॥ "రారాయనుచుఁ బిల్చి రయమునఁ జైబట్టి
బలిమిని కర్ణకుండలము లిట్లు
చెవులందుఁ ద్రిప్పిన జెడుగు నీకేమమ్మ
చెవినొప్పి నాదెగా ! చెంతరాను"
సర్వరక్షక నీకు సంప్రీతికరమని
నీ యారగింపుకై నెమ్మితోడ
నేరేడిపండ్లివి నేడెచ్చియున్నాను
కడగంటఁ జూడుమా కడఁగివీని,

తే. గీ॥ వంచనా మతితో నీకుఁ బాలుఁగుడుపు
కుమతి చావంగ గ్రోలిన కుఱ్ఱవాఁడ!
శకటదైత్యుని కాలితో చావదన్ని
నట్టి దామోదరుండ నా యప్పరార.

13

సీ॥ సహజదైర్ఘ్యంబుతోఁ జానొందు చెవులకుఁ
గొలతకుఁ దగినట్లు కోరి పెంచి
మకరకుండలముల మాపటికిడనెంచి
పొలుపుమీఱ యశోదపలుకు నుడుల
చిరచింతనముచేసి చిత్తంబులో నిల్పి
భువిలో ననాదిగా భూరి కీర్తి
పొందినయా మేటి "పుదివె"కు ప్రభువైన
భట్టరు శ్రీపతి పదియురెండు
తే. గీ॥ భవ్యనామంబు లంతాదిపద్యములుగ
తనివితీరని యానందదాయకముగ
గూర్చి చెప్పిన యిద్దానిగోరి చదువు
వారలచ్యుతుదాసులై వరలగలరు.

2_వ శతకము 3_వ దశకము సంపూర్ణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ

శ్రీ

"భాగవత సారము" అను
శ్రీ విష్ణుచిత్తుల "మొదలాయిరం"

2-వ శతకము — 4-వ దశకము

శ్రీ యశోద శ్రీకృష్ణుగుణగణముల ప్రశంసించుచు నతని జన్మనక్షత్రదినమున మంగళస్నానమునకు పిలుచునట్లు భావించుకొని యా భావోద్రేకమును నీ దశకమున వర్ణించియున్నారు శ్రీ విష్ణుచిత్తులవారు.

ఉత్సాహవృత్తములు

1. వెన్నయందు దొంగులాడి - వేడ్కనాటలాడు వో
మన్ను, జిడ్డు మేనగలియు - మాన్పరాత్రిఁ బడకపై
నిన్ను నీవు రుద్దుచుండ - నేనదొప్పియుందునే ?
అన్న ! నూనె, పులుసుఁ - దెచ్చి యధికకాలమాగితిన్
నిన్ను స్వేచ్ఛజేర నీవు - నీవె రమ్మ రక్షకా !
నిన్ను జలకమార్తు రార ! నీరమాడ, నారనా !

2. దూడచెవుల గండుచీమ - దూర్చితేని బెదర, తాఁ
గూడిపోకఁ బెదరిపోవు - కూర్మిసామి ! నీవు నే
గూడుఁబెట్టు వెన్నయంత - గొల్లపెట్టఁ జూతుగా !
ఏడుసాలములనుగూల్చి - యింపుమీరినట్టిడా !
నేడు నీదు జన్మతార ! నీరమాడవలయునా !
నిన్ను జలకమార్తురార ! నీరమాడ, నారనా !

3. అసురచన్ను గుడుచుచుండ - నాలనుందయాంద్రమ నిన్
విసముఁగుడుచువాని జూచి - వేగనన్ను బిలువ, నీ
దెసకు భయమును వీడివచ్చి - తీపిచన్ను గుడిపితిన్
ఉసరికెలిడి నీరుగాచి - యుంచినాను కాగునన్
అసలునీలమణివి ! రార ! అమితకీర్తిశోభితా !
మసలకుండ నీరమాడ - మాన్యరార ! నారనా !

4. కంసుఁడెక్కుపెట్టి వేగ - గడుసుమీరవచ్చునా
హింసకారి శకటుఁడన్ని - యీల్గునట్టు లసురశాల్
కంసహారి! క్రోలినావు - కాటుకయును బసుపురక్
శంసనగన్న కలువరము - చందనంబుఁ గూర్చితిక్
హింసయిడక, సుందరుండ! యిపుడేరార, నారనా!

5. చాల మృదువులైన లేత - చన్నుగవలచెలులు నీ
లీలఁజూచి వెన్కనిక్ భ - లీయటంచు నవ్వరే!
నేఁలివగల వంటకముల - మెసవనిచ్చి యున్నచో
పాలు, బెల్లములను గలిపి - వంటదినుసు లప్పముల్
చాల వండిపెట్టినాను - సామి! నీరమాడఁగా
నేలజాగు? వేడుకొందు - నిటులరార, నారనా!

6. నూనెకుండ దొర్లఁబెట్టి - నొవ్వగిల్లి పిల్లలక్
బూవిలేపి కంటిగ్రుడ్లఁ, బొర్లఁద్రిప్పి దౌష్ట్యముక్
మానకెపుడుఁ జేయుసామి! మంచిఫలము లిత్తురా!
మానవట్టి యలలరొదల - మలఁగుకడలి వన్నెలక్
మేఁగులుకు నందకాడ! మజ్జనంబు లాడఁగా
బూని వేగరార యిపుడె - పొంకమొలుక, నారనా!

7. హితకరుండ! సామి! నీవు - ఇలను బుట్టినది మొదల్ 6
పితికినట్టి మంచిపాలు - పెరుగు, చిలికి యట్టిపై
స్థితముచేయబడిన వెన్న - చేతికంది యెఱుఁగరా!
సుతుని గిప్పిపుచ్చు తల్లి - సుతునిదిట్టెనని పరుల్
అతిశయించి పలుకుదురని - అనవు నేని మఱచియోక్
సుతుఁడ! రమ్మ జలకమాడ - సొంపులొలుక, నారనా!

8. వాలమునకు మట్టఁగట్టి - వత్సములను దఱుమవే!
నేలపైన వెలగదొర్ల - నిగిడి దూడరువ్వవే!
చాల తఱిమి పాముఁబట్టి - చక్కడాని నూపవే!
పలుసామి! నీ నడతల - నే నెఱుంగఁ జాలరా!

బాల ! నేడు జన్మదినము - పాఱిపోవ వలదురా !
హాయిమీఱఁగాఁగ జలక - మాడ, రార, నారనా !

9. పసలమేపు చాటలాడఁ - బరగు దుమ్ముతోడ, నీ
పసిడిమేను జూడఁగాను - వరలు ముదము, నైన, నఱ
గసరి తిట్టగలరు, నిన్ను - గాంచు వారలెల్లరున్
అసలు సిగ్గులేనివాఁడ - వయ్య ! నీలనవ్వదే
పసలఁ జిల్కుమరకతంబ - వరలునామ రత్నమా ;
వెసను రమ్ము జలకమాడ - వేగరమ్ము, నారనా !

10. కాలమేఘ ములను మించ గలుగుమేని వన్నెతో
గ్రాలుకృష్ణ, నీవుఁ బోగడి, కట్టుకణఁగకుబుసుచున్
జాలవెలయు వలుద చంటి చానయౌ యశోద, యె
లీల జలకమార్చెనట్టి లీల మేటి "పుదువె" ము
న్నేలినట్టి భట్టరుకడు నింపులొలుకు ద్రావిడిన్
మేలి వగలఁబాడినట్టి మేటిపాట నెవ్వరేన్
జాలభక్తిఁ బాడఁ దొలఁగు సర్వదుఃఖ జాలముల్.

2.వ శతకము 4.వ దశకము సంపూర్ణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ

శ్రీ

"భాగవత సారము" అను
శ్రీ విష్ణుచిత్తుల "మొదలాయిరం"

2-వ శతకము — 5-వ దశకము

ఈ దశకమున శ్రీకృష్ణునికి శ్రీ యశోదాదేవి తిరుమంజనము గావించిన యనంతర మాతని తలదువ్వుటకు ప్రయత్నించి యతని నిలుపుకొనుటకు గాను "ఓ కాకి! నాబిడ్డకు తలదువ్వ రావే" అని పిలుచుచు నాతని మనస్సునకు వినోదము గల్పించుచు కాకిని సంబోధించు భావమును నారోపించుకొని శ్రీ విష్ణుచిత్తులవారు తమ యనుభావమును వర్ణించియున్నారు.

1. నీల పెండ్లికొడుకుం డితండు - నిత్యసూరి వరుల మేటి,
ఆలయంబు "పేట్టి" లోన - నరయ, లేరు వీనిసాటి,
పలు మాధవుండువీడె - యేడు నేడు తరములకును,
శ్రీలలనకు దయితుండు, వీని - సిరి కురులను దువ్వుటకును
పలు వీనికురులనువ్వ - నిచటికల్ల రావె కాకి !
నీల పెండ్లికొడుకు కురుల - నీవెవచ్చి దువ్వు కాకి !

2. పూని క్రోధ రక్కసియగు - పూతనచను బాలువీండు,
దానవుండగు మాయశకటుం దన్నికూల్చినాడు నాండు
పూనిమద్ది జంటవిరిచె - పొలుపులొలుకు నంజనివలె
మాననీయకాంతివరలు - మంచి నీలరత్నమువలె
మేనిడాలు లొలుకుకృష్ణు - మెఱయు నల్లకురుల దువ్వ
చానకాకి ! రావె ! రావె ! చక్కగాను గురుల దువ్వ.

3. బటువుగైన త్రాళ్ళయుట్టి - పైన బెట్టిపట్టి వెన్న
నెయిలోం గెలుపులేక మ్రింగి - యెఱుంగనట్లు చూచుచున్న
మేటిసామి, అమరవిభుండు - మించి యొప్పు గొల్లఱేండు
నీటికోడ నిండియుండు - నీలిమబ్బు వన్నెవాండు
సాటిలేని వీనికురుల - చక్కగాను దువ్వ, కాకి !
నీటులొలుకు వీనికురుల - నీవె వచ్చిదువ్వు కాకి !

4. పల్లమందు మేయుచుండఁ - బకము లీల రూపమూని
కల్ల బొల్లిరక్కసుండు - కపటమొప్పఁ జేరువాని
సల్ల సల్లఁ జూచి యపుడె - యద్దిమొక్క కొంగగాఁగ
నల్లమందు నెంచి నోటి - నొక్కమొగిని జీల్చి వేగ
నల్లసిల్లి యొప్పువాని - యొప్పులొలుకు కురులదువ్వ
పిల్లవాని కురులదువ్వ - వేగ, కాకి ! రావెనువ్వ.

5. దూడలందుఁ జేరి మేయు - దూడ యసురకాలుఁబట్టి
జాడగాఁగ వెలగయసుర - జారి చచ్చునటులఁ గొట్టి
ప్రోడయైన పరము ముడిని - భయద చక్రహస్తు ముడిని
వేడుకలర రావె దువ్వ - వెడలిపోవకిపుడె యతని
ఈడులేని సొగసుకురుల - నింపుగదుర దువ్వరావె !
ఆడకుండజాతిపలుకు లలరి - కాకి ! దువ్వరావె !

6. వరబలంబు, భుజబలంబు - ప్రబలినరకుఁ డాదిగాఁగ
వరలు తూర్పుజోతి ప్రోలి - ప్రభులఁ జంపఁదలఁచి వేగ
నరసి కన్నుమూసి తెఱచు - నంతలోన చక్రగతిని
నరుల మూల మట్టుగాఁగ - హతమొనర్చినట్టి యతని
కురుల కందమొసఁగురీతి - గురులదువ్వరావె, కాకి !
నిరతమాలఁ బ్రోచువాని - నీలుకురుల దువ్వు, కాకి !

7. తినఁగఁగోరి పిండములకుఁ దిరుగనేల, రావె, కాకి !
పెనుపిశాచి సీటికూడు - వెదుకనేల, రావె, కాకి !
ఘనులు నిత్యసూరి వరుల - గణమునేలు వాని కురులఁ
మనసు కతిశయంబు గూర్చు - మాయగాని సొగసుకయల
గనఁగ నళుల రీతివంగి - గ్రాలు నల్లకురుల దువ్వ
వినవె, కాకి ! రావె, కాకి ! వినికురుల, రావె, దువ్వ.

8. అందమొలుకు నాభికమలమందు నలుమొగాల దొరను
చందమలరఁ గన్నయట్టిసామి కురుల పులుముపగను
బొందినట్టిపులుము చిక్కుపోవునట్లు విరియఁదట్టి
వింపలొలుకు దంతమునను - వెలుఁగు దువ్వెనఁ దగఁబట్టి

సుందరముగదువ్వ, కాకి! చుట్టుత్రాటి బొజ్జగాని
క్రందుకొనెమ కురులనువ్వ - కాకి! రావె, సొగసులూని.

9. అలబలీంద్రుదేవి చిత్త - హర్షజనక రూపమూని
తొలుత మూడులోకములను - దొడరి కొలిచిట్టివాని
పొలుపులొలుకు సొగసుకురుల - పూలపొన్నుపైన బెట్టి
వలనుగాగ వెనుకనిలిచి - బాగు మీఱ చేతఁబట్టి
వెలయు వెయ్యిపేర్లవాని - పెంపుకురులదువ్వు, కాకి!
చెలువులొలుకు పీనికురుల - చేరఁబట్టి దువ్వు, కాకి!

19. ఘనసమాను, సుందరాంగు - గ్రాలు భ్రమరకుంతలముల
జనులు మెచ్చునటులదువ్వ - చాన, కాకిఁ బిలుచునడుల
బూని, మింటెనంటు ప్రహరిఁ బొదలు విల్లిపురముతేవ
గానమొనరఁజేసె చదువు - ఘనులఁ బాపమతు కదెపుడు.

2_వ శతకము 5_వ దశకము సంపూర్ణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ

శ్రీ

"భాగవత సారము" అను
శ్రీ విష్ణుచిత్తుల "మొదలాయిరం"

2-వ శతకము — 6-వ దశకము.

శ్రీ యశోద శ్రీ కృష్ణునికి తలదువ్విన యనంతరము జడవేయుటలోఁ బిల్లవాఁ డవసరపడి దూడలవెంట పోవలయు ననుచుండ నతని నిలుపుటకై "ఓ కాకీ! మా కృష్ణునికి మంచి ముట్కోల తీసుకొనిరమ్ము" అని కాకమును సంబోధించునట్లు కుమారుని మనసును త్రిప్పుచు నిలువఁబెట్టి జడవేయుచున్న ఘట్టమును నీ దశకమున శ్రీ విష్ణుచిత్తులు తమ్ము యశోదగా భావించి యనుభవించి వర్ణించియున్నారు.

1

లయ॥ ఆటలకు పంపుగడ - నీకొసఁగ పించిపిలు
త్రాటబిగియించి తన - నేటి మెడలోఁదాఁ
బేటినగ, "తాలి" యను - సాటి గనరాని నగ
మాటి, శిఖిపింఛపుది - నీటొలుక వెన్కఁగా
వాటముగ నూఁగ, వన - వాటి కలఁగాల్నడల
నూటిగను దోలుపెను - నీటియల వన్నెల్
వేటివగ లొల్కఁ మెయి - నేటియగు వానికొక
వాటమగు కోలగడు - నీటొలు కఁ దెమ్మా!

2

లయ॥ పరిమళ యుతంబగుచు - వరలెడు "కుడందె" యను
సిరుల "తిరుక్కోట్టి" యను పురవరములందుఁగా
వరలు "తిరుపేర" నెడు - తిరునగరమందు, మఱి
ధరణిగల పుణ్యమగు - తిరుప్పతుల యందుఁగా
దరుగు చెపుడాటలను - ధరఁజెలఁగు నా సుతుఁడు
గుఱునదశంఖమును - దిరముగను బట్టఁగా
వరలు ఘనహస్తమున - కరసి యొకలక్కఁగల
యరుదయిన దండమును - త్వరితముగఁ దెమ్మా!

3

లయ॥ మిట్టిపడు కోపమున - గట్టిదుటఁ జేరఁజను
నట్టియరి కంసుఁ గడు - బెట్టలుకఁ గూల్చెన్
రట్టెసఁగ వచ్చుబకుఁ గట్టిగ - నెదిర్చి యొక
పెట్టుననె నోటినటు - పట్టుకొని చీల్చెన్
దట్టమగు పెన్గురులు - కట్టువిడ పర్వులిడి
చుట్టుకొని దూడలటు - లిట్టు చనకుండన్
దిట్టముగ మేపజను - నట్టి సురవర్యుఁడగు
నట్టిమన వాసికొక -గట్టి గడదెమ్మా !

4

లయ॥ ఒకరొకరు కూడరసు - నొకపలుకె పల్కి మాటి
యొకటియును నివ్వనని - యొకనుడువెనుష్వన్
వికటుని సుయోధనుని - ప్రకటనవరత్నముడి
యొకట వెలుగొందు ప్రభు - నికటమున యుద్ధం
బికఁజరుగు సత్యమని - ప్రకటనముఁజేసి పశు
నికరమును మేపుకొన - మకరసధి వర్ణం
డీకఁజనఁగఁ బూనుకొనె - నొక తగిన దండమును
నొక సొగసు కోలనిటు - ప్రకటముగఁ దెమ్మా !

5

లయ॥ తనచరణ దాసులకు - దనయభయ ధర్మముచు
దనమనమునందలఁచి - వినయమున ధుర్యో
ధనని నొక యూరొసఁగ - మనవి యొనరించియును
వినని పెనురోషమున - ఘనసమరమందున్
మునుకొనుచుఁ బార్థునికిఁ దనెరథముఁ దోలుదని
నని మొనను నిల్చి జయమును గలుగజేసెన్
ఘనుఁడితఁడు వీనికొక - ఘనమయిన కోలనిటు
గొనసయొసగు మమ్మ, సుగ - జన వరునికీమ్మా !

6

లయ॥ మునుపు వటపత్రమున - గనికి బహుకాలముగ
దన నలుపు మేనిపస - గొనివెలుఁగు సంద్రం
బున దనకు శయ్యగను - వనగనుఁ శేషుపయి
ఘనమయిన నిద్రగని - తన చిఱుతప్రాయం
బున దనకటాక్షమున - మనిచితగ నర్జునిని
గనులకును విందొసఁగు - ఘనమయిన రూపం
బున "తిరుకొండందె" పురిఁ - దన నెలవుగాఁగొనిన
ఘనుఁడితఁడు, వీనికొక - మునిగడను దెమ్మా!

7

లయ॥ అందముగు కూతులుల - విందొలుకు చిత్రనగ
మందుఁ గుమమ్మట్టముగు - డెందమున జూడక్
ముందెకొనఁగనొక్కటి - యందముగు పెన్నెఱులు
సుందరుఁడు క్రూరుఁడిక - నెందుఁ జననిన్నుఁక్
తొందరగఁ బట్టుకొని - సందడక రెఁడవది
డించు వడఁజేయు మును - పెంపు జనియైనక్
అందముగు నీలమణి - చందముల మేనిపసఁ
జిందుదొర కొక్కగడ - నందిమము వేగక్.

8

లయ॥ మించువలె మిన్కుగమ - నంచితపు మధ్యమున
మించు జనకాత్మజను - గాంచరణమందుఁక్
మంచిమణి శిర్లకము - దంచితుఁడు రావణుని
గాంచి తనమేటివెలు - వంచి తల లొక్ట్
మొంచినటు రాల్చెగద - అంచితగతిఁక్ జలధి
గాంచి యనకట్టి కమ - మించె గనవేగక్
కాంచి తగినట్టివొక - మంచిముని కోలగొని
మంచిమణి శిర్లకకు - దంచి తునకిమ్మా!

9

లయ॥ పదితలలు రెట్టలిరు - పదులుగల రావణుని
గదనమున రెట్టలును - బదితలలు భూమిఁబ్
సోదరి పడఁగొట్టి తన హృదిఁగల విభీషణుని
సదనుల విభూషితుని - ముదములర తేఁజై
కుదురఁదవ పేళ్లలను - బదిలముఁగ నుంచువర
కదినిలుచు సంచుభువ - పదమును నొస ఁగెఁ
పొదలు మణిహారమును - నెనరుఁగల వేంకటుని
మది కెనఁగు కొలఁగొని - కదిసియిటు లిమ్మా!

10

తే. గీ॥ కాకమా, పూర్ణనికిఁ గోలఁ గాంచితెమ్మ
అను యశోదమ్మ నుడులను నరవగీతి
భట్టరార్యుర్లు పాడిరి భక్తితోడఁ
జదువ, పుత్రభాగ్యంబు పొవలునెపుడు.

4_వ శతకము 6_వ దశకము సంపూర్ణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ
శ్రీ శ్రీ

శ్రీ

"భాగవతసారము" అను

శ్రీ విష్ణుచిత్తుల "మొదలాయిరం"

(2-వ శతకము — 7-వ దశకము)

ఈ దశకమున శ్రీకృష్ణుని జడయందు మల్లి, విరజాజి, చంపకము మొదలగు పుష్పములు ముడిచి యలంకరించుటకై యాతని పిలుచు యశోదాదేవి యనుభవమును శ్రీ భట్టనాథులవారు (శ్రీ విష్ణుచిత్తులు) వర్ణించియున్నారు.

1. సీ। మకరందమాధుర్య మహిమంబునునిమ
సరళార్ద్రగుణములు వరలుదేవ!
భాండంబులోనుండు పచ్చిపాలనువెన్న
భాండంబులోఁ ద్రావఁ బరులునగరె!
సాంద్రకాననమున జక్కనిపచ్చిక
పట్టుల నెమకుచుఁ బశుగణముల
మేపుచుఁ దిరుగనీ మేఘవర్ణపుమేను
వాడిపోవును బోవవలదు వలదు.

తే. గీ॥ కానలోపల నీజాడ గాంచుముందు
నరయజాలము, మాజాడలరయవీవు।
పూలముడిచెద, చంపక పుష్పమిదిగో
రమ్ము, సంపంగిముడిచెర రార, సామి॥

2. సీ॥ జలపరిపూర్ణమై చదలంట నెగసిన
జలద సంపదలీల చల్లగాను,
గాంచుకన్నులకెల్ల ఘనమోదమొనగూర్చు
నందంపుమేనితో నలరువాఁడ!
సప్తలోకంబుల సంరక్షణార్థమై
యవతారమొనరించి నట్టివాఁడ,

తన సౌవర్ణసంపదక్ తనకెప్పు డీవను
సిరికి వల్లభుడౌచు చెలఁగువాఁడ,

తే. గీ॥ అల్ల శ్రీరంగవాసివై యలరువాఁడ !
కొల్లగా నెల్లయెడలను నల్లికొనుచు
స్థిరతఁగాంచు నీ మల్లికా పరిమళంబు,
రార యీమల్లి ముడుతును రాగదయ్య !

3, సీ॥ పరగృహంబులఁజొచ్చి వరగృహోపరిభాగ
శుద్ధాంతములఁదూరి చొఱవ నెఱయు,
యువతీమణులఁజేరి యొప్పారు స్తనయుగ్మ
వరబంధనంబుల బట్టిచీల్చి
వలిపెంపు పైతాణి పట్టాంబరము గీఱి
చిత్రాలయంచుతోఁ జెన్నులొలుకు
చీనాంబరంబుల జించి చెండాడుచు
నిచ్చలుదౌష్ట్యంబు నెఱపువాఁడ !

తే. గీ॥ ఆకసంబును దాకుచు నెఱుచున్న
వెంకటాద్రినివాసివై వెలయుస్వామి !
చిగురువవనాలవలపుతోఁ జెలఁగుచుండు
పాదిరీ పువ్వు ముడుతు - పట్టిరార !

4. సీ॥ కాముని విలులీల కమనీయమౌగసంగి
యింపారు కనుబొమ సొంపుతోడ,
నీలాలకురులొల్కు నెఱసిటు తనముతోఁ
చేరిన యీరెంటి సిరులనడుమ
తేజరిల్లుచునుండు దివ్యలలాట సౌ
భాగ్యంబు సరయంగ భవ్యలీల
జీమూత మీరిన చిన్నారి బిడ్డనీ
వసజెల్లు సంతటి యందగాడ !

తే. గీ॥ దివ్యదేహుండ వౌస్వామి ! తెరువునందు
నిలువ మలేగొల్లపడుచుల నలఁచు వేళ ?
వలపుదనంబు మరువముల్వెలయుమాల
మనసులో మెచ్చి ముడిచెద వౌన్యరార !

5. సీ॥ బకరూపమును దాల్చి - వచ్చిన రాక్షసు
వదనంబు జీల్చిన వాఁడ వీవు,
ఘోరంబుగా బోరు కువలయాపీడము
గజము దంతము నూడ్చి గ్రాలినావు,
వంచనామతితోడ వచ్చిన యాముష్ట
దానవి ముక్కును దఱిగినావు,
దానిరక్షకుఁడైన దానవు పదితలల్
ధరపైన బడగొట్టి వరలినావు

తే. గీ॥ నేను, నవనీతమును మ్రింగు నిన్ను జూచి
కొంచెమేని యు జంకక గొట్టినట్టి
దాసి, మంచినీటను బుట్టి తనరుచుండు
వలపు చెంగల్వ ముద్దుతును పట్టిరార !

6. ఉ॥ పోరున నెద్దులం దునిమి — పూర్ణుఁడవై యుల కంసునెత్తిపై
ధీరత దన్ని చంపి బహు — ధీరుల మల్లుల నుక్కడించి, నీ
దారిని దౌష్ట్యముల్ నెరపి — దర్పమె సంగగవచ్చు స్వర్ణమూ !
రార, యిదేర, పొన్నవిరి — రంజిలి నీకురులందు నుంచెదన్.

7. బిం దేవలవృత్యమున్నెఱపు విస్మయము నిన్గని తల్లడిల్లరే
ఇందునిభాస్యలో సుతుఁడ ! ఈవు హిరణ్యు విశాలవక్షముఁ
మందిరు వంక జీల్చితివి పూని "కుడెంద"ను నుండు సుందరా !
అందపు "కుర్కుతీ" కుసుమ మందముమీఱ ముడుంతురాగదే.

8. అసురుఁడు మాలికుఁ గదిసి యంచితమైత్రిస జూపి వానిపై
విసరుచుఁ జక్రముఁ శిరము వేగమొంటివి మంచిచెడ్డలన్

వసలకఁ గాంచి రతుయిశీ మాపెతఁదీరిచి రంగవాసివై
యొసఁగెదు దేవ! సీకరుల కింపుగనీ "యిరువాయ్పు" నంతురా!

9. పరమపదంబులో నమరవర్గము మధ్యవసించి, భక్త హృ
ద్వారిజదవాసివై కమలవాసినినేలుచు నేమలోకముల్
వరమతిఁ గుక్షినిల్పి వట - పత్రముపై శయనించి తూఁగ నీ
కరుదగు చిన్ని "సంపగిని" నాసలుతీర ముసుంతు గాఁగదే.

10. అక్కరతోడ దెచ్చితిని నాదరమొప్ప ముడుంతువార, యీ
చక్కనిమల్లి, చెంగలువ, సంపెగలుఁ జమంతిపూవి, నన్నయా
నిక్కపు మక్కువల్ గలుగ నిటుగఁబల్కు యశోదవాక్యమున్
జొక్కపు ద్రావిడీఁ బలికె సువ్రతుఁ డార్యుఁడు భట్టుకే పదన్.

2_వ శతకము 7_వ దశకము సంపూర్ణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ
శ్రీ శ్రీ శ్రీ

శ్రీ

"భాగవత సారము" అను
శ్రీ విష్ణుచిత్తుల "మొదలాయిరం"

2-వ శతకము — 8-వ దశకము

శ్రీయశోదాదేవి శ్రీకృష్ణునికి కురులుదువ్వి, జడవల్లి, పూలముడిచి యలంకరించిన పిదప నాతని సౌందర్యమునకు దృష్టి తాకునని భయపడి యతనికి రక్షఁగట్టు నుద్యమించి పిలుచుభావమును శ్రీ విష్ణుచిత్తులనుసంధించుకొని యీ దశకమున వర్ణించియున్నారు

1. తే. గీ॥ చంద్రసంచార రమణీయసౌధరాజ
విలసితంబయి, చతురులౌ విబుధవరుల
వాసమౌ "వెళ్ళత్తై"లోని పరమపురుష!
బ్రహ్మరుద్రేంద్రులమరులు భక్తితోడఁ
బరులకంటి కప్పుత్తై వచ్చినారు
దివ్య తిరువంత్ర పుష్పముల్ దెచ్చినారు
సంధ్యపూజకు వచ్చిరీ సంధ్యయందు
రక్షఁగట్టెద, సుందరా! రార రార!

2. తే. గీ॥ పశువులెల్లను దూడల పజ్జఁజేరి
యఱచుచున్నవి, నిన్ననే నఱచి యఱచి
యలసి నిలిచితి, స్నేహంబు కలదేనీకు!
ప్రహరిగల "వెళ్ళత్తై"దివ్య భవనమందు
దర్శనంబిమ్ము నోదేవ, తగదు, క్షుద్ర
దేవతలు తిరిగెదరు సంధ్యఁ దిరుగరాదు
మంచిదే పల్కు నామాట మదినిగొనుము
రక్షఁగట్టెద రావయ్య, రక్షఁగొనుము.

3. తే. గీ॥ వన్నెబంగారుగిన్నెల ప్రభలలీలఁ
జెన్నలొలికెడు లేలేత చన్నుగవల
చిన్నపిల్లల చిరుతిండ్లఁ జిట్టియిండ్లఁ
జెఱచు నిట్టిట్టు, భయపడిపఱచి, మంచి

భక్తగణంబుల మెచ్చినవాఁడ వీవు,
మూఁడుసంధ్యల నమరులు పూజఁజేయు
మునుల "వెహ్కా" లోననీమనికి గొనవె !
రార, నిన్నేమియుననింక - రక్షయిడుము.

4. తే. గీ। సుందరా ! జలధరవర్ణ, అందఱట్లు
"కంటిలోజల్లెమున్న" నక, "కాలఁదన్నె"
నని యసంఖ్యాకులై పిల్లలఱచుచుండఁ
గన్నవారల నిటుసేయఁ గార్యమగునె ?
సులభ దర్శనమొసగంగఁ దలఁచినీవు
"వెహ్కా" దివ్యతిరుపతిన్ వెలుఁగుచుందు
వయ్య, నీయందచందము లమితముగద !
రక్షగట్టిన నోదేవ, రార, రార !

5. తే. గీ। వేనవేలుగదుష్టు లిచ్చోటఁగలరు,
వారి దుడుకులు నీతలఁ బెట్టబడును
నీదు సుగుణముల్మెచ్చి నిన్ నిరతభక్తిఁ
గొలుచువారుండు "వెహ్కా" నిలయమందు
నిలుచు సుజ్ఞాన తేజమా ! నీమమేని
యందచందాల నోరారు నట్లుపొగడి
మంగళాశాసనముచేసి మహితవిధిని
రక్షఁ గట్టిన నిచటికి రాగదయ్య !

6. తే. గీ। మునుపు కంసుండు పూతన యనెడుదాని
నలుపుమెయిదాని శోణకుంతలముదాని
దయ్యమగుదాని నీపైకిఁ దఱిమెనెడు
మాటకలదయ్య, యాచోటు మామమయ్య !
ప్రహరితో వెల్గు "వెహ్కా" భవనవాసి
రక్షఁగట్టిన సుందరా ! రాగదయ్య !

7. తే. గీ॥ బండిరక్కసుఁ దన్నిన బాలరాజ !
మద్ది జంటను విరిచిన మానసీయ !
అసుర చనుబాలు గ్రోలినదాదిగాఁగ
నెప్పుడెటులౌనో యనుచునే నెదదలంతు
నిత్యతేజోనిధానమై నీటులొలుకు
"వెళ్ళత్రై" లోన వసించుచు విమల, రార !
పడకపై వ్రాలుసమయమో పరమపురుష !
రక్షఁ గట్టంగవలయురా ! రాగదయ్య !

8. తే. గీ॥ అసురులకుఁ గూడనందని సామి ! నన్ను
సతత మానందమున ముంచు దేవ ! క్రూర
కంసు హృదిలోన యమునృత్య హింసగూర్చి
గొప్పమదదంతి దంతంబు గూల్చి, చుట్టు
పైడి గోడల "వెళ్ళరై" భవనమందు
శ్రీలఁ బెరిగిన నాబిడ్డ ! శ్రీశ ! యిచట
భయదమై దుర్గ తిరుగును, పలుగులెత్తి
రార, రక్షఁగట్టెద, వేగ రార, రార !

9. తే. గీ॥ పురుషసూక్తాది ఋక్పరిపూత శుద్ధ
వారిదెచ్చిరి సంకులన్ బాలురిదిగో !
దాష్ట్యపూర్ణుఁడ ! గర్వంబు దాల్చకింక
గొన్ని నాళ్లకునామాట గొనఁగవలయు
తేజులొలికెడు "వెళ్ళరై" దేవ ! రార !
సంధి యగుచోట్ల నిలువకు సంధివేళ,
హారతివెలుఁగు లోననీ యందములను
జూచి రక్షఁ గట్టెదరార సొంపుమెఱయ.

10. తే. గీ॥ పద్మగేహిని, శ్రీనిధి, ప్రథమభార్య,
లక్ష్మి కౌఁగిలి సిరుల విలక్షణుఁడగు
"వెళ్ళరై" స్వామికిడ రక్ష వెలఁదిమిన్న
అల యశోదమ్మ తనయుని పిలుచునుడుల
వేద ఫలములఁ గాంచిన విష్ణుచిత్తుఁ
డలరి పాటగ బాడిన పాటలగొని
పాడి యనుభవ ఫలముల వడయుచుండు
భక్తజనములకంటదు పాపమెపుడు.

2_వ శతకము 8_వ శ్లోకము సంపూర్ణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ
శ్రీ శ్రీ శ్రీ
శ్రీ

శ్రీ

"భాగవత సారము" అను
శ్రీ విష్ణుచిత్తుల "మొదలాయిరం"

2-వ శతకము — 9-వ దశకము

శ్రీకృష్ణుఁడు గొల్లయిండ్లదూర స్వేచ్ఛావిహారక్రీడ లొనరించుచుండ నోర్వలేని వ్రజకాంతలకును శ్రీ యశోదకును జరుగు సంభాషణలను శ్రీ విష్ణుచిత్తులవారీదశకమున వర్ణించుచున్నారు.

1. తే. గీ॥ వెన్నదిగమ్రింగి కుండల విఱుఁగఁదన్ని
విఱుఁగు కుండలమ్రోతల వినుచు నిలిచి
నేలు లొనరించు నీకృష్ణు మేటివగలు
నాపలేమమ్మ, నీబిడ్డ నాపుకొనుము.
పుండులో చింత పండును బోయునట్లు
దుడుకు లింటింట నొనరించు దొరలకంటి
వానినెటు గంటివో కాని పిలిచియింట
నిలుపుకొనుమో యశోదమ్మ నిలుపుమమ్మ.

2. తే. గీ॥ నెఱికురులు, కెంపుమోవియు నీటుమోము
వగలఁగులికెడు పూర్ణుఁడా! వామనుండ!
తల్లి దండ్రులమాటల దాటనట్టి
రామ, కాకుస్థకులరామ, రార యన్న!
తప్పు లొప్పుల నెఱుఁగని తనయునేమి
యనుదు నోతల్లి! బిడ్డలఁ గనినతల్లి!
అయ్యొ! అంజనసమవర్ణ! అన్యులిట్లు
పరిభవింపంగ నెట్లోర్తు పాపినైతి.

3. తే. గీ॥ తఱుగని సిరులవాఁడయ్యు దప్పుపనులె
తనకుఁ తేజస్సుగా నెంచు ధన్యుఁడితఁడు!
నీ మఱుంగున మనుమమ్మ నీవెయిట్లు
చేయ ధర్మమానె యశోద! న్యాయమిదియె!
కలఁగ నుంచినవెన్నను గడుపునిండ
మ్రింగి భాండంబుఁబడగొట్టి మెల్లఁగాను
వచ్చు మధుసూదనుని వేగ వచ్చునట్లు
భామ, పిలువుమా! లేకున్న వాదగలమె!

4. నీలజీమూతవర్ణుఁడా! బాల! రార - రార శ్రీరంగనిలయుఁడా! ఆరగింప
నిర్మలాంబుపూరంబుల నీటులొలుకు - "ప్సేరి"లోనుండు నారనా వేగరార॥

"ఆరగించితి"నని యింట దూరువాని - గాంచి యెదురేగి యాగోపకాంత తన్ను
నెత్తుకొనునట్లుచేసిన యెత్తు, కృష్ణు - సులభ వాత్సల్యవిద్యల కలిమి కాదె॥

5. సీ. యంత్రేక్షురసమొల్కు - నత్యంతమధురమా
వాఙ్మహిమాఢ్యయై - వరలుదేవి!
స్త్రీత్వసంపూర్తితోఁ జెలఁగు యశోదమ్మ!
వేగరమ్మని సుతుఁ బిలువుమమ్మ!
పాలంతయునుబిండి భాండమ్ము నిండించి
పొంగించుటకుగాను బొయిని పెట్టి
బహుళకంకణముల భాసిల్లునాసుతుఁ
సంరక్షణార్థంబు జక్కనిలిపి
తే. గీ॥ అగ్గికై ప్రక్కయింటిలో నడుగుబెట్టి
వచ్చునంతలో భాండంబుపాల గ్రోలి
నిలిచె నీదుసాలగ్రామ నిలయుఁడమ్మ!
పిలువు మమ్మరో వాని బిలువు వేగ.

6. సీ॥ సర్వజనంబుల - సంస్తుతికర్హమా
వైభవంబులతోడ వరలువాఁడ!
గోవర్ధనంబును గూర్మి నెత్తినవాఁడ!
భాండనృత్యంబుల బరగువాఁడ!
వేదంబులకునెల్ల - విషయమై వెల్గుచు
నుభయవిభూతుల నొప్పులొలుక,
వేంకటనగమందు వెలయునాబిడ్డడా
ఆశ్చర్యచరితుఁడై యలరువాఁడ!
తే. గీ॥ రార వేవేగరావయ్య! రార యిపుడె
ఇదిగొ వచ్చెదనని రాకయేచవలదు,
పరులు చేసెడు నిందల వినగలేను
తామసింపకరావయ్య తనయరార!

7. సీ॥ ఉత్తమక్షేత్ర సముత్పన్నమైనట్టి
యెఱ్ఱనిబియ్యంబు నింపుమీఱు
సన్నని పప్పును శర్కరయును నెయ్యి
పాలును సమకూర్చి పక్వపఱచి

ద్వాదశశ్రవణమర్క వ్రతనిష్ఠతో నేను
దేవతార్చణముగా దీర్చియుంటి,
గాని, యశోదమ్మ నేను నీబాలుని
దివ్యలీల మునుపె తెలిసియుంటి,

గీ॥ శేష మొకయింతయును లేక చెలఁగి మ్రింగి
ఇంతయేగద, భక్షింతు నింకగూడ
ననుచు నిలిచియున్నాడుని వతనిబిలువు
మమ్మ, బిడ్డలఁ బెంచుటో యమ్మ యిటులె.

8. సీ॥ రావయ్య కేశవా ! రానని చెప్పక
రావయ్య యిచటికి రయముగాను
చెలిమిలేనటువంటి చెలువలయిండ్లలో
దిరిగియాడఁగరాదు - తిరిగిరమ్మ
దూషణంబులొనర్చు తొత్తులుండెడిచోట,
బానిసపనివారు బరుగుచోట్ల,
వదలి యచ్చటినుండి కదులుమా ! వారలు
నిలిచెడిచోట్లలో నిలువరాదు

గీ॥ వినర నాపలుకు లిప్పుడే వేగరమ్మ !
తల్లి వాక్యంబు తనయులు తప్పకెప్పు
డాచరించుట ధర్మమం చరయుమయ్య
రార, దామోదరా రార రయముమీఱ.

9. సీ॥ చక్కెర, లడ్డును, చిట్టుంద్రములు కారు
నూగులయుండ్రాలు బాగుమీఱ
పక్వంబుగాఁజేసి పాత్రలోఁదగనుంచి
నాయిల్లెగదయని పోయితెటకో,
తిరిగి యింటికివచ్చి తేరిజూచితినమ్మ
ఇంతి యశోదమ్మ - యేమనుందు
నీబిడ్డ యిలుదూరి నేబెట్టియుండిన
మంచి భక్ష్యంబుల మాయఁజేసి

గీ॥ ఉత్తమంబైన నవనీతముంచి యున్న
యుట్టిని బరీక్షచేయుచు నట్టెనిలిచి

యున్నవాఁడమ్మ ! పిలువుమా చిన్నవాని
బిడ్డనీరీతిఁ బెంచుట దొడ్డతనమె !

10. సీ॥ ఉత్తమ గుణముల నొప్పు యశోదమ్మ !
నీబిడ్డ దుడుకుల నే బలికిన
నాగ్రహింతువు గాని యాబిడ్డఁ బఱికింప
మాయచేష్టల లోన మేటియమ్మ
నాయింటిలోదూరి నాపుత్రికఁ బిల్చి
యాబిడ్డ కడియాల నట్టెయూడ్చి
ఉపవనంబుననుండి యోర్తుతెచ్చిన మంచి
నేరేడిపండ్లకు మారుగాగ
గీ॥ కడియములనిచ్చి ఫలముల వడసి తినుచు
నుండు నీబిడ్డ నేజూచి యోరి యిట్లు
చేయఁ దగదన, "నేనేమి జేయలేదు"—
అనుచు నవ్వుచున్నాఁ డేమియనుదు నేను.

11. సీ॥ పూఁదేనియలఁ గ్రోలి పూర్ణంబుగా జొక్కి
పొంకంబుగాఁ బాడు పొగరుతేంట్లు
మధురారవంబుల మలఁగు తోటలవెల్గు
కావేరిమధ్యలోఁ గ్ర లుచుండు
శ్రీరంగమున ముందు శ్రీరంగనాథుండు
క్రీడించినటువంటి క్రీడలెల్ల
బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడా బట్టభిరానుండు
పాటగాఁ బాడెను వానినెల్లఁ
గీ॥ బాడి వివశులై నర్తించు వారితేజ
మష్టదిక్కుల దీపమై యలరుచుండ
నట్టి గోవిందభక్తుల యడుగుఁదమ్మి
యెపుడు నాశిరోభూషయై యెసఁగుచుండు.

2_వ శతకము 9_వ దశకము సంపూర్ణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ
శ్రీ శ్రీ శ్రీ
శ్రీ శ్రీ

శ్రీ

"భాగవత సారము" అను
శ్రీ విష్ణుచిత్తుల "మొదలాయిరం"

2-వ శతకము — 10-వ దశకము

పరువము గాంచిన గొల్లకన్నెలు శ్రీకృష్ణస్వామి తమ్మనేకవిధముల హింసించుచున్నాఁడనియు నతనివలన నింక తాము బ్రతికియుండుట దుస్తరము గాన నేటితో తమ బ్రతుకు ముగిసెనని శ్రీయశోదాదేవితో మనవిఁజేసుకొనుటను శ్రీవిష్ణుచిత్తులవారీదశకమున వర్ణించియున్నారు.

1. ఏటియిసుకల నాడు మాపయి - నేటి బురదల విసరివైచెను
నీటనుండ కడెంబు, చీరను - నీతి వదలుచు నపహరించెను
దాటిపోవుచు గాలికంటెను - త్వరితగమనముతోడఁ బఱచెను
బోటులందరు వాని వెంబడి - పోవ నింటను దూరి నిలుచును
మాటిమాటికి నెంతవేడిన - మారుపల్కఁడు సొమ్ములివ్వఁడు
నేటితోనిక బ్రతుకు ముగిసెను - నెలఁత! మమ్మిక బ్రతుకనివ్వఁడు.

2. కుండలంబులు గునిసియాడఁగ - కుంతలావళి సంచలింపఁగ
మెండుగా మణిహారమూగగ - మేనియందము లింపులీనఁగ
దుండగీఁడటు వలువలెల్లను - దొంగలించెడు సొగసుగాంచుచు
మెండుగాగను నష్టదిక్కుల - మెలఁగునమరులు నుతులొనర్చుచు
తండ తండములగుచు నొప్పఁగ - దానునింగిని దాకువృక్షము
చండుఁడై యటు లెక్కిపోయెను . చాన! మేమిక బ్రతుకఁజాలము.

3. మేటితామర మడుగుఁజొరబడి - మిక్కుటంబుగఁ గలతపెట్టెను
సూటిగాఁబెను పామువాలము - చొఱవతోఁ దగఁబట్టియాడ్చెను
ఘాటు మీఱెడు గరళమున్ వెలి - గ్రక్కుచెగసిన దాని శిరమున
నీటు లొలుకఁగ నొడలు కదలఁగ - నృత్యమాడిన వానికతమున
మేటికాళియునుచ్చి పైగడు - మించి నిలిచిన వానిచే నిక
నేటితో నిలఁ బ్రతుకఁజాలము - నెలఁత! ముగిసెను బ్రతుకుమాకిక!

4. ధేనుకాసురుఁ దిగిచి వడివడిఁ - ద్రిప్పి నింగికి మీటి చంపెను
కానయందలి తాటి యసురను - గాంచి పండ్లను నెగరఁజిమ్మెను
వాన నాపగ గిరిని గొడుగుగఁ - బట్టియెత్తుచు నాలఁగాచెను
వానివలననె నేడు మొదలిక - బ్రతుకు మాకిక ముగిసిపోయెను.

5. బృందయువతులు చిలుకఁబెట్టిన - పెరుగుపాలను ద్రాగుచుండగ
సుందరంబగు వంశనాళము - సొగసులీనెడు భుజములన్ దగ
సుందరాంగులు పట్టి త్రాటను - జుట్టి గట్టిగఁ దన్నుఁ గట్టఁగ
నందె చౌర్యముఁ జేయఁజాలక - నటుల నిలిచెడు వానికతమున
సుందరీ! యిల బ్రతుకఁజాలము . సుదతి! ముగిసితమతని కతమున.

6. తప్పటడుగులఁ బెట్టునాటికె - దైత్యకాంతను పూతనాఖ్యను
మెప్పులొలికెడు తల్లివేషము - మెఱయవచ్చెడు దాసిగాంచెను
తప్పుతలఁపుల గాంచిపాలను - దాని ప్రాణముతోడఁ జుఱ్ఱెను
ఇప్పుడాతని వలన మాకిక - నిలను జీవన మంతరించెను
అప్పుడంటిన పాలవిషమిటు - లమ్మరో! మము ముంచివైచెను.

7. చెన్నులొలికెడు చిన్నిరూపున - శ్రీమహాబలిఁ జేరివేఁడెను,
మన్నుమూఁడే యడుగులొసఁగవె మాన్యుఁడాయని చేయిఁజాపెను
మన్ను నంతయు నొక్కయడుగున - మహిమ మెఱయఁగఁ గొలిచివైచెను
మిన్ను రెండవ యడుగులోఁబడ - మేటిరూపము దాల్చిమెఱసెను,
అన్నమిన్నరో! అతనివలననె - యవనిమాబ్రతు కంతమొందెను
మన్నుగొలిచిన యతనివలననె - మాకుబ్రతుకీల నంతమొందెను.

8 పొలుపులొలికెడు మొగిలిపువ్వుల - పొదలు వెలుపలఁ బొదలుచుండఁగఁ
జలువలీనెడు కమలవనములు - సలిలమందెపు డలరుచుండఁగ,
వెలయు మడుగున మకరివలఁబడి - పెన్వగన్ విలపించు యేనుగఁ
దలఁచి చక్రమునేసి యాపగఁ - దఱుమఁగొట్టిన, యంత నింపుగఁ
కలువపూవులఁ గరమునంగొని - కరియొసంగిన భక్తిపూజల
కలరి పూజల గొన్నయాతడె - అతిశయంబుగ నిత్యసూరుల
కొలువుఁగొనియెడు పరమపురుషుఁడె - కొమ్మరోయిపు డతనివలననె
నిలను మాకిల బ్రతుకుముగిసెను - ఇంతిరో యిపు డతనివలననె.

9. మిన్నుముట్టెడు కారుమబ్బుల - మేలిరంగుల మేనితోడను
జెన్నుమీఱఁగఁ గానమేపుచు - జెలఁగియాడుచు పీకతోడను
మన్నుచేడియ నెత్తి నెలవున - మహిమవెలయఁగ నిలిపిచెలఁగెనె,
సన్నుతుండు మహావరాహుఁడు - చానమాకిక నతనివలననె
మన్నుపై బ్రతు కంతమొందెను - మహినినెత్తిన యతనికతమున
నెన్నడింకను బ్రతుకలేమిల - ఇంతి! బ్రతుకము వానికతమున.

10. అందమా నరవిందనయనుని - యతిశయంబగు దివ్యలీలల
చందమంత యశోదమాతకు - సరసతన్ వినుపించువేళల
సుందరాంగులు నూత్నయావన - శోభతో వెలుగొందుకాంతలు
బృందలో మును పాడినట్టివి - వేడ్కతో మొఱవెట్టుపల్కులు
డెందమందిడి పాశురంబుల - తీవిమెఱయఁగ భట్టరల్లెను
ఎందు దీని బఠించువారల - కెపుడులేదిల నెట్టిచెడుగును.

2_వ శతకము 10_వ దశకము సంపూర్ణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ

భగవద్గీతోపదేశములు

శ్రీ వెలిదండ శ్రీనివాసరావు.

ఇత్యాది శ్రీమాన్ పరవస్తు లక్ష్మీనరసింహాస్వామివారి 'వ్యాసగీత' యందలి శ్లోక క్రమము ననుసరించి సంక్షేపింపబడి భావవిభజన చేయబడినది.

పురుషకాండము — 1. సాంఖ్యద్వికము.

(1. అర్జున విషాదము)

అన్నదమ్ములగు ధృతరాష్ట్ర పాండురాజులకు సమానముగా చెందవలసిన రాజ్యము, పాండురాజ మరణానంతరము, ఇద్దరి సుతబృందములకు కొంత కొంత యివ్వబడినను, ధృతరాష్ట్ర కుమారులగు దుర్యోధనాదులు ఇతరుల ఆస్తిని తాము పొందవలయునను లోభగుణముచే పాండుకుమారుల భాగమును గూడ తాము పొంద దలచి అప్పటి రాజుల యాచారమగు జూదమునకు వారిని పిలిచి ఆ జూదమున ఓడిపోవువారలు తమభాగమును గెలుచువారలకు వదలిపెట్టి అరణ్యముననను, అజ్ఞాతముగను కొన్నియేండ్లు గడపి, తిరిగి వచ్చినచో తమభాగ మును తాము తిరిగి పొందవచ్చునను నొక ధర్మనిర్ణయమును తామే (దుర్యోధ నాదులే) నిర్ణయించిరి. అయినను స్వయంనిర్ణయ ధర్మమును తామే నిర్వ హింప కుండుటచే రాయబారముల వలన ప్రయోజనమేర్పడ నందున, గత్యం తరములేక పాండుపుత్రులు, ధర్మనిర్వహణమునకై యుద్ధమార్గ మవలం బించిరి. యుద్ధభూమిలో అర్జునుడు తమరక్త బంధువులగు దుర్యోధనాదులను, గురువులగు భీష్మ ద్రోణాద్యాచార్యులను, చూచిన వెంటనే ఆవరకు ధృత రాష్ట్రుడు సంజయుని ద్వారా యుధిష్ఠిరునకు బంపిన యీ క్రిందివాక్యములు అతనికి జ్ఞాపకమునకు వచ్చెను.

చం॥ "అఖిల జనక్షయంబయి జయాపజయంబులు రెండునున్ దుదిన్
సుఖములుగాని యీపనికి జొత్తురె యుత్తము లట్లుగాక యీ
నిఖిల సుఖంబు లేమిటికి, నీవని, వృద్ధజనంబు బాలురన్
సఖులను బంధులన్ గురుల జంపితివేని దయాపయోనిధీ॥"

ఉద్యోగ పర్వము. 1 — 296.

క॥ "పా లీక కౌరవులు దు
శ్శీలతఁ జెడఁ దలఁచిరేని జెప్పెద రుధిరా
భీలాన్నంబునకంటెను
మేలగు భిక్షాన్నమైన మీ నడవడికిన్ ॥"

ఉద్యోగ. 1 — 329.

అందుచే నతఁడు ప్రకృతి సంబంధమైన, యహంకార మమకారములకు లోఁబడి ధర్మనిర్వహణ దృష్టిని మఱచి, తన సారథియైన శ్రీకృష్ణునితో నీ విధముగా సంభాషించెను.

అధ్యాయ శ్లోకములు. 1 — 28, 29, 30.

అర్జునుఁడు:— ఓ కృష్ణా! యుద్ధము చేయగోరి యిచ్చటఁ గూడియున్న యీ నా బంధువులను చూడగా నా అవయవములన్నియు పట్లుతప్పుచున్నవి. నోరు ఎండిపోవుచున్నది. శరీరము వడకుచున్నది. ఒడలు పులకరించు చున్నది. గాండీవము చేతినుండి జారిపోవుచున్నది. రథమునందు నిలువజాలను. మనస్సు భ్రమించు చున్నది. (కార్పణ్యదోషము).

2 — 2, 3.

శ్రీకృష్ణుడు:— ఓ అర్జునా! నీ వ్యాకులము అజ్ఞానులకు తగినది. అపకీర్తి కరమైనది. అది యుద్ధ సన్నద్ధమైన యీ సందిగ్ధ సమయమున నీ కెట్లు కలిగినది. నిశ్చేష్టతను పొందకుము. ఇది నీకు తగదు. నీచమైన మనోవ్యాకులతను విడిచి లెమ్ము.

1 — 38, 39, 40.

అర్జునుడు:— సరేకాని; అజ్ఞానులైన దుర్యోధనాదులు రాజ్యలోభము చేత వంశనాశనమువలన కలుగు దోషమును, మిత్రద్రోహమువలన గలుగు పాపమును తెలిసికొన లేకున్నను, అట్టి దోషమును, తెలిసిన మేము ఇట్టి పాపకార్యమునుండి యేల మఱలగూడదు. కులనాశనమువలన పరంపరా గతములైన సదాచారములు నశించుచున్నవి. సదాచారములు పోవుటవలన దురాచారము లేర్పడును.

2 — 31.

శ్రీకృష్ణుడు :— నీవు అంత ఎక్కువగా ఒత్తిచెప్పుచున్న కులాచార ప్రాముఖ్యమును బట్టియే, నీ క్షత్రియ కులధర్మమును బట్టియే ధర్మయుద్ధ విషయమున సందేహించుట నీకు తగనిపని. అది స్వవచన వ్యాఘాతము.

ఇందుమూలమున అర్జునునకు అధర్మ ప్రవర్తకులపై యుద్ధము చేయవలసిన యావశ్యకత బోధపడెను.

2 — 4, 5.

అర్జునుడు — సరి బాగున్నది. అయితే, యుద్ధమునందు పూజ్యులైన భీష్మ ద్రోణాదులమీద నే నెట్లు బాణములను ప్రయోగింపగలను. మహానుభావులైన గురువులను చంపి, నెత్తురుతో గూడిన యర్థకామభోగములను అనుభవించుటకన్న వారిని జంపకుండ బిచ్చ మెత్తుకొని జీవించుట మేలుకదా. అని, తాను మున్ను వినియుండిన ధృతరాష్ట్రుని వాక్యములకు తనకు గలిగిన మనోవ్యాకులత చేత, తారుమారుజేసి యేకరువు పెట్టెను. ఇందు దేహి దేహ ఐక్యభావనగలదు. ఇది యొకప్రత్యేక సమస్య. కావున దీనింగూర్చి యథార్థమును బోధపరుపవలసిన యావశ్యకత యేర్పడుచున్నది. ఇదియే భగవద్గీత యొక్క ముఖ్యోద్దేశము.

(2. సాంఖ్యోపదేశము.)

2 — 11, 12, 13,

శ్రీకృష్ణుడు :— అర్జునా ! నీవు శోకింప నవసరములేని వారిని గూర్చి శోకించుచున్నావు. మఱియు నీ శోకమునకు పండితునివలె కారణములను సైతము తెలుపుచున్నావు. కాని నిజమైన పండితులు బ్రతికియున్నవారిని గూర్చియు, చనిపోయిన వారిని గూర్చియు, నీవలె శోకింపరు. ఎందువలన ననగా, నేనుగాని, నీవుగాని, ఈ రాజులుకాని యెప్పుడును లేనివారముగాము. ఇకముందు లేకబోవు వారము గాము. దేహికి ఈ దేహమునందు బాల్యము యావనము, ముసలితనము కలుగునట్లే వేరొక దేహము మరణానంతరమున గలుగుచున్నది. సత్యమైన యీ విషయమును తెలిసిన జ్ఞాని నీవలె మోహావిష్టుడై శోకింపడు.

2 — 23, 24, 25.

దేహియైన యాత్మ శాశ్వతమైనది. అట్టి ఆత్మను ఛేదించుటకును, కాల్చుటకును వీలులేదు. అది యనాదియైనది. కావున నట్టి యాత్మజ్ఞానమును పొంది దుఃఖమును వదలుము.

13 — 12.

దేనిని తెలిసికొనిన వానికి, ఉత్తమపురుషార్థమైన మోక్షము కలుగునో, ఏది అనాదియైనదో, ఏది పరబ్రహ్మమో అట్టి తెలిసికొనవలసిన విషయమును నీకు జెప్పెదను.

13 — 15.

ఏది సమస్త ఇంద్రియములచే బ్రకాశించుచున్నట్లున్నను, సకలేంద్రియ రహితమైనదో, త్రిగుణానుభవమును పొందుచుండునట్లున్నను త్రిగుణాతీతమైనదో, అదియే తెలిసికొనవలసిన విషయము. అది ఆత్మ.

13 — 6, 7. ; 7 — 4.

అట్టి క్షేత్రజ్ఞుడగు ఆత్మయొక్కయు, క్షేత్రమైన దేహము యొక్కయు లక్షణము లివి.

13 — 35.

ఎవరుజ్ఞాన దృష్టిచేత పైన సూచించిన విధముగ క్షేత్ర, క్షేత్రజ్ఞ భేదమును, క్షేత్రజ్ఞుడు ప్రకృతి సంబంధమైన క్షేత్రవాసనలనుండి విడివడు సాధనమును తెలిసికొనునో అతడు ఉత్తమపురుషార్థమగు మోక్షమును పొందును.

13 — 20, 22.

క్షేత్రసంబంధమైన ప్రకృతి, క్షేత్రజ్ఞ సంబంధమైన ఆత్మ (పురుషుడు) ఈ రెండును, అనాదులే. ప్రకృతినుండి పుట్టుచుండు వికారగుణములను పురుషుడు తానుచేయు కర్మలద్వారా అనుభవించును. అట్టి గుణసంగము కారణముచే నతనికి క్రొత్తజన్మములు కలుగుచుండును.

13 — 24.

అయినను, ఎవరు ఇట్లు ఆత్మ స్వరూపుడైన పురుషుని గుణయుక్తమైన ప్రకృతిని, వేరు వేరుగా చూడగలరో వారు ఎట్టి కర్మల జేయుచున్నను మరల జన్మించరు.

2 — 20.

ఆత్మకు చావు పుటుకలులేవు. శరీరము నాశనమగుచుండగా ఆత్మ నాశము నొందదు.

పురుషకాండము — 2. కర్మచతుష్కము.

(3. బుద్ధి యోగోపదేశము.)

— 39.

ఓ అర్జునా! నీ కింతవరకు సాంఖ్యశాస్త్రము నందుగలఆత్మతత్వమును గురించిన ఆత్మా నాత్మ వివేకమును దెలిపియుంటిని. ఇక నే బుద్ధి యోగశాస్త్రము చేత, నీవు కర్మబంధమునుండి విడిపించు కొనగలవో దానిని దెల్పెదను వినుము.

2 — 47.

నీకు కర్మలయందే యధికారముగలదు కాని వానిఫలములయం దధి కారము లేదు. నీవు కర్మఫలములకు కారణము కావలదు. కర్మలను చేయ కుండుటయందా సక్తిగలవాడవు కాకుండుము అట్టివారు కర్మయోగులు లేక ఆత్మయోగులు అనబడుదురు.

5 — 12.

అట్టి ఆత్మయోగి కర్మలను జేయుచున్నను ఫలమును ఈశ్వరార్పణము చేయుచు. ఆత్మ యోగశాంతిని పొందును.

3 — 27.

ప్రకృతి యొక్క గుణములచేత నానావిధములుగా చేయబడుచున్న కర్మ లకు, తానే కర్తయని యహంకారముచేత ఆత్మజ్ఞానము లేనివాడు తలచును.

3 — 29

ప్రకృతివలన కలిగిన సత్వాది గుణములచేత సమ్మోహమును బొందిన వారు, ఫలాపేక్షచేత కర్మములను జేయుదురు. మందమతులును, కించిద్జ్ఞులును నైనట్టివారలను ఆత్మజ్ఞులు చలింపజేయ గూడదు.

4 — 19.

ఎవని సకలకర్మములును, కామసంకల్పములు కాకుండునో, మఱియు నా కర్మములు అతని జ్ఞానాగ్నిచే దహింపబడినవో అట్టివాడు జ్ఞాని.

4 — 22.

అయాచితముగా లభించిన దానితో తృప్తి జెందినవాడు, ద్వంద్వముల నతిక్రమించినవాడు, వైరమును విడచినవాడు, కార్యముల ఫలా ఫలముల యందు సమబుద్ధిగలవాడు, ఏకర్మలను జేసినను బంధింపబడడు.

(4· సన్యాసోపదేశము.)

9 — 27

నీవు చేయు సమస్తకర్మలను అనగా భుజించెడి యాహారమును, చేసెడు హోమములను, ఇచ్చెడి దానములను, ఆచరించెడి తపస్సును, ఇంత యేల, సకలమును నాకు అర్పించుము.

9 — 28.

ఈ రీతిని సకల కర్మలను నాకు అర్పణము చేయుటవలన పుణ్యపాపఫల రూపములైన కర్మబంధములనుండి నీవు విముక్తబడుదువు. సన్యాస యోగ యుక్తాత్ముడవై నన్ను పొందగలవు.

5 — 10

ఎవడు తాను చేయు సకల కర్మలను, అనాసక్తితో బ్రహ్మార్పణముగ చేయుచున్నాడో అట్టివాడు తామరాకు నీటిలోనున్నను ఏవిధముగా నీటిచేత అంట బడదో అదేవిధముగా కర్మలను చేయుచున్నను వానిపాపముచేత నంటబడడు.

18· — 56.

సకల కర్మలను ఎప్పుడును చేయుచును నన్ను పూర్ణముగా శరణుబొందిన వాడు, నా యనుగ్రహమువలన నిత్యమైనట్టిదియు, నాశనములేనట్టిదియు, నగు మోక్షమును పొందును.

2 — 51.

సమత్వబుద్ధి యోగముతో గూడిన బుద్ధిమంతులు కర్మలను జేయు చున్నను ఫలాపేక్షయుండదు గాన జన్మబంధము వీడినవారై దుఃఖరహితమైన మోక్షమును పొందుదురు.

(5. కర్మనియోగోపదేశము.)

3 — 2.

అర్జునుడు :— ఓ కృష్ణా! నీవు రెండు విధములుగా చెప్పుచున్నావు. మొదట ఆత్మా నాత్మ వివేకమగు ఆత్మజ్ఞానము గొప్పదని చెప్పితివి. తరువాత ఫలాపేక్షలేని కర్మ గొప్పదని చెప్పితివి. ఆ రెంటిలో నాకు ఏది శ్రేయోదాయకము? నుడువుము.

3 — 3.

శ్రీకృష్ణుడు :— అర్జునా! ఈ లోకమునందు సాంఖ్యులకు జ్ఞానయోగము, యోగులకు (నాతో సంయోగము నొందదలచిన వారికి) కర్మయోగము ఈ రెంటి నిష్ఠలను నీకు జెప్పియుంటిని.

3 — 5.

ప్రతి మనుజుడును ప్రకృతివలన బుట్టిన గుణములచేత, అవశ్యముగా కర్మమును చేయింప బడుచున్నాడు. అనగా ప్రతివాడును కర్మమునుచేయునట్లు చేయబడుచున్నాడు. కావున, ఎవడును, ఒక్కక్షణమైనను కర్మను చేయకుండ నుండడు.

3 — 6.

ఎవడు కర్మేంద్రియ వ్యాపారములను అరికట్టి, విషయములను జ్ఞానేంద్రియముల ద్వారా మనస్సునందు కోరుచుండునో అతడు ఆత్మజ్ఞానము లేనందున మిథ్యాచారు డనిపించుకొనును.

3 — 7.

ఎవడు జ్ఞానేంద్రియములను గూడ మనస్సుచే నరికట్టి కర్మేంద్రియములచే ఫలాసక్తిలేక కర్మయోగమును (కర్మల ద్వారా నన్ను పొందుటకు) చేయుచున్నాడో అతడు విశేషమును పొందుచున్నాడు.

3 — 8.

కావున నీవు నీ నియతకర్మలను చేయుచుండుము. కర్మచేయకుండుట కంటె కర్మచేయుటయే మేలు. ఏలననగా కర్మచేయని వానికి శరీరయాత్ర బాగుగా సిద్ధింపదు.

3 — 19.

ఫలాసక్తిలేక కర్మచేసెడి పురుషుడు మోక్షము నొందును. కావున నీవు ఎల్లప్పుడును ఫలాపేక్షలేక నీ నియత కర్మను చేయుము.

3 — 25, 26

మూఢులు ఫలము నాశించి ఎట్లు సంగముతో పనిని జేయుదురో అట్లే జ్ఞానియు, నిస్సంగియై లోకపు మేలు దలంచి తన పనిని గూడ ఉత్సాహముతో జేయవలెను. ఆశతోగూడి పనిచేయు అజ్ఞానులకు జ్ఞానియైనవాడు బుద్ధి భేదమును గలిగింపగూడదు. తాను కర్మయోగమార్గమున నిలిచి పనిచేయుచు ఇతరులుగూడ నెల్లపనులను ఆసక్తితో చేయునట్లు తాను నడుప వలయును.

18 — 45.

మానవుడు తనకు సహజమైన కర్మమును శ్రద్ధతో జేయుచు మోక్షసిద్ధి పొందెడి విధమును తెలిపెదను వినుము.

18 — 46.

ఈ సమస్త భూతములకును కారణమైనవాడును, సర్వ ప్రపంచము నందును నిండియున్నవాడును అగు నీశ్వరుని మానవుడు తన కర్మలచేత నారాధించుటవలన మోక్షసిద్ధి పొందును.

18 — 47. ; 3 — 35

ఏకర్మచేసినను ఫలత్యాగము అవసరము, అని యిదివరలో బోధించి యుండుటచే, మానవుడు తన స్వభావమునకు అనుకూలమైన యేకర్మ తనకు లభించినను, అట్టికర్మ యితరులకు, వారి వారి స్వభావములను బట్టి లభించిన కర్మకంటె పైకి లౌకికముగ హీనముగ కనబడుచుండినను అట్టి యితరుల కర్మలను తాను చేయుటకై ప్రయత్నించుటకంటె తనకు లభించిన కర్మనే చేయుట వలన మోక్షార్హుడగును.

18 - 1.

అర్జునుడు :— నీవు చెప్పిన కర్మ సన్యాసము, కర్మఫల త్యాగముల యొక్క యాథార్థ్యమును వేరు వేరుగా చెప్పుము.

18 — 2

శ్రీ కృష్ణుడు :— ఆత్మానాత్మ వివేక జ్ఞానులు (1) కామ్య కర్మలను వదలుట — కర్మ సన్యాసము. (2) సకలకర్మ ఫలమును వదలుట — కర్మఫల త్యాగము.

18 — 7, 8, 9.

మనుజులు తమ కర్మలయెడ జూపు స్వభావములు మూడు విధములు. (1) తామసము:— బుద్ధిపూర్వకముగా చేయుటకు నిరాకరించుట. (2) రాజసము — కష్టముగా నున్నదని చేయకుండుట. (3) సాత్వికము — ఫలాపేక్ష లేక చేయుట.

18 — 12.

ఫలాపేక్షను విడువక, కర్మలను చేయువారికి, మరణానంతరము అనిష్టము, ఇష్టము, ఇష్టానిష్టము అను మూడు విధములగు కర్మఫలములు కలిగి పునర్జన్మమును గలిగించును. ఫలాపేక్ష విడిచినవారు జన్మరహితు లగుదురు.

4 — 13.

జన్మకాలమందు, పూర్వజన్మము ననుసరించి యేర్పడిన సత్త్వరజస్తమో గుణముల భేదముల ననుసరించియు, పూర్వకర్మ వాసనల భేదముల ననుసరించియు, మానవులను నేను నాలుగు తరగతులుగ సృష్టించితిని. అనగా వారే ఆ యా భేదములను బట్టి పుట్టుచుందురు.

4 — 15.

మోక్షాసక్తులగువారు పూర్వకాలమునందు గూడ కర్తృత్వాభిమానములును, ఫలాసక్తతయును, తమకు లేవని గ్రహించి కర్మలను చేసిరి. వారి వలె నీవును చేయుము.

(6. కర్మవివేకోపదేశము)

4 — 18.

కర్మయందు అకర్మను, అకర్మయందు కర్మను జూచువారు మనుష్యులలో బుద్ధిమంతులు. అనగా ప్రకృతిబద్ధుడైన జీవాత్మ కర్మచేయుచుండగా అసలైన ఆత్మ తానుచేయుచుండుట లేదని తెలిసికొనుట, మఱియు నా జీవాత్మ ఏకర్మను జేయనపుడు, తాను, అసలైన యాత్మతో నైక్యము ననుభవించుట అను కర్మను జేయుచుండు నట్లు తెలిసికొనుట.

18 — 13, 14, 15,

లోకములో ప్రతికర్మకును ఐదు అంశములు, (Factors) కలవు. (1) శరీరము (2) కర్త (3) ఇంద్రియములు (4) వేర్వేరు క్రియలు. (5) దైవము. మఱియు ప్రతికర్మ మూడు విధములుగ జేయబడుచున్నది. (1) మనస్సుచేత, (2) వాక్కుచేత, (3)శరీరముచేత.

18 — 18.

కర్మప్రవృత్తికి మూడు అంశములు (factors) (1) జ్ఞానకారణమైన బుద్ధి — కరణము లేక జ్ఞానము (2) బుద్ధిచేత దెలియదగిన విషయము — కర్మ (3) విషయము నెఱుగువాడు — కర్త.

18 — 19.

సాంఖ్యశాస్త్రమును బట్టి పై జెప్పిన జ్ఞాన, కర్మ, కర్తలు ప్రకృతి సంబంధమైన సత్వరజస్తమో గుణభేదముల బట్టి మొదటి మూడును, ఒక్కొక్కటి మూడు విధములుగా నుండును.

18 — 20 నుండి 28 వఱకు.

పై జెప్పిన 3 × 3=9 రకముల కర్మప్రవృత్తి, కారణవిషయముల లక్షణములు ఈ క్రింది విధముగా నుండును.

విషయము.	సాత్వికము.	రాజసము.	తామసము.
జ్ఞానము.	విభక్తములైన సకల భూతములయందు, అవిభక్తమైనట్టియు, అవ్యయమైనటియు, ఏకమునైన పరమాత్మను చూచుజ్ఞానము.	సకలభూతముల యందును, రూపములందును, భావములందును గనబడుచున్న వానిని వేరు వేరుగా నున్నవని తెలిసికొను జ్ఞానము.	హేతు యుక్తము గానిదయు, పరమార్థము గానిదియు, అల్పమైనదియు నగు నొక విషయము నందే సకల జ్ఞానము ఉన్నటుల తలచు జ్ఞానము
కర్మ.	ఫలమును కోరకుండ, రాగ ద్వేషములులేక నియమితముగను, మమకారము లేకుండగను చేయబడెడి కర్మ.	కోరిక గలవాని చేత గాని, అహంకారము గల వాని చేతగాని విశేషమైన శ్రమతోగూడునటుల చేయబడు కర్మ.	కర్మములయొక్క పర్యవసానమును, దానివలన గలిగెడి నష్టమును, హింసను, తనసామర్థ్యమును, తెలిసికొనకుండ అవివేకమున చేయబడు కర్మ.
కర్త.	ఫలాపేక్షరహితుడును, అభిమాన రహితుడును, ధైర్యోత్సాహములు కల వాడును, ఫలా ఫలముల వలన చలింపనివాడును.	దారా పుత్రాదులందు మాత్రము ప్రత్యేకముగా ప్రీతిగలవాడును, కర్మఫలమును గోరువాడును, పరధనాభిలాషియు, హింసించుటయే స్వభావముగాగల వాడును, విహితమైన శౌచములేనివాడును, లాభనష్టములు గలిగినప్డు హర్ష శోకములు గలవాడును.	యుక్తుడుగాని వాడు, పామరుడు, జడుడు, మోసగాడు, వంచకుడు, ఆలస్యము చేయువాడు, శోకస్వభావముగలవాడు, కాలయాపనము చేయువాడు.

17 — 7. నుండి 22. వఱకు.

మానవ కర్మములు నాలుగు విధములు. అవి (1) ఆహారమును జఠరాగ్నిలో హోమము చేయుట—కర్మచేయుటకు శక్తిని బొందుట. (2) యజ్ఞము చేయుట—ప్రాపంచిక కర్మలకై శక్తిని వెచ్చించుట. (3) తపస్సుచేయుట—కర్మచేయుటకు శక్తిని సమకూర్చుకొనుట. (4) దానముచేయుట—తన శక్తి నితరులకొఱకు వినియోగించుట. ఈ నాలుగు విధములగు కర్మములకు సత్త్వరజస్తమో గుణభేదములు గలవు.

విషయము.	సాత్త్వికము.	రాజసము.	తామసము.
(1) ఆహారము.	ఆయువును, సత్త్వగుణమును, బలమును, ఆరోగ్యమును, సుఖమును, సంతోషమును, వృద్ధిపొందించునవియు, రసవంతములు, చమురుగలవి, చిరకాలముండునవి, చూచుటకింపైనవి, సాత్త్విక స్వభావులకు ఇష్టము లగును.	చేదు, పులుపు, ఉప్పు మిక్కిలివేడి, కారముగలవి, ఎండినవి, దాహముగలుగజేయునవి, దుఃఖమును, శోకమును, రోగమును, కలుగజేయు ఆహారములు రాజస స్వభావముగలవారికి ఇష్టము లగును.	వండినతరువాత మూడు గంటలు నిలువయున్నది, రసములేనిది, పాసిపోయినది, ఒకరోజు నిలువయున్నది, తినగా మిగిలినది, తాను కష్టపడకుండ వచ్చినది యగు నాహారము తామస స్వభావము గలవారి కిష్టమగును.

(2) తపస్సు:— శారీరకతపస్సు, వాక్తపస్సు, మానసికతపస్సు అని మూడు విధములైనది.

శారీరకతపస్సు.	వాక్తపస్సు.	మానసికతపస్సు.
దేవతలను బ్రహ్మజ్ఞానులను గురువులను పూజించుట, శుచిత్వము, సత్ప్రవర్తనము, బ్రహ్మచర్యము, అహింస వీనిని కలిగియుండుట.	పరులమనస్సు నొప్పింపకుండునట్లును, సత్యము, ప్రియము, హితము నయిన సంభాషణము చేయుట, జ్ఞానబోధక గ్రంథములు చదువుట.	ప్రసన్నమైన మనస్సు, సౌమ్య స్వభావము, మౌనము, ఆత్మనిగ్రహము, అంతఃకరణ శుద్ధిని గలిగియుండుట.

ఈ మూడు విధములైన తపస్సు, త్రిగుణభేదముల గల్గియున్నది.

విషయము.	సాత్త్వికము.	రాజసము.	తామసము.
తపస్సు.	ఉత్తమమైన శ్రద్ధను బూనువారగుచు ఫలమును గోరక కర్మజేయువారును, యోగయుక్తులును జేసెడి కర్మలు.	ఇతరులు, తనను సత్కరించుటకును గౌరవించుటకును డంబముగా జేయబడు కర్మలు.	మూర్ఖపు పట్టు పట్టి తనకు కష్టము కలిగించునవి, ఇతరులకు హాని జేయునవి యగు కర్మలు.
(3)యజ్ఞము	విధియని మనసున నిశ్చయించుకొని ఫలాపేక్ష లేక చేయబడు కర్మ	ఫలాపేక్షతో గాని దంభముకొఱకుగాని చేయబడు కర్మ.	సరియైనది కానటువంటిది, ఇతరులకు కొంచెమైనను ఉపయోగించని, శ్రద్ధతో కూడియుండని కర్మ
(4)దానము	ప్రత్యుపకారము చేయుటకు శక్తిలేనివానికి, దేశకాల పాత్రలకు తగినట్లు చేయు దానము.	ప్రత్యుపకారముకొఱకు గాని, ముందుఫలమును కోరి గాని, అతికష్టముతో చేయబడునది గాని అగు దానము.	దేశకాల పాత్రలకు తగనిదియును, అసత్కృతమును, నిర్లక్ష్యభావముతో నీబడునదియు నగు దానము.

4 — 13.

ఈ వరకు చెప్పినట్లు పూర్వజన్మ సంబంధమైన సత్త్వరజస్తమో గుణములను బట్టి పుట్టిన మానవుల స్వభావములు మొత్తముమీద నాలుగువిధములుగా విభజింపబడి అట్టివారికి సాంకేతిక నామము లొసగబడినవి.

18 — 41 నుండి 44 వఱకు.

1 సాత్త్వికప్రధానులు. (బ్రాహ్మణులు)	2 రాజసప్రధానులు. (క్షత్రియులు)	3 తామసప్రధానులు. (వైశ్యులు)	4 తామసోత్కృష్టులు. (శూద్రులు)
బాహ్యాభ్యంతర శేంద్రియ నిగ్రహము, శుచిత్వము, తపస్సు, ఓరిమి, ఋజుత్వము, జ్ఞానము, విజ్ఞానము, ఆస్తిక్యము.	శూరత్వము, తేజస్సు, ధీరత్వము, దక్షత్వము, ధైర్యము, దానము, సత్పరిపాలనము.	వ్యవసాయము పశుపాలనము, వాణిజ్యము.	సంఘ పరిచర్య.

పుట్టుకతో వ్యక్తులకు ఏర్పడిన పై స్వభావకర్మలు, క్రమక్రమముగా ఆయా వ్యక్తుల కుటుంబములకు, ఆ కుటుంబముల సమూహములైన కులములకు, వృత్తులుగా నియమింపబడినవి.

పురుషకాండము — 3. జ్ఞాన చతుష్కము.

(7. దైవాసుర సంపద్వివేకోపదేశము.)

16 — 6.

ఈ లోకమున మానవులు దేవస్వభావముగల వారనియు, అసురస్వభావము గల వారనియు రెండు విధములు.

16 — 1, 3.

దేవస్వభావ లక్షణములు కొన్ని :— 1. అచాపలము, 2. అద్రోహము, 3. అభయము, 4. అహింస, 5. ఓర్పు, 6. క్రోధరాహిత్యము, 7. జ్ఞానయోగనిష్ఠ, 8. దానశీలము, 9. ధైర్యము, 10. నమ్రభావము, 11. నిగ్రహము, 12. పిశునత్వ రాహిత్యము, 13. భూతదయ, 14. లజ్జ, 15. విషయచాపల్యరాహిత్యము, 16. శాంతి, 17. శుచిత్వము, 18. సత్యము, 19. సత్యసంశుద్ధి, 20. సత్ప్రవర్తనము, 21. స్వాతిశయ రాహిత్యము.

16 — 4, 7 నుండి 17 వఱకు.

అసురస్వభావ లక్షణములు కొన్ని :— 1. అజ్ఞానము, 2. ఆత్మజ్ఞాన రాహిత్యము, 3. అన్యాయవర్తనము, 4. అశుచిత్వము, 5. అసత్యము, 6. అసహ్యవ్రత పరత్వము, 7. అహంకారత్వము, 8. కపటము, 9. కాఠిన్యము, 10. కామ క్రోధ మోహపరాయణత్వము, 11. కోపము, 12. గర్వము, 13. డంబము, 14. దురాచారము, 15. దురాశా పరత్వము, 16. బలదర్పము, 17. వినయ విహీనత, 18. స్వాతిశయము.

16 — 5.

దేవ స్వభావము మోక్షమును గలుగజేయును; ఆసుర స్వభావము బంధమును గలిగించును.

(8. గుణత్రయ విభాగోపదేశము.)

14 — 1.

శ్రీ కృష్ణుడు :— అర్జునా ! ఏజ్ఞానమును పొంది మునులెల్లరును సంసార బంధము (పునర్జన్మము) నుండి, మోక్షమును పొందిరో, అట్టి పరమాత్మ విషయక జ్ఞానమును గూర్చి మఱల జెప్పుచున్నాను, వినుము.

14 — 2.

ఈ జ్ఞానము నాశ్రయించి నా స్వరూపమును బొందినవారై సృష్టికాలమందు మరల పుట్టరు. ప్రళయకాలమందు నశింపరు.

14 — 3.

'మహత్ బ్రహ్మ' యనబడు ప్రకృతియే సమస్తజీవకోటిని పుట్టించు క్షేత్రము. దానియందు నేను బీజము నుంచుచున్నాను. అందువలననే సమస్త భూతములును పుట్టుచున్నవి.

14 — 5.

సత్త్వము, రజస్సు, తమస్సు, అను మూడు గుణములు ప్రకృతినుండి పుట్టును. అవి అవ్యయుడగు ఆత్మను దేహమునందు బంధించును. ఆ మూడు గుణముల చర్యలు నీ క్రిందివిధమున నుండును.

	సత్త్వము.	రజస్సు.	తమస్సు.
14 — 6, 7, 8, 9.	1. నిర్మలమైన దగుటచే ప్రకాశించునది.	1. అనురాగరూపమైనది.	1. వివేకహీనునిగ జేయునది.
	2. నిరుపద్రవమైనది.	2. విషయవాంఛను సంగమును గలిగించునది.	2. మఱపు, మాంద్యము, నిద్రలను గలిగించునది.
	3. జ్ఞాన సంపాదనమునందును, సుఖసంపాదనమునందును, ఆసక్తిని గలిగించునది.	3. కర్మములందు అభిమానమును గలిగించునది.	3. అజ్ఞానమునందు దేహిని జేర్చును.
14 — 10.	మూడు గుణములను గూడ తప్పక కలిగియున్న ప్రకృతిసంబంధమగు దేహమునందు ఒకప్పుడు ఈ సత్త్వగుణము మిగిలిన రెంటికంటె వృద్ధిగా నుండవచ్చును.	అదేవిధముగా ఒకప్పుడు ఈ రజోగుణము మిగిలిన రెంటికంటె వృద్ధిగానుండ వచ్చును	అదేవిధముగా ఒకప్పుడు ఈ తమోగుణము, మిగిలిన రెంటికంటె వృద్ధిగానుండ వచ్చును.

14 — 11 నుండి 15 వఱకు.	ఎట్లనగా :— బుద్ధిరూపమగు జ్ఞానము దేహమందలి జ్ఞానేంద్రియములన్నిటియందును, ఎప్పుడుపుట్టునో అప్పుడు సత్త్వగుణము వృద్ధినొందును. ఆ గుణముతో మరణించిన వాడు పుణ్యలోకములను బొందును.	ద్రివ్యలోభత్వము, ప్రవృత్తి, కర్మారంభము, అశాంతి, ఆశ, మొదలగు గుణములు ఏర్పడినపుడు రజోగుణము వృద్ధినొందును. ఆ గుణములు రజోవృద్ధి సూచకములు. ఆ గుణములతో నురణించినవాడు మఱల నీ లోకమున జనించును.	అజ్ఞానము, నిర్వ్యాపారము, మదోన్మత్తత, మూఢభావము, తమోగుణ వృద్ధి సూచకములు. ఈ గుణములతో మరణించిన వాడు మఱల నీ లోకమున మూఢ ప్రాణులందు (జంతువులందు) జనించును.

(9. స్థితప్రజ్ఞత్వోపదేశము.)

14 — 21.

అర్జునుడు :— ఓ కృష్ణా ! నీవు ఇంతవఱకు జెప్పినట్లు ప్రకృతిగుణములగు సత్త్వరజస్తమో గుణములను జయించిన పురుషుని లక్షణము లెట్లుండును.

14 — 22.

శ్రీ కృష్ణుడు :— అర్జునా ! మానసికముగ త్రిగుణాతీతుడైన ఆత్మయోగి తన దేహమునందలి సత్త్వగుణమువలన గలుగు ప్రకాశముగాని, రజోగుణము వలన గలుగు కర్మప్రవృత్తిగాని, తమోగుణమువలన గలుగు మోహముగాని తనకు తటస్థించినపుడు వానివలన తనలో మార్పును అనుభవింపడు.
మఱియు,

12 — 13 నుండి 19 వఱకు.

ఈ క్రింద పేర్కొనబడిన గుణములుగలవారు ఆత్మయోగులు, నా భక్తులు మోక్షార్హులు.

1. అందరియెడ మైత్రిగలవాడు. 2. ఆత్మ నిగ్రహముగలవాడు. 3. ఉదాసీనుడు. 4. ఓర్మిగలవాడు. 5. కర్మఫలత్యాగి. 6. కోరికలులేనివాడు. 7. నిత్యసంతుష్టుడు. 8. నిందా స్తోత్రములయందు సమబుద్ధిగలవాడు. 9. నేర్పరి. 10. పరిశుద్ధుడు. 11. అహంకార మమకార రహితుడు. 12. లభించినదానితో తృప్తిబొందువాడు. 13. లోకమునకు తనవలనను తనకు లోకమువలనను భాధ

లేనివాడు. 14. విచార రహితుడు. 15. శత్రుమిత్రులయందు సమబుద్ధి గలవాడు. 16. శుభాశుభములను వీడినవాడు. 17. శోక మోహములు హర్ష ద్వేషములు లేనివాడు. 18. సకలభూతములను ద్వేషింపనివాడు. 19. సంతోషము, క్రోధము, భయము, తొందరలేనివాడు. 20. సుఖ దుఃఖములయందు సమత్వముగలవాడు. 21. (మొత్తముమీద) స్థిరచిత్తుడు.

2 — 54.

అర్జునుడు:— ఓ కృష్ణా! నీ విప్పుడు చెప్పిన నీ భక్తుడును, మోహాస్పదుడును, అగు స్థిరచిత్తుని లక్షణములేమి ?

2 — 55 నుండి 59 వఱకు.

శ్రీ కృష్ణుడు:— ఎప్పుడు పురుషుడు తన మనస్సునందు గలిగెడి కోరికలన్నిటిని విడిచి తాను ఆత్మయందే ఆనందించుచుండునో అప్పుడు అతడు స్థిరచిత్తుడు లేక స్థితప్రజ్ఞుడు అనబడును. అతడు:—

1. దుఃఖములు సంభవించినపుడు శోకింపడు.

2. సుఖములు గలిగినపుడు సమ్మోదమును బొందడు.

3. స్వజనులపట్లను, పరజనులపట్లను అనురాగ క్రోధములను గలిగియుండడు.

4. ఎప్పుడును తన యింద్రియములను, సమస్తమైన యింద్రియ విషయములనుండి కూర్మము తన యంగములను మఱల్చుకొనునట్లు మఱల్చుకొనును.

5. ఇంద్రియార్థములగు శబ్దాది విషయములను మానినంతమాత్రమున విషయగ్రహణము మఱలునుగాని విషయవాంఛ మఱలదు. పరమాత్మను దర్శించుటవలననే ఆ విషయవాంఛా సంబంధమైన రాగము సైతము పోవును. స్థితప్రజ్ఞుడు ఆ విధముగా రాగమును విడుచును.

2 — 62. 63.

పురుషుడు ఏ యే విషయములయందు తన మనోలక్ష్యమును నిల్పునో ఆ యా విషయములయందు ఆతని యింద్రియములు సంగమును పొందును.

అట్టి మనస్సంగము వలన కోరికపుట్టును. కోరిక విఫలమైనపుడు కోపముపుట్టును. కోపమువలన వివశత్వము ఏర్పడును. అందువలన మఱపు, తద్ద్వారా సర్వ నాశనము గలుగును.

2 — 64 నుండి 67 వఱకు.

రాగద్వేషములు లేక తనవశమందున్న యింద్రియములద్వారా తాను విషయములయందు ప్రవర్తించుచున్నను నిష్కామ కర్మయోగి యెప్పుడును నిర్మలభావమును గలిగియుండును. సముద్రములో గాలి, యందలి యోడను పెడదారిని బెట్టునట్లు విషయాసక్తములైన యింద్రియములను అనుసరించెడి మనస్సు, అట్టి మనస్సులో నోలలాడెడి పురుషుని పెడదారిని బెట్టును. అనగా వివేకమును బోగొట్టును.

5 — 22.

విషయేంద్రియ సంయోగమువలన బుట్టిన భోగములు ఆద్యంతములను గలిగి దుఃఖహేతువు లగుచున్నవి. కావున స్థితప్రజ్ఞుడైన జ్ఞాని విషయభోగము లందాసక్తుడు కాడు.

3 — 36.

అర్జునుడు:— ఓ కృష్ణా! లోకములో కొందరు తమకు ఇష్టము లేక పోయినను బలవంతముగ పాపము చేయవలసి వచ్చుచున్నది. కారణమేమి?

3 — 37.

శ్రీ కృష్ణుడు:— ప్రకృతి సత్త్వరజస్తమో గుణమయమైనది. అట్టి దేహధారి జ్ఞానయోగమును ప్రారంభించినను పూర్వజన్మ ప్రారబ్ధముచే గలిగినట్టి అప్పటి శబ్దాదివిషయ సంబంధమైన కామము, ఇప్పుడు ఆపురుషుని ఆసంబంధమైన విషయాసక్తునిగా జేయును. అందువలన (ఆకామమువలన) సంభవించెడి క్రోధమువలన హింసాదులగు పాపములను జేయవలసి వచ్చుచున్నది.

(10 జ్ఞానయోగోపదేశము)

4 — 35.

జ్ఞానమనగా నీవు దేనిని తెలిసికొనుటవలన మఱల విషయములందు మోహమును పొందవో, సకలభూతములును మొదట నీయందును తరువాత నాయందును జూడ గలవో అదియే జ్ఞానము లేక ఆత్మజ్ఞానము

4 — 39.

శ్రద్ధకలవాడు, జ్ఞానమునందాసక్తి కలవాడు ఇంద్రియనిగ్రహము గలవాడును జ్ఞానమును పొందును. ఆ తరువాత శీఘ్రకాలములో మోక్షమును పొందును.

5 — 16. 17.

ఆత్మజ్ఞానముచేత నెవరి యజ్ఞానము పోవునో అట్టివాని జ్ఞానము పరమాత్మను తెలిసికొనునట్లు చేయును. ఆత్మజ్ఞానముచే పాపమును పోగొట్టుకొనిన వారు పరమాత్మయందు బుద్ధిగలవారై జన్మరాహిత్యమును పొందుదురు.

5 — 18.

ఆత్మజ్ఞానముగల పండితులు ప్రకృతివికారమున వివిధరూపములుగ ననగా చదువుకొనిన బ్రాహ్మణుడు, ఆవు, ఏనుగు, కుక్క, కుక్కమాంసమును పచనము జేయువాడు, (భక్షించువాడు) మొదలగు భిన్నరూపములుగ పైకి గనుబడు సమస్తభూతములయందును ఏకముగనున్న యేకైకమగు ఆత్మను దర్శింతురు.

18 — 20.

జ్ఞానమనగా ఆత్మజ్ఞానము. ఆత్మజ్ఞానమెప్పుడును సాత్త్వికజ్ఞానమనబడును.

13 — 8 నుండి 12 వఱకు.

ఆత్మజ్ఞానికి ఈ క్రింది లక్షణములుండును.

1. అహంకారరాహిత్యము. (నేను అను గర్వములేకుండుట) 2. అహింసా స్వభావము. 3. ఇంద్రియనిగ్రహము. 4. ఇష్టానిష్టములు ప్రాప్తించినప్పుడు కలతనొందకుండుట, 5. ఏకాంతనివాసమున కోరికగలిగియుండుట. 6. ఓర్పు. 7. గురుసేవ. (అజ్ఞానమును పోగొట్టువాడు గురువు). 8. చిత్తస్థైర్యము. 9. జన్మమృత్యుజరావ్యాధి దుఃఖదోషానుదర్శనము. 10. దంభాభిమానరాహిత్యము. 11. పరమాత్మయందు అనన్య నిశ్చలభక్తిని గలిగియుండుట 12. ప్రకృతిసంబంధములైన దారాపుత్రగృహాదులయందు నిర్మమత. 13. విషయవాంఛావిరక్తి. 14. శుచిత్వము. 15. సత్ప్రవర్తనము.

18 — 29, 30.

సత్త్వప్రధానియైన స్థితప్రజ్ఞునికి అవసరమైన పైఁ జెప్పిన జ్ఞానముగాక మిగత విషయములగు బుద్ధి, ధృతి, సుఖములు ప్రకృతిసంబంధములై సత్త్వరజస్తమో గుణములననుసరించి మూడు విధములుగ నుండును.

విషయము.	సాత్త్వికము.	రాజసము.	తామసము.
18—30, 31, 32. బుద్ధి	ప్రవృత్తి నివృత్తి మార్గములను కార్యాకార్యములను భయాభయములను బంధమోక్షములను తెలిసికొనిన బుద్ధి.	ధర్మాధర్మములను, కార్యాకార్యములను గ్రహింపలేకుండు బుద్ధి.	ధర్మాధర్మములను కార్యాకార్యములను అజ్ఞానముచే వ్యత్యస్తముగా గ్రహించు బుద్ధి.
18—33, 34, 35. ధృతి (మనోధైర్యము)	ఏ ధృతి (will) చేత పురుషుడు తన మనస్సుయొక్కయు, ఇంద్రియముల యొక్కయు, ప్రాణముల యొక్కయు, వివిధమైన వ్యాపారములనెల్ల నిశ్చలమైన యాత్మజ్ఞానముచె నియమించుచున్నాడో అట్టి ధృతి సాత్త్వికధృతి.	ఏ ధారణాశక్తిచే ఫలమునపేక్షించు పురుషుడు (మోక్షముమాట తలంపక) ధర్మార్థకామములను ఆసక్తితో అనుభవించుచుండునో ఆ ధారణాశక్తి రాజస ధృతి.	ఎవడు దుర్బుద్ధికలవాడై నిద్ర, భయము, శోకము, విషాదము, మత్తత, అను దోష గుణములను విడువజాలక యున్నాడో అట్టివాని ధృతి తామస ధృతి.

18 — 36

మానవుడు తన దినచర్యయందు కలుగు దుఃఖవిముక్తికై కోరుసుఖము మూడు విధములు.

18 — 37, 38, 39,

సాత్త్వికము.	రాజసము.	తామసము.
తన సొంతబుద్ధిని ఉపయోగించుటవలన గలిగినదియు జ్ఞానసాధనకై బుద్ధిని విషయేంద్రియాదులనుండి మరల్చునపుడు తొలుత కష్టముగా నున్నను తుదకు (ఆత్మయోగలగ్నమైనప్పుడు) సుఖముగా కనుబడునట్టిదియు. నగు సుఖము సాత్త్వికసుఖము.	విషయేంద్రియ సంయోగము వలన కలిగెడి సుఖము, తొలుత అమృతమువలెను, తుదకు విషపరిణామము గలదియు నగు సుఖము రాజససుఖము.	ఆరంభమునందును అంతమునందును ఆత్మకు మోహము గలుగజేయునదియు నిద్రవలనను, అలసత్వమువలనను ప్రమాదము (మత్తు) వలనను కలుగు సుఖము తామససుఖము.

18 — 40.

ప్రకృతినుండి పుట్టుచున్న ఈ సత్త్వాదిత్రిగుణములతో గూడియుండని వస్తువు ఎక్కడను లేదు.

పురుషకాండము— 4. అనుభూతిద్వికము.

(11. యోగసమాధి)

6 — 6.

తనను తాను గెలిచిన వానికి అనగా ప్రకృతితో నైక్యము నొందిన తనను (జీవాత్మను) ప్రకృతితో సంబంధములేని నిజమైనతాను (పురుషుడు—ఆత్మ) వశపరచుకొనిన యెడల నాజీవాత్మ తాను చేయు ప్రాపంచిక కర్మలను, పురుషుని యిష్టప్రకారముచేసి బంధువై, ఆ పురుషుని మోక్షమునకు సాయపడును. లేని యెడల ననగా నిజమైనతాను (పురుషుడు) ప్రకృతిబద్ధమైన తనను (జీవాత్మను) వశపరచుకొనని యెడల ఆ జీవాత్మ ప్రకృతి సంబంధమైన విషయవాంఛలచే నిజమైన తనకు శత్రువై మోక్షమును పొందనీయదు.

6 — 10.

కర్మయోగి, తాను ఒంటరిగానుండి ఆత్మనిగ్రహమును పూని, ఆశల విడచి, దేనిని గైకొనక, ఎల్లప్పుడును ఆత్మయోగమును బూనవలయును. అనగా తాను ఆత్మయను భావముకు జ్ఞాపక ముంచు కొనవలయును.

6 — 11, 12.

శుభ్రమైన స్థలమునందు, మిక్కిలి యెత్తును, పల్లమును గానిచోటను తన ఆసనము నేర్పరచుకొని యా యాసనము మీద దర్భలను, మృగ (జింక) చర్మమును, వస్త్రమును గ్రమముగా నుంచి మనస్సును, ఇంద్రియములను స్వాధీనము జేసికొని, మనస్సును, ఏకాగ్రముచేసి యాయాసనము మీద గూర్చుండి యాత్మశుద్ధికొఱకు యోగాభ్యాసము చేయవలయును.

6 — 13, 14, 15.

అటుల ధ్యానయోగపరుడైన కర్మయోగి, తన యొక్క దేహమును, మెడను, తలను, కదలకుండ స్థిరముగా నిలుపుచు దృష్టిని ఇతరపదార్థములయందు ప్రసరింప జేయక భ్రూమధ్యభాగమున నిలుపుచు, భయరహితుడును, శాంత

స్వభావుడును, బ్రహ్మచర్యవ్రతమునందున్నవాడునునై, మనస్సును స్వాధీనము చేసికొని నాయందు చిత్తము కలిగి నాకు భక్తుడై యుండవలయును. ఈ విధముగా నిశ్చలచిత్తుడై తను నెల్లప్పుడు నియమించుకొనిన కర్మయోగి నా స్థితిరూపమైన మోక్షమును, శాంతిని బొందును.

5 — 27, 28.

ఎవడు దేహము వెలుపల బుట్టి దేహమందు ప్రవేశించియున్న శబ్ద స్పర్శరూప రసగంధములైన విషయములను వెలుపలకు బంపివైచి, తన దృష్టిని రెండు కనుబొమల నడుమ నుంచి, ప్రాణాపాన (ఎగశ్వాస దిగశ్వాస) వాయువులను ముక్కురంధ్రములలో సమముగా సంచరించునటుల జేసి యింద్రియములను, మనస్సును, బుద్ధిని జయించి; కోరిక, భయము, కోపము, అనువానిని విడిచి మోక్షమునందు ఆసక్తిగలిగి ధ్యానపరాయణుడై యుండునో అతడు ఈ దేహమునందును దేహమును విడిచిన పిదపను ముక్తుడే యగును.

(12. జ్ఞాన సమాధి)

6 — 24, 25.

సంకల్పమువలన బుట్టిన సర్వకామములను పూర్తిగా విడచి మనస్సుచేతనే యింద్రియ సమూహమును సర్వవిషయములనుండి నిగ్రహించి ధైర్యముతో గూడిన బుద్ధితో మెల్లమెల్లగా విషయ వైరాగ్యమును బొందవలయును. మనస్సును ఆత్మయందు బాగుగా నిలిపి యేమియు చింతింపక యుండవలయును.

6 — 28, 29.

ఈ రీతిగా నెల్లప్పుడును, తనను ఆత్మయోగమునందుంచు కొనుచున్న జ్ఞానయోగి పాపరహితుడై సులభముగా బ్రహ్మత్వమును, నిరతిశయ బ్రహ్మానందమును (మోక్షమును) పొందును. అట్టి ఆత్మయోగి అంతటను ఆత్మదర్శనము చేయును. తాను సర్వభూతములయందును, సర్వభూతములు తనయందును, ఆత్మస్వరూపమున నున్న విధమును గ్రహించును.

18 — 50.

ఆత్మయోగ సిద్ధిని పొందినవాడు బ్రహ్మమును పొందెడి విధమును ఉత్తమమైన జ్ఞానసిద్ధాసాధనమును సంక్షేపముగ జెప్పెదను.

18 — 51, 52, 53.

1. సాత్త్వికబుద్ధితో గూడినవాడై సాత్త్వికధృతిచేత తనను నియమించుకొని,

2. శబ్దాదీంద్రియ విషయములను రాగద్వేషములను విడచి,

3. పవిత్రమును, నిర్జనమును అగు ప్రదేశమునందుండి,

4. మితముగ భుజించుచు, మనోవాక్కాయములను నియమించుకొనుచు,

5. నిత్యమును ధ్యానయోగపరుడై వైరాగ్యము నవలంబించి.

6. అహంకారమును, బలదర్పములను, కామక్రోధములను, ద్రవ్యసంగ్రహమును విడచి,

7. మమకారములేక, శాంతిని బొందుచు ఉన్నట్టివాడు బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు దగినవాడు.

6 — 37, 38.

అర్జునుడు :— ఓ కృష్ణా! యోగమునందు శ్రద్ధమాత్రము గలిగి మనోనిగ్రహశక్తి చాలక, చలించి, యోగసిద్ధిని బొందజాలనివాడు ఏమగును? మఱియు మిక్కిలి మూఢుడగువాడు బ్రహ్మప్రాప్తి మార్గమున స్థిరమగు నాశ్రయము లేక రెంటికిని చెడినవాడై అనగా కామ్యబుద్ధితో జేయు కర్మఫల భోగముగాని, నిష్కామబుద్ధితో జేయు కర్మఫలత్యాగ - ఆత్మజ్ఞానముగాని పొందలేక చెదరిన మేఘమువలె నశించడుగదా!

6 — 40, 41, 42, 43.

శ్రీకృష్ణుడు :— ఓ అర్జునా! అట్టి యోగభ్రష్టునకు ఇహలోకమునందును, పరలోకమునందును, ఎప్పుడును వినాశము గలుగదు. శుభకర్మములను చేయువాడు ఎన్నడును దుర్గతిని బొందడు. ఆతడు స్వర్గమున చాల కాలముండి, సదాచార సంపన్నుల గృహమందు మఱల బుట్టి, పూర్వజన్మజ్ఞానమును పెంపొందించుకొనుచు తిరిగి యోగసిద్ధికొఱకు ప్రయత్నించును.

6 — 47

కర్మయోగులలోను, జ్ఞానయోగులలోను, ఎవడైతే నాయందు (పరమాత్మయందు) అంతఃకరణము గలవాడై శ్రద్ధతో నన్ను సేవించునో అనగా భక్తియోగి కూడ నగునో అట్టి యోగి శ్రేష్ఠుడు.

పురుషోత్తమకాండము—5. వివేకత్రికము.

(13. వివేకోపదేశము)

7 — 1.

శ్రీకృష్ణుడు:— అర్జునా! నాయందు మనస్సుంచి నన్నాశ్రయించి యోగములను అనగా కర్మజ్ఞాన యోగములను ఆచరించుచు పరిపూర్ణుడగు నన్ను నిస్సందేహముగ నెట్లు తెలిసికొనగలవో ఆ జ్ఞానమును నీకు తెలిపెదను.

7 — 3

వేలకొలదిమనుష్యులలో ఎవడో ఒకడుమాత్రమే అట్టి సిద్ధికొఱకు ప్రయత్నించును. ఆ ప్రయత్నించు వారలలో ఎవడో ఒకడుమాత్రమే నన్ను తెలిసికొనగలడు.

7 — 4, 5, 6, 7.

భూమి, నీరు, నిప్పు, గాలి, ఆకాశము, మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారము అని నా ప్రకృతి ఎనిమిది విధములుగ నున్నది. భూతస్వరూపమైన యీ నా ప్రకృతి (అపరాకృతి) నికృష్టమైనది. దీనికి భిన్నమైనదియు, నీ ప్రపంచము నంతటిని ధరించునదియు నైన నా యుత్తమప్రకృతి పరాప్రకృతి. ఈ ద్వివిధము లైన రెండు ప్రకృతులు (అపరా; పరా) సకలభూతములకు మూలములు. సమస్తమైన జగత్తుయొక్క సృష్టికిని, సంహారమునకును, కారణభూతుడు నేనే. నాకంటె వేరైన దేదియు ప్రకృతియందు లేదు. మణిహారమందలి యనేక మణులు ఏకసూత్రమునందు కూర్పబడినట్లు ప్రపంచమందలి సమస్త భూతములును, ఏకైక ఆత్మయగు నాయందు కూర్పబడియున్నవి.

7 — 24.

అవివేకులు, నాశనరహితమైనదియు, పరమోత్తమమైనదియు నగు నా పరాప్రకృతిని తెలిసికొనలేక నామరూపములుకలిగి వ్యక్తరూపమును బొందిన నా

అపరాప్రకృతిని మాత్రమే చూచుచున్నారు. అనగా నిత్యమైన ఆత్మ స్వరూపమును మఱచి అనిత్యమైన దేహమును మాత్రమే నా ప్రకృతిగా దలచుచున్నారు.

9 — 4, 5, 6.

నిర్గుణుడనైన నాచేత నీజగత్తంతయు వ్యాప్తమైయున్నది. భూతము లన్నియు నా యాధారమున నున్నవి. నాకు భూతములు ఆధారములు కావు. భూతములు నాయందును లేవు. మఱియు, నా ఆత్మ భూతములను బుట్టించు నట్టిదియు, రక్షించునట్టిదియునైనను, భూతములయం దుండునది కాదు. అనగా ఆత్మ నిత్యమైనది. భూతములు అనిత్యములు. సర్వసంచారియగు వాయువు నిత్యముగా నాకాశమునందున్న విధమున సకల భూతములు నాయందున్నవి.

9 — 8.

నా ప్రకృతిననుసరించి, యస్వతంత్రమైన సమస్తభూతములను వాని వాని ప్రకృతివశమున నేను మఱల మఱల పుట్టించుచున్నాను. (ఆ పనిచేయు ఆత్మ బ్రహ్మయనబడును.)

8 — 20, 21.

సకలభూత సమూహమునకు కారణభూతుడై అవ్యక్తుడై యుండిన బ్రహ్మకంటె వేఱు లక్షణములుగల పరబ్రహ్మము, అవ్యక్తము, సనాతనము, అగోచరమునై యున్నది. ఆపరబ్రహ్మము సర్వభూతములు నశించినను నశించదు. అవ్యక్తమైన పరబ్రహ్మము సర్వోత్తమమగు మోక్షస్థానము. అట్టి నాయొక్క పరమపదమును పొందినవానికి మఱల జన్మలు లేవు.

15 — 7.

నిత్యుడనగు నా అంశమే జీవలోకమునందు జీవుడై ప్రకృతియందున్న త్వక్, చక్షు, శ్రోత్ర, జిహ్వా, ఘ్రాణములను పంచ జ్ఞానేంద్రియములను, ఆఱవ దగు మనస్సును ఆకర్షించుచున్నది.

15 — 8, 9, 10.

అట్టి నా అంశమైన యీశ్వరుడు ప్రకృతి సంబంధమైన శరీరమునందు ప్రవేశించునపుడును, శరీరమునుండి విడిపోవునపుడును, వాయువు ఏవిధముగా

పరిమళద్రవ్యములనుండి వాసనలను గొనిపోవునో ఆవిధముగా నా యీశ్వరుడు (జీవాత్మ) ఆ శరీరసంబంధమైన కర్మేంద్రియములయొక్క కర్మ సూక్ష్మ వాసనలను గొనిపోవును. జీవుడు దేహమునందు, మనస్సును, శ్రోత్రాది పంచ జ్ఞానేంద్రియములను ధరించి యుండుటచే తద్ద్వారా బయటనుండు పంచ మహాభూతముల యొక్క తన్మాత్రలగు శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రస, గంధములను అనుభవించును. జీవాత్మ దేహమును విడుచునపుడుగాని, యందుండునపుడుగాని, సత్వరజస్తమో గుణములతో కూడి విషయముల ననుభవించుచున్నపుడుగాని, అజ్ఞానులు ఆ జీవాత్మను చూడజాలరు. జ్ఞానులు మాత్రమే చూడగలరు.

15 — 16.

ఈలోకమునందు రెండు విధములైన పురుషులు (పరమాత్మ అంశములైన ఆత్మలు) గలరు.

(1) క్షరమైన శరీరముతో నైక్యమునొందిన యాత్మ (జీవాత్మ)

(2) అక్షరమై, కూటస్థుడై యుండిన ఆత్మ (పురుషుడు).

15 — 17

ఈ యిద్దరు పురుషులు గాక వేరైన మూడవ పురుషుడు గలడు. అతడు పరమాత్మ.

15 — 18.

నేను, క్షర, అక్షర పురుషులకంటె నుత్తముడ నగుటచేత పురుషోత్తముడనబడుచున్నాడను.

10 — 4, 5.

లోకమునందు సకలభూతములకును, వివిధములైన భావములు నావలననే కలుగుచున్నవి. భూతములకు యుక్తాయుక్తవివేకము, విషయజ్ఞానము, ఓరిమి, సత్యము, నిగ్రహము, సుఖదుఃఖములు, జననమరణములు, భయాభయములు, భూతదయ, సర్వసమత్వము, సంతుష్టి, తపస్సు, దానము, కీర్తి, అపకీర్తి, మొదలగు వివిధభావములు నావలననే కలుగుచున్నవి.

7 — 12.

సత్త్వగుణమువలన గలిగిన శమదమాది భావములు,
రజోగుణమువలన గలిగిన యహంకార దర్పాదులును,
తమోగుణమువలన గలిగిన శోకమోహాదులును,

నావలన బుట్టినవి. అట్టి త్రిగుణములయొక్క భావములు నావశమునం దుండును. కాని నేను వానికి వశుడను గాను.

15 — 14.

నేను వైశ్వానరుడను. జఠరాగ్నిరూపుడనై ప్రాణుల దేహమునాశ్రయించి ప్రాణాపాన వాయువులతోఁగూడి నాలుగు విధములైన యన్నమును పక్వము చేయుచున్నాను. అవి

(1) ఖాద్యము—నమలదగిన యన్నము, పప్పు, కూర మొదలైనవి.
(2) చోష్యము—జుఱ్ఱదగిన చారు, మజ్జిగ, పాయసము మొదలైనవి.
(3) లేహ్యము—నాకదగిన పచ్చడి మొదలైనవి.
(4) పేయము—త్రాగదగిన మంచినీరు మొదలైనవి.

4 — 7.

ఎప్పుడెప్పుడు ధర్మమునకు హానియును, అధర్మమునకు అభివృద్ధియు, కలుగునో, ఆ యా సమయములందు, నేను అవతరించుచుందును.

(11. విభూత్యుపదేశము)

10 — 17.

అర్జునుడు :— ఓకృష్ణా! నిన్ను తెలిసికొనుటకు నిన్నేరీతిని ధ్యానము చేయవలయును? ఏ యే భావములందు నిన్ను నేను ధ్యానింపగలను?

10 — 19.

శ్రీకృష్ణుడు :— ఓ అర్జునా! నా విభూతులు అనంతములు. అయినను నా దివ్య విభూతులందు ముఖ్యములైన వానిని దెలిపెదను.

10 — 20.

సకల భూతములయొక్క హృదయములందున్న యాత్మను నేను. భూతములయొక్క ఉత్పత్తి స్థితి లయ కారకుడను నేను.

10 — 21. నుండి 38.

సకల జాతుల భూతముల లోను, ఆ యా జాతులలో నేవి గొప్పవో అవి నా దివ్య విభూతులు.

'మఱియు,

7 — 8, 9, 10.

నీటియందలి రుచి ; సూర్య చంద్రుల యందలి కాంతి ; ఆకాశమందలి ధ్వని ; పురుషుల యొక్క పౌరుషము ; భూమియందలి సువాసన ; అగ్నియందలి తేజస్సు ; భూతములయందలి ప్రాణము ; తపశ్శాలుల తపస్సు ; ధీమంతుల వివేకము ; తేజస్వుల తేజస్సును నేను.

10 — 41.

లోకమునందు ఐశ్వర్య యుక్తమై బలపరాక్రమ యుక్తమై, ఉత్సాహ యుక్తమై, యే యే వస్తువులు కలవో, వానినెల్ల నా తేజోభాగ సంభవమైనవిగా నెఱుంగుము.

10 — 7.

ఎవడు పై జెప్పిన, నా విభూతిని యోగమహిమను చక్కగా తెలిసికొనునో ఆతడు చలించని యోగసిద్ధిని నిస్సంశయముగా పొందును.

(15. విశ్వరూప సందర్శనము.)

11 — 1.

అర్జునుడు :— ఓకృష్ణా ! నీవు నన్ననుగ్రహించి చేసిన, ఉత్తమమైనదియు రహస్యమైనదియు, ఆత్మవిద్యారూపమైనదియు, నగు ఉపదేశము నా యవివేకమును బోగొట్టినది.

11 — 3.

ఓ పరమేశ్వరా ! నిన్నుగురించి నీ వే ప్రకారము చెప్పితివో అది యంతయు సరియే. ఓ పురుషోత్తమా ! నీయొక్క ఈశ్వర స్వరూపమును చూడ గోరుచున్నాను.

11 — 5.

శ్రీకృష్ణుడు :— అర్జునా! అనేకవిధములైన రంగులును ఆకారములును కలవియును, దివ్యములైనవియు, వందలువేలు తరబడి గలవియగు నా రూపములను చూడుము.

11 — 8.

నీవు నన్ను సామాన్యమైనకన్నులతో జూడజాలవు. నా ఈశ్వరయోగమును చూచుటకు నీకు దివ్యదృష్టి నిచ్చుచున్నాను; చూడుము అని.

11 — 10, 11.

అనేక ముఖములు కన్నులు కలదియు, అనేక చిత్రములు కలదియు, అనేక దివ్యాభరణములు కలదియు, పైకెత్తబడిన యనేక దివ్యాయుధములను గలదియు దివ్యములైన పుష్పమాలలను, వస్త్రములను ధరించినదియు, దివ్యమైన గంధపు పూత గలదియు, సర్వాశ్చర్యమయమును, అంతము లేనిదియు, అంతటను ముఖములు గలదియు, స్వయం ప్రకాశమును నయిన విశ్వరూపమును జూపెను.

11 — 13.

అప్పుడు బహువిధములుగా విభజింపబడియున్న జగత్తునంతయును దేవదేవునియొక్క ఆ శరీరమునందొక్క చోటనున్న దానినిగ, అర్జునుడు చూచెను.

11 — 38.

అర్జునుడు :— ఓ అనంతరూపా! నీవు ఆదిదేవుడవు. పురాణపురుషుడవు; సమస్త జగత్తునకును ఆశ్రయుడవు; సర్వజ్ఞుడవు; వేద్యవిషయమవు; ఉత్తమస్థానమవు; నీచేత నీ చరాచర ప్రపంచమంతయును నావరింపబడియున్నది.

11 — 52.

శ్రీకృష్ణుడు :— ఓ అర్జునా! నీవు చూచిన యీ విశ్వరూపము చూడ శక్యముకానిది. దేవతలుసైతము ఎల్లప్పుడును దీనిని చూడ గోరుచుందురు.

11 — 53.

నీవు చూచిన నా విశ్వరూపము వేదాధ్యయనము వలనగాని, యజ్ఞదాన తపస్సుల వలనగాని, సందర్శన సాధ్యముకాదు.

11 — 54.

ఓ అర్జునా ! విశ్వస్వరూపుడనైన నన్ను యథార్థముగ తెలిసికొనుటకును, చూచుకొనుటకును, నాలో ప్రవేశించుటకును, అనన్యమైన భక్తియే సాధనము.

పురుషోత్తమకాండము — 6. ఉపాయత్రికము.

(16. స్వరూపోపదేశము)

7 — 13.

శ్రీకృష్ణుడు :— త్రిగుణముల వికారమైన సమస్తప్రపంచమును ఆ గుణములచే సమ్మోహమును పొందుచున్నదై వీనికి పరుడును, అవ్యయుడును నగు నన్ను కనుగొన జాలకున్నది.

7 — 14.

దైవసంబంధమై, త్రిగుణాత్మకమైన నా మాయను ఎవరును విడిపించుకొన జాలరు. నన్నెవరు శరణుజొచ్చెదరో వారుమాత్రము ఈ మాయను తప్పించుకొన గలుగుచున్నారు; అనగా ఆత్మయోగులు ఈ మాయను తరింప జాలుదురు.

9 — 12.

వ్యర్థమైన కోరిక గలవారును, వ్యర్థమైన కర్మలను చేసెడివారును, అజ్ఞానులు, అవివేకులును నా మాయ యను ప్రకృతిలో మునిగిపోవుచున్నారు.

7 — 16.

ఓ అర్జునా ! నాలుగు విధములైన సుకృతులు, నన్ను భజించుచున్నారు. వారు సకాములు, నిష్కాములు, అను రెండు భేదములను గలిగియున్నారు.

సకాములు :— (1) ఆర్తుడు; గజేంద్రుడు మొదలైనవారు
(2) జిజ్ఞాసుడు; జనకుడు మొదలైనవారు
(3) అర్థార్థి; విభీషణుడు — ఇహ సుఖమును గోరువారు
ధ్రువుడు — పరసుఖమును గోరువారు

నిష్కాములు :— (4) ఆత్మజ్ఞాని ; ప్రహ్లాదుడు మొదలైనవారు.

7 — 17, 18.

ఈ పైజెప్పిన నాలుగు విధములైన భక్తులలో, యోగియును, ఏకాంత భక్తియుక్తుడును అగు ఆత్మజ్ఞాని శ్రేష్ఠుడు. ఏలననగా నతడు ఆత్మయోగపరుడై నన్నే ఉత్తమ ప్రాప్యముగా నమ్మియున్నాడు.

7 — 20.

మానవులు, తమతమ జన్మాంతర సంస్కార జనిత స్వభావమునుబట్టి, వాంఛలను గోరుచు, అజ్ఞానముచేత, నావరింపబడిన వారై వారివారి కోరికలకు తగిన దేవతలను ఆరాధించుచు, ఆ యా దేవతలనే చేరుచున్నారు.

7 — 13.

అట్టి దేవతలను పూజించువారు అట్టి దేవతలనే పొందుచున్నారు. అల్ప బుద్ధిగల యట్టివారికి లభించెడి ఫల మంతము గలది. అనగా నాశనమును బొందు నది. నా భక్తులన్ననో వారు శాశ్వతమైన నన్ను పొందుదురు.

9 — 25.

(1) దేవతలను బూజించెడివారు దేవతలను పొందుదురు.

(2) పితృదేవతలను బూజించెడివారు పితృదేవతలను పొందుదురు.

(3) భూతముల నారాధించెడివారు భూతములను పొందుదురు.

(4) నన్ను సేవించెడివారు మాత్రమే శాశ్వతమైన నన్ను పొందుదురు.

9 — 26.

నేను దేవతలలో మాత్రమేగాక ప్రాణముగల వృక్షములలోను, జంతువుల లోను, మానవులలోను గూడ నుండుటచే దేవతలతోబాటు మిగిలిన మూడింటిని గూడ సేవించుట నన్ను సేవించుటయే. అనగా జంతువులయందున్న నాకు పత్రము లను (ఆకులను), దేవతలయందున్న నాకు పుష్పములను, మానవులయందున్న నాకు ఫలములను, వృక్షములయందున్న నాకు తోయములను, (ఉదకమును) ఇచ్చి దేవ మానవ స్థావర తిర్యగ్వర్గములను నాల్గింటిని తృప్తి నొందించుటవలన నన్ను తృప్తి నొందించినట్లే నేను సంతోషించెదను.

9 — 32, 33.

నన్ను మిక్కిలి యాశ్రయించినవారు, ఎంతపాపాత్ములై యుండినను ఉత్తమ గతిని క్రమముగా పొందెదరు. అదేవిధముగా నితర కారణములచే ననగా సంఘ సేవక వృత్తులలో నిమగ్నులై యుండి, తీరిక లేక వేదములను స్వయముగా చదివి యందలి యాత్మవిషయములను స్వయముగా దెలిసికొనుట కవకాశములేని స్త్రీలు వైశ్యులు, శూద్రులుకూడను, నా భక్తులై మోక్షమును పొందగలుగు చుండగా, నింక తీరికగల్గి వేదాధ్యయన పరులగు వారు అనగా బ్రాహ్మణులు క్షత్రియులు, మోక్షమును పొంద గలుగుదురని వేరుగ జెప్పవలయునా ?

7 — 30.

ప్రపంచమున గల

(1) అధి భూతము— నశ్వరమైన సమస్త పదార్థము.

(2) అధి దైవము— అనశ్వరమైన పురుషుడగు జీవాత్మ.

(3) అధియజ్ఞము—ఎవరికొఱకు సమస్తకర్మలు జరుపబడుచున్నవో అట్టి పరమాత్మ ఈమూడును నేనే అని ఎవ రెరుగుదురో వారు మరణకాలమందును మతి చలింపక నన్ను జ్ఞాపకముంచుకొందురు.

10 — 8.

జగత్తంతయు నావలనగలిగినదనియు, నావలన నడుచుచున్నదనియు, నను పరమార్థము నెఱిగిన జ్ఞానులు నన్ను సేవింతురు.

13 — 29.

అన్ని భూతములయందును నిండియున్న యీశ్వరుని సమానముగా జూచు వాడు ఒక భూతమందలి తాను (ఆత్మ) వేఱొక భూతమునందలి తననే (ఆ ఆత్మనే) హింసించుకొనడు. కావున నట్టిమానవుడు పరమగతియగు మోక్షమును పొందు చున్నాడు.

శ్లో॥ సమం పశ్యన్ హి సర్వత్ర సమవస్థితమీశ్వరమ్ ।
న హినస్త్యాత్మనాఽఽత్మానం తతో యాతి పరాం గతిమ్ ॥

13 — 29.

హి, సర్వత్ర, సమం, సమవస్థితం, ఈశ్వరం, పశ్యన్, ఆత్మనా, ఆత్మానం, న హినస్తి (హింసచేయడు) తతః, పరాంగతిం, యాతి.

(17. చరమ సమాధి.)

8 — 1, 2.

అర్జునుడు :— ఓకృష్ణా ! (1) బ్రహ్మము (2) అధ్యాత్మము. (3) కర్మము (4) అధిభూతము. (5) అధిదైవము. (6) అధియజ్ఞుడు అనగానేమి ?

8 — 3, 4.

శ్రీకృష్ణుడు :— అర్జునా ! వినుము

(1) బ్రహ్మము అనగా నిరతిశయమై, నాశనరహితమై, సృష్టివర్తియైన పరమాత్మ.

(2) అధ్యాత్మము — ఆ పరమాత్మ స్వరూపము.

(3) కర్మము—భూతములను సృష్టిచేసెడి యా పరమాత్మ వ్యాపారము.

(4) అధిభూతము — దేహములందు నశించెడు స్వభాముగల ప్రకృతి వికారము.

(5) అధిదైవము — ప్రకృతివికారములతోగూడి జీవాత్మయైన పురుషుడు అను పరమాత్మ అంశము.

(6) అధియజ్ఞుడు — పరమపురుషుడును, పరమాత్మయు నైన నేను.

8 — 10.

మరణకాలమందు నిశ్చల మనస్సుతోడను, భక్తితోడను, యోగ బలము తోడను, రెండు కనుబొమల నడుమను, ప్రాణమును లెస్సగా నిలిపి యా పరమ పురుషు నెవ్వడుస్మరించునో అట్టివాడు అతనిని పొందును. అనగా బంధవిముక్తుడై మోక్షము నందును.

8 — 12.

దేహమందలి తొమ్మిది ద్వారములను బాగుగ్గనరికట్టి మనస్సును హృద యమునందు నిలిపి, తన ప్రాణవాయువును శిరస్సునందుంచి, యోగము నాచరించి

యున్నవాడు, పరమగతిని బొందును. ఇది హఠయోగసాధనము. అనగా మానవ శరీరమందున్న వెన్నెముక మధ్యభాగమున హృదయగ్రంథియను నొకముడిగలదు. హఠయోగసాధకుడు మరణకాలమున భగవంతుని దయవలన నా ముడిని త్రెంపి తద్ద్వారా దేహములో శిరస్సువరకు వ్యాపించియున్న 'సుషుమ్న' నాడిగుండా మాత్రమే (నవ ద్వారములు నరికట్టబడియుండుటవలన) తన ప్రాణవాయువును శిరస్సును భేదించుకొని బ్రహ్మరంధ్రముగుండా పోవునట్లు చేయగలుగును.

8 — 13.

ఎవడు పరబ్రహ్మ వాచకమగు 'ఓం' కారము నుచ్చరించుచు, నన్ను స్మరించుచు దేహమును వదలిపోవునో, అనగా మరణించునో, అతడు సర్వోత్తమమగు మోక్షస్థానమును పొందుచున్నాడు. ఉపనిషత్తులయందు 'ఓం' అను అకార, ఉకార, మకారములను మూడక్షరముల సముదాయపదము, పరమాత్మ యొక్క మూడు క్రియలగు సృష్టి, స్థితి, లయ కర్తృత్వమును సూచించునదిగ తెలుపబడినది. ఈ యర్థముతో పరమాత్మను, తన గమ్యస్థానముగ స్మరించుటవలన నా పరమాత్మలో జేరి ముక్తుడగును.

8 — 23.

ఈ శ్లోకములో ముక్తులగుటకు, వారు మరణించిన కాలస్వభావములు కారణములుగ చెప్పదలచెను కాని తరువాతిశ్లోకములలో మార్గములను గురించి చెప్పుటచూడగా నిచ్చట కాలమనగా మార్గమనియర్థముచెప్పికొనవలసియుండును. మఱియు, నెవని హృదయము భక్తిపూరితమైయుండునో, ఎవడు ఫలాసక్తి రహిత కర్ముడో, వాడు, ఎప్పుడు, ఎన్నడు మరణించినను మోక్షము నొందునని భగవద్గీత యొక్క బోధ సారాంశము.

8 — 24.

కావున నీశ్లోకమున బేర్కొనబడిన అగ్ని, తేజస్సు, పగలు, శుక్లపక్షము, ఉత్తరాయణము (సూర్యుడు ఆర్యులస్థానమునందు ప్రకాశముగా తిరుగుకాలము) తమ తెలుపుదనముచే జ్ఞాన సూచకములు, మోక్షసాధనములు —(మహాత్ముని వాఖ్య.)

8 — 26.

ఈ శ్లోకములో స్పష్టముగా శుక్లకృష్ణపక్షములు, జ్ఞాన అజ్ఞాన ద్యోతకము లైనట్లును, శుక్లగతియనగా జ్ఞానమార్గము నవలంబించిన వారు తిరిగి రాకుండుట; అన్యగతి (కృష్ణగతి) అనగా అజ్ఞానమార్గ మవలంబించిన వారు తిరిగి పుట్టుట యేర్పడునని చెప్పబడినది.

(18. భక్తి యోగోపదేశము)

12 — 1.

అర్జునుడు :— ఓ కృష్ణా ! కొందరు భక్తులు ఎల్లప్పుడును (వ్యక్తమూర్తి యైన) నీయందు చిత్తమును నిలిపి, నీ ప్రీతికి కర్మలనుచేయుచు నిన్నుపాసించు చున్నారు. మఱికొందరు ఇంద్రియ గోచరము కాని యవ్యక్తమైన పరబ్రహ్మము నుపాసించుచున్నారు. వీరిద్దరిలో శ్రేష్ఠులెవరు ?

12 — 2.

శ్రీకృష్ణుడు :— నాయందు మనస్సు నిలిపి, నిత్యయుక్తులై అధిక శ్రద్ధతో నన్నుపాసించు భక్తులు సగుణోపాసకులై నను (ఉపాసించని వారికంటె) శ్రేష్ఠులు.

12 — 3, 4, 5.

ఎవరైతే ఇంద్రియనిగ్రహమును సమత్వబుద్ధిని గలిగి సకల భూతముల యొక్క హితమునందు నిరతులై, అవ్యక్తంబును, అవాఙ్మనసగోచరంబును, నిత్యంబును, సత్యంబును, సకలాధారంబునయిన అక్షర (నాశములేని) పరబ్రహ్మ మును ఉపాసించుచున్నారో, వారుకూడ మొదటి వారివలెనే నన్నే పొందు చున్నారు. అయినను ఈ రెండవ మార్గము, చాల కష్టసాధ్యము. (అందువలన నొక విధమున నెక్కువ శ్రేష్ఠము.)

12 — 6, 7.

నాయందు చిత్తమునుంచి, నాయందాసక్తులై, తాముచేయు సకల కర్మలను నాకే అర్పించి (ఫలాసక్తిరహితులై), ఏకాంతయుక్తులై, నన్ను ధ్యానిం చుచు, సేవించెడివారలను, జనన మరణ రూపమైన సంసారసాగరమునుండి నేను త్వరగా నుద్ధరించెదను.

10 — 10, 11.

నిరంతరము ఆత్మయోగయుక్తులై, నన్ను భక్తితో భజించెడివారలకు, నన్ను పొందగల బుద్ధి యోగమును ఇచ్చుచున్నాను. నేను వారి నుద్ధరించుటకే

వారి యాత్మలయందు నిలిచి స్వయంప్రకాశ మానమైన జ్ఞానదీపముచేత నజ్ఞాన జనితమైన చీకటిని పోగొట్టెదను.

14 — 26.

ఎవడు ఏకాంతమైన భక్తియోగముతో నన్ను సేవించుచున్నాడో అతడు ప్రకృతి సంబంధమైన గుణత్రయమును అతిక్రమించి బ్రహ్మత్వమును పొందుట కర్హుడగుచున్నాడు.

12 — 8, 9, 10, 11.

(1) నీవు నీమనస్సును నాయందే నిలిపి నీబుద్ధిని నాయందే నియోగింపుము.

(2) ఆవిధముగా వెంటనే నీవు చేయలేనియెడల క్రమముగా నభ్యాసము చేత నన్ను పొందుటకు ప్రయత్నింపుము.

(3) అట్టి అభ్యాస యోగము కూడ నీకు సాధ్యము కానియెడల నా నిమిత్తమైన కర్మయందే నిరతుడవు కమ్ము; అనగా నీవు చేయు సకలకర్మలను నాకొఱకు చేయుచున్నాననియే దృఢముగా నమ్మి చేయుము.

(4) అదియును చేయజాలవేని యాత్మనిగ్రహమును బూని నన్నాశ్రయించుచు, ఫలాపేక్ష విడిచి, నీ కైనందిన కర్మలను చేయుచుండుము.

12 — 12.

(1) కేవలము అజ్ఞానముతో గూడిన యభ్యాసముకంటె, జ్ఞానము (ఆత్మజ్ఞానము) మంచిది

(2) కేవలము జ్ఞానముకంటె, ధ్యానము మంచిది

(3) కేవల ధ్యానముకంటె నిష్కామ కర్మ మంచిది.

ఎందువలన ననగా నిష్కామకర్మాచరణవలన శాంతి కలుగును.

18 — 60.

నీవు అజ్ఞానముచేత నీకు స్వాభావికముగా లభించిన పనిని చేయుటకు, ఇచ్ఛగించకున్నను, నీ కర్మానుసారమైన స్వభావము చేత బద్ధుడవై నీవు తప్పక చేయవలసిన వాడవగుదువు.

18 — 61.

ఈశ్వరుడు, యంత్రములవలె నున్న సమస్త భూతములను, తన 'మాయ' యను శక్తిచే ఇష్టమువచ్చినట్లు త్రిప్పుచు సమస్త భూతముల యొక్క హృదయము లందున్నాడు.

18 — 63.

ఓ అర్జునా! జ్ఞానము లందెల్ల రహస్యమైన జ్ఞానమును నీకు చెప్పితిని. దీని నంతయును నీవు బాగుగా విమర్శించి, తరువాత, నీకు తోచినటుల చేయుము. (ఏలననగా పరులు బలవంతముగా నీమీద రుద్దిన ధర్మమును చేయుట మంచిది కాదు. పరధర్మో భయావహః ; ౩—౩౫,) పరధర్మ మనగా పరుల యొక్క ధర్మమే గాక, పరులు విధించిన ధర్మముకూడ నగును. అటువలెనే స్వధర్మ మనగా తనకు తాను విధించుకొనిన ధర్మము.

18 — 66.

మఱియు, సర్వ ధర్మములను (సర్వ కర్మములను) విడిచి, నన్నొక శరణు పొందినయెడల నేను నిన్ను సర్వ పాపముల నుండియు విడిపించెదను. (నన్ను ఒక్కనినే = అన్య దేవతా పూజమాని — శంకరభాష్యము)

18 — 67.

నేను నీకుచెప్పిన యీ గీతా శాస్త్రమును,

(1) తపశ్శీలురు కానివారికి, అనగా తమ ధర్మములయందు శ్రద్ధలేనివారికి (2) భగవద్భక్తులు కానివారికి, (3) చెప్పవలసినదని నిన్ను కోరనివారికి, (4) దైవ దూషణ చేయువారికిని ఎన్నడును చెప్పకుము.

18 — 68.

పరమ రహస్యమైన యీ గీతా శాస్త్రమును నా భక్తులకు చెప్పెడి వాడు, నా భక్తుడై, నిస్సంశయముగా నన్నే పొందును.

18 — 73.

అర్జునుడు :— ఓ కృష్ణా! నీ యనుగ్రహమువలన నా యజ్ఞానము నశించినది, సందేహ రహితుడనైతిని, నీ యాజ్ఞను నిర్వర్తించెదను.

శ్రీ వేంకటేశ్వర సాహితీ వైభవము

సంస్కృత గ్రంథములు

ముద్రితములు

1. శ్రీ వేంకటాచలమాహాత్మ్యగ్రంథము. తెలుగు లిపి. శ్రీమహంతు రామకిశోర దాస్‌జీవారిచే ప్రకటితము. క్రి. శ. 1896.
2. భవిష్యోత్తరపురాణాంతర్గత వేంకటేశ్వరమాహాత్మ్యము — టి. బి. క్రిష్ణాచార్య, తిరువళిక్కేణి.
3. భవిష్యోత్తరపురాణాంతర్గత వెంకటేశ్వరమాహాత్మ్యము. కన్నడ వ్యాఖ్యాన సహితము. బెల్గామ్.
4. శ్రీ వేంకటాచలమాహాత్మ్య, సంపుటములు 1, 2. దేవనాగరి లిపి. హింది భాషా వివరణ సహితము. తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమువారిచే ప్రచురితము నెం. 1.
5. ,, తెలుగు లిపి ,, 2.
6. ,, దేవనాగరి లిపి ,, 3.
7. శ్రీ వేంకటేశ్వర స్తుతి తెలుగు లిపి ,, 5.
8. వేంకటేశ్వర సుప్రభాతమ్ దేవనాగరి లిపి—తెలుగు లిపి ,, 6.
9. వేంకటాచల ఇతిహాసమాల ,, 14.
10. ,, బొంబాయి ముద్రణము నాగర లిపి.
11. శ్రీవేంకటేశ్వరకావ్యకలాపము. శ్రీమాన్ డి. టి. తాతాచార్యులువారిచే సంపాదితము. శ్రీవేంకటేశ్వరప్రాచ్యపరిశోధనాలయప్రచురణములు నెం1.
12. శ్రీవేంకటేశకల్యాణచరితమ్ శ్రీమాన్ టి. వీరరాఘవాచార్య విరచితము.

లిఖితగ్రంథములు.

(మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకాలయములోనివి)

1. వేంకటగిరిమాహాత్మ్యం— నెం (18835–50) 9 తెలుగు లిపి 2 కన్నడ లిపి 4 గ్రంథ లిపి
2. వేంకటాచలమాహాత్మ్యం— 1 గ్రంథ లిపి 2 నందినాగరి లిపి
3. వేంకటేశ గద్యం— తెలుగు లిపి
4. వేంకటేశనృపప్రశస్తి— గ్రంథ లిపి
5. వేంకటేశస్తోత్రం— 3 తెలుగు లిపి 4 గ్రంథ లిపి
6. వేంకటేశనామావళి— గ్రంథ లిపి
7. వేంకటేశమాహాత్మ్యం— 1 తెలుగు లిపి 1 దేవనాగరి లిపి
8. వేంకటేశస్తోత్రం— కన్నడ లిపి
9. వేంకటేశాష్టపంచాశన్నామస్తోత్రం— గ్రంథ లిపి
10. వేంకటేశాష్టోత్తరశతనామస్తోత్రం— తెలుగు లిపి 4 గ్రంథ లిపి
11. వేంకటేశాష్టోత్తరశతనామావళి— 2 తె 3 కన్న 1 గ్రంథ
12. వేంకటేశ్వరశతకం. నరసింహ విరచితము. గ్రంథ
13. వేంకటేశ్వరస్థలమాహాత్మ్యం— తెలుగు
14. వేంకటేశాష్టకం— తెలుగు లిపి
15. వేంకటేశకవచం— తెలుగు లిపి
16. వేంకటేశతూణకం— తెలుగు లిపి
17. వేంకటేశదయితా సుప్రభాతం.
18. వేంకటేశద్వాదశనామస్తోత్రం— 1 తె. 3 గ్రంథ
19. వేంకటేశ పంచకం.
20. వేంకటేశప్రపత్తి.
21. వేంకటేశ మంగళాశాసనం 3 తె. లిపి 4 గ్రంథ లిపి
22. వేంకటేశమహిషీమహాలక్ష్మీ చతుర్వింశతినామస్తోత్రం— గ్రంథ లిపి
23. వేంకటేశ విజయస్తోత్రం— ప్రతివాదిభయంకర
24. వేంకటేశ సుప్రభాతం— 3 తెలుగు లిపి 6 గ్రంథ

25. వేంకటేశ సేవాక్రమం— శఠకోపదాస విరచితం
26. వేంకటేశస్తోత్రం.
27. శ్రీనివాసగుణాకరము— అభినవరామానుజ వరదరాజ కావ్యం
28. శ్రీనివాసస్తోత్రం.

(నెం 15 మొదలు 28 వరకుగల గ్రంథములు "వేంకటేశ్వరకావ్యకలాప" మనుపేర వేంకటేశ్వరగ్రంథమాల. 1 నెం గా ముద్రితములై ప్రకటితములై యున్నవి.)

29. శ్రీనివాసగురుమంగళాశాసనం— కన్నడ లిపి
30. శ్రీనివాస గురుస్తోత్రం— కన్నడి లిపి
31. శ్రీనివాసచూర్ణిక— తెలుగు లిపి
32. శ్రీనివాసమాహాత్మ్యం. పురాణం— గ్రంథ లిపి
33. శ్రీనివాసముని యాత్రావిలాసచంపూః—గోవిందదాస విరచితం, గ్రంథలిపి
34. వేంకటేశ ప్రహసనం. వేంకటేశ విరచితం
35. శ్రీనివాసరథవిజయనాటిక— నరసింహవిరచితం దేవనాగరి లిపి
36. శ్రీనివాసస్తవిభక్తి— వెంకటవరద విరచితం
37. శ్రీపాదతీర్థగ్రహణం— గ్రంథ లిపి
38. శ్రీపాదతీర్థవైభవం.
39. శ్రీపాదస్తుతిః— నారాయణవిరచితం. స్తోత్రం. దేవనాగరి లిపి

(శ్రీ వేంకటేశ్వర ప్రాచ్యకళాశాల పుస్తకభాండాగారములోనివి)

1. వేంకటగిరి మాహాత్మ్యము— (సంపూర్ణము)
2. వేంకటాచలమాహాత్మ్యం.
3. వేంకటాచలమాహాత్మ్యం— (భవిష్యోత్తరే)
4. వేంకటనాథాష్టోత్తరశతనామావళి.
5. వేంకటాచలయాత్రా నిరూపణం.
6. వేంకటేశప్రముఖస్తోత్రం.

7. వేంకటేశరంగనాథ గురుచరిత నాటకం. నారాయణ విరచితం.
8. వేంకటేశసుప్రభాతం.
9. వేంకటేశఅష్టోత్తరశతనామస్తోత్రం.
10. వేంకటేశఅష్టోత్తరశతనామావళి.
11. పద్మావతీపరిణయనాటకం— (తెలుగు లిపి) సంపూర్ణము.
12. వేంకటేశచంపూః — ధర్మరాజ విరచితము
13. వేంకటేశమాహాత్మ్యం— (ఆదిత్యపురాణాంతర్గతం)
14. వేంకటేశ స్తవరాజః
15. శ్రీనివాససుప్రభాతం
16. వేంకటేశకల్యాణం— (మరాటి)
17. పద్మావతీ పరిణయచంపు.

తమిళము.

తమిళవాఙ్మయమున 'వేంగడ' ప్రశంస

(తమిళవాఙ్మయమున వేంకటాచలము 'వేంగడం' అను పేరబరగుచున్నది.)

1. తొల్కాప్పియం— "వడవేంగడం తెన్కుమరి"
2. ప్రాచీన తమిళసంఘ వాఙ్మయము
   అగనానూరు—
   (1) కల్లాదనార్—83
   (2) నక్కీరార్— 209, 253.
   (3) కణక్కాయనార్—27.
   (4) మామూల్నార్ — 61, 295, 281, 393.
3. శిలప్పదికారం — XI 41–51.
4. ఆళ్వారుల ప్రబంధములలో వేంగడమును గూర్చిన ప్రశంస.
   నాలాయిరప్రబంధము—
   1. పొయ్గై యాళ్వార్లు—నాలవ సహస్రములో మొదటి శతకము.
      ముదల్ తిరువన్దాది:—26, 37, 38, 39, 40, 68, 76, 77, 82.

2. భూతత్తాళ్వార్లు:—నాల్గవ సహస్రములో రెండవ శతకము.
ఇరణ్డాన్ తిరువన్తాది:— 25, 28, 33, 45, 46, 53, 54, 72.
3. పేయ్ఆళ్వార్లు:—మూడవశతకము— 14, 26, 30, 32, 39, 40, 45, 58, 61, 62, 63, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 89.
4. తిరుమలిశై ఆళ్వార్లు:—నాన్ముకంతిరువన్తాది:—34, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 48, 90. తిరుచ్చందవిరుత్తం— 60, 81.
5. శ్రీనమ్మాళ్వార్లు:— తిరు విరుత్తం— 8, 10, 15, 31, 50, 60, 67, 81.

పెరియ తిరువన్దాది :— 68.

తిరువాయ్ మొళ్ఱి:— 3 పత్తు— 3తి; 6 పత్తు. 10తి; 1. ప. 8. తి. 3; 2ప. 6. తి. 9; 2. ప. 6. తి. 10; 2ప. 7తి—11; 3ప. 5తి—8; 4ప. 5తి. 11; 6. ప. 9. తి—5, 11; 8ప. 2. తి—1; 9ప. 3. తి. 9; 10ప. 7తి. 8.

6. పెరియాళ్వార్లు :— తొలి సహస్రం — 5వ భాగములో
7. ఆణ్డాళ్:— నాచ్చియార్ తిరుమొళ్ఱి— తొలి సహస్రం — 2, 3 భాగములలో. 8 - వ తిరుమొళ్ఱి.
8. తిరుమఙ్గైయాళ్వార్లు:—పెరియతిరుమొళ్ఱి. 8తి— 1పత్తు, 9తి. 1పత్తు, 10తి. 1పత్తు, 1తి. 2పత్తు.
9. కులశేఖరప్పెరుమాళ్ :— పెరుమాళ్ తిరుమొళ్ఱి. 4వ. తిరుమొళ్ఱి

తమిళకావ్యములు.

1. తిరువేంగడస్థలపురాణం — మధురకవి వీరరాఘవస్వామి అయ్యంగారు రచించినది. శ్రీ. టి. పి. పలనియప్ప పిళ్లెగారిచే సంపాదితము. తిరుపతి వేంకటేశ్వర గ్రంథమాల. నెం. 18గా ప్రకటితము.
2. తిరువేంకట ఉలా:— శ్రీ టి. పి. పలనియప్ప పిళ్లెగారిచే సంపాదితము. శ్రీ. వేం. పరిశోధనాలయ గ్రంథమాల నెం. 23గా ప్రకటితము,

3. తిరువేంకట అంతాది } దీని రచయిత అళగియ మణవాళదాసర్.
4. తిరువేంకటమాలై }
5. మణవాళ నారాయణ శతకం — నారాయణ భారతిచే విరచితము
6. వడ వేంకట నారాయణ శతకం :— కర్త. నారాయణ దాసర్.

లిఖితగ్రంథములు.

మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయమందలివి.

1. వేంకటాచలమహిమన్ వణ్ణం — కాగితము. R. 519.
2. వేంకటేశర్ తిరువనందల్ — తాళ పత్రప్రతి. D. 1763
3. వేంకటేశర్ తోత్తిరం — తాళ. D. 1764
4. వేంకటేశ రెట్టన్ శోభనం — కాగి. R. 583.
5. వేంకటేశ రెట్టన్ పిళ్లైత్తమిళ్. కాగి. R. 583
6. వేంకటేశ రెట్టన్ భూధర విలాసం. R. 583.
7. తిరువేంకట కలంబకం — D. 296.
8. తిరువేంకట ప్పాట్టు — D. 759.
9. తిరువేంకట మాలై — D 347
10. తిరువేంకట ఉలా. D 274, 275.

కన్నడము

కన్నడభాషలో రచింపబడిన గ్రంథములు.

1. పద్మినీకల్యాణ. సాంగత్యములో రచింపబడినది.
   శృంగారమ్మ (క్రి. శ. 1685) ఈమె శ్రీ వైష్ణవ స్త్రీ — కవయిత్రి. తండ్రి—చింతామణిదేశికేంద్రులు. గురువు, శ్రీనివాసదేశికులు. మైసూరు రాజు చిక్కదేవరాజు (1672—1704) పోష్యవర్గమునకు జేరినదిగా తెలియవచ్చుచున్నది.
2. వెంకటగిరి మాహాత్మ్య, చంపు. బ్రహ్మాండ పురాణాంతర్గత భృగునారద సంవాద రూపమగు తిరుపతి మాహాత్మ్యము. తిమ్మకవి విరచితము (1677). చిక్కదేవరాయుని ఆశ్రితుడు.

3. వేంకటగిరి మాహాత్మ్య, గద్య రూప రచన. చిక్కుపాధ్యాయ రచితము (1672)

4. హస్తిగిరిమాహాత్మ్య, శ్రీ వైష్ణవకవి, యజుర్వేది. ఈతని కులదేవత కాంచి వరదరాజ. మైసూరురాజు చిక్క రాయలయొద్ద మంత్రియై యుండెనట.

5. వేంకటేశ్వర ప్రబంధ, చంపువు, వెంకటకవి విరచితము. (క్రీ. శ. 1650) బెట్టిద కోటెయ వేంకటేశ్వరస్వామికి సంబంధించిన విషయముగల గ్రంథము.

6. క్రిష్ణ లీలాభ్యుదయ, షట్పదీకావ్యము (భాగవత దశమస్కంధకథ — క్రిష్ణలీలలు) వెంకయ ఆర్యుడను మాధ్వ బ్రాహ్మణునిచే రచింప బడినది. తిరుపతి కృష్ణరూప దేవుని కంకిత మీయబడినది. క్రీ. శ. 17. శతాబ్ది.

7. వేంకటేశ్వర శతక. — చెన్నరాజ (A.D. 1750)

శ్రీ వేంకటేశ్వ రాంధ్ర సాహిత్యము

తొలి తెలుగు శాసనము :—

1. శ్రీ మహామండలేశ్వర మీసరగండ (సాళువ) మంగిదేవ మహారాజులు "తిరుమలదేవరకు సువర్ణ శిఖర మెత్తించిన"ట్లు తెలుపబడిన తెలుగు శాసనము. తిరుపతి దేవస్థాన శాసనములు 1-వ సంపుటము నెం. 179, శక. 1281, క్రీ. శ. 1359. శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామిని గూర్చిన రచనలలో మొదటి తెలుగు శాసనము.

2. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ :— నృసింహపురాణము—ఇందు "వేంకటేశ్వరస్థాయి గొలిచి" — అని వేంకటాచల మొక పుణ్యక్షేత్రముగా చేర్కొన బడినది.

* 3. సింధుమతీవిలాసము :— కర్త—గోపణమంత్రి. శ్రీ వేంకటేశ్వర కరుణా కలిత కవితావిలాసుడు. వేంకటేశ్వరస్వామి కృపాకటాక్షమునకు పాత్రుడైన మొట్టమొదటి తెలుగుకవి.

---

* ఈ గుర్తుగలవి అముద్రితములు.

4. తాళ్ళపాకవారి కృతులు — అన్నమాచార్యుల కృతులు :—

1. శృంగారమంజరి — తాళ్ళపాక కవుల గ్రంథములు (మైనర్ వర్క్సు) Vol 1 లో ప్రకటితము.

2. అలుమేలుమంగ శతకము :— 'వేంకటేశ్వరా' అను మకుటము కలది.

3. శృంగార సంకీర్తనలు :— తిరుమల — తిరుపతి దేవస్థానము వారి ప్రచురణములు. సంపుటము 1. శ్రీ వేంకటేశ్వర ప్రాచ్యగ్రంథ మాల నెం 11.

4. అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు :— శ్రీ వేంకటేశ్వర ప్రాచ్య గ్రంథమాల సంపుటము నెం. 11.

5. తిమ్మక్క :— (అన్నమాచార్యుల భార్య) — సుభద్రాకల్యాణము (ద్విపద) శ్రీ వేంకటేశ్వర ప్రాచ్య పరిశోధనాలయ ప్రచురణము నెం. 20.

6. తాళ్ళపాక పెదతిరుమలాచార్యుడు :—

(1) శృంగారాధ్యాత్మ్యసంకీర్తనలు.
(2) చక్రవాళమంజరి. (మంజరీద్విపద)
(3) నీతి సీసపద్యములశతకము.
(4) వేంకటేశోదాహరణము.
(5) సుదర్శనరగడ.
(6) శృంగారదండకం.
(7) శృంగారవృత్త పద్యాల శతకం.
(8) రేఫ అకారములు
(9) వైరాగ్య వచనమాలికా గీతాలు.

2 - 9 తిరుపతి దేవస్థాన తాళ్ళపాకంవారి కృతులు (Minor works) Vol. I. లో ప్రకటితములు.

(10) వేంకటేశ్వరవచనములు. శ్రీ వేంకటేశ్వర ప్రాచ్యపరిశోధనాలయ ప్రచురణము. నెం. 10.

*(11) ఆంధ్రహరివంశము.

*(12) ఆంధ్రవేదాంతము (ద్విపద).

(13) భగవద్గీతవచనము.

(14) వేంకటేశ ప్రభాత స్తవము.

7. చినతిరుమలాచార్యుడు :— (అన్నమయ్య మనుమడు—పెదతిరుమలాచార్యుని మొదటి కుమారుడు).

(1) అధ్యాత్మసంకీర్తనలు, శృంగారసంకీర్తనలు.

(2) అష్టభాషా దండకం.

(3) సంకీర్తన లక్షణము. (తెనుగున)

2-3 తిరుపతి దేవస్థానం తాళ్ళపాకంవారి కృతులు (Minor works) Vol. I. లో ప్రకటితము.

8. చిన్నన్న అనే తిరువేంగళనాథుడు :— (పెదతిరుమలాచార్యుని నాల్గవ కుమారుడు) సదాశివరాయల వలన ననేకాగ్రహారముల బడసి స్వామి కర్పించినాడు.

(1) పరమయోగి విలాసము :— (ఆళ్వారులచరిత్ర) ద్విపద. తిరుమల-తిరుపతి దేవస్థానమువారిచే ప్రకటితము. నెం. 19.

(2) అష్టమహిషీ కల్యాణము :— (ద్విపదకావ్యము) తిరుమల-తిరుపతి దేవస్థానమువారిచే ప్రకటితము. నెం. 18.

(3) ఉషాపరిణయము : — తిరుమల — తిరుపతి దేవస్థానము వారిచే ప్రకటితము. నెం. 20.

(4) అన్నమాచార్య చరిత్ర :— శ్రీ వేంకటేశ్వర ప్రాచ్య పరిశోధనాలయ ప్రచురణము. నెం. 17.

9. తిరువేంగళప్ప (చినతిరుమలాచార్యుని కుమారుడు):—

(1) ఆంధ్రామరుకావ్యము.

(2) అమరవ్యాఖ్య, తెనుగున 'గురుబాల ప్రబోధిక' రచించిన దితడే.

(3) కావ్యప్రకాశవ్యాఖ్య — 'సుధానిధి' యనుపేరుగలది. వేంకటేశ్వరుని దేవి 'లక్ష్మి'కి సమర్పితము.

10. రేవణూరి వెంకటార్యుడు. (అన్నమాచార్యుని కూతురు తిరుమలాంబ కొడుకు):—

(1) శ్రీపాదరేణు ప్రభావము — 'నిస్పృహీయకావ్య' మన్నాడు దీనిని కవి. (6277)

(2) శకుంతలా పరిణయము.

11. పిల్లలమఱ్ఱి పిన వీరభద్రకవి. జైమినిభారతము. సాళువ నృసింహరాయల కంకితము. "శ్రీ వేంకటాద్రి నాథ దయావర్ధిత రాజ్య" — అని సంబోధనము.

12. నందిమల్లయ — ఘంట సింగయలు, — వరాహ పురాణము. తుళువ నరసింగరాయల కంకితము, "శ్రీ వేంకటాద్రి పతిసం సేవా హేవాకనిపుణ" అని సంబోధనము.

13. శ్రీ కృష్ణదేవరాయలు — ఆముక్తమాల్యద :— కృష్ణా తీరమునందలి శ్రీకాకుళాంధ్ర నాథుని (వల్లభుని) ప్రేరణమున శ్రీ వేంకటేశ్వర స్వామి కంకితముగా రచింపబడిన మొదటి యాంధ్ర ప్రబంధ రాజము.

14. ముక్కుతిమ్మన్న — పారిజాతాపహరణము. ఇందు "వేంకటస్వామి కృతార్థుజేయు నరసక్షితినాథుని కృష్ణరాయునిన్" అని వేంకటస్వామిని స్మరించినాడు.

15. ధూర్జటి — కాళహస్తిమాహాత్మ్యము. ఇందు సువర్ణముఖరీవర్ణనా సందర్భమున "వేంకటాచలాలంకారంబై — కాళహస్తి పురలక్ష్మి బాల్కిత్రామణికి మణిమాలికయై" — అని వేంకటాచలము స్మరింప బడినది.

16. పింగళిసూరన్న — కళాపూర్ణోదయము. గంధర్వుడు తీర్థయాత్రలజేయుచు వేంకటేశునగరుజేరి స్వామినిజూచి స్తుతించినాడు. వేంకటేశ్వరుని గూర్చిన స్తుతి యిందుగలదు.

17. సిద్ధిరాజు తిమ్మరాజు — పరమ యోగి విలాసము. మంగళగిరి నృసింహ స్వామి కంకితము. వేంకటేశ్వరస్వామిని గూర్చిన స్తుతిపద్య మొకటిగలదు.

18. తెనాలి రామకృష్ణుడు — ఘటికాచల మాహాత్మ్యము :—
ఇందు "శుక్రవారపు సేవల సొగసు వాని మానినుల గోరి వలపించు మా యలాని దిండి మెండయగారిని దిగళ గురునిగాంచి సేవించి" నట్లు వర్ణిం చి నాడు.

19. తరిగొప్పుల మల్లన — చంద్రభాను చరిత్రము. ఈతడు వెంకటపతి రాయ లకాలమున రాయసముగ నియుక్తుడై యుండినవాడు. మాహురపురమం దలి దత్తాత్రేయునకంకితము. తిరుపతి కొండనుగూర్చి, కొండనెక్కు జనుల గుంపులనుగూర్చి విపులముగా చమత్కారముగ వర్ణించినాడు.

20. మాదయగారి మల్లన—రాజశేఖర చరిత్రము. నాదిండ్ల అప్పయ దండాధి పున కంకితము—"వేంకటగిరిగ్రావ వ్యాగ్రంబునన్। దావిర్భూత జనాను రాగమునం బ్రత్యక్షకృతిన్ బొల్చు నద్దేవోత్తంసుడు ప్రోచుగాత" అని ప్రార్థించినాడు.

21. ధరణిదేవుల రామమంత్రి—దశావతారచరిత్ర. 'వేంకటేశు డెంతే గృప పద్మనాభ సచివేశ్వరు గృష్ణ సుధీంద్రు బోవుతన్'! "శ్రీ యలుమేల మంగవలె జెల్వగు రంగమ గర్భవార్ధి చంద్రాయిత వేంకటేశ సచివాగ్రణి కృష్ణ సుధీవరున్" — అని స్మరించినాడు.

* 22. కూచిరాజు ఎఱ్ఱన — సకల నీతి కథానిధానము. కొండపల్లీ పుట భేదన మంత్రి — కుంటము క్లపిన భైరవుడు — తనకిష్టదైవమగు 'వెంకటాద్రి శేఖర వాసున' కర్పణముగా రచింపుమని కవిని ప్రోత్సహించినాడు. క్రిష్ణరాయల తరువాత శ్రీ వేంకటాచలపతి కంకితముగా జెప్పబడిన ప్రా ధాంధ్ర ప్రబంధ మిదియే గావచ్చును.

23. రాయసం వేంకపతి — లక్ష్మీ విలాసము. శ్రీ రంగరాయలు చంద్రగిరిని పాలించుచున్న కాలము. ఈతడు ప్రబంధ మొకటి రచింపంబూని కృతిపతి నన్వేషించుచుండగా "శ్రీ భామాసక్తుడు వేంకటేశ్వరుడు స్వప్న ప్రాప్తుడై 'లక్ష్మీ విలాస కథ' కృతి యొనర్పుము నాకు నంకితముగాగ" యని చెప్పి దీవించి చనెను. వేంకటేశ్వరుడు తెలుగు కవులకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి తెలుగు ప్రబంధములను కృతిగొనుట కిదే మొదలుగా గనబడుచున్నది.

24. కాకమానిమూర్తి — రాజవాహన విజయము. కలలో ప్రత్యక్షమై "కవితలో ప్రతిపద్య చమత్కృతి గలుగగ బలుకనేర్చు కృతిపీవు మహాకృతి మా కొనరుచు భాషాకృతి భారవి కాకమాని శ్రీ మూర్తి కవీ" అని యడుగగా, 'కొండమీాది తిమ్మప్పనివంటి కావ్యపతి యబ్బుట యబ్బుర మిబ్బుధాళికిన్ ' అని నిశ్చయించి కృతి ఘటించినాడు.

* 25. ఎఱ్ఱగుడిపాటి వేంకటకవి — విష్ణుమాయా విలాసము. (7229) బిట్రగుంట — వేంకటేశ్వర స్వామి కంకితము.

* 26. ఉకుమళ్ల రంగశాయికవి—వాణీవిలాసము. సర్వవిషయ సంగ్రహ మన దగిన యొక బృహద్గ్రంథము. శ్రీ వేంకటేశ్వర స్వామి కంకితము.

27. గణపవరపు వేంకటకవి — ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వర విజయ విలాసము. — వేంకటేశ్వరున కంకితము.

28. నెల్లూరి వీరరాఘు కవి — యాదవ రాఘవ పాండవీయము. మొదట ఇంటిపేరు దేశిరాజు వారట. కాశ్యప గోత్రుడు. వెంకపతి పుత్రుడు. వేంటేశ్వరుని కంకితము. క్రీ. శ 1715 ప్రాంతమువాడు.

* 29. తక్కెళ్లపాటి లింగన్న — మదనమోహినీవిలాసము, సూర్యతనయా పరిణయము, విద్యు త్ప్రభావిలాసము (యక్షగానము). "వేంకటేశ్వర శ్రీ రామవిభుల కెలమినంకితంబుగమును జెప్పినా" డట.

* 30. సిరిప్రగడ ధర్మనామాత్యుడు—నలచరిత్రము. 6 ఆశ్వాసముల ప్రబంధము. వేంకటేశ్వరుల కంకితము. "విను మనఘాత్మ ధర్మసుకవీ భవదీయవచో

విలాసముల్ ఘనకవి హృద్వికాసములు గావె చమత్కృతిమీర నీవు నేర్చి నగతి నిప్పుడా నలచరిత్రము వేంకటశైలరాణి వాసునకు సమర్పణంబుగను శోభనలీల రచింపు పెంపుగన్ ”

* 31. గూళికల్లు వేంకటరమణకవి :—
కనకరంజిత శిఖామణి పరిణయము—(విక్రమార్కుని కథ.) 6 ఆశ్వాసముల ప్రబంధము. వెంకటామాత్యుని పుత్రుడు. తల్లి రంగమాంబ. కవినిగూర్చి వేంకటేశు డన్నాడట “ నీయిష్టదైవంబ నిను బ్రోచుచుండెడు శ్రీ వేంకటేశుండ నీవెరుంగు ” శ్రీ వేంకటేశున కంకితము.

* 32. చేతపూడి కృష్ణయ్య :— అలుమేలుమంగా వివాహము.

* 33. చల్లాపల్లి వెంకనార్యుడు :— శ్రీ కృష్ణవిలాసము.
“ నీ కావ్యాంకిత మిమ్మటంచు గృపతో నాయిష్టదైవంబు తా నా కాంక్షింపుచు వేంకటేశ్వరుడె డాయన్ వచ్చి వేడన్ ! భళా నాకోర్కుల్ సమకూరె ” నంచు నీ గ్రంథమా దేవునికి కృతియిచ్చెను.

* 34. చింతలపల్లి వీరరాఘవకవి :— మధురవాణీవిలాసము.
శ్రీ వేంకటేశ్వర వరప్రసాదలబ్ధ కవితాచాతురి గలవాడు. వెంకటార్య పుత్రుడు, తల్లి లక్ష్మణాంబ. చిత్రకవితా నానావిధావధానలాఘువుడు. వెంకటనాయక నాటక వేషధారి. హరి కలలో గానవచ్చి క్లిష్టకల్పన గాకుండ నొక ప్రబంధము దనపేర రచింపుమని ప్రబోధించినాడు. ఈతని యార్గురు పుత్రులును గవులే.

* 35. కట్టా వరదరాజు :— పరమభాగవతచరిత్ర — (S.V.O.I. Li. 7294)

* 36. దామెర చినవేంకటరాయకవి :— వేంకటాచలమాహాత్మ్యం.

* 37. చిత్రకవి రమణకవి :— సాంబవిలాసము — శ్రీ వేంకటేశ్వరుల కంకితము.

38. ములుపాక బుచ్చన్న శాస్త్రి :— వేంకటేశ్వర మాహాత్మ్యము.

39. తరిగొండ వెంకమ్మ :— వేంకటాచల మాహాత్మ్యము.

* 40. శ్రేష్ఠలూరి వెంకటార్యుడు :— శ్రీనివాస విలాససేవధి (ద్విపద)

41. చల్లపిళ్ళ నరసకవి :— వేంకటేశ్వర విలాసం (ప్రబంధం).

* 42. తెన్నేటి సీతారామకవి :— నీలాచలమాహాత్మ్యం. (O.M.L.R. 577)

* 43. సింగనార్య :— వేంకటాచల విలాసము (S.V.O.I. Ms-7299)

* 44. సింగనార్య :— అలుమేలుమంగావిలాసము (S.V.O.I. Ms-7109)

* 45. వెంకటరాయకవి :— వేంకటేశ్వరమాహాత్మ్యం (O.M.L. Madras No.12-6-10)

* 46. వెంకటరాయకవి :— శ్రీనివాసవిలాసం (O.M L. Madras R. 457)

* 47. మారెళ్ళ సుబ్బరాయదాసు :— గరుడాచలవిలాసం (ఆం. సా. ప. గ్రం.)

* 43. పోతనామాత్యుడు :— గరుడాచల విలాసం (తంజా. గ్రం.)

* 49. కొటికలపూడి వెంకటకృష్ణ సోమయాజి :— శ్వేతాచలమాహాత్మ్యం. (O.M.L. Madras)

* 50. ,, వేంకటేశ్వరవిలాసము (O.M.L.R. 133)

* 51. ఆత్మకూరి తిమ్మన — సోమన :— ద్విపద భారతము. శ్రీ వేంకటేశ్వరుల కంకితము.

* 52. కాణాద పెద్దనసోమయాజి :— శేషశైలలీల, ముకుందవిలాసం.

53. కృష్ణకవి :— శకుంతలాపరిణయం. (18th Century A. D.) శ్రీ వేంకటేశ్వరుల కంకితము.

* 54. బద్దెపూడి ఎఱ్ఱభూపతి :— యువజన హృదయానందం. (ఆం.సా.ప.గ్రం. No. 364) శ్రీ వేంకటాచలపతి కంకితము.

* 55. కొట్ర బాలకవి :— విమలాంగీపరిణయము. (కళింగాంధ్రకవులు అడిదం. రా. రా.)

* 56. వద్దిపర్తి కోసరాట్కవి :— వేంకటేశ్వరోపాఖ్యానము. ,,

* 57. రేవణూరి వెంకటార్యుడు :— శ్రీ పాదరేణు ప్రభావము.

58. రెంటూరి రంగరాజు :— భానుమతీపరిణయము.

దేశిశాఖ రచనలు.

తాళ్ళపాకవారి రచనలన్నియు దేశిశాఖారచనలే. శతకము, ద్విపద, రగడ, ఉదాహరణము, సీసము, గీతము, దండకము, వచనములు, విన్నపములు, సంకీర్తనములు, యక్షగానములు మొదలగు రచనలన్నియు దేశి శాఖకు జెందినవిగా గ్రహింపదగినవే. శ్రీ వేంకటేశ్వర స్వామినిగూర్చి యిట్టి దేశి

రచనలను పెక్కు రచించినవారు తాళ్ళపాకవారే. ఆ యా గ్రంథనామములు తాళ్ళపాక వారి గ్రంథముల పట్టికలో గ్రహింపబడియున్నవి.

1. సంకీర్తనములు :— శృంగారాధ్యాత్మికములు. దేవస్థానము వారిచే 12 సంపుటములుగ ప్రకటితములు.

(1) తాళ్ళపాక సంకీర్తన గ్రంథావళి, 1-వ సంపుటము సంకీర్తనలక్షణాది మండితము.

(2) అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు — 415 సంకీర్తనలు.

(3) శృంగార సంకీర్తనలు — 650 సంకీర్తనలు.

(4) శ్రీ వేంకటేశ్వర లఘుకృతులు.

(5) అధ్యాత్మసంకీర్తనలు — 5-వ సంపుటము మొదలు 12 వరకు. సంకీర్తనల తరువాత హెచ్చుగా రచింపబడిన దేశిశాఖారచనలు.

2. శతకములు :—

(1) తిరుపతి వేంకటేశ్వర శతకము (అలుమేలుమంగ శతకము) :— తాళ్ళపాక అన్నమయ్య.

(2) వేంకటేశ శతకము (నీతి సీసపద్య శతకము) :— తాళ్ళపాక పెద తిరుమలాచార్యుడు.

(3) వేంకటరమణశతకము :— పత్రిరమణప్పకవి, (O.M.L.13-5-31) 1909.

(4) వేంకటరమణ శతకము :— రత్నమాంబ.

(5) తిరుమల శ్రీ వేంకటేశ శతకము :— భగవచ్ఛాస్త్రి.

(6) శ్రీ వేంకటేశ శతకము :— ఊడిమూడి సూరపరాజు.

(7) తిరుమలగిరి వేంకటేశ శతకము :— నల్లాన్ చక్రవర్తుల వెంకటాచార్లు.

(8) వేంకటనగాధిప శతకము :— మంచళ్ళ కృష్ణకవి.

(9) వేంకటాచల విహార శతకము :— శ్రీ వేంకటేశ్వర లఘుకృతులను (S·V.O. Series No. 16లో ముద్రితము.

(10) వేంకటరమణ శతకము :— వెచ్చా ధర్మపురి ,,

(11) వేంకటేశ్వర శతకము — ధర్మపురి వెంకటశాస్త్రి ,,

(12) పంకజ భవాండేశ శతకము:— (28 పద్య. తారావళి?) ముద్రితము
(13) వేంకటశైలనాయక శతకము:— ,,
(14) వేంకటాచలేశ శతకము:— ,,
(15) వేంకటాచలపతి శతకము:— ,,
(16) మేల్నాటి వెంకటేశ శతకము:— ,,
(17) వేంకటనగాధ్యక్ష శతకము: ,,
(18) వేంకటశైలనాయక శతకము:— గణపవరపు వేంకటేశ్వరకవి, (S.V.O.I. 7303). ,,
(19) శేషగిరీశ శతకము: — ఓబళయ్య, (O.M.L. 25-5-21).
(20) నీలనగాధినాయక శతకము:— (O.M.L. 10-5-10).
(21) బ్రహ్మపురి వేంకటేశ్వర శతకము:— పార్నంది సర్వేశ్వరశాస్త్రి.
(22) ఉపమాక వేంకటేశ్వర శతకము:— వైదర్సు అప్పయకవి.
(23) ఉపమాక వేంకటేశ్వర శతకము:— ఇంద్రకంటి వెంకటకవి.
(24) వేంకటరమణ శతకము:— కోనాటి నరసింహరాయుడు (1913)
(25) ,, తా. వెంకటకవి (1913)
(26) ,, లింగం వెంకటరావుపంతులు (1883)
(27) ,, ఆర్. రామబ్రహ్మము (1880)
(28) వేంకటేశ్వర శతకము:— సీరము సుభద్రమాంబ.
(29) ,, విద్వాన్ దర్భా కృష్ణమూర్తి.
(30) ,, నల్లా రెడ్డినాయుడు.
(31) వేంకటపతీశ శతకము:— పి. బలరామయ్య. (1915)
(32) వేంకటాచల నిలయ శతకము:— ఎస్. వెంకటసుదర్శనము (1892)
(33) వేంకటాచలరమణ శతకము:— యం. బుచ్చికామకవి (1904)
(34) ,, పి. శ్రీరాములునాయుడు (1919)
(35) ,, గా. నార్ల పేరయ్య (1914)
(36) ,, మావటిపల్లి బుచ్చికామకవి (1904)
(37) వేంకటాచల శతకము:— (1904)
(38) వేంకటశైలనాయక శతకము:— ఎ. వకుళాభరణ పరదేశి.

(39) వేంకటేశ్వర శతకము :— టి. చిన్నన్న (1886)
(40) వేంకటేశ్వర శతకము :— ఆర్. రామానుజసూరి (1915)
(41) ,, గబ్బిట యజ్ఞన్నశాస్త్రి (1911)
(42) ,, యన్. సుబ్బరాయుడు (1900)
(43) ,, వారణాసి సూర్యనారాయణ (1911)
(44) ,, పి. రామమూర్తి (1902)
(45) ,, సరికొండల నరసింహం (1911)
(46) ,, జలదంకి వేంకటదాసు (1911)
(47) ,, యన్. రామచంద్రయ్య —
(48) ,, వెంకటేశ్వరరెడ్డి (1886)
(49) ,, ఇంకొల్లు ఆదిశేషయ్య (1909)
(50) ,, చింతా సుబ్బయ్య (1919)
(51) ,, యన్. వెంకటశాస్త్రి (1888)
(52) తిరుపతి వేంకటేశ్వర శతకము :— పి. రామచంద్రరావు (1914)
(53) వేంకటరమణ శతకము :— పరవస్తు వెంకయ్య (1926)
(54) వేంకటేశ్వరస్వామి సీసపద్య శతకము :— మామిళ్ళపల్లె శేషశాస్త్రు (1926)
(55) శ్రీ వేంకటేశ శతకము :— చింతమనేని జగ్గయ్యచౌదరి (1926)
(56) ,, పిసిపాటి కోటీశ్వరశర్మ (1926)
(57) తిరుపతి వేంకటాచల శతకము :— కాటూరి రామరాజు (1920)

ద్విపద మంజరి దండక యక్షగానోదాహరణాదులు

1. శృంగారమంజరి :— తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యులు.
2. సుభద్రాకల్యాణము :— (ద్విపద) ,, సుభద్రమ్మ.
3. చక్రవాళమంజరి :— ,, ,, పెదతిరుమలాచార్యులు.
4. వేంకటేశోదాహరణము ,,
5. సుదర్శనరగడ ,,
6. శృంగారదండకము ,,

7. వైరాగ్యవచన మాలికాగీతాలు తాళ్ళపాక పెదతిరుమలాచార్యులు.
8. వేంకటేశ్వర వచనములు ,,
9. అష్టభాషా దండకము :— తాళ్ళపాక చినతిరుమలాచార్యులు.
10. పరమయోగి విలాసము :— (ద్విపద) చిన్నన్న
11. అష్టమహిషీకల్యాణము ,, ,,
12. ఉషాపరిణయము ,, ,,
13. అన్నమాచార్య చరిత్ర ,, ,,
14. వేంకటాచలధామ తారావళి :— ధర్మపురి వెంకటశాస్త్రి శ్రీ. వేం. లఘుకృతులలో ముద్రితము.
15. శ్రీ వేంకటేశ్వరకల్యాణము :— (గేయము) (,, 13th)
16. ప్రసన్న వేంకటేశ్వర మంజరి (,, 15th)
17. శ్రీ వేంకటేశ్వర పంచ చామరములు (,, 16th)
18. శ్రీ వేంకటేశ్వర దండకము (,, 17th)
19. శ్రీ వేంకటేశ్వర దండకము :— (,, 18th) శ్రీ హేమాద్రిరంగేంద్రుడు.
20. శ్రీ రమా పరిణయము :— తరిగొండ వెంకమాంబ (,, 19th)
21. శ్రీనివాస తారావళి :— జూలూరు అప్పయ్య.
22. కోనేటిరాయాష్టకము :— (O. M. L. R. 128)
23. వేంకటేశ్వరాష్టకము ,,
24. వేంకటేశనక్షత్రమాల:— తూములూరి వెంకటరంగయ్య (ఆం.సా.ప. భాం)
25. తిరుపతి వేంకటాచలవల్లభాష్టకము (O. M. L.)
26. వేంకటాచలస్వామి వర్ణనం :— (రగడ) (O. M. L. 13-4-29)
27. అలుమేలుమంగా స్తవం :—(14 శ్రీ. వేం లఘుకృతులలో ముద్రితము).
28. గరుడాచలవిలాసం:— (యక్షగానం) ఓబయమంత్రి (O. M. L. 14-17-1, 12-1-11)
29. గరుడాద్రివిలాసం :— (ఆం. స. ప. భాం.)
30. వేంకటేశ కల్యాణం :— చెంచునాటకం (ఆం. సా. ప. భాం.)
31. పద్మవల్లీ వేంకటేశ్వర వివాహకథ :— (O. M. L.)
32. శేషగిరినాథ విన్నపములు :— (ఆం. సా. ప. భాం.)

33. వేంకటేశ విన్నపములు :— శాలమహారాజు.
34. వేంకటేశ వచనము :— (O. M. L. R. 249)
35. గొడుగుల వచనము :— (O. M. L R. 447 (c)
36. వేంకటేశ గణితము :— (O. M. L. R. 198)
37. వేంకటేశాంధ్రం :— (నిఘంటువు).
38. రేఫఱకార నిర్ణయం :— తాళ్ళపాక పెదతిరుమలాచార్యుడు.
39. అలుమేలుమంగా విలాసం :— (యక్షగానం) బద్దీ శ్రీనివాసామాత్యుడు.
40. వేంకట మేలుకొలుపులు :— లాలా కిష్టయ్యదాసు (పాట)
41. వేంకటరమణ తారావళి :— చె. రామచంద్రయ్య - స్తోత్రము 1905.
42. వేంకటరమణస్వామి కోర్టులో సాక్ష్యముచెప్పిన అద్భుత చరిత్రము.
43. వేంకటాచలపతి వేటలాడుట :— కె. చెంగయ్యదాసు 1921.
44. వేంకటాచల ప్రశంస :— జి. శ్రీనివాసరావు 1917.
45. ,, ఊటూ యతిరాజదాసు 1903.
46. ,, ఎం. అబ్బయ్యనాయుడు (పద్యకావ్యము) 1910.
47. వేంకటాచల యాత్ర :— కె. వెంకటదాసు 1904.
48. ,, కేసనపల్లి చెంగయ్య.
49. వేంకటాచల సేవ ప్రదీపిక :— రామానుజదాసు
50. వేంకటాద్రి స్వామి కీర్తనలు :— అల్లూరి వెంకటాద్రిస్వామి.
51. వేంకటాద్రి స్వామి చరిత్ర :— ఎన్.రామానుజరావు నాయుడు, (వచనము) 1897.
52. వేంకటాద్రిస్వామి చరిత్ర :— పి. రామదాసు 1878.
53. ,, కె. తులసీదాసు 1906.
54. వేంకటేశ్వర తారావళి :— సి. హెచ్. రామన్న 1900.
55. వేంకటేశ్వర దండకము :— జంకువరుతము సుబ్రహ్మణ్యకవి.
56. ,, వెంకటసుబ్రహ్మణ్యకవి 1873.
57. వేంకటేశ్వర నాటకము :— సూర్యనారాయణకవి 1882.
58. వేంకటేశ్వర పద్మావతీపరిణయనాటకము :— వి. రాజవేలుమొదలి 1909.
59. ,, నూతలపాటి అప్పయకవి.

60. వేంకటేశ్వర ప్రసన్నము :— కొత్తపల్లి సుందరరామయ్య 1912.
61. వేంకటేశ్వర ప్రార్థనవదనము :— పూసపాటి వీరపరాజు (పాటలు) 1910.
62. వేంకటేశ్వర భక్తవిజయము :— వెల్లనూరు నరసింహదాసు 1919.
63. ,, రంగప్రకాశదాసు 1914.
64. వేంకటేశ్వర భజనకీర్తనలు :— బి. నారాయణదాసు 1921.
65. ,, బి. నరసింహదాసు 1918.
66. వేంకటేశ్వర మాహాత్మ్యము :— పంచవటి వెంకటరామయ్య 1911.
67. వేంకటేశ్వర మాహాత్మ్య విన్నపము :— (వచనము) 1914.
68. వేంకటేశ్వర మేలుకొలుపులు :— కె. చెంగయ్యదాసు 1921.
69. వేంకటేశ్వర వజ్రకవచభూషణము :— సి. రంగయ్యనాయుడు.
70. వేంకటేశ్వర విజ్ఞప్తి :— సి. అప్పయ్యశాస్త్రి 1921.
71. ,, గాడె జగన్నాథస్వామి 1913.
72. వేంకటేశ్వర వేదాంతకీర్తనలు :— జి. తిమ్మదాసు 1920.
73. వేంకటేశ్వర స్తుతి తారావళి :— శృంగారకవి సర్వారాముడు.
74. వేంకటేశ్వరస్వామి బ్రహ్మోత్సవవిలాసము :— పి. గరుడాచలం.
75. వేంకటేశ్వరాష్టకము :— బ్రం. లక్ష్మణాచారి.
76. వేంకటేశ్వరీయం :— శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి.
77. శ్రీనివాస కల్యాణము :— శ్రీ విక్రమదేవవర్మ 1906.
78. శ్రీనివాస పూజావిధానము :— చి. వెంకట జోగయ్యనాయుడు 1904.
79. శ్రీనివాసమూర్తి పలికిన హరికథ :— వెంకటరామానుజదాసు.
80. శ్రీనివాస రత్నావళి :— పి. శ్రీనివాసాచారి.
81. శ్రీనివాస విలాసము :— తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవులు 1905.
82. శ్రీనివాస సంకీర్తనలు :— కె. రంగాచారి 1898.
83. శేషాచల మాహాత్మ్యము :— బి. నరసింహదాసు.
84. వరాహ వేంకటేశ్వరమాహాత్మ్యము :— సి. రంగయ్యనాయుడు 1917.
85. ప్రసన్న వేంకటేశ్వర క్షేత్రమాహాత్మ్యం :— టి. ఆదినారాయణస్వామి.
86. పద్మావతీదేవి శృంగారదరువులు :— సి. రంగయ్యనాయుడు.
87. పద్మావతీపరిణయ నాటకము :— టి. వెంకటరామయ్య 1916.

88. పద్మావతీపరిణయము :— యస్. నారాయణయ్య
89. ,, రామపుత్రి (పాట) 1909.
90. తిరుపతి క్షేత్రమాహాత్మ్యము :— ఇంకొల్లు ఆదిశేషశర్మ 1909.
91. తిరుపతి భక్తవిజయము :— సి. రంగయ్యనాయుడు 1915.
92. తిరుపతి మాహాత్మ్యము :— రంగప్రకాశదాసు 1910.
93. తిరుపతి రథోత్సవమాహాత్మ్యము :— ,, 1912.
94. తిరుపతి వేంకటేశ్వర కర్ణామృతము :— ఎన్. సూరిదాసకవి (స్తుతి) 1920
95. తిరుపతి వేంకటేశ్వర సాక్ష్యము :— పొడుగు రామబ్రహ్మము 1918
96. తిరుపతి వేంకటేశ్వర స్తవము :— ద్రోణంరాజు సీతారామరావు 1914.
97. తిరుపతి స్థలమాహాత్మ్యము :— సి. రంగయ్యనాయుడు 1915.
98. తిరుమల తిరుపతి యాత్ర :— ఎన్. వి. లక్ష్మీనరసింహారావు 1919.
99. తిరుమల పద్యములు :— ఎన్. తేవప్పెరుమాళ్ళయ్య 1891.
100. వేంకటాచలమాహాత్మ్యము :— ఎ. వెంకటరామయ్య 1926.
101. వేంకటాద్రీశ్వరస్తోత్రము :— ఎస్. సుబ్బారావు 1927.
102. వేంకటేశాక్షరమాల :— రామానుజ 1926
103. వేంకటేశస్తోత్ర పంచకము.
104. వేంకటాచల దివ్యక్షేత్రమాహాత్మ్యము :— యస్. రుద్రయ్యనాయుడు 1926
105. పద్మావతీ శ్రీవేంకటేశ్వరక్షేత్రమాహాత్మ్యము.
106. నారాయణాచలమాహాత్మ్యము :— అల్లంరాజు రంగనాథకవి.
107. వేంకటేశ్వరకల్యాణము :— పి. యస్. శర్మ 1927.
108. వేంకటేశాదిపూజాపంచరత్నమాల :— మలయాళస్వామి.
109. శ్రీవేంకటేశ్వరరథచక్రప్రార్థనచరిత్రము :— యం. వి. రుద్రయ్యనాయుడు
110. వేంకటేశచిద్విలాసరసము :— సి. ఆర్. చెన్నకేశవులునాయుడు 1927.
111. వేంకటేశ్వర పద్మావతీమనోరంజిత పెండ్లిపాటలు :—వి. నారాయణదాసు 1926.
112. శ్రీనివాసవిలాసము:— వాడాడ అప్పారావు 1926.

113. పద్మావతీ వేంకటేశ్వరుల మేలుకొలుపులు మంగళహారతులు గొబ్బి పాటలు 1926.

114. గరుడాచలము :— ఓబయకవి. (యక్షగానము) 1872.

115. గరుడాచలము :— (వచనము) వి. వాసుదేవశాస్త్రి 1889.

116. ,, యాదవదాసు (యక్షగానము) 1885

117. అలమేలుమంగమ్మకథ :— కె. చెంగయ్య 1920.

118. అలమేలుమంగమ్మ లక్ష్మీపద్మావతమ్మ అను చవతుల కొట్లాట: కె. చెంగయ్య 1921.

119. దారాషాకో — (నాటకం) :— భమిడి సూర్యనారాయణ,
వెంకటేశ్వరులకు అంకితము.

120. అమృతానందము :— శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి ,,

121. తోమాలియ :— శ్రీమతి కాంచనపల్లి కనకమ్మ ,,

122. శ్రీ వేంకటేశ్వర స్తుతిరత్నమాల :— Part. I. శ్రీ వెం. ప్రా. ప. అ. ప్రకటితము No. 26.

123. శ్రీ వేంకటేశ్వర స్తుతిరత్నమాల :— Part. 2. శ్రీ వెం. ప్రా. ప. అ. ప్రకటితము. No. 34.

JOURNAL
OF
SRI VENKATESVARA ORIENTAL INSTITUTE, TIRUPATI

1. The JOURNAL is the official organ of the Sri Venkatesvara Oriental Institute and the Oriental College, Tirupati.
2. The JOURNAL appears twice a year, in January and July.
3. Contributions are accepted mainly from the members of the Institute and the staff of the College.
4. Each contribution must be clearly written or typewritten on one side of the paper only and must be completely press-ready. No additions other than corrections of printer's errors will be admitted after its acceptance for publication.
5. The Editor reserves to himself the right of accepting, rejecting or modifying any contribution received for publication. Contributors are advised to keep copies of their articles as the Editor does not undertake the responsibility to return the rejected articles.
6. Authors will receive twenty-five reprints of their contributions free of charge.
7. The annual subscription to the JOURNAL is Rs. 10/- post free, (inland) and 20 Sh. or 6 Dollars (foreign) to be paid strictly in advance.
8. Books on Indology in English, Sanskrit and Dravidian Languages, are reviewed in the JOURNAL. All books intended for review are to be sent to the Editor.
9. Advertisement charges &c. may be obtained on application from the Editor.
10. All communications regarding the JOURNAL should be addressed to :—

THE EDITOR,

JOURNAL OF SRI VENKATESVARA ORIENTAL INSTITUTE,

TIRUPATI (SOUTH INDIA).

Printed by: Sri C. Anna Rao, B.A., at the T. T. Devasthanams Press, Tirupati, 175 Copies 282 Pages—3-10-52.

Published by: Sri P. V. Ramanujaswami, M.A., Director, Sri Venkatesvara Oriental Institute, Tirupati.